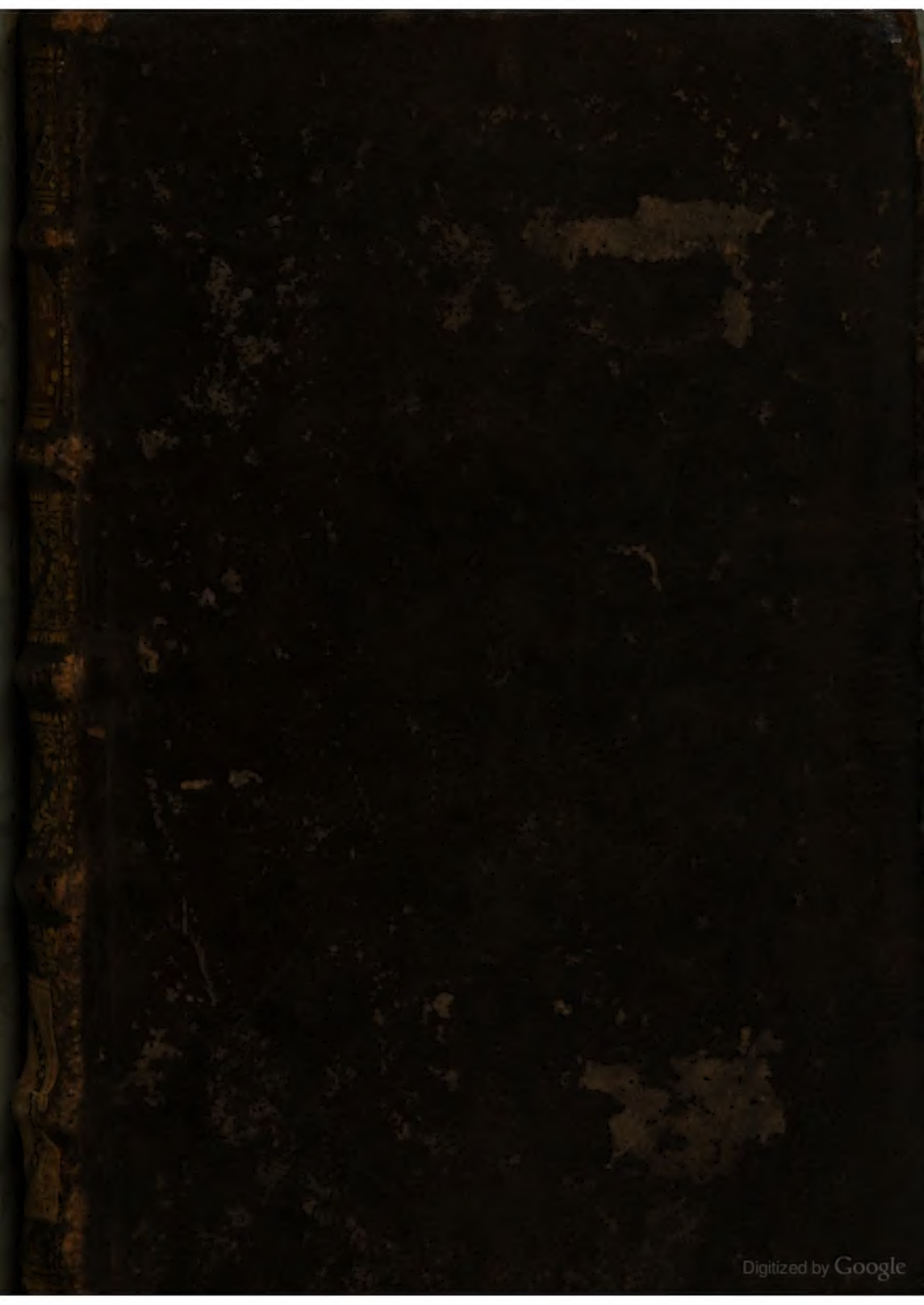

A
6

QVAE TOTO VOLVMINE CONTINENTVR.

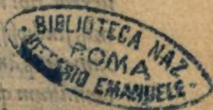
PACIS QVERELA.
De regno administrando.
Institutio Principis Christiani.
Panegyricus ad Philippum & carmen.

ITEM EX PLVTARCHO.

De discrimine adulatoris & amici.
De utilitate capienda ex inimicis.
De doctrina Principum.
Principi cum philosopho semper esse disputandum.

ITEM.

Declamatio super mortuo puero.

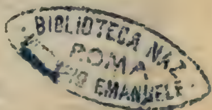

PRAESTANTISSIMO VIRO GASPARI VIDVANO ILLVSTRISSIMI CONSILII·X· A SECRETIS PRIMARIO FRANCISCVS ASVLANVS. S. D.

SI, quibus quisq; maxime delectatur, ijs etiam donari consueuit, ut militibus equi nobiles & operosa arma mittuntur, iure mihi uideor fecisse Gaspar Viduane, q̄ pacem, et quae pacis sunt, tibi mittenda curauerim. tibi inquã grauissimo ac ornatissimo uiro, pacisq; studiosissimo, atq; in ijs, quae in toga gerũtur maxima atq; amplissima, nemini hodie secundo. nam (ut omittam quae foris gessisti multis, atq; ijs honestissimis, legationibus summa fide ac diligentia functus ita ut nõ minorẽ apud exteros q̃ apud tuos sis laudẽ consecutus) iam quadraginta amplius annos augustissimi Senatus Veneti secreta sedatissimi pectoris tui penetralibus condens, ac ubi oportet prudentissime promens, dandisq; praeterea publico nomine literis ad omnes propemodum & reges & principes uniuersi orbis terrarum eam opinionem adeptus es, ut ubiq; sapientissimus rerumq; gerendarum consultissimus habearis. id quod ego superioribus annis, cum agerem Mediolani, magnopere sum admiratus. tot enim tum

aliunde, tum etiā ab extrema Galliæ uiri illustres de me quotidie quærebant quápridem esset posteaq̄ te ui dissem? nū recte ualeres? soliciti adeo ut tibi affines aut cognati esse uiderentur. ac sane mitissimo candidissimoq; ingenio uirum omnes diligant necesse est. itaq; munusculum hoc te maxime decens eo animo accipe, ut tametsi perexiguum est. magnum tamen amoris et obseruantiæ meæ monumentum esse existimes, neq; uero mireris q̄, cum totum hoc uolumen tibi dicetur, primi tantum libri fecerim mentionem. siquidem palàm esse arbitror, quo centurio primipili sese inferat, eo totum manipulum uerti solere. adde quod nulla in re fieri uidemus quin reliquæ corporis partes suum caput ultro sequantur. Vale.

CLARISSIMO PRAESVLI TRA-
IECTENSI PHILIPPO
ERASMVS ROTE-
RODAMVS
S. D.

GRATVLARER TIBI Philippe præsul, non minus uitæ ornamentis, quàm summorum ducum imaginibus clarissime, quod tanti muneris honore sis auctus, ni compertum haberem quàm inuitus susceperis, quamq; grauate optimi maximiq; Principis CAROLI authoritate fueris adactus, cuius alioqui charitati nihil non eras daturus. Atq; hæc ipsa res spem nobis certissimam facit fore, ut cum laude perfungaris suscepto; quandoquidem Plato uir exquisitissimi, planeq; diuini iudicij, non alios existimat ad rempublicam gerendam idoneos, quàm eos, qui huc nolentes pertrahuntur. Auget autem nostram de te fiduciam, quoties in mentem uenit, & cui tu succedas fratri, & quo patre sitis ambo profecti. Nam Dauid uir eruditus iuxta ac prudens, permultis annis sic locum istum tenuit, ut suis ornamentis plurimum splendoris, ac dignitatis addiderit ipsi muneri, per se licet amplissimo. Multis modis magnus ac suspiciendus, sed in hoc præcipue salutaris reipublicæ, quod nihil ducebat antiquius sibi pace publica, hac quoq; in parte patrem PHILIPPVM

Burgundiæ ducem referens, uirum nulla non re ma=
ximum, sed tamen pacis artibus cum primis insignem,
& æternæ hominum memoriæ commendatum. Qui
tibi hoc etiam impensius erit exprimendus, non tan=
tum ut filius patri, sed ut PHILLIPVS Philip
po respondeas. Intelligit iam dudum tua prudentia
quid abs te populus uniuersus expectet. Triplex onus
humeris sustines, patris exemplum ac fratris, tum
horum temporum fata (quid enim aliud dicam?) ne
scio quomodo ad bellum pertrahentia. Vidimus ipsi
nuper ut quidam amicis quàm hostibus grauiores,
nihil intentatum reliquerint, ne bellorum aliquando
finis esset, rursus ut uix expresserint alij, qui Reipub.
principiq; ex animo bene uolunt, ut pacem cum Frã=
cis semper optandam, hisce uero temporibus etiam ne=
cessariam amplecteremur. Cuius sanè rei indignitas
mouit animum meum, ut tum pacis undiq; profligatæ
querimoniam scriberem, quo numerum hac ratione,
iustissimũ animi mei dolorem uel ulciscerer, uel leni-
rem. Libellum ad te, ceu primiciolas nouo episcopo de
bitas, mitto, quo diligentius tueatur tua celsitudo pa
cem utcunq; partam, si non patiar eam obliuisci quan
to negotio nobis constiterit. Bene Vale.

QVERELA PACIS VNDIQVE GENTIVM EIECTAE, PROFLIGATAEQVE,

AVTHORE DES. ERASMO ROTERODAMO.

SI ME, LICET Immerentem, suo tamen commodo sic auersarentur, eiicerent, profligarentq; mortales, meã modo iniuriam, & illorum iniquitatem deplorarem, nunc cum me profligatam protinus fontem omnis humanæ felicitatis ipsi a semet arceant, omniumq; calamitatum pelagus sibi accersant, magis illorum mihi deflenda est infelicitas, quàm mea iniuria, & quibus irasci tantum maluissem, horum dolere uicem, hos commiserari compellor. Nam utcunq; amantem ab se propellere inhumanum est, bene merentem auersari ingratum, parentem ac seruatricem omnium affligere, impium. Cæterum tot egregias commoditates, quas mecum affero, sibimetipsis inuidere, proq; his ultro tam tetram malorum omnium lernam accersere, an non hoc extremæ cuiusdam dementiæ uidetur? Sceleratis irasci par est, at sic furijs actos quid aliud quam deflere possumus? Qui non alio sanè nomine magis deflendi sunt, quàm qđ

ipsi sese non deflent, nec alio magis infelices, quam quod infelicitatem suam non sentiunt. Quando non nullus gradus est ad sanitatem, morbi sui magnitudinem agnoscere. Etenim si ego Pax illa diuorum simul & hominum uoce laudata, fons, parens, altrix, ampliatrix, tutatrix rerum bonarum omnium, quas uel cœlum habet, uel terra, si sine me nihil usquam florens, nihil tutum, nihil purum aut sanctum, nihil aut iucundum hominibus, aut gratum superis, si contra hæc omnia bellum semel omnium malorum, quicquid usquam est in rerum natura, oceanus quidam, si huius uitio subito marcescunt florentia, dilabuntur aucta, labascunt fulta, pereunt bene condita, amarescunt dulcia, deniq; si res est adeo non sancta, ut omnis pietatis ac religionis sit maxime præsentanea pestis, si nihil hoc uno infelicius hominibus, nihil inuisius superis, quæso per Deum immortalem, quis credat istos homines esse? quis credat ullam sanæ mentis micam inesse, qui me talem tantis impendijs, tantis studijs, tanto molimine, tot technis, tot curis, tot periculis student eijcere, tantumq; malorum uelint tam care emere? Si me ad istum modum spernerent feræ, leuius ferrem, & in me admissam contumeliam naturæ imputarem, quæ ingenium immite inseuisset. si mutis pecudibus essem inuisa, condonarem inscitiæ, propterea quod his ea uis animi negata sit, quæ sola dotes meas queat perspicere. At ô rem indignam, ac plusquam prodigiosam, unum animal ædidit natura ratione præditum, ac diuinæ mentis capax, unum beneuolentiæ, concordiæq; genuit, & tamen apud quan

tumlibet efferas feras, apud quantumuis brutas pecudes mihi citius locus sit, quàm apud homines. iam tot orbium cœlestium licet nec motus sit idẽ, nec uis eadem, tamen ijs tot iam sæculis constant, uigentq; fœdera. Elementorum pugnantes inter se uires æquabili libramine pacem æternam tuentur, & in tanta discordia consensu, commercioq; mutuo concordia alunt. In animantium corporibus quàm fidus membrorum inter ipsa consensus, quàm parata defensio mutua. Quid tam dissimile, quàm corpus et anima? Et tamen quam arcta necessitudine connexuerit hæc duo natura, nimirum declarat ipsa diuulsio. proinde ut uita nihil aliud est, quàm corporis & animæ societas, ita sanitas omnium corporis qualitatum concentus est. Animãtia rationis expertia in suo quæq; genere ciuiliter, concorditerq; degunt. Armentatim uiuunt elephanti, gregatim pascuntur sues et oues, turmatim uolant grues, et graculi, habent sua comitia ciconiæ, pietatis ẽt magistræ, mutuis officijs sese tuẽtur delphini, Nota est formicarũ, et apũ inter ipsas concors politia. Sed qd de his loq pergo? quæ tam et si ratione uacant, sensu nõ uacãt. In arboribus, in herbis amicitiã possis agnoscere. Steriles sunt quædam, nisi marem adiungas: uitis ulmum amplectitur, uitem amat persica. Vsq; adeo quæ nihil sentiunt, tamen pacis beneficium sentire uidentur. Sed hæc rursum ut sentiendi uim non habent, ita quod uitam habeant, ijs, quæ sentiunt, finitima sunt. Quid æque brutum atq; saxorum genus? Dicas tamen his quoq; pacis, & concordiæ sensum esse.

Ita Magnes ferrum ad sese trahit, attractum tenet. Quid, quod inter immanissimas etiam feras conuenit? Leonum inter ipsos feritas non dimicat, Aper in aprum non uibrat dentem fulmineum, Linci cum lynce pax est, Draco non sæuit in draconem, Luporũ concordiam etiam prouerbia nobilitarunt. Addam (quod magis etiam mirum uideatur) impij spiritus, per quos cœlitum atq; hominum concordia primum dirupta est, & hodie rumpitur, tamen inter se fœdus habent, suamq́; illam qualemcunq́; tyrannidem consensu tuentur. solos homines, quos omnium maxime decebat unanimitas, quibusq́; cum primis opus est ea, neq; natura tam alijs in rebus potens & efficax conciliat, nec institutio coniungit, nec tot ex consensu profecturæ commoditates conglutinant, nec tantorum deniq; malorum sensus, & experientia in mutuum amorem redigit. Figura communis omnium, uox eadem. & cum cætera animantium genera corporum formis potissimum inter se differant, uni homini indita uis rationis, quæ ita sit illis inter ipsos communis, ut cum nullo sit reliquorum animantium communis. uni huic animanti sermo datus, præcipuus necessitudinum conciliator. Insita sunt communiter disciplinarum ac uirtutum semina, ingenium mite, placidumq́;, & ad mutuam beneuolentiam propensum, ut per se iuuet amari, & iucundum sit de alijs benemereri, nisi quis prauis cupiditatibus, ceu Circes pharmacis corruptus ex homine degenerarit in beluam. Hinc est uidelicet, quod uulgus quicquid ad mutuam bene

uolentiam pertinet, humanum appellat. Addidit lachrymas, exorabilis ingenij documentum, quo si quid forte inciderit offensæ, & amicitiæ serenitatem nubecula aliqua offuscarit, facile redeant in gratiam. En quot rationibus natura concordiam docuit? Nec his tamen contenta pacis lenocinijs amicitiam homini non solum iucundam esse uoluit, uerum etiam necessariam. Eoq; tum corporum, tum animorum dotes ita partita est, ut nemo sit omnium tam instructus, quin infimorum etiam officio nonnunquam adiuuetur; nec eadem attribuit omnibus, nec paria, ut hæc inæqualitas mutuis amicitijs æquaretur. Alijs in regionibus alia prouenunt, quo uel usus ipse mutua doceret cõmercia. Cæteris animantibus sua tribuit arma, præsidiáq;, quibus sese tuerentur, unum hominem produxit inermem, atq; imbecillũ, nec prorsus aliter tutum, quàm fœdere, mutuáq; necessitudine. Ciuitates repperit necessitas, & ipsarum inter se societatem docuit necessitas, quo ferarum, ac prædonum uim iunctis uiribus propellerent. Adeo nihil est in rebus humanis, quod ipsum sibi sufficiat. In ipsis statim uitæ primordijs perisset hominum genus, nisi conditum propagasset coniugalis concordia, Nec enim nasceretur homo, & mox natus interiret, atq; in ipso uitæ limine uitam amitteret, nisi obstetricum amica manus, nisi nutricum amica pietas succurreret infantulo. Atq; in hunc usum uehementissimos illos pietatis igniculos inseuit, ut parentes etiam illud ament, quod nondum uiderunt. Adiecit mutuam liberorum erga parentes

pietatem, ut illorum imbecillitas horum præsidijs uicissim subleuaretur, fieretq; illa cunctis quidem ex æquo plausibilis, sed græcis aptissime dicta ἀντιπελάργωσις. Accedunt huc cognationum, & affinitatum uincula. Accedit in nonnullis ingeniorum, studiorum, formæq; similitudo, certissima beneuolentiæ conciliatrix, in multis arcanus quidam animorum sensus, ac mirus ad mutuum amorem stimulus, quem ueteres admirati numini ascribebant. Tot argumentis natura docuit pacem, concordiamq;, tot illecebris ad eam inuitat, tot laqueis trahit, tot rebus compellit. Et post hæc quænam ista tam ad nocendum efficax Erinnys his omnibus disruptis, disiectis, discussis, insatiabilem pugnandi furiam inseuit humanis pectoribus? Nisi primum admirationem, deinde sensum etiam mali adimeret assuetudo, quis crederet humana mente præditos istos, qui sic iugibus dissidijs, litibus, bellis inter sese certant, rixantur, tumultuantur? Postremo rapinis, sanguine, cladibus, ruinis sacra, profanaq; miscent omnia, nec ulla tam sancta fœdera, quæ illos in mutuam perniciem debacchantes queant dirimere. Ut nihil etiam accesserit, satis erat commune hominis uocabulum, ut inter homines conueniret. Sed esto, nihil apud homines profecerit natura, quæ plurimum ualet ut in beluis, Ita'ne & nihil apud Christianos ualuit Christus? parum efficax sit doctrina naturæ, quæ maximam uim habet in his quoq;, quæ sensu uacant, cæterum cum hac multo præstantior sit doctrina Christi, cur ea se profitétibus non

persuadet id, quod unum omnium maxime suadet? nempe pacem, mutuamq; beneuolentiam? aut saltem hanc tam impiam, efferamq; belligerandi insaniam dedocet? Cum hominis uocabulum audio, mox accurro, uelut ad animal mihi proprie natum, confidens fore ut illic liceat acquiescere. cum Christianorum audio titulum, magis etiam aduolo, apud hos certe regnaturam etiam me sperans. Sed hic quoq; (pudet ac piget dicere) fora, Basilicæ, curiæ, templa sic undiq; litibus perstrepunt, ut nusquam apud Ethnicos æque. Adeo ut cum bona pars humanæ calamitatis sit aduocatorum turba, tamen hæc etiam ad litigantium undas paucitas sit, ac solitudo. Ciuitatem aspicio, spes ilico oboritur inter hos saltem conuenire, quos eadem cingunt mœnia, eædem moderantur leges, & uelut una uectos naui commune continet periculum. Sed ó me miseram, quæ hic quoq; dissidijs omnia uitiata comperio, Adeo ut uix domum ullam reperire liceat, in qua mihi sit uel dies aliquot locus. Sed plebem omitto, quæ maris ritu suis æstibus rapitur, in Principum aulas, uelut in portum quendam me recipio. Erit inquam certe apud hos locus paci. plus hi sapiunt, quàm uulgus, ut qui sint plebis animus, atque oculus populi. tum eius uices gerunt, qui doctor est, & Princeps concordiæ, à quo quidem cum omnibus, tum his præcipue sum commendata. Et omnia bene pollicentur. Video blandas consalutationes, amicos cōplexus, hilares compotationes, cæteráq; officia humanitatis. At ó rem indignam, apud hos nec umbram ue

ræ concordiæ licuit cernere. Fucata, fictaq; omnia, factionibus apertis, clanculariјs dissidiјs ac simultatibus corrupta uniuersa. Deniq; adeo apud hos non esse sedem paci comperio, ut hinc potius omnium bellorum fontes ac seminaria. Quò me posthac conferam infelix, posteaquam toties fefellit spes? At Principes magni sunt potius, quàm eruditi, magisq; ducuntur cupiditatibus, quàm recto animi iudicio. Ad eruditorum greges confugiam. Bonæ literæ reddunt homines, philosophia plusquam homines, theologia reddit diuos. Apud hos certe dabitur conquiescere tot actæ ambagibus. Verum prò dolor, en hic quoq; bellorum aliud genus, minus quidem cruentum, sed tamen non minus insanum. Schola cum schola dissidet, & ceu rerum ueritas loco commutetur, ita quædam scita non traijciunt mare, quædam non superant alpes, quædam non tranant Rhenum. immo in eadem academia cum rhetore bellum est dialectico, cum iureconsulto dissidet theologus. Atque adeo in eodem professionis genere cum Thomista pugnat Scotista, cum Reali Nominalis, cum Peripatetico Platonicus, adeo ut ne in minutissimus quidē rebus inter hos conueniat, ac sæpenumero de lana caprina atrocissime digladientur donec disputationis calor ab argumentis ad conuitia, à conuitiјs ad pugnos incrudescat, & si res pugionibus, aut lanceis non agitur, stilis ueneno tinctis sese confodiunt, dētata charta dilacerant inuicem, alter in alterius famā letalia linguarū uibrant spicula. Quò me uertam toties experta mihi data uerba? Quid su=

pereſt, niſi una ueluti ſacra ancora Religio? Huius profeſſio licet ſit Chriſtianorum omnium communis, tamen eam iſti peculiariter profitentur titulo, cultu, cerimonijs, qui uulgo ſacerdotum cognomento commendantur. Hos itaque procul intuenti cuncta ſpem faciunt portum mihi paratum eſſe. Arrident ueſtes candidæ, meoq; colore inſignes. uideo cruces pacis ſymbola, audio dulciſſimum illud fratris cognomen, eximiæ charitatis argumentum, audio ſalutationes pacis leto omine felices, cerno rerum omnium communionem, coniunctum collegium, templum idem, leges eædem, conuentus quotidianus. Quis hic non confidat paci locum fore? Sed ô rem indignam, nuſquam ferè collegio conuenit cum epiſcopo. parum hoc, niſi & ipſi inter ſeſe factionibus ſcinderentur. Quotuſquiſq; ſacerdos eſt, cui non ſit cum aliquo ſacerdote lis? Paulus rem non ferendam cenſet, quod Chriſtianus litiget aduerſus Chriſtianum, & ſacerdos cum ſacerdote, epiſcopus cum epiſcopo certat? Verum his quoque forſitan ignoſcat aliquis, quod longo iam uſu propemodum in prophanorum conſortium abierunt, poſteaquam eadem cum illis cœperunt poſſidere. Age fruantur hi ſanè ſuo iure. quod ceu præſcriptione ſibi uindicant. Vnum hominum genus ſupereſt, qui ſic aſtricti ſunt religioni, ut etiamſi cupiant, nullo pacto queant excutere, non magis profecto, quàm teſtudo domum. Sperarem apud hos mihi fore locum, niſi toties fruſtrata ſpes me prorſus deſperare docuiſſet. Et tamen nequid

intentatum relinquam, experiar. Quæris exitum? A nullis resilij magis. Nam quid sperem, ubi religio cum religione dissidet? Tot factiones sunt, quot sunt sodalitia, Dominicales dissident cum Minoritis, Benedictini cum Bernardinis. Tot nomina, tot cultus, tot cærimoniæ studio diuersæ, nequid omnino conueniret, sua cuiq; placent, & aliena damnat, oditq; quisq;. Quin idem sodalitium factionibus scinditur. Obseruantes insectantur Coletas, utrique tertium genus, quod à conuentu cognomen habet, cum nihil inter istos côueniat. Iam (ut par est) omnibus rebus diffisa, optabam uel in uno quopiam monasteriolo latitare, quod uere tranquillum esset. Inuita dicam (quod utinam non esset uerissimum) nullum adhuc reperi, quod non intestinis odijs, ac iurgijs esset infectum. Pudor sit recensere quàm nihil de nugis, tricisq; quantas cieant pugnas uiri senes, barba pallioq; uerendi, postremo, ut sibi uidentur, impense tum eruditi, tum sancti. Arridebat spes nonnulla fore ut alicubi inter tot coiugia qualiscunque daretur locus. Quid enim non pollicetur domus cômunis, fortuna communis, lectus communis, liberi communes? Denique corporum ipsorum ius mutuum? ut unum potius hominem credas è duobus conflatum, quàm duos? Huc quoq; sceleratissima illa Aeris irrepsit, totq; uinculis copulatos dirimit dissidijs animorum. Et tamen inter hos citius contingat locus, quàm inter eos, qui tot titulis, tot insignibus, tot cæremonijs absolutam charitatem profitentur.

fitentur. Tandem illud in uotis esse cœpit, ut saltem in unius hominis pectore daretur locus. Ne id quidem contigit. idẽ homo secum pugnat. ratio belligeratur cum affectibus, & insuper affectus cum affectu conflictatur, dum aliò uocat pietas, aliò trahit cupiditas. Rursum aliud suadet libido, aliud ira, aliud ambitio, aliud auaritia. Et huiusmodi cum sint, non pudet tamen illos appellari Christianos. cum modis omnibus dissideant ab eo, quod Christo præcipuum est, ac peculiare. Vniuersam eius uitam contemplare, quid aliud est, quàm concordiæ, mutuiq; amoris doctrina? Quid aliud inculcant eius præcepta, quid parabolæ? nisi pacem, nisi charitatem mutuam? Egregius ille uates Esaias cum cœlesti afflatus spiritu Christum illum rerum omnium concaliatorem uenturum annuntiaret, num Satrapam pollicetur? num urbium euersorem? num bellatorem? num triumphatorem? Nequaquam. Quid igitur? Principem pacis. siquidem cum omniũ optimum principem intelligi uellet, ab ea re denotauit, quam omnium optimam iudicasset. Neq; mirum ita uisum Esaiæ, cum Sillius Ethnicus poeta hunc in modum de me scripserit. Pax optima rerum, Quas homini natura dedit. Concinit huic mysticus ille Citharœdus, Et factus est, iquiens, in pace locus eius. In pace dixit, non in tentorijs, non in castris princeps est pacis, pacem amat, offenditur dissidio. Rursum Esaias Opus iustitiæ pacem appellat, idem sentiens (ni fallor) quod sensit Paulus ille, & ipse è Saulo turbulento redditus tranquillus, & pacis doctor,

tum charitatem cæteris omnibus arcani spiritus dotibus anteponens, quo pectore, qua facundia meum Encomium detonuit Corinthijs. Cur enim non glorier sic laudari à uiro tam laudato? Is aliâs deum pacis appellat, aliâs pacem dei uocat, palàm indicans hæc duo sic inter sese cohærere, ut ibi pax esse non possit, ubi deus non adsit, nec illic esse deus possit, ubi pax non adsit. Itidem & pacis angelos in diuinis libris uocatos legimus pios, ac dei ministros, ut per se liqueat quos belli angelos oporteat accipi. Audite strenui bellatores. Videte sub cuius signis militetis, nimirum illius, qui primus dissidium seuit inter deum et hominem. Quicquid calamitatum sentit mortalitas, huic dissidio debet acceptum ferre. Friuolum est enim, quod argutantur quidam, in arcanis literis deum exercituum, & deum ultionum dici. Permultum enim interest inter Iudæorum deum, & Christianorum deum, etiam si suapte natura unus & idem deus est. Aut si nobis quoq; placent tituli ueteres, age sit exercituum deus, modo acies intelligas uirtutum concentum, quarum præsidio uitia demoliuntur homines pij. Sit ultionum deus, modo uindictam accipias uitiorum correctionem, ut cruentas strages, quibus Hæbreorum libri referti sunt, non ad laniandos homines, sed ad impios affectus è pectore profligandos referas. Sed ut quod institutum erat, persequamur, quoties absolutam felicitatem significant arcanæ literæ, pacis nomine id faciunt. Velut Esaias, Sedebit, inquit, populus meus in pulchritudine pacis. Et alius, Pax, inquit, super Israel. Rursum Esa-

tas. admiratur pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona. Quisquis Christum annuntiat, pacem annuntiat. Quisquis bellum praedicat, illum praedicat, qui Christi dissimillimus est. Age iam, quae res dei filium pellexit in terras, nisi ut mundum patri reconciliaret? ut homines inter se mutua, & indissolubili charitate conglutinaret? postremo, ut ipsum hominem sibi faceret amicum? Mea igitur gratia legatus erat, meum agebat negocium. Atque ob id Solomonem sui typum ferre uoluit, qui nobis, εἰρηνοποιὸς, idest pacificus dicitur. Quantumuis magnus erat Dauid, tamen quia bellator erat, quia sanguine fuerat impiatus, non sinitur extruere domum domini, non meretur hac parte gerere typum Christi pacifici. Iam illud interim perpende bellator, si prophanant bella numinis iussu suscepta, gestáq;, quid facient quae suasit ambitio, quae ira, quae furor? Si pium Regem polluit effusus sanguis Ethnicorum, quid faciet tam ingens effusio sanguinis Christiani? Obsecro te Christiane princeps, si modo uere Christianus es, contemplare tui principis Imaginem, obserua quomodo regnum suum inierit, quomodo progressus sit, quomodo hinc decesserit, & mox intelliges quo modo abs te geri uelit, nimirum ut summa curarum tuarum Pax sit, & concordia. Nato iam Christo, num bellicas tubis insonant Angeli? Clangorem tubarum audiere Iudaei, quibus bellare permissum est. Haec congruebant auspicia, quibus fas erat odisse inimicos, At genti pacificae longe aliam cantio-

nem canunt pacis angeli. Num classicum canunt? Num uictorias, triumphos, trophæáq; pollicentur? Minime. Quid tandem? pacem annunciant, congruentes cum prophetarum oraculis, et annunciant non ijs, qui cædes spirant ac bella, qui feroces ad arma gestiunt, sed qui bona uoluntate propensi sint ad concordiam. Prætexant quæ uelint suo morbo mortales, ni bellum amarent, non sic iugibus bellis inter se conflictarentur. Age, Christus ipse iam adultus quid aliud docuit, quid aliud expressit, quàm pacem? Pacis omine suos subinde salutat. Pax uobis. eamq; salutandi formam suis præscribit, uelut unicè dignam Christianis. Atq; huius præcepti non immemores apostoli pacem præfantur in suis epistolis, pacem optant ijs, quos unicè diligunt. Rem præclaram optat, qui salutem optat, sed felicitatis summam precatur, quisquis pacem precatur. Hanc illam toties in omni uita commendatam, uide quanta sollicitudine commendet moriturus. Diligitis, inquit, inuicem, sicut dilexi uos. Ac rursum. Pacem meam do uobis, pacem relinquo uobis. Auditis quid relinquat suis? num equos? num satellitium? num imperium? num opes? nihil horum. Quid igitur? pacem dat, pacem relinquit, pacem cum amicis, pacē cum inimicis. Iam illud mihi considyeres uelim, quid à cœna mystica, iam imminente mortis tempore, supremis illis precibus flagitarit à patre. Rem opinor haud uulgarem poposcit, qui se sciebat impetraturū quicquid peteret. Pater, inquit, sancte, serua eos in nomine tuo, ut sint unum, sicut & nos. Vide quæso

quàm insignem concordiam exigat in suis Christus. non dixit ut sint unanimes, sed ut sint unum, neq; id quocunq; modo, sed sicuti nos, inquit, unum sumus, qui perfectissima & ineffabili ratione sumus idem, & illud obiter indicans, hac una uia seruandos esse mortales, si mutuã inter sese pacem aluerint. Porrò quod huius mundi principes insigni quopiam suos notant, quo possint à cæteris dignosci, præsertim in bello, uide qua tandẽ nota Christus insignierit suos, non alia uidelicet, quàm mutuæ charitatis. Hoc inquiens argumento cognoscent homines uos esse meos discipulos, non si sic, aut sic uestiamini, non si his, aut his uescamini cibis, non si tantum ieiunetis, non si tantum psalmorum exhauseritis, sed si dilexeritis inuicem, neq; id sanè uulgari modo, sed quemadmodum ego dilexi uos. Innumera sunt philosophorum præcepta, uaria sunt Moysi, plurima regum edicta, unicum est, inquit, præceptum meum, ut ametis inuicem. Idem orandi formam suis præscribens, non'ne in ipso statim initio mire admonet concordiæ christianæ? pater inquit, noster. unius est precatio, una communis omnium est postulatio, una domus, eademq; familia sunt omnes, ab uno patre pendent omnes, & qui conuenit eos iugibus bellis inter sese conflictari? Quo ore compellas communem patrẽ, si in fratris tui uiscera ferrum stringis? Iam quoniã unum hoc uoluit altissime insidere suorum animis, quot symbolis, quot parabolis, quot præceptis concordiæ studium inculcauit? Se pastorem uocat, suos oues. Et obsecro, quis unquam uidit oues pugnantes cum

ouibus? Aut quid faciant lupi, si grex ipse semet in uicem lacerat? cum se uitis stirpem uocat, suos uero palmites, quid aliud, quàm expressit unanimitatem? Portentum uideatur piaculis procurandum, si in eadem uite palmes cum palmite bellet, & ostentum non est, si christianus pugnet cum christiano? Postremo, siquid omnino christianis sacrosanctum est, certe sacrosanctum esse debet, ac penitus animis illorum insidere, quæ Christus extremis illis mandatis tradidit, ueluti testamentum condens, ac filijs ea commendans, quæ cuperet illis nunquam uenire in obliuionem. At quid aliud in his docet, mandat, præcipit, orat, nisi mutuum inter ipsos amorem? Quid illa sacrosancti panis, & calicis Philotesij communio, nisi nouam quandam, & indissolubilem concordiam sanxit? Cæterum quando sciebat non posse constare pacem, ubi de magistratu, de gloria, de opibus, de uindicta certamen est, ut penitus affectus eiusmodi reuellit ex animis suorum, uetat in totum ne malo resistant, iubet ut & de male merentibus bene mereantur, si possint, bene precentur male precantibus. Et Christiani sibi uidentur, qui ob quantumuis leuem iniuriolam magnam orbis partem in bellum pertrahunt? præcipit ut qui in suo populo sit princeps, is ministrum agat, nec alia re præcellat alijs, nisi q̄d melior sit, & pluribus prosit. Et non pudet quosdam ob pusillam accessiunculam regni pomœrijs addendã, tantos ciere tumultus? Docet auium, & liliorum ritu in diem uiuere. Vetat sollicitudinem in posterum diem extendere, uult totos è cœlo pendere. diuites o-

mnes excludit à regno cœlorum. & non uerentur quidam ob pecuniolam non exolutam, fortasse nec debitam, tantum humani sanguinis effundere. Atq; his temporibus hæ uel iustissimæ suscipiendi belli causæ uidentur. Profecto haud aliud agit Christus, iubens ut unum quiddam à se discant, miti esse animo, minimeq; feroci. cum iubet relinqui donarium ad aram, nec prius offerri, quàm cum fratre reditum sit in gratiam, non'ne palàm docet rebus omnibus anteponendam esse concordiam? nec ullam uictimam esse deo gratam, nisi commendante me? Respuebat deus Iudaicum munus, fortassis hedum, aut ouem, quod à dissidentibus offerretur, & Christiani sic inter sese belligerantes sacrosanctam illam uictimam audent offerre? Iam cum se gallinæ pullos sub alas aggreganti facit adsimulem, quàm apto symbolo depinxit concordiam? Ille congregator est, & qui conuenit Christianos esse miluios? Eodem pertinet quod lapis dictus est angularis, utrunq; pariete͂ committens & continens. & qui conuenit ut huius uicarij totum orbem ad arma commoueant? regnaq; regnis committant? Summum illum conciliatorem habent principem, (ut iactant) et nullis rationibus ipsi sibi possunt reconciliari. Conciliauit ille Pilatum & Herodem, & suos in concordiam redigere non potest? Petrum adhuc semiiudæum, qui in præsentis capitis discrimine dominum, ac præceptorem tueri parabat, obiurgat ipse, qui defendebatur, gladiumq; iubet recondere, & Christianis ob leuissimas causas nunq̃ non expromptus districtusq; est gladius, idq; in christianos.

An ille se gladij præsidio defensum uelit, qui moriēs deprecatur pro necis authoribus? Omnes Christianorum literæ, siue uetus legis testamentum, siue nouum, nihil aliud quàm pacem, et unanimitatem crepant, & omnis Christianorum uita nihil aliud quàm bella tractat. Quænam est hæc plus quàm ferina feritas, quæ tot rebus nec uici potest, nec leniri? Quin potius aut Christianorum titulo gloriari desinant, aut Christi doctrinam exprimant concordia. Quousq; uita pugnabit cum nomine? Insignite quantumlibet ædes, uestesq; crucis imagine, non agnoscet Christus symbolum, nisi quod ipse præscripsit, uidelicet concordiæ. Congregati uident euntem in cœlum, congregati iubentur operiri spiritum cœlestem. Et inter congregatos se semper uersaturum promiserat, ne quis speraret usquam in bellis adesse Christum. Iá igneus ille spiritus quid aliud est, quàm charitas? Nihil igne communius, citra dispendium ullū ignis igni accenditur. Vis autem cognoscere spiritum illum concordiæ parentem esse? exitum uide. Erat, inquit, cunctis cor unum, & anima una. Tolle spiritum è corpore, continuo delabitur omnis illa membrorum compago. Tolle pacem, & perit omnis Christianæ uitæ societas. Tot hodie sacramentis infundi cœlestem spiritū affirmant Theologi. Si uerum prædicant, ubi peculiaris spiritus illius effectus, cor unum & anima una? Sin fabulæ sunt, cur tantum honoris hisce rebus defertur? Atq; hæc sane dixerim, quo magis Christianos suorum morum pudeat, non quo sacramentis aliquid detraham. Nam quod populum Christianum ec

clesiam uocari placuit, quid aliud quàm unanimitatis admonet? Qui conuenit castris & ecclesiæ? Hæc aggregationem sonat, illa dissidium. si pars ecclesiæ gloriaris esse, quid tibi cum bellis? si ab ecclesia semotus es, quid tibi cum Christo? Si eadem omnes habet domus, si communem habetis principem, si eidem militatis omnes, si sacramentis iisdem estis initiati, si iisdem gaudetis donatiuis, si iisdem alimini stipendiis, si commune petitur præmium, quid ita inter uos tumultuamini? Videmus inter impios istos commilitones, qui mercede ad cædis peragendæ ministerium conducti ueniunt, tantam esse concordiã, non ob aliud, nisi quod sub iisdem militant signis, & pietatem profitentes tot res non conglutinant? Ita'ne nihil agitur tot sacramentis? Baptismus communis omnium. per hunc Christo renascimur, & execti mundo Christi membris inserimur. Quid autem tam idem esse potest, quàm eiusdem corporis membra? Ab hoc igitur neq; seruus est quisquam, neq; liber, neq; barbarus, neq; græcus, neq; uir, neq; fœmina, sed omnes idẽ in Christo sunt, qui omnia redigit in concordiam. Scythas ita iungit paululum sanguinis utrinq; gustati è calice, ut pro amico nihil cunctentur & mortem oppetere, Ethnicis etiam sancta est amicitia, quam mensa communis conciliauit, & Christianos cœlestis ille panis, ac mysticus ille calix non continet in amicitia? quam ipse sanxit Christus, quam illi quotidie renouant, ac repræsentant sacrificiis. Si nihil illic egit Christus, quorsum opus hodie tot ceremoniis? si rem seriam egit, cur sic à nobis negligitur, quasi rem ludicram ac sce-

niciam egerit? Audet quisquam ad sacram illam mensam amicitiæ symbolum, audet ad pacis conuiuium accedere, qui bellum destinat in Christianos? & eos parat perdere, pro quibus seruandis mortuus est Christus? eorum haurire sanguinem, pro quibus suum sanguinem fudit Christus? O' pectora plus quàm adamantina in rebus tam multis consortium est, & in uita tam inexplicabile dissidium. Eadem nascendi lex omnibus, eadem senescendi, moriendíq; necessitas. Eundem generis principem habent omnes, eundem religionis authorem, eodem omnes redempti sanguine, ijsdem omnes initiati sacris, ijsdem aluntur sacramentis. quicquid ex his redit muneris, ab eodem proficiscitur fonte, et ex æquo commune est omnibus. Eadem omnium ecclesia, deniq; præmium idem omnium. Quin cœlestis illa Hierusalem, ad quam suspirant uere Christiani, à pacis uisione nomen habet, cuius interim ecclesia typum sustinet. Et qui fit, ut hæc tantopere discrepet ab exemplari? Adeo nihil promouit tot uijs solers natura, nihil ipse Christus perfecit tot præceptis, tot mysterijs, tot symbolis? Vel ipsa mala conciliant & malos, iuxta prouerbium, Christianos inter se nec bona, nec mala ulla conciliant. Quid humana uita fragilius? quid breuius? quot ea morbis, quod casibus obnoxia? Et tamen cum plus habeat ex sese malorum, quàm ut ferri possit, tamen maximam malorum partem ipsi sibi accersunt dementes. Tanta cæcitas humanos animos occupat, ut nihil horum perspiciat. sic præcipites aguntur, ut omnia naturæ, Christíq; uincula, omnia fœdera

rūpant, dissecent, difringant. Pugnant passim, atq; assidue, nec modus, nec finis. Colliditur gens cum gente, ciuitas cum ciuitate, factio cum factione, princeps cum principe, & ob duorū homunciorum, qui mox uelut Ephemera sint interituri, seu stultitiam, seu ambitionem res humanæ sursum, ac deorsum misceantur. Missas faciam ueterum bellorum Tragœdias. Repetamus decem ab hinc annis acta. ubi non gentium crudelissime pugnatum est terra, mariq;? Quæ regio non Christiano sanguine commaduit? Quod flumen, qđ mare non humano cruore tinctum est? Et ó pudor, pugnant immanius quàm Iudæi, quàm Ethnici, q̄ feræ. Quicquid bellorum Iudæis gestum est aduersus Allophylos, id Christianis gerendum aduersus uitia. quibus nunc uitijs conuenit, cum hominibus bellum est. Et tamen Iudæos diuina iussio ducebat ad pugnam. christianos, si prætextibus detractis rem uere æstimes, transuersos rapit ambitio, agit ira pessimus consultor, pertrahit habendi nunquam satiata cupiditas. Atq; his ferè cum exteris res erat. Christianis cum Turcis fœdus est, inter ipsos bellum. Iam Ethnicos tyrannos ferè gloriæ sitis ad bellum extimulabat, atq; hi tamen sic barbaras atq; efferas nationes subigebant, ut uinci expediret, & uictor de uictis benemereri studeret. Dabant operam ut quàm fieri posset, incruenta esset uictoria, quo simul & uictori honesta fama præmium esset, & uictis solatium uictoris benignitas. At pudet meminisse quàm pudēdis, quàm friuolis de causis Christiani principes orbē ad arma concitent. Hic obsoletum ac putrem aliquē

titulum aut reperit, aut commentus est. quasi uero ille magni referat quis regnum administret, modo publicis commodis recte consulatur. Ille causatur omissum nescio quid in fœdere centum capitum. Hic illi priuatim infensus est ob sponsam interceptam, aut scomma liberius dictum. Et quod est omnium sceleratissimum, sunt qui tyrannica arte, quod populi concordia potestatem suam labefactari sentiant, dissidio stabiliri, subornent qui data opera bellum excitent, quo simul & coniunctos dirimant, & infelicem populum licentius expilent, scelestissimi quidam, qui populi malis aluntur, & quibus pacis tempore non multum est quod agant in Rep. Quæ tartarea furia uenenum hoc in pectus Christianum potuit immittere? Quis hanc tyrannidem docuit Christicolas, quam nec Dionysius ullus, nec Mezentius ullus nouit? Beluæ uerius quàm homines, & sola tyrãnide nobiles, nec usquam cordati, nisi ad nocendum, nec unquam concordes, nisi ad opprimendam Remp. Et hæc qui gerunt, pro Christianis habentur? audent humano sanguine undiq; polluti ad sacras ædes, ad sacras aras accedere? O' pestes in extremas insulas deportandas. Si Christiani corporis unius mẽbra sunt, cur nõ gratulatur q́sq; alienæ felicitati? Nũc propè iusta mouendi belli causa uidetur regnũ finitimum, rebus oĩbus paulo florẽtius. Etenim si uerũ fateri uolumus, quid aliud commouit, et hodie commouet tam multos ad arma lacessendũ Franciæ regnum, nisi quod est unum omnium florentissimum? Nullum latius patet, nusq̃ Senatus augustior, nusq̃ Academia ce-

lebrior, nusquam concordia maior, & ob hoc ipsum potestas summa. nusquam aeque florent leges, nusquã illibatior religio, nec Iudaeorum commercio corrupta, uelut apud Italos, nec Turcarum, aut Maranorum uicinia infecta, quemadmodum apud Hispanos, & Hungaros. Germania, ne quid dicam de Bohoemis, in tot regulos dissecta est, ac regni ne species quidem ulla. Sola Francia ceu flos illibatus Christianae ditionis, & uelut arx quaedam tutissima, siqua fors tempestas ingruat, tot modis impetitur, tot artibus incessitur, nec ob aliud, nisi cuius gratia conueniebat gratulari, siqua uena Christianae mentis esset in istis. Atq; his tam impijs factis praetexitur titulus pius, sic sternunt uiam ad propagandum imperium Christi. O' rem monstrosam, parum consultum putant Reip. Christianae, nisi pulcherrimam, ac felicissimam ditionis Christianae partem subuerterint. Quid, quod in his tractandis feras etiam ipsas feritate praecedunt? Non omnes pugnant belluae, nec ferarum nisi in diuersum genus conflictatio est. quemadmodum & ante diximus, saepius inculcandum, quo magis inhaereat animis. Vipera non mordet uiperam, nec Lynx lyncem discerpit. Ac rursum illae cum pugnant, suis pugnãt armis, Illas armauit natura. homines inermes natos, O' Deũ immortalẽ, qualibus armis armat ira? Tartareis machinis ĩpetunt Christiani Christianos. Quis enim credat Bombardas hominis inuentum esse? Nec illae tam densis agminibus in mutuum exitium ruũt. Quis unquam uidit decem leones cum decem tauris congredi? At quoties uiginti millia Christianorũ cum

totidem Christianis ferro decertant? Tanti est lædere, tanti est haurire sanguinem fratrum. Nec illis fere bellum est, nisi cum fames, aut cura sobolis in rabiē agit, At Christianis quæ tam leuis iniuria est, ut nō uideatur idonea bellandi occasio? Si faceret ista plebes, utcunq; prætexi poterat inscitia. si iuuenes, excusari poterat ætatis imperitia. si prophani, non nihil eleuaret atrocitatem facti personæ qualitas. Nunc ab ijs potissimum uidemus oriri bellorum semina, quorum consilio, moderationeq; populi motus componi conueniebat. Contemptum illud, & ignobile uulgus condit egregias urbes, conditas ciuiliter administrat, administrando locupletat. In has irrepunt satrapæ, & ceu fuci, quod aliena partum est industria, surripiunt, et quod à plurimis bene congestum est, à paucis male dissipatur, quod recte conditum, crudelissime diruitur. Quod si prisca non meminerunt, repetat qui uolet, secum hisce duodecim annis gesta bella: Causas expendat, comperiet omnia principum gratia suscepta, magno populi malo gesta, cum ne tantillum quidem ad populum attinerent. Iam quod olim fœdum habebatur apud Ethnicos, caniciem galea premere, ut inquit ille, id apud Christianos laudi ducitur. Turpe senex miles Nasoni, & istis magnifica res est bellator septuagenarius. Immo ne sacerdotes quidem ipsos pudet, quos olim deus nec in sanguinaria illa & inclementi lege Moysi uoluit ullo sanguine pollui, non pudet Theologos Christianæ uitæ magistros, non pudet absolutæ religionis professores, non pudet Episcopos, non pudet

Cardinales, & Christi uicarios eius rei authores, aè facies esse, quam Christus tantopere detestatus est. Qui conuenit mitræ & galeæ? quid pedo cum gladio? quid euangelico codici cum clypeo? qui conuenit pacis omine salutare populum, & orbem ad turbulentissimas pugnas concitare? pacem dare lingua, rebellum immittere? Tun' eodem ore, quo Christum pacificum prædicas, bellum laudas, eadémq; tuba deum canis, & satanam? Tun' apud concionem sacram cuculla tectus ad cædem incitas simplicem populum, qui ex ore tuo doctrinam expectabat euangelicam? Tun' apostolorum occupans locum, pugnantia doces cum apostolorum præceptis? An' non uereris, ne quod de Christi præconibus dictum est, Quam speciosi pedes nuntiantium pacem, nuntiantium bona, nuntiantium salutem, in diuersum uertatur, q̃ fœda lingua sacerdotum adhortantium ad bellum, incitantium ad mala, prouocantium ad perniciem? Apud Romanos adhuc impie pios, qui pontificatum maximum iniret, ex more confirmabat iureiurando se manus ab omni sanguine puras seruaturum, adeo ut ne læsus quidem ulcisceretur. Atq; huius sacramenti fidem constanter præstitit Titus Vespasianus imperator Ethnicus, id'q; laudi datur à scriptore Ethnico. At ó prorsus sublatam è rebus humanis frontem, apud Christianos Deo dicati sacerdotes, & qui his quoq; sanctius aliquid præ se ferunt monachi, ad cædes, ad strages inflammant, Et euangelij tubam Martis tubam faciunt, obliti dignitatis suæ sursum ac deorsum cursitant, nihil non tum faciunt,

tum patiuntur, dum bellum excitent. et per hos prin cipes alioqui fortassis quieturi, ad pugnam inflam- mantur, quorum authoritate tumultuātes sedari con= ueniebat. Immo (quod est prodigiosius) belligerantur ipsi, idq; earum rerum gratia, quas & apud impios contempsere philosophi, quarumq; contemptus pro- prius, ac peculiaris est uiris Apostolicis. Ante pau= cos annos, cum fatali quodam morbo mundus ad ar ma raperetur, euangelica præcones, hoc est Minores, ac Prædicatores è suggestu sacro classicum cane- bant, & ultro ad furiam propensos magis accende= bant. Apud Britannos animabant in Gallos, apud Gallos animabant in Britannos, omnes ad bellū in= stigabant. Ad pacem nemo prouocabat, præter unum aut alterum, quibus pene capitale fuit me uel nomi nasse. Cursitabant ultro, citroq; sacrosancti præsules, & dignitatis, & professionis suæ obliti, publicum orbis morbum opera sua exacerbantes, tum hinc Iu lium Pontificem Romanum, hinc Reges ad maturan dum bellum instigantes, perinde quasi non satis ipsi sua sponte insanirent, et tamen hanc manifestariam insaniam magnificis titulis prætextimus. Huc patrū leges, huc piorum hominum scripta, huc arcanæ scri pturæ uerba impudentissime detorquemus, ne dicam impie. Immo iam eò propè rediit res, ut stultum et impium sit aduersus bellum hiscere, & id laudare, quod solum ore Christi laudatum est. Parum consu= lere populo, parum fauere principi uidetur, qui sua- serit rem omnium saluberrimam, & ab omnium pe stilentissima dehortetur. Iam ipsa castra sequuntur

sacrifica

ſacrifici, præſunt in caſtris Epiſcopi, & relictis eccle ſijs ſuis Bellonæ rem agunt. Immo gignit Cardinales, quibus Campi legatus honorificus titulis, & apoſtolorum ſucceſſoribus dignus habetur. Quo minus mirum, ſi Martem ſpirant, quos Mars genuit. Et quo malum ſit inſanabilius, tantam impietatem pietatis ſpecie prætexunt. uexilla crucem habent. miles impius, & nummis aliquot ad lanienam, ac cædem conductus, crucis inſigne præfert, & belli ſymbolũ eſt, quod ſolum dedocere bellum poterat. Quid tibi cum cruce ſcelerate miles? iſtis animus, iſtis factis dracones, tigrides, ac lupi conueniebant. Iſtud ſignum eius eſt, qui non pugnando, ſed moriendo uicit, qui ſeruauit, non perdidit, quodq; cum primis admonere te poterat cum quibus hoſtibus tibi res ſit (ſi modo Chriſtianus es) & qua ratione uincendum ſit. Tu ſalutis inſigne geſtas ad fratris perniciem properans? & cruce perdis, qui cruce ſeruatus eſt? Quid, quod ab arcanis illis, & adorandis ſacris, (nam hæc quoq; pertrahuntur in caſtra) in quibus in primis ſumma Chriſtianorum concordia repræſentatur, curritur in aciem? dirum ferrum in fratris uiſcera ſtringitur? & facinoris omnium ſceleratiſſimi, quo non aliud eſſe poteſt impijs ſpiritibus gratius, Chriſtum faciunt ſpectatorem? ſi tamen illic dignatur adeſſe Chriſtus. Deniq; (quod eſt omnium abſurdiſſimum) in utriſq; caſtris, in utraq; acie crucis ſignum relucet, in utriſq; ſacra. Quid hoc monſtri eſt? pugnat crux cum cruce, Chriſtus aduerſus Chriſtum belligeratur. Hoc ſignum Chriſtiani nominis hoſtes terrere

ſolet. Cur nunc oppugnant, quod adorant? homines non una digni cruce, ſed uera. Quæſo, quid in hiſce ſacris orat miles? pater noſter? Os durum, audes eum appellare patrem, qui fratris tui iugulum petis? Sanctificetur nomen tuum, qui magis dehoneſtari poterat nomen dei, quàm iſtiuſmodi inter uos tumultibus? Adueniat regnum tuum. Sic oras, qui tanto ſanguine tyrannidem tuam moliris? Fiat uoluntas tua, quemadmodum in cœlo, ita & in terra. pacem uult ille, & tu bellum paras? Panem quotidianum à communi patre petis, qui fraternas exuris ſegetes, & tibi quoq; mauis perire, quàm illi prodeſſe? Iam quonam ore dices illud? Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris, qui ad paricidium feſtinas? Deprecaris periculum tentationis, qui tuo periculo fratrem in periculum pertrahis? A malo liberari poſtulas, cuius inſtinctu ſummum malum fratri machinaris? Plato negat appellandum bellum, quod Græci moueant aduerſus Græcos. Seditio eſt, inquit. Et iſtis ſanctum etiam bellum eſt, quod ob quaslibet cauſas tali milite, talibus armis, cum Chriſtiano gerit Chriſtianus? Ethnicorum leges culleo inſutum in profluentem abijciunt, qui ferrum fraterno ſanguine imbuerit. An minus fratres ſunt, quos Chriſtus copulauit, quàm quos ſanguinis propinquitas? Et tamen hic præmium eſt paricidio. O miſeram bellantium ſortem. Qui uincit, paricida eſt, qui uincitur, perit, nihilo ſecius paricidio obnoxius, quod paricidium conatus eſt. Et poſt hæc execrantur Turcas uelut impios, & à

Christo alienos, quasi uero cum hæc agunt, ipsi Christiani sint, aut quasi Turcis ullum spectaculum exhiberi possit iucundius, quàm si conspiciant illos mutuis telis sese confodientes. Immolant Turcæ dæmonibus. at cum his nulla uictima sit acceptior, quàm si Christianus mactet Christianum, quæso quid aliud facis, quàm illi? Tum enim gemina fruuntur hostia spiritus impij, cum pariter & qui mactat, & q̄ mactatur, fit uictima. Siquis Turcas fauet, siquis amicus est dæmonibus, hostias huiusmodi frequenter offerat. Sed audio iandudum quid excusent homines in suum ipsorum malum ingeniosi. Cogi se queruntur, & inuitos ad bellum pertrahi. Detrahe personam istam, abijce fucos, tuum ipsius pectus consule, reperies iram, ambitionem, stultitiam huc pertraxisse, non necessitatem. nisi forte hac fine necessitatem metiris, si non per omnia satisfiat animo. Ad populum phaleras, deus fucis non deluditur. Atq; interea solẽnes aguntur supplicationes, magnis clamoribus petitur pax, uociferantur immani boatu. ut pacem nobis dones, te rogamus, audi nos. Non'ne iure optimo deus istis responderit. Quid me ridetis? Rogatis ut depellam, quod ipsi uobis accersitis uolentes. Deprecamini, cuius ipsi uobis estis authores. Si quælibet offensa bellum parit, cui tandem non est quod queratur? Inter uxorem & maritum incidunt, ad quæ sit conniuendum, nisi malis dirimi beneuolentiam. Quod siquid eiusmodi sit ortum inter principes, quid opus erat mox ad arma rapi? Sunt leges, sunt homines eruditi, sunt uenerandi Abbates, sunt reuerendi Episcopi, quorum

salubri consilio tumultus rerum componi poterat. cur non hos potius arbitros faciunt, quos haud possint tã iniquos nancisci, quin minore malo discessuri sint, q̃ si armis experiantur? Vix ulla tam iniqua pax, qn bello uel æquissimo sit potior. Prius expende singula, quæ bellum uel postulat, uel adducit, & quantum lucri feceris, intelliges. Summa Romani Pontificis authoritas. Ast cum gentes, cum principes impijs bellis tumultuantur, id'q; annos aliquot, ubi tum Pontificum authoritas, ubi potestas Christo proxima? Hic certe erat expromenda, nisi ipsi similibus tenerentur cupiditatibus. Vocat Pontifex ad bellum, paretur. Vocat idem ad pacem, cur non obtemperatur itidem? Si pacem malunt, cur Iulio bellandi authori tam alacriter obeditum est? Leoni ad pacem, & concordiam prouocanti uix quisquam obtemperat? Si uero sacrosancta est Romani Pontificis authoritas, certe maxime ualere par est, quoties ad id prouocat, quod unice docuit Christus. Cæterum quos Iulius ad bellum exitiale potuit excitare, cum Leo sanctissimus Pontifex non idem possit tot modis ad Christianam concordiã prouocans, declarant sese ecclesiæ prætextu suis seruisse cupiditatibus, nequid dicam acerbius. Si ex animo tedet bellorum, dabo consilium, quo concordiam tueri possitis. Solida pax haud constat affinitatibus, haud fœderibus hominum, ex quibus frequenter exoriri bella uidemus. Repurgandi fontes ipsi, unde malum hoc scatet, prauæ cupiditates tumultus istos pariunt. Et dum quisq; suis inseruit affectibus, interim affligitur Resp. nec tamen assequitur hoc ipsum q̃sq;,

quod malis rationibus affectat. Sapiant principes, et populo sapiant, non sibi, ac uere sapiant, ut maiestatem suam, ut felicitatem, ut opes, ut splendorem his rebus metiantur, quæ uere magnos, & excellentes faciunt. Sint eo animo erga Remp. quo pater erga familiam. Ita se magnum existimet rex, si quàm optimis imperet, ita felicem, si suos felices reddiderit, ita sublimem, si quàm maxime liberis imperet, ita opulentum, si populum habeat opulentum, ita florentem, si ciuitates perpetua pace florentes habeat. Atq; hunc principis animũ imitentur proceres, ac magistratus, omnia Reip. commodis metiantur, & hac uia rectius suis consuluerint commodis. Rex, qui hoc sit animo, num is facile commouebitur ut pecuniam à suis extorqueat, quam barbaro militi numeret? Suos ad famem adiget, ut impios aliquot duces ditet? Num is suorum uitam tot periculis obijciet? Non opinor. Hactenus exerceat imperium, ut meminerit se hominem imperare hominibus, liberum liberis, postremo Christianum Christianis. Huic uicissim tantum deferat populus, quatenus ad publicam utilitatem conducit. non aliud exiget bonus princeps. mali uero cupiditates retundet ciuium consensus. Absit utrinq; priuati commodi ratio. Plurimum honoris habeatur ijs, qui bellum excluserint, qui concordiam restituerint ingenio, consilio'ue suo. deniq; qui hoc modis omnibus moliatur, non ut maximam militum, ac machinarum uim comparet, sed ut ijs non sit opus. Quod pulcherrimum facinus tot imperatorum unus Diocletianus animo concepisse legitur. Quod si bellum uitari non po-

test,ita geratur,ut summa malorum in eorum capita recidat,qui belli dedêre causas. Nũc principes tuti belligerantur,ductores hinc crescunt, maxime malorũ pars in agricolas,ac plebem effunditur, ad quos nec attinet bellum,nec ipsi belli causam ullam dederunt. Vbi principis sapientia, si hæc non perpendit? ubi principis animus, si hæc leuiter ducit? Inuenienda ratio,qua fiat ne toties mutentur, ac uelut obambulent imperia,quod omnis rerum nouatio tumultum gignat,tumultus bellum. Id facile fiat, si regum liberi intra ditionis fines elocentur,aut siquem libeat finitimis adiũgere,spes omnibus successionis præcisa esto. Nec fas sit principi ditionis portionem ullam uendere,aut alienare,perinde quasi priuata sint prædia, liberæ ciuitates. Nam liberæ sunt, quibus Rex imperat, seruiunt,quos tyrannus premit. Nunc huiusmodi matrimoniorum uicibus fit,ut apud Hybernos natus repente imperet Indis,aut qui modo Syris imperabat, subito rex sit Britaniæ. Fitq; ut neutra regio principem habeat,dum priorem relinquit, & à posteriore non agnoscitur,nimirum ignotus,alioq; mundo natus. Atq; interim dum illud parit, dum euincit,dum stabilit,alterum exhaurit,proteritq;, nonnunquam amittit utrunq;, dum utrunq; complecti studet,uix alteri administrando idoneus. semel;inter principes conueniat,quid quisq; debeat administrare,ac ditionis fines semel datos nulla proferat, aut contrahat affinitas,nulla conuellant fœdera. ita suã quisq; portionem enitetur quàm potest ornatissimã reddere. dum in unam omne studium intendet,hanc co

nabitur rebus optimis locupletatum suis liberis relinquere. Atq; hoc sanè pacto futurum est ut ubiq; floreant omnia. Cæterum inter sese non affinitatibus, aut fícticijs sodalitatibus, sed synœra puraq; amicitia copulentur, maximeq; simuli, communiq; studio benemerendi de rebus humanis. Principi uero succedat uel qui genere proximus, uel qui populi suffragijs maxime iudicabitur idoneus. Cæteris sat sit inter honestos haberi proceres. Regnũ est nescire priuatos affectus, et omnia publicis commodis æstimare. Ad hæc, longinquas peregrinationes uitet princeps, immo pomœria regni nunquam transire uelit, memineritq; dicti longo sæculorum consensu probati. Frons occipitio prior est. Locupletatum se exisamet, non siquid alijs ademerit, sed si sua reddiderit meliora. Cum de bello agitur, ne adhibeat in consilium iuuenes, qbus ideo bellum placet, quod experti non sunt quantum habeat malorum, ne'ue eos, quibus expedit turbari publicam tranquillitatem, quiq; populi calamitatibus alũtur, ac saginantur. Senes cordatos, & integros accersat, & quorum pietas patriæ spectata sit. Nec temere ad unius, aut alterius libidinem bellum moueatur, quod semel cœptum haud facile finitur. Res omnium periculosissima non nisi totius populi consensu suscipiatur. Belli causæ statim prædicendæ sunt. Ad quædam conniuendum, comitas comitatem inuitabit. Non nunquam emenda pax. Ea, si ratione subduxeris qd bellum fuerit exhausturum, & quot ciues ab exitio serues, paruo empta uidebitur, etiam si magno emeris, quando præter ciuium tuorum sanguinem plus

erat bello impendendum. In eas rationem quantum malorum uitaris, quantum bonorum tuearis, & impendij non pœnitebit. Fungantur interim suo officio præsules, sacerdotes uere sint sacerdotes. monachi professionis suæ meminerint. theologi quod Christo dignũ est, doceant. Conspirent omnes aduersus bellum, i hoc latrent omnes. Pacem publice, priuatimq; prædicent, efferant, inculcent. Tum si minus possint efficere ne ferro decernatur, certe ne probent, ne intersint, ne rei uel tam sceleratæ, uel certe tam suspectæ ipsis authoribus honos habeatur. Satis sit in bello cæsis in prophano sepulchrum dari. Siqui boni sunt in hoc genere, qui certe paucissimi sunt, non ob hæc fraudabuntur suo præmio. Cæterum impij, quæ maxima turba est, minus sibi placebunt, honore detracto. De his bellis loquor, quæ uulgo Christiani cum Christianis committunt. Nec enim idem sentio de his, qui simplici, pioq; studio uim incursantium barbarorum depellunt, & suo periculo publicam tranquillitatem tuentur. Nunc trophæa sanguine tincta eorum, pro quorum salute Christus suum fudit sanguinem. reponuntur in templis, inter apostolorum, ac martyrum statuas, quasi posthac pium sit futurum non fieri martyres, sed facere. Abunde magnum erat hæc in foro, aut armario quopiam reposita seruari. in sacras ædes, quas purissimas esse decet, nihil recipi conuenit, quod sanguine sit inqnatum. Sacerdotes deo sacri nusquam adsint, nisi ad dirimenda bella. In hæc si consentiant, si eadem ubiq; inculcent, plurimum habitura momenti est. Quod si hic fatalis est humani inge-

nij morbus, ut prorsus absq; bellis durare nequeat, quin potius malum hoc in Turcas effunditur, tametsi præstabat & hos doctrina, benefactis, uitæq; innocentia ad Christi religionem allicere, quàm armis adoriri. Attamen si bellum, ut diximus, omnino uitari non potest, illud certe leuius sit malum, quàm sic impie Christianos inter se committi, collidíq;. Si mutua charitas illos non adglutinat, certe coniunget utcunq; cómunis hostis. & qualiscunq; syncretismus erit, ut absit uera concordia. Postremo magna pars pacis est ex animo uelle pacem. Quibus enim pax uere cordi est, hi omnes pacis occasiones arripiunt, quæ obstant, aut negligunt, aut amoliuntur. permulta ferunt, dum tantum bonum sit incolume. Nunc ipsi bellorum seminaria quærunt, quod ad concordiam facit, eleuant, aut dissimulant etiam. quod ad bellum tendit, ultro exaggerant, exulcerantq;. Pudet referre ex cuiusmodi nugis quantas excitent tragœdias, & ex quàm minuta scintillula quæ rerum tempestates exoriantur. Tunc illud iniuriarum agmen uenit in mentem, & suum quisq; malum sibi exaggerat. At benefactorum interim profunda obliuio, ut iures affectari bellum. Et sæpe principum priuatum quiddam est, quod orbem ad arma compellit. At plusquam publicum esse debet, ob quod bellum suscipiatur. Quin ubi nihil subest causæ, ipsi dissidiorum causas sibi fingunt, regionum uocabulis ad odiorum alimoniam abutentes, & hunc stultæ plebis errorem alunt magnates, & in suum abutuntur compendium, alunt sacerdotes quidam. Anglus hostis est Gallo, nec ob aliud, nisi quod Gallus est.

Scoto Britannus infensus est, nec aliam ob rem, nisi qđ Scotus est. Germanus cum Franco dissidet, Hispanus cum utroque. O perversitatem. Dissentire facit loci vocabulum, cur non potius tot res conciliant? Male vis Britannus Gallo, cur non potius bene vis homo homini? Christianus Christiano? Cur res frivola plus apud istos potest, quam tot naturae vincula? tot Christi vincula? Locus corpora dirimit, non animos. Separabat olim Rhenus Gallum a Germano, at Rhenus non separat Christianum à Christiano. Pyrenaei montes Hispanos ab Gallis secernunt, at iidem non dirimũt ecclesiae communionem. Mare dirimit Anglos à Gallis, at non dirimit religionis societatem. Paulus Apostolus indignatur audire inter Christianos has voces. Ego sum Apollo, ego sum Cephae, ego sum Pauli. nec sinit eo nomine scindi Christum omnia cõciliantem. Et nos commune patriae vocabulum gravem causam iudicamus, cur gens in gentis internicionẽ ruat? Ne id quidem satis est multorum animis bellorum avidis, quare data opera dissidiorum ansas quaerunt, ipsam dividunt Galliam, et ea vocabulis dirimunt, quae nec maria, nec montes, nec vera regionum nomina dissecabant. E Gallis Germanos faciunt, ne vel nominis consortio coalescat amicitia. Si in actionibus odiosis, velut divortii, nec litem facile recipit iudex, nec quamlibet admittit probationem, cur hic in re omnium odiosissima quamlibet frivolam causam admittunt? Quin potius id, quod res est, cogitant, mundum hunc communem esse patriam omnium, si patriae nomen conciliat. ab iisdem maioribus ortos

omnes, si facit amicos sanguinis affinitas. ecclesiam unam esse familiam, ex æquo communem omnibus, si domus eadem copulat necessitudines. In hanc partem ingeniosos esse par est. Toleras quædam in socero nō ob aliud, nisi quod socer est, & nihil toleras in eo, qui religionis consortio frater est? Multa condonas generis propinquitati, & nihil condonas affinitati religionis? Certe nullum uinculum arctius alligat, quàm Christi sodalitas. Cur id solum ob oculos obuersatur, quod animum exulcerat? Si paci faues, sic cogita potius. in hoc læsit, sed sæpe aliâs profuit, aut alieno impulsu læsit. Postremo, quemadmodum apud Homerum dissidij causas, quod inter Agamemnonem, & Achillem intercesserat, in Aten deam reijciunt, qui uocant ad concordiam. ita quæ excusari non possunt, aliquando fatis imputentur, aut malo cuipiam si libet Genio, et in hæc odium ab ipsis hominibus transferatur. Cur magis ad perniciem suam sapiunt, quàm ad tuendam felicitatem? cur ad malum, quàm ad bonum sunt oculatiores? Qui paulo cordatiores sunt, expendunt, consyderant, circumspiciunt, prius quàm priuatum quodq; negotium aggrediantur. Et clausis oculis præcipites in bellum ipsi sese coniiciunt, præsertim cum semel admissum excludi non possit. quin è pusillo fit maximum, ex uno plura, ex incruento cruentum. maxime cum hæc procella non unum, aut alterum affligat, sed uniuersos pariter inuoluat. Quod si uulgus hæc parum expēdit, certe principis & optimatum partes sunt, hæc secum reputare. Sacerdotum est ista rationibus omnibus in=

fulcire, uolentibus ac nolentibus ingerere. Hærebũt tandem, si nusquam non audiãtur. Ad bellum gestis? primum inspice cuiusmodi res sit pax, cuiusmodi bellum, quid illa bonorum, quid hoc malorum secum uehat, atq; ita rationem ineas num expediat pacem bello permutare. Si res quædam admirabilis est regnum undiq; rebus optimis florens, bene conditis urbibus, bene cultis agris, optimis legibus, honestissimis disciplinis, sanctissimis moribus, cogita tecum, hæc felicitas mihi perturbanda est, si bello. Contra, siquando conspexisti ruinas urbium, dirutos uicos, exusta phana, desolatos agros, & id spectaculum miserandum (ut est) uisum est, cogita hunc esse belli fructum. Si graue iudicas sceleratum conductitiorum militum colluuiem in tuam regionem inducere, hos ciuium tuorum malo alere, his inseruire, his blandiri, immo horum arbitrio teipsum, ac tuam incolumitatem committere, fac cogites hanc esse belli conditionem. si abominaris latrocinia, hæc docet bellum. si execraris parricidium, hoc in bello discitur. Nam qui uereatur unũ occidere commotus, qui leui authoramento conductus tot homines iugulat? Si præsentissima Reip. pestis est legum neglectus, silent leges inter arma. Si fœdum existimas stuprum, incestum, & his turpiora, horum omnium bellum magister est. Si fons omnium malorum est impietas, & religionis neglectus, hæc belli procellis prorsus obruitur. Si iudicas pessimũ esse Reipub. statum cum plurimum possunt, qui pessimi sunt, in bello regnant sceleratissimi, & quos in pace suffigas in crucem, horum in bellis primaria est opera.

Quis enim melius per deuia ducet copias, quàm latro exercitatus? Quis fortius diripiet ædes, aut spoliabit templa, q̄ parietum pfossor, aut sacrilegus? Quis animosius feriet hostem, & hauriet ferro uitalia, q̄ gladiator, aut parricida? Quis æque idoneus ad inijciendum ignem urbibus, aut machinis, quàm incendiarius? Quis æque contemnet fluctus, marisq; discrimina, ac pirata diutinis prædationibus exercitus? Vis palàm cernere quàm res sit impia bellum, animaduerte per quos geritur. Si pio principi nihil antiquius esse debet, quàm suorum incolumitas, huic bellum in primis inuisum sit oportet. Si principis felicitas est imperare filiabus, pacem potissimum amplecti debet. Si præcipue optandum bono principi ut imperet quamoptimus, bellum detestetur oportet, unde scatet omnis impietatis sentina. Si suas opes esse putet qcquid ciues possident, bellum omnibus rationibus uitet. quod ut felicissime cadat, certe facultates omnium atterit. & quod honestis artibus partum est, in immanes quosdam carnifices erogandum. Iam illud etiam atq; etiam perpendant, suam cuiq; blandiri causam, & suam cuiq; spem arridere, cum illa sæpenumero pessima sit, quæ commoto uideatur æquissima, & hæc non raro fallit. Sed finge causam iustissimā, finge exitum belli prosperrimum, rationem fac ineas omnium incommodorum, quibus gestum est bellum, & commoditatum, quas peperit uictoria, & uide num tanti fuerit uincere. Vix unquam uictoria contingit incruētā. Iam habes tuos humano sanguine pollutos. Ad hæc, supputa morum, publicæq; disciplinæ iacturā,

nullo compendio sarciendam. Exhauris tuum fiscum, expilas populum, oneras bonos, ad facinus excitas improbos. neq; uero confecto bello protinus & belli reliquiæ sopitæ sunt. Obsolescunt artes, intercluduntur negotiatorū commercia. Vt hostem includas, prius temetipsum à tot regionibus cogeris excludere. Ante bellum omnes finitimæ regiones tuæ erant. pax enim rerum commercijs facit omnia communia. uide quantum rem egeris. nunc uix tua est, quæ maxime tua est ditio. Vt oppidulum excindas, quod machinis, quot tentorijs opus est? Imitatitiam urbem facias oportet, ut ueram euertas, at minoris aliud uerum oppidum extrui poterat. Ne liceat hosti prodire ex oppido, tu exul à patria sub dio dormis. Minoris constaturum erat ædificare noua mœnia, quàm ædificata machinis demoliri. Vt ne computem hic quod pecuniarum effluit inter exigentium, recipientium, ac ducum digitos, quæ sanè pars est non minima. Quod si horum singula ad uerum calculum reuoces, ni compereris decima impendiorū parte pacem redimi potuisse, patiar æquo animo me profligari undiq;. Sed parum excelsi animi tibi uideare, si quid remittas iniuriarū. immo nullum est certius argumentum humilis animi, minimeq; regij, quàm ulcisci. Maiestati tuæ non nihil decedere putas, si cum finitimo principe agens, et fortasse cognato, aut affini, fortassis aliàs bene de te merito, de tuo iure decedas aliquantulum. At quanto humilius deijcis maiestatem tuam, dum barbaris cohortibus, & infimæ sceleratorum feci nunquam explendæ auro subinde litare cogeris? dum ad Cares uilissimos, simul

ac nocentissimos blandus ac supplex mittis legatos, dū tuum ipsius caput, dum tuorum fortunas illorum credis fidei, quibus nihil est neq; pensi, neq; sancti. Quod siquid iniquitatis uidebitur habere pax, caue sic cogites, hoc perdo, sed tanti pacem emo. At dixerit argutior aliqs. Facile donarim, si res ad me priuatim ptineat. princeps sum, negotium publicum, uelim nolim, ago. Non facile bellum suscipiet, qui nihil, nisi publicum spectat. Atqui contra uidemus omnes belli causas ex his rebus nasci, quæ nihil ad populum pertineant. Vis hanc, aut illam ditionis partem uindicare, quid istud ad populi negotium? Vis ulcisci, qui filiæ renuntiauit, quid hoc ad Remp? Hæc expendere, hæc perspicere, uere sapientis, ueréq; magni est principis. Quis unquam aut latius imperauit, aut splendidius Octauio Augusto? at is cupiebat etiam deponere imperiū, siquem uidisset Reip. magis salutarem principem. Merito laudata est ab egregijs authoribus uox illa cuiusdam Imperatoris. Pereant, inquit, filij mei, si quis alius melius sit Reip. consulturus. Hos aios Reip. præstiterunt homines impij, quod ad Christi religionem attinet, & Christiani principes usqueadeo uilē ducunt populum Christianum, ut grauissimo orbis īcendio priuatas suas cupiditates uel ulcisci uelint, uel explere? Iam audio quosdam ita tergiuersantes, ut negent se tutos esse posse, nisi uim improborum acriter propellant. Cur igitur inter innumeros Imperatores Romanos soli Antonini, pius, & philosophus petiti non sunt? nisi quod nemo tutius regnat, quàm qui paratus est & deponere, utpote quod Reip. ge-

rat, non sibi. Quod si nihil uos mouet neq; naturæ sensus, neq; pietatis respectus, neq; tanta calamitas, certe Christiani nominis probrum animos uestros in concordiam redigat. Quota mundi portio tenetur à Christianis? Atq; hæc tamen est illa ciuitas in ædito monte sita, spectaculum facta deo, & hominibus. At quid sentire putandum est, quid loqui, quæ probra in Christum euomere Christiani nominis hostes, ubi uident Christianos sic inter sese concertare leuioribus de causis quàm Ethnici, crudelius quàm impij, machinis tetrioribus quàm ipsi? Quorum inuentum est Bombarda? Non'ne Christianorum? Et quo res sit indignior, his induntur Apostolorum nomina, insculpuntur imagines. O' crudelis irrisio. Paulus ille pacis hortator perpetuus tartaream machinam torquet in Christianum? Si cupimus Turcas ad Christi religionem adducere, prius ipsi simus Christiani. Nunquam hoc illi credent, si quod est, perspiciant nusquã magis sæuire, quàm apud Christianos, id quod Christus unum omnium maxime detestatus est. Et quod Homericus Ethnicus demiratur in Ethnicis, cum suauium etiam rerum satietas sit, somni, cibi, potus, choreæ, musicæ, belli infelicis nullam esse satietatem, id apud eos uerissimum est, quibus ipsum etiam belli uocabulum abominandum esse oportuit. Roma furiosa quondam illa bellatrix, tamen Iani sui templum aliquoties uidit clausum. Et qui conuenit apud uos nullas esse bellandi ferias? Quonam ore prædicabitis eis Christum pacis authorem, ipsi perpetuis dissidijs inter uos tumultuantes? Iam quos putatis animos addit Tur

cis uestra discordia? Nihil enim facilius, quàm uincere dissidentes Vultis illis esse formidabiles? concordes estote. Cur ultro uobis & præsentis uitæ iucunditatem inuidetis, & à futura felicitate uultis excidere? Multis malis per se obnoxia est uita mortaliũ, magnam molestiæ partem adimet concordia, dum mutuis officijs alius alium, aut consolatur, aut iuuat. Siquid boni obtinget, id tum suauius, tum communius reddet concordia, dum amicus impartit amico, & beneuolus beneuolo gratulatur. Quàm friuola sunt, quamq; mox peritura, pro quibus inter uos tumultus est? mors oĩbus imminet, non minus regibus, quàm plebeijs. Quos tumultus ciet animalculũ mox fumi in morem euaniturum? In foribus adest æternitas. Quorsum attinet pro rebus istis umbraticis perinde moliri, quasi uita hæc esset immortalis? O' miseros, qui felicem illam piorum uitam non credunt, aut non sperant impudentes, qui sibi pollicentur è bellis ad eam iter esse, cum illa nihil sit aliud, quàm ineffabilis quædam felicium animorũ communio, cum iam ad plenum continget, quod Christus tam enixe rogauerat patrem cœlestem, ut sic inter se iungerentur illi, quemadmodum ipse patri iunctus esset. Ad hanc summam concordiam qui possitis esse idonei, nisi eam interim pro uirili meditemini? Vt non subito ex spurco helluone fit angelus, ita non subito ex bellatore sanguinario martyrum, ac diuorum socius. Eia satis iam, superq; fusum est Christiani, si parum est, humani sanguinis, satis in mutua debacchatum exitia, satis hactenus furijs, Orcoq; litatum, satis

ſalubri conſilio tumultus rerum componi poterat. cur non hos potius arbitros faciunt, quos haud poſſint tā iniquos nanciſci, quin minore malo diſceſſuri ſint, q̄ ſi armis experiantur? Vix ulla tam iniqua pax, qn bello uel æquiſſimo ſit potior. Prius expende ſingula, quæ bellum uel poſtulat, uel adducit, & quantum lucri feceris, intelliges. Summa Romani Pontificis authoritas. Aſt cum gentes, cum principes impijs bellis tumultuantur, id'q; annos aliquot, ubi tum Pontificum authoritas, ubi poteſtas Chriſto proxima? Hic certe erat expromenda, niſi ipſi ſimilibus tenerentur cupiditatibus. Vocat Pontifex ad bellum, paretur. Vocat idem ad pacem, cur non obtemperatur itidem? Si pacem malunt, cur Iulio bellandi authori tam alacriter obeditum eſt? Leoni ad pacem, & concordiam prouocanti uix quiſquam obtemperat? Si uero ſacroſancta eſt Romani Pontificis authoritas, certe maxime ualere par eſt, quoties ad id prouocat, quod unice docuit Chriſtus. Cæterum quos Iulius ad bellum exitiale potuit excitare, cum Leo ſanctiſſimus Pontifex non idem poſſit tot modis ad Chriſtianam concordiā prouocans, declarant ſeſe eccleſiæ prætextu ſuis ſeruiſſe cupiditatibus, nequid dicam acerbius. Si ex animo tedet bellorum, dabo conſilium, quo concordiam tueri poſſitis. Solida pax haud conſtat affinitatibus, haud fœderibus hominum, ex quibus frequenter exoriri bella uidemus. Repurgandi fontes ipſi, unde malum hoc ſcatet, prauæ cupiditates tumultus iſtos pariunt. Et dum quiſq; ſuis inſeruit affectibus, interim affligitur Reſp. nec tamen aſſequitur hoc ipſum qſq;,

quod malis rationibus affectat. Sapiant principes, et populo sapiant, non sibi, ac uere sapiant, ut maiestatem suam, ut felicitatem, ut opes, ut splendorem his rebus metiantur, quæ uere magnos, & excellentes faciunt. Sint eo animo erga Remp. quo pater erga familiam. Ita se magnum existimet rex, si quàm optimus imperet, ita felicem, si suos felices reddiderit, ita sublimem, si quàm maxime liberis imperet, ita opulentum, si populum habeat opulentum, ita florentem, si ciuitates perpetua pace florentes habeat. Atq; hunc principis animũ imitentur proceres, ac magistratus, omnia Reip. commodis metiantur, & hac uia rectius suis consuluerint commodis. Rex, qui hoc sit animo, num is facile commouebitur ut pecuniam à suis extorqueat, quam barbaro militi numeret? Suos ad famem adiget, ut impios aliquot duces ditet? Num is suorum uitam tot periculis obijciet? Non opinor. Hactenus exerceat imperium, ut meminerit se hominem imperare hominibus, liberum liberis, postremo Christianum Christianis. Huic uicissim tantum deferat populus, quatenus ad publicam utilitatem conducit. non aliud exiget bonus princeps. mali uero cupiditates retundet ciuium consensus. Absit utrinq; priuati commodi ratio. Plurimum honoris habeatur ijs, qui bellum exclu serint, qui concordiam restituerint ingenio, consilio'ue suo. deniq; qui hoc modis omnibus moliatur, non ut maximam militum, ac machinarum uim comparet, sed ut ijs non sit opus. Quod pulcherrimum facinus tot imperatorum unus Diocletianus animo concepisse legitur. Quod si bellum uitari non po-

test, ita geratur, ut summa malorum in eorum capite recidat, qui belli dedêre causas. Nũc principes tuti bel ligerantur, ductores hinc crescunt, maxime malorũ pars in agricolas, ac plebem effunditur, ad quos nec attinet bellum, nec ipsi belli causam ullam dederunt. Vbi principis sapientia, si hæc non perpendit? ubi principis animus, si hæc leuiter ducit? Inuenienda ratio, qua fiat ne toties mutentur, ac uelut obambulent imperia, quod omnis rerum nouatio tumultum gignat, tumultus bellum. Id facile fiat, si regum liberi intra ditionis fines elocentur, aut siquem libeat finitimis adiũgere, spes omnibus successionis præcisa esto. Nec fas sit principi ditionis portionem ullam uendere, aut alienare, perinde quasi priuata sint prædia, liberæ ciuitates. Nam liberæ sunt, quibus Rex imperat, seruiunt, quos tyrannus premit. Nunc huiusmodi matrimoniorum uicibus fit, ut apud Hybernos natus repente imperet Indis, aut qui modo Syris imperabat, subito rex sit Britaniæ. Fitq; ut neutra regio principem habeat, dum priorem relinquit, & à posteriore non agnoscitur, nimirum ignotus, alioq; mundo natus. Atq; interim dum illud parit, dum euincit, dum stabilit, alterum exhaurit, proteritq;, nonnunquam amittit utrunq;, dum utrunq; complecti studet, uix alteri administrando idoneus. semel inter principes conueniat, quid quisq; debeat administrare, ac ditionis fines semel datos nulla proferat, aut contrahat affinitas, nulla conuellant fœdera. ita suã quisq; portionem enitetur quàm potest ornatissimã reddere. dum in unam omne studium intendet, hanc co

nabitur rebus optimis locupletatam suis liberis relinquere. Atq; hoc sanè pacto futurum est ut ubiq; floreant omnia. Caeterum inter sese non affinitatibus, aut facticijs sodalitatibus, sed syncera puráq; amicitia copulentur, maximéq; simili, communíq; studio benemerendi de rebus humanis. Principi uero succedat uel qui genere proximus, uel qui populi suffragijs maxime iudicabitur idoneus. Caeteris sat sit inter honestos haberi proceres. Regiũ est nescire priuatos affectus, et omnia publicis commodis aestimare. Ad haec, longinquas peregrinationes uitet princeps, immo pomoeria regni nunquam transire uelit, memineritq; dicti longo saeculorum consensu probati. Frons occipitio prior est. Locupletatum se existimet, non siquid alijs ademerit, sed si sua reddiderit meliora. Cum de bello agitur, ne adhibeat in consilium iuuenes, qbus ideo bellum placet, quod experti non sunt quantum habeat malorum, ne'ue eos, quibus expedit turbari publicam tranquillitatem, quiq; populi calamitatibus alũtur, ac saginantur. Senes cordatos, & integros accersat, & quorum pietas patriae spectata sit. Nec temere ad unius, aut alterius libidinem bellum moueatur, quod semel coeptum haud facile finitur. Res omnium periculosissima non nisi totius populi consensu suscipiatur. Belli causae statim praedicendae sunt. Ad quaedam conniuendum, comitas comitatem inuitabit. Non nunquam emenda pax. Ea, si ratione subduxeris qd bellum fuerit exhausturum, & quot ciues ab exitio serues, paruo empta uidebitur, etiam si magno emeris, quando praeter ciuium tuorum sanguinem plus

erat bello impendendum. In eas rationem quantum malorum uitaris, quantum bonorum tuearis, & im pendij non pœnitebit. Fungantur interim suo officio præsules, sacerdotes uere sint sacerdotes. monachi pro= fessionis suæ meminerint. theologi quod Christo dignū est, doceant. Conspirent omnes aduersus bellum, i hoc latrent omnes. Pacem publicæ, priuatimq́; prædicent, efferant, inculcent. Tum si minus possint efficere ne ferro decernatur, certe ne probent, ne intersint, ne rei uel tam sceleratæ, uel certe tam suspectæ ipsis authoribus honos habeatur. Satis sit in bello cæsis in prophano sepulchrum dari. Siqui boni sunt in hoc genere, qui certe paucissimi sunt, non ob hæc fraudabuntur suo præmio. Cæterum impij, quæ maxima turba est, minus sibi placebunt, honore detracto. De his bellis loquor, quæ uulgo Christiani cum Christianis committunt. Nec enim idem sentio de his, qui simplici, pioq; studio uim incursantium barbarorum depel= lunt, & suo periculo publicam tranquillitatem tuentur. Nunc trophæa sanguine tincta eorum, pro quorum salute Christus suum fudit sanguinem. reponuntur in templis, inter apostolorum, ac martyrum statuas, quasi posthac pium sit futurum non fieri martyres, sed facere. Abunde magnum erat hæc in foro, aut armario quopiam reposita seruari. in sacras ædes, quas purissimas esse decet, nihil recipi conuenit, quod sanguine sit inquinatum. Sacerdotes deo sacri nusquam adsint, nisi ad dirimenda bella. In hæc si consentiant, si eadem ubiq; inculcent, plurimum habitura momenti est. Quod si hic fatalis est humani inge-

nij morbus, ut prorsus absq; bellis durare nequeat, quin potius malum hoc in Turcas effunditur, tametsi præstabat & hos doctrina, benefactis, uitæq; innocentia ad Christi religionem allicere, quàm armis adoriri. Attamen si bellum, ut diximus, omnino uitari non potest, illud certe leuius sit malum, quàm sic impie Christianos inter se committi, collidiq;. Si mutua charitas illos non adglutinat, certe coniunget utcunq; cōmunis hostis. & qualiscunq; syncretismus erit, ut absit uera concordia. Postremo magna pars pacis est ex animo uelle pacem. Quibus enim pax uere cordi est, hi omnes pacis occasiones arripiunt, quæ obstant, aut negligunt, aut amoliuntur. permulta ferunt, dum tantum bonum sit incolume. Nunc ipsi bellorum seminaria quærunt, quod ad concordiam facit, eleuant, aut dissimulant etiam. quod ad bellum tendit, ultro exaggerant, exulcerantq;. Pudet referre ex cuiusmodi nugis quantas excitent tragœdias, & ex quàm minuta scintillula quæ rerum tempestates exoriantur. Tunc illud iniuriarum agmen uenit in mentem, & suum quisq; malum sibi exaggerat. At benefactorum interim profunda obliuio, ut iures affectari bellum. Et sæpe principum priuatum quiddam est, quod orbem ad arma compellit. At plusquam publicum esse debet, ob quod bellum suscipiatur. Quin ubi nihil subest causæ, ipsi dissidiorum causas sibi fingunt, regionum uocabulis ad odiorum alimoniam abutentes, & hunc stultæ plebis errorem alunt magnates, & in suum abutuntur compendium, alunt sacerdotes quidam. Anglus hostis est Gallo, nec ob aliud, nisi quod Gallus est.

Scoto Britannus infensus est, nec aliam ob rem, nisi qđ Scotus est. Germanus cum Franco dissidet, Hispanus cum utroq;. O' prauitatem, Disiungit inane loci uocabulum, cur non potius tot res conciliant? Male uis Britannus Gallo, cur non potius bene uis homo homini? Christianus Christiano? Cur res friuola plus apud istos potest, quàm tot naturæ nexus? tot Christi uincula? Locus corpora dirimit, non animos. Separabat olim Rhenus Gallum à Germano, at Rhenus non separat Christianum à Christiano. Pyrenei montes Hispanos ab Italis seiungunt, at ijdem non dirimůt ecclesiæ communionem. Mare dirimit Anglos à Gallis, at non dirimit religionis societatem. Paulus Apostolus indignatur audire inter Christianos has uoces. Ego sum Apollo, ego sum Cephæ, ego sum Pauli. nec in pia cognomina sinit secari Christum omnia cõciliantem. & nos commune patriæ uocabulum grauem causam iudicamus cur gens in gentis internicionẽ tendat? Ne id quidem satis nonnullorum animus bellorum auidis. praue, dataq; opera dissidiorum ansas quærunt, ipsam diuidunt Galliam, & ea uocabulis distrahunt, quæ nec maria, nec montes, nec uera regionum nomina distrahunt. E' Gallis Germanos faciunt, ne uel nominis consortio coalescat amicitia. Si in actionibus odiosis, uelut diuortij, nec litem facile recipit iudex, nec quamlibet admittit probationem, cur isti in re omnium odiosissima quamlibet friuolam causam admittunt? Quin potius id, quod res est, cogitant, mundum hunc communem esse patriam omniũ, si patriæ titulus conciliat. ab ijsdem maioribus ortos

omnes, si faciat amicos sanguinis affinitas. ecclesiam unam esse familiam, ex æquo communem omnibus, si domus eadem copulat necessitudines. In hanc partem ingeniosos esse par est. Toleras quædam in socero nõ ob aliud, nisi quod socer est, & nihil toleras in eo, qui religionis consortio frater est? Multa condonas generis propinquitati, & nihil condonas affinitati religionis? Certe nullum uinculum arctius alligat, quàm Christi sodalitas. Cur id solum ob oculos obuersatur, quod animum exulcerat? Si paci faues, sic cogita potius. in hoc læsit, sed sæpe aliâs profuit, aut alieno impulsu læsit. Postremo, quemadmodum apud Homerum dissidij causas, quod inter Agamemnonem, & Achillem intercesserat, in Aten deam reijciunt, qui uocant ad concordiam. ita quæ excusari non possunt, aliquando fatis imputentur, aut malo cuipiam si libet Genio, et in hæc odium ab ipsis hominibus transferatur. Cur magis ad perniciem suam sapiunt, quàm ad tuendam felicitatem? cur ad malum, quàm ad bonum sunt oculatiores? Qui paulo cordatiores sunt, expendunt, consyderant, circumspiciunt, prius quàm priuatum quodq; negotium aggrediantur. Et clausis oculis præcipites in bellum ipsi sese conijciunt, præsertim cum semel admissum excludi non possit. quin è pusillo fit maximum, ex uno plura, ex incruento cruentum. maxime cum hæc procella non unum, aut alterum affligat, sed uniuersos pariter inuoluat. Quod si uulgus hæc parum expẽdit, certe principis & optimatum partes sunt, hæc secum reputare. Sacerdotum est ista rationibus omnibus in=

fulcire, uolentibus ac nolentibus ingerere. Hærebũt tandem, si nusquam non audiãtur. Ad bellum gestis? primum inspice cuiusmodi res sit pax, cuiusmodi bellum, quid illa bonorum, quid hoc malorum secum uehat, atq; ita rationem ineas num expediat pacem bello permutare. Si res quædam admirabilis est regnum undiq; rebus optimis florens, bene conditis urbibus, bene cultis agris, optimis legibus, honestissimis disciplinis, sanctissimis moribus, cogita tecum, hæc felicitas mihi perturbanda est, si bello. Contra, siquando conspexisti ruinas urbium, dirutos uicos, exusta phana, desolatos agros, & id spectaculum miserandum (ut est) uisum est, cogita hunc esse belli fructum. Si graue iudicas scæleratam conductitiorum militum colluuiem in tuam regionem inducere, hos ciuium tuorum malo alere, his inseruire, his blandiri, immo horum arbitrio teipsum, ac tuam incolumitatem committere, fac cogites hanc esse belli conditionem. si abominaris latrocinia, hæc docet bellum. si execraris paricidium, hoc in bello discitur. Nam qui uereatur unũ occidere commotus, qui leui authoramento conductus tot homines iugulat? Si præsentissima Reip. pestis est legum neglectus, silent leges inter arma. Si fœdum existimas stuprum, incæstum, & his turpiora, horum omnium bellum magister est. Si fons omnium malorum est impietas, & religionis neglectus, hæc belli procellis prorsus obruitur. Si iudicas pessimũ esse Reipub. statum cum plurimum possunt, qui pessimi sunt, in bello regnant scæleratissimi, & quos in pace suffigas in crucem, horum in bellis primaria est opera.

Quis enim melius per deuia ducet copias, quàm latro exercitatus? Quis fortius diripiet ædes, aut spoliabit templa, q̃ parietum pfossor, aut sacrilegus? Quis animosius feriet hostem, & hauriet ferro uitalia, q̃ gladiator, aut paricida? Quis æque idoneus ad inijciendum ignem urbibus, aut machinis, quàm incendiarius? Quis æque contemnet fluctus, marisq; discrimina, ac pirata diutinis prædationibus exercitus? Vis palàm cernere quàm res sit impia bellum, animaduerte per quos geritur. Si pio principi nihil antiquius esse debet, quàm suorum incolumitas, huic bellum in primis inuisum sit oportet. Si principis felicitas est imperare filiabus, pacem potissimum amplecti debet. Si præcipue optandum bono principi ut imperet quamoptimis, bellum detestetur oportet, unde scatet omnis impietatis sentina. Si suas opes esse putet qcquid ciues possident, bellum omnibus rationibus uitet. quod ut felicissime cadat, certe facultates omnium atterit. & quod honestis artibus partum est, in immanes quosdam carnifices erogandum. Iam illud etiam atq; etiam perpendant, suam cuiq; blandiri causam, & suam cuiq; spem arridere, cum illa sæpenumero pessima sit, quæ commoto uideatur æquissima, & hæc non raro fallit. Sed finge causam iustissimã, finge exitum belli prosperrimum, rationem fac ineas omnium incommodorum, quibus gestum est bellum, & commoditatum, quas peperit uictoria, & uide num tanti fuerit uincere. Vix unquam uictoria contingit incruẽta. Iam habes tuos humano sanguine pollutos. Ad hæc, supputa morum, publicæq; disciplinæ iacturã,

nullo compendio sarciendam. Exhauris tuum fiscum, expilas populum, oneras bonos, ad facinus excitas improbos. neq; uero confecto bello protinus & belli reliquiæ sopitæ sunt. Obsolescunt artes, intercluduntur negotiatorũ commercia. Vt hostem includas, prius temetipsum à tot regionibus cogeris excludere. Ante bellum omnes finitimæ regiones tuæ erant. pax enim rerum commercijs facit omnia communia. uide quantum rem egeris. nunc uix tua est, quæ maxime tua est ditio. Vt oppidulum excindas, quod machinis, quot tentorijs opus est? Imitatitiam urbem facias oportet, ut ueram euertas, at minoris aliud uerum oppidum extrui poterat. Ne liceat hosti prodire ex oppido, tu exul à patria sub dio dormis. Minoris constaturum erat ædificare noua mœnia, quàm ædificata machinis demoliri. Vt ne computem hic quod pecuniarum effluit inter exigentium, recipientium, ac ducum digitos, quæ sanè pars est non minima. Quod si horum singula ad uerum calculum reuoces, ni compereris decima impendiorũ parte pacem redimi potuisse, patiar æquo animo me profligari undiq;. Sed parum excelsi animi tibi uideare, si quid remittas iniuriarũ. immo nullum est certius argumentum humilis animi, minimeq; regij, quàm ulcisci. Maiestati tuæ non nihil decedere putas, si cum finitimo principe agens, et fortasse cognato, aut affini, fortassis aliàs bene de te merito, de tuo iure decedas aliquantulum. At quanto humilius deijcis maiestatem tuam, dum barbaris cohortibus, & infimæ scæleratorum feci nunquam explendæ auro subinde litare cogeris? dum ad Cares uilissimos, simul

ac nocentissimos blandus ac supplex mittis legatos, dũ tuum ipsius caput, dum tuorum fortunas illorum cre dis fidei, quibus nihil est neq; pensi, neq; sancti. Quod siquid iniquitatis uidebitur habere pax, caue sic cogi tes, hoc perdo, sed tanti pacem emo. At dixerit argu tior aliqs. Facile donarim, si res ad me priuatim ptineat. princeps sum, negotium publicum, uelim nolim, ago. Non facile bellum suscipiet, qui nihil, nisi publicum spectat. Atqui contra uidemus omnes belli causas ex his rebus nasci, quæ nihil ad populum per tineant. Vis hanc, aut illam ditionis partem uindicare, quid istud ad populi negotium? Vis ulcisci, qui filiæ renuntiauit, quid hoc ad Remp? Hæc expendere, hæc perspicere, uere sapientis, uereq; magni est principis. Quis unquam aut latius imperauit, aut splendidius Octauio Augusto? at is cupiebat etiam deponere imperiũ, siquem uidisset Reip. magis salutarem princi pem. Merito laudata est ab egregijs authoribus uox il la cuiusdam Imperatoris. Pereant, inquit, filij mei, si quis alius melius sit Reip. consulturus. Hos aios Reip. præstiterunt homines impij, quod ad Christi religio nem attinet, & Christiani principes usqueadeo uilẽ ducunt populum Christianum, ut grauissimo orbis ĩcendio priuatas suas cupiditates uel ulcisci uelint, uel explere? Iam audio quosdam ita terguersantes, ut negent se tutos esse posse, nisi uim improborum acriter propellant. Cur igitur inter innumeros Imperatores Romanos soli Antonini, pius, & philosophus petiti non sunt? nisi quod nemo tutius regnat, quàm qui paratus est & deponere, utpote quod Reip. ge-

rat, non sibi. Quod si nihil uos mouet neq; naturæ sensus, neq; pietatis respectus, neq; tanta calamitas, certe Christiani nominis probrum animos uestros in concordiam redigat. Quota mundi portio tenetur à Christianis? Atq; hæc tamen est illa ciuitas in edito monte sita, spectaculum facta deo, & hominibus. At quid sentire putandum est, quid loqui, quæ probra in Christum euomere Christiani nominis hostes, ubi uident Christianos sic inter sese concertare leuioribus de causis quàm Ethnici, crudelius quàm impij, machinis tetrioribus quàm ipsi? Quorum inuentum est Bombarda? Non'ne Christianorum? Et quo res sit indignior, his induntur Apostolorum nomina, insculpuntur imagines. O' crudelis irrisio. Paulus ille pacis hortator perpetuus tartaream machinam torquet in Christianum? Si cupimus Turcas ad Christi religionem adducere, prius ipsi simus Christiani. Nunquam hoc illi credent, si quod est, perspiciant nusquã magis sæuire, quàm apud Christianos, id quod Christus unum omnium maxime detestatus est. Et quod Homericus Ethnicus demiratur in Ethnicis, cum suauium etiam rerum satietas sit, somni, cibi, potus, choreæ, musices, belli infelicis nullam esse satietatem, id apud eos uerissimum est, quibus ipsum etiam belli uocabulum abominandum esse oportuit. Roma furiosa quondam illa bellatrix, tamen Iani sui templum aliquoties uidit clausum. Et qui conuenit apud uos nullas esse bellandi ferias? Quonam ore prædicabitis eis Christum pacis authorem, ipsi perpetuis dissidijs inter uos tumultuantes? Iam quos putatis animos addit Tur

cas uestra

cis uestra discordia? Nihil enim facilius, quàm uin= cere dissidentes Vultis illis esse formidabiles? concor= des estote. Cur ultro uobis & præsentis uitæ iucun- ditatem inuidetis, & à futura felicitate multis excide= re? Multis malis per se obnoxia est uita mortaliũ, magnam molestiæ partem adimet concordia, dum mutuis officijs alius alium, aut consolatur, aut iuuat. Siquid boni obtinget, id tum suauius, tum commu- nius reddet concordia, dum amicus impartit amico, & beneuolus beneuolo gratulatur. Quam friuola sunt, quamq; mox peritura, pro quibus inter uos tu= multus est? mors oĩbus imminet, non minus regibus, quàm plebeijs. Quos tumultus ciet animalculũ mox fumi in morem euaniturum? In foribus adest æ- ternitas. Quorsum attinet pro rebus istis umbraticis perinde moliri, quasi uita hæc esset immortalis? O' miseros, qui felicem illam piorum uitam non cre- dunt, aut non sperant impudentes, qui sibi pollicen- tur è bellis ad eam iter esse, cum illa nihil sit aliud, quàm ineffabilis quædam felicium animorũ commu nio, cum iam ad plenum continget, quod Christus tam enixe rogauerat patrem cœlestem, ut sic inter se iun gerentur illi, quemadmodum ipse patri iunctus es- set. Ad hanc summam concordiam qui possitis esse idonei, nisi eam interim pro uirili meditemini? Vt non subito ex spurco helluone fit angelus, ita non subito ex bellatore sanguinario martyrum, ac diuorum socius. Eia satis iam, superq; fusum est Christiani, si pa rum est, humani sanguinis, satis in mutua debaccha= tum exitia, satis hactenus furijs, Orcoq; litatum, satis

diu quæ Turcarum pascat oculos, acta est fabula. Saltem aliquando post nimium diu toleratas bellorum miserias resipiscite. Quicquid hactenus insanitum est, fatis imputetur. placeat Christianis quæ quondam prophanis placuit, superiorum malorum obliuio posthac communibus consilijs in pacis studium incumbite. Et sic incumbite, ut non stuppeis, sed solidis atq; adamantinis uinculis coeat, nunquam dirūpenda. Vos appello principes, de quorum nutu potissimum pendent res mortalium, qui Christi principis imaginem inter mortales geritis, agnoscite regis uestri uocem ad pacem uocantis. Existimate totum orbē diutinis fessum malis hoc à uobis flagitare. Siqd cui dolet etiam, æquum est hoc publicæ omnium felicitati donare. Maius est negotium, quàm ut leuibus causis debeat retardari. Appello uos sacerdotes deo sacri. hoc studijs omnibus exprimite, quod deo gratissimum esse scitis. hoc depellite, quod illi maxime inuisum. Appello uos Theologi. pacis Euangelium prædicate, hanc semper popularibus auribus occinite. Appello uos Episcopi, alij́q; dignitate ecclesiastica præminentes. ad pacem æternis uinculis astringendam uestra ualeat authoritas. Appello uos primates, & magistratus, ut sapientiæ Regum, ut pietati Pontificum uestra uoluntas sit adiutrix. Vos appello promiscue, quicūq; Christiano nomine censemini, consentientibus animis in hoc conspirate. Hic ostendite quantum ualeat aduersus potentum Tyrannidē multitudinis concordia. Huc pariter omnes omnia sua conferant. Iungat æterna concordia, quos tam multis rebus coniunxit na

tura, pluribus Christus. Communibus studijs agant omnes, quod ad omnium ex æquo felicitatem pertinet. Huc inuitant omnia, primum ipse naturæ sensus, atq; ipsa (ut ita dicam) humanitas. deinde totius humanæ felicitatis princeps, & author Christus. Ad hæc, tam multa pacis commoda, tot belli calamitates. Vocant huc ipsi principum animi, iam uelut afflante deo ad concordiam propensi. En pacificus ille, placidusq; LEO signum omnibus extulit ad pacem inuitans, uereq; Christi uicarium agens. Si uere oues estis, sequimini pastorem. Si filij, audite patrem. Vocat huc ille non titulo tantum Christianissimus Galliarũ Rex FRANCISCVS, q pacem nec emere grauatur, nec usquam suæ maiestatis habet rationem, modo publicæ paci consulat, hoc deniq; uere splendidum ac regium esse docens, de genere humano quam optime mereri. Vocat huc clarissimus princeps CAROLVS, incorruptæ indolis adolescens. Nec abhorret Cæsar MAXIMILIANVS, Nec detrectat inclytus Angliæ Rex HENRICVS. Tantorũ principum exẽplum cæteros libenter imitari par est. Maxima plebis pars bellum detestatur, pacem orat. Pauculi quidam modo, quorum impia felicitas à publica pendet infelicitate, bellum optant. Quorũ improbitas ut plus ualeat, quàm bonorum omnium uoluntas, æquum sit, nec ne, uos ipsi expendite. Videtis hactenus nihil actum fœderibus, nihil promotum affinitatibus, nihil ui, nihil ulciscendo. Nunc contra periculum facite quid possit placabilitas, quid beneficentia. Bellum è bello seritur, ultio trahit ultionem.

Nunc gratia gratiam pariat, & beneficium benefi cio inuitetur, is'q; regalior uideatur, qui plus de suo iure concesserit. Non successit quod humanis studijs gestum est. at fortunabit ipse Christus pia concilia, quæ se authore & auspice uiderit suscipi. Aderit dexter, aspirabit, fauebit'q; fauentibus ei rei, cui fauit ipse plurimum. priuatos affectus publica uincat utilitas. Quanquam dum huic consulitur, & sua cuiq; fortuna melior reddetur. principibus regnum erit augustius, si pijs ac felicibus imperent, ut legibus regnent magis, quàm armis. proceribus maior, uerior'q; dignitas. sacerdotibus otium tranquillius. populo quies uberior, & ubertas quietior. nomen Christianum formidabilius crucis hostibus. Deniq; singuli singulis, & omnes omnibus cari simul & iucundi eritis, super omnia Christo grati, cui placuisse summa felicitas est.

DIXI.

ISOCRATES DE REGNO ADMINISTRANDO.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI CAROLO INVICTISSIMI CAESARIS MAXIMILIANI NEPOTI DES. ERASMVS ROTER[illegible]S S. D.

CVM PER SE Res eximia quædam est sapientia, Carole Principum amplissime, tum uero nullum sapientiæ genus excellentius existimat Aristoteles, quàm quæ doceat salutarem agere principem, ut optimo iure Xenophon in libro, quē inscripsit Oeconomicon, arbitretur esse quiddam homine maius, planeq; diuinum imperare liberis ac uolentibus. Hæc nimirum est illa Principibus expetenda sapiētia, quā unam cæteris rebus contemptis optauit cordatissimus adolescens Solomon, quamq; iugiter regio throno uoluit assistere. Hæc est illa castissima, simul & pulcherrima Sunamitis, cuius unius complexibus unice delectatus est Dauid, sapientissimi filij sapientissimus pater. Hæc est, quæ loquitur in prouerbijs. per me Principes imperant, & potentes decernunt iusticiā. Hanc quoties in consilium adhibent Reges, exclusis pessimis illis consultoribus, ambitione, ira, cupiditate, & adulatione, iam rebus omnibus florens Respub. Principis sui sapientiæ felicitatem suam acceptam ferens merito sibi gratulatur, Venerunt, inquiens, mihi omnia bona pariter cum illa. Proinde Plato non alia in re

diligentior est, quàm in instituendis Reip. suæ custodibus, quos non opibus, non gemmis, non cultu, non imaginibus, non satellitio, sed sola sapientia cæteros uult antecellere, negans unquam beatas fore respublicas, nisi aut philosophi gubernaculis admoueãtur, aut ij, quibus forte contigit administratio, philosophiam amplectantur, philosophiam inquam, non istam, quæ de principijs, de prima materia, de motu, aut infinito disputat, sed quæ falsis uulgi opinionibus. ac uiciosis affectibus animum liberans ad æterni numinis exẽplar recte gubernandi rationem commonstrat. Tale quiddam sensit opinor & Homerus, cum Mercurius Vlyssem aduersus Circes ueneficia moly herba præmunit. Nec sine causa Plutarchus neminem existimat de Repub. melius mereri, quàm qui principis animum omnibus consulturum optimis, ac principe dignis rationibus imbuerit. E diuerso neminem æque grauem perniciẽ afferre rebus mortaliũ, atq; eũ, qui Principis pectus prauis opinionibus, aut cupiditatibus corruperit, haud secus quàm siquis fontem publicum, unde hauriant uniuersi, letalibus uenenis infecerit. Idem haud abs re taxat celebratissimum illud Alexandri magni dictum, qui cum à colloquio, quod habuerat cum Diogene Cynico, digressus admiraretur animum illum philosophicum excelsum, infractum, inuictum, et omnibus humanis rebus superiorem, Ni Alexander inquit essem, Diogenes esse cupiam. Immo quo pluribus rerum procellis obnoxia est ingens ditio, hoc magis illi fuerat optandus Diogenis animus, qui tantis rerum molibus par esse posset.

Sed quàm Alexandrũ felicitate superas Carole princeps inclyte, tam speramus futurum, ut anteeas et sapientia. Nam ille quidem ingens imperium occuparat, nec citra sanguinem, nec admodum duraturum. Tu pulcherrimo natus imperio, maiori destinatus, ut quàm illi sudandum erat ut inuaderet, tam tibi forte laborandum erit ut aliquam ditionis partem ultro cedas potius, quàm occupes. Superis debes quod incruentum, & nullius malo emptum contigit imperiũ. iam tuæ sapientiæ partes erunt incruentum item, ac tranquillum tueri. Et est ea naturæ tuæ bonitas, ea mentis integritas, ea uis ingenij, ea sub incorruptissimis præceptoribus fuit institutio, deniq; tot undiq; te maiorum tuorum circumstant exempla, ut omnibus certissima spes sit Carolum aliquando præstaturum, quod à patre tuo Philippo dudum expectabat orbis. Neq; fefellisset expectationem publicam, ni mors illũ ante diem terris eripuisset. Itaq; cum non ignorarem tuæ celsitudini nihil opus esse cuiusquam monitis, ne dum meis, tamen uisum est optimi Principis simulacrũ in commune proponere, sed tuo sub nomine, ut q magnis imperijs educantur, per te rationem accipiant administrandi, abs te exemplum, quo simul & tuis auspicijs hæc utilitas ad omnes permanaret, & nos iã tuis his ceu primitijs animi in te nostri studium utcunq; testificaremur. Isocratis de regno administrando præcepta latinitate donauimus. Ad cuius æmulationem adiecimus nostra, uelut aphorismis absoluta, quo minus esset tedij legentibus, sed tamen ab illius decretis haud parum dissidentia. Siquidem ille sophista Regu

lum nescio quem, seu tyrannum potius instituit, ethnicus ethnicum, ego theologus inclytum & integerrimum Principem, ad haec, Christianus Christianum. Quae si mihi scriberētur ad prouectioris aetatis Principem, poteram fortasse nonnullis in suspicionem uenire, uel adulationis, uel procacitatis. Nunc cum hic libellus dicatus sit ei, qui tametsi summam de se spem praebeat, tamen ut admodum adolescens, et nuper inauguratus imperio, ne potuerit quidem admodū multa gerere, quae solent in alijs Principibus, aut laudari, aut reprehendi, liber nimirū utraq; suspicione nō possum aliud quaesisse uideri, quàm publicam utilitatem, quam ut Regibus, ita & Regum amicis, ac famulis oportet unicum esse scopū. Inter innumera decora, quae tibi Deo praeside tua parabit uirtus, erit & haec nonnulla pars laudum tuarum, talem fuisse Carolum, ut non ueritus sit aliquis illi citra ullam assentationem integri, ueriq; Christiani Principis simulacrū ostendere, quod uel libenter agnosceret optimus Princeps, uel sapienter imitaretur adolescens, semper seipso melior euadere cupiens. Bene Vale.

ISOCRATES AD NICOCLEM REGEM DE INSTITVTIONE PRINCIPIS ERASMO ROTERODAMO INTERPRETE.

AEteri quidem Nicocles, qui regibus soliti sunt adducere uel uestes, uel æs, uel aurum factum, uel aliud eiusmodi rerum q̃ppiã, quarũ ut ipsos habet inopia, ita uobis exuberat copia, mihi planè uidẽtur manifestam exercere negociationem, nõ dare munus, eademq́; longe callidius uendere, quàm illi, qui quæstum huiusmodi profitentur. Ego uero munus hoc pulcherrimũ, simul & utilissimum fore iudicarim, quodq́; maxime deceat tum me donare, tum te accipere, si tibi rationem queam præscribere, quibus rebus expetendis, rursum quibus fugiendis optime ciuitatem pariter & regnum administrare possis. Nam cum alia permulta sunt, quæ priuatos homines reddant emendatiores, tum in primis illa, primum quod non affluant delicijs, sed pro quotidiano uictu solliciti esse cogantur. Deinde leges, quarum præscripto omnes illi gubernantur. Præterea autem admonendi libertas, quodq́; liceat & amicis inuicem increpare, & inimicis insectari mutuo, siquid peccatum fuerit. Ad hæc, poetæ quoq; nonnulli prisci uiuendi præcepta literis prodi-

derunt, ut consentaneũ sit his omnibus rebus eos reddi meliores. At regibus nihil harum rerum suppetit. Immo quos magis, quàm cæteros oportebat admoneri, posteaquam imperium adepti sunt, ij semper admonitore carent, propterea quod & mortalium plæriq; non adeunt ad illos, & qui cum illis habent consuetudinem, ad gratiam confabulantur. Siquidem nacti & opum plurimarum possessionem, & rerum maximarum administrationem, dum his occasionibus haud recte utuntur, effecerunt, ut complures ambigant utra uita magis sit eligenda, eorum'ne, qui priuatam quidem, sed placidam & humanam agunt uitam, an regum. Nam quoties ad honores, ad opes, ad potentiam illorum respexerint, dijs pares existimant, quicunq; regno potiuntur. Rursus ubi secum perpenderint metus, ac pericula, singulisq; consyderatis deprehenderint alios extinctos ab ijs, à quibus minime conueniebat, alios in familiarissimos, maximeq; domesticos peccare compulsos, nonnullos esse, quibus horum utrunq; euenerit, tum contra satius esse iudicant quodcunq; uitæ genus amplecti, quàm cum eiusmodi malis uel uniuersæ Asiæ imperium tenere. Porrò cõmutationes huiusmodi fortunæ, rerumq; tumultus hic proficiscitur, quod uti sacerdotium, ita regnum quoq; cuiuslibet hominis esse credunt, cum res sit una rerũ omnium humanarum maxima, quæq; summam desyderet prudentiam. Itaq; consulere quibus rationibus possis in singulis negocijs recte administrandis officio fungi, ut & bona conserues, & mala euites, eorum munus est, qui tecum perpetuam habent consue-

Vtra uita felicior.

Incommoda regni.

Vnde regnorũ commutatiões.

Officiũ principis.

tudinem. In genere uero, & quæ uitæ studia spectare conueniat, & in quibus exerceri, ipse conabor explicare. Iam quidem an munus hoc, cum absolutum fuerit, argumento suo respondeat, haud facile fuerit statim initio cognoscere. propterea quod permulta tum carmine, tum prosa oratione conscripta donec adhuc in cogitatione, & animo componentium uersarentur, magnam sui præbuerunt expectationem, cæterum eadem absoluta iam, & alijs ostensa opinionem multo spe inferiorem consecuta sunt. Quãquã hic sanè conatus laudi dandus fuerit, si quæ ab alijs omissa sunt peruestigemus, & imperij gerendi rationem præscribamus. Siquidem hi, qui priuatos instituunt, ipsis tantum prosunt. Verum si quis eos, qui multitudini imperant, ad uirtutem adhortetur, hic nimirum utrisq; profuerit, tum ijs, qui gerunt imperium, tum ijs, qui parent imperio, dum pariter & his regnum stabilius, & illis gubernationem mitiorem reddit. Primo itaq; loco spectandum est quod sit proprium Principum munus. Etenim si caput, & totius negocij uim recte constituerimus, huc respicientes melius de cæteris quoq; partibus disseremus. Iã illud nemo inficias ibit opinor, regum esse parteis, ut & Reip. malis finem imponant, & felicitatem tueantur, & ex pusilla magnam reddant, quandoquidem & cætera, quæ in cotidianis incidunt negocijs, horũ gratia sunt agenda. Quin illud quoq; in confesso est, quod qui hæc præstare ualeant, deq; hisce rebus sint consulturi, non oporteat esse socordes, sed huc eniti, ut cæteris antecellant prudentia. Demonstratum est

Prĩcipũ institutio utilissima.

Præcipuum Prĩcipis munus quod.

Prĩcipis antecelle re sapiẽtia.

enim eiusmodi illos habituros imperium, cuiusmodi rationibus ipsi praepararint animum suum. Proinde nullis athletis sic conuenit exercere corpus, ut regibus animum. Siquidem quae uel in omnibus ludis publicis proponuntur praemia, nulla parte conferri possunt cum his, quae nobis quotidie sunt proposita. Haec itaq; reputantem adniti decet, ut quantum caeteros antecellas honoribus, tantundem & uirtutibus eos praecedas. Neq; uero putes in reliquis quidem rebus curam, ac diligentiam conducere, id autem, ut meliores reddamur, nihil habere momenti, nec tantae infelicitatis condemnes mortales, ut artes excogitauerimus, quibus ferarum ingenium cicuremus, mitiusq; ac melius reddamus, nobisipsis ad uirtutem parādam nihil prodesse queamus, contra, magis ita sentiens institutionem simul & curam animum adiutare posse. Et eorum, qui tecum uiuunt, prudentissimis temet adiunge, et alios quoscunq; uales accerse. Nec ullius poetae celebris, aut sophistae puta te rudem esse oportere, sed illorum quidem auscultatorem te praebe, horum uero discipulum. Ita temetipsum compares, ut & inferiorum sis iudex, & superiorum aemulus. Nam id genus exercitamētis celerrime talis euades, quales statuimus esse debere eos, qui recte gesturi sint imperiū, per se sa quiq; Remp. sicut oportet, sint gubernaturi. In primis autem ipse temetipsum in consilium adhibeto, siquidem absurdum existimas deteriores imperare praestantioribus, et stultiores praeire prudentioribus. Nā quo uehementius caeterorum amentiam contempseris, hoc diligentius tuam ipsius mentem excoles. Ergo

Exercitatio homines plu rimum ualet.

Princeps per se sapiens.

hinc quidem incipiant oportet, qui munus aliquod cũ
laude gesturi sint. Super haec autem & ciuium, & Princeps
ciuitatis amantem oportet esse Principem. Neq; enim patriae
equis, neq; canibus, neq; uiris, neq; ulli deniq; rei q̃s studio-
quam recte possit imperare, nisi gaudeat, ac delectetur sus.
ijs, quorum curam agere debet. Curae sit tibi multi-
tudo, & illud super omnia spectes, ut ita imperes, ut
gratus, & charus sis tuis, haud ignorans & inter
oligarchias, idest Resp. in quibus penès paucos est re-
rum potestas, ut inter alias Resp. eas maxime diutur
nas esse, in quibus maxime habetur ratio multitudi-
nis. Porrò hanc ita recte moderaberis, si nec sines ut Quae
quis faciat iniuriam alicui, nec patieris iniuria affici res stabi
quenquam, uerum illud agas, ut optimis quidem hono le faciāt
res tribuantur & praemia, caeteri uero nulla in re ꝑ iperiū.
iniuriam laedantur. Nam haec prima, maximaq; re-
cte administrandae Reip. sunt elementa. Si quae leges De corrī
erunt, aut consuetudines ciuitatis parum rectae, eas gẽdis, et
tolle, ac muta. Atq; in primis da operam ut eas quàm admini-
optimas excogites. Quod si minus poteris, quae apud strandis
alios bene constitutae sunt, imitare. In uniuersum le- legibus.
ges conquire, quae & iustae sint, & Reip. conducibi-
les, & inter se consentientes. Deinde quae & lites q̃
paucissimas pariant, & exortas quàm potest ocyssi-
me finiant. Siquidem has res omnes habeant opor-
tet bene conditae leges. Fac ut earum obseruatio lucro
sit ciuibus, forensis autem tractatio damnosa, quo ni
mirum hanc fugiant, ad illam sint promptiores. In De iudi-
controuersijs ciuium inter se dissidentium ita iudicis cijs.
officio fungere, ut nec ad gratiam alicuius, nec secũ

pugnantes feras sententias, uerum semper de causis iisdem, eadem item pronunties. Nam & decet pariter, et expedit, ut leges bene conditas, ita regum quoq; de iure sententiam certam, & immutabilem esse. Ciuitatem tanquam paternam domum gubernato, in apparatu quidem splendidus, ac regalis, cæterum in munijs obeundis accuratus ac diligens, quo pariter et laudem consequaris, & facultates suppeditent. Magnificentiam ostentes non in ullis hisce sumptibus, qui protinus euanescunt, sed cum in his, quæ iá ante diximus, tum in possessionum pulchritudine, & in amicos beneficentia, propterea quod huiusmodi sumptus non solum tibi manent, uerum etiam posteris tuis utilitatem relinquent, ijs, quæ insumpsisti, potiorem. In his, quæ ad deorum cultum pertinent, ita facito, quemadmodum est à maioribus præscriptum. Existimes autem nullum sacrificium pulchrius, nullum esse cultum maiorem, quàm si teipsum uirum optimum, iustissimumq; præstiteris. Siquidem sperandum est homines eiusmodi citius à dijs boni quippiá impetraturos, quàm istos, qui multas mactant uictimas. Primos honores tribue coniunctissimus, uerissimis, amicissimus. Eam putato tutissimam corporis tui custodiam, si & amicos habueris uirtute præditos, & ciues tibi beneuolentes, & si ipse prudentia polleas. nam hisce potissimum rebus & parare, & tueri regnum possis. Priuatorum domos curato, existimans & eos, qui sua profundunt, de tuo dependere, & qui industria rem augent tuis addere facultatibus. Quicquid enim possident, qui ciuitatem incolunt, id proprium est

Magnificentia Prícipis

De religione.

Quib. maxime sit habẽdus honos.

Luxus ciuium coercendus.

prium est bene fungentium Principatu. Adeo per o- Fides in
mnem uitam appareas obseruans & amans ueri, ut Principe.
tuis dictis citius habeatur fides, quàm cæterorum iu
riiurando. Cunctis quidem hospitibus tutam prebeto
ciuitatem, & in contractibus legum obseruantem. cæ Ergá ho
terum ex his, qui in eam perueniunt, plurimi facito, spites
non eos, qui tibi munera adducunt, sed qui abs te cu qualem
piunt accipere. Etenim si hos in precio habueris, plus esse opor
laudis apud cæteros consequeris. Adimito metum ciui teat.
bus, neq; uelis admodum formidabilis esse ijs, qui
nihil peccant. Nam utcunq; reddideris alios affectos Beneuo-
in te, ita & tu in illos eris affectus. Ne quid omnino lentia er
feceris per iracundiam. Videaris id facere, quoties ita ga Prin-
postulabit tempus. Hactenus seuerus appareas, ut ni cipem.
hil te lateat eorum, quæ fiunt, mitis autem, ut pœnas
irroges commissis minores. Ita Principis dignitatem Seueri-
ostendere studeas, non sæuitia & atrociter puniendo, tas Prin
sed hoc agens, ut omnes ingenio tuo superentur, & te cipis.
rectius quàm ipsi possint, suæ saluti consulere putent.
Esto bellicosus rei militaris scientia, ac belli appara- Bellum
tu, pacificus autem nihil præter ius, & æquum usur- Pax
pando, Sic cum inferioribus ciuitatibus commercium
agito, ut superiores tecum agere uelles. Certa non de Pro qui-
rebus quibuslibet, sed de his duntaxat, quæ tibi, si bus cer-
uiceris, emolumentum sint allaturæ. Viles, & igna- tandũ.
uos existimato non eos, qui suo bono superantur, sed Vera
eos, qui suo malo superant. magnanimos existima nó magna-
eos, qui maiora complectuntur, quàm tueri queant, nimitas.
uerum qui moderata quidem concupiscunt, sed qđ Vera fe-
conantur, possunt efficere. Felices & imitandos puta licitas.

non hos, qui imperium parauerunt amplissimum, sed eos, qui quod contigit, quàm optime gesserunt. Existima te perfectam felicitatem assecuturum, non si cunctis mortalibus cum terrore, periculóq; imperes, uerum si teipsum talem præbueris uirum, qualem oportet, atq; ita agens, ut res præsentes postulant, moderate concupiscas, nec horum quicquam tibi desit. Amicos facito, non quoslibet id ambientes, sed qui tua digni sint indole, nec eos, cum quibus iucundissime sis uicturus, sed quibus adiutantibus quàm optime Remp. gubernaturus. Diligentissimus esto in explorandis ijs, quos in familiaritatem allegis tuam, memor futurum ut omnes, qui tecum non habent consuetudinem, te similem arbitrentur ijs, quorum uteris familiaritate. Negotijs, quæ per te non geruntur, uiros eiusmodi præfice tanquam omnium, quæ illi commiserint, culpa tibi sit imputanda. Fidos existima non qui quicquid dixeris, feceris'ue laudant, sed qui errantem increpant. Permitte prudentibus libere loquendi facultatem, uti siquid extiterit, de quo ambigas, habeas cum quibus rem expendere possis. Qui tibi arte adulantur, discerne ab ijs, qui te cum beneuolentia colunt, ne potior sit malorũ quàm bonorũ cõditio. Ausculta quæ loquuntur alius uicissim de alio, dans operam ut noris & qui sint, qui loquuntur, & de quibus loquantur. Pari pœna afficito & qui mendacio calumniantur aliquem, & qui facinus admittunt. Tibijpsi non minus atq; alijs imperato, idq; maxime rege dignum esse ducito, si nulli seruieris uoluptati, sed cupiditatibus tuis magis quàm ciuibus domineris. Nullam ui-

Qui in amicitiã allegendi.

Quib. officia mandanda.

Veri Pricipis amici.

Non temere credẽdum delationibus.

Calumnia.

Studia Principe digna.

tæ consuetudinem temere, neq; citra delectum admittas, sed huiusmodi exercitijs consuesce delectari, e quibus tum ipse profecturus sis, tum alijs melior esse uidearis. Nequid his rebus efferri uidearis, quas & mali præstare possint, sed uirtutis nomine tibi placeas, in qua nihil tibi commune sit cum improbis. Honores uerissimos puta non qui metu deferuntur in propatulo, sed quoties ipsi apud sese animum tuum magis, quam fortunam suspiciunt. si qua re parum honesta te continget delectari, fac clam id facias. Quoties autem in maximis uersaberis negotijs, tum populum testem admitte. Ne postules ut cæteri quidem composite uiuant, reges autem incomposite. Quin magis tuam temperantiam alijs exemplum facito, gnarus totius ciuitatis mores Principis imitari uitam. Hoc argumento cognosces te recte imperare, si eos, quibus imperas, uideris tua cura reddi simul & opulentiores, & temperantiores. Magis enitere ut honestam famam liberis tuis relinquas, quàm igentes opes. Quippe mortales sunt hæ, illa immortalis, & per famam pecunia parari potest, fama uero nummis emi nó potest. Ad hæc, pecunia contingit & malis, famam nemo parare potest, nisi qui uirtute cæteris antecellat. In uestimentis, & corporis ornamentis delitias ostende, in cæteris autem uitæ munijs temperans esto, sicuti regem decet, ut & qui te conspiciunt, ex apparatus aspectu dignum imperio iudicent, & qui tecum uiuunt, admirantes animi uim, eandem, quam illi, de te habeant opinionem. Consydera semper quid uel dicas, uel facias, ut in errata quàm minima incidas. Potissimum quidem est ipsum

Veri honores.

Vita Principis.

Opinio de Principe.

Sophisticæ præceptio.

uerum punctum attingere, cæterum quoniã id perdifficile cognitu, malis citra illud subsistere, quàm præterire. Magis enim ad mediocritatem facit quod diminutum est, quàm quod redundat. Simul & urbanus esse stude, & grauis. Propterea quod hoc quidem regem decet, illud autem ad uitæ consuetudinem est accommodum. Quanquam id est omnium difficillimũ. Reperies enim plerunq; fieri, ut qui graues uideri affectant, frigidi sint, & rursum qu student urbani esse, humiles uideantur, & abiecti. Proinde utrisq; his rebus sic utendum est, ut quod mali utriq; adiunctũ est, euites. Quicquid eorum, quæ regem scire conuenit, uoles cognoscere, id partim usu, partim philosophia consequere. Nam philosophiæ studium uiam ac rationem ostendet tibi, negotiorum autem exercitatio præstabit ut in obeundis rebus possis uersari. Obserua & quid faciant priuati, quid reges, & quis uniuscuiusq; rei euentus. Nã si præteritorum memor eris, rectius de futuris statues. Absurdum esse puta iter priuatos esse, qui mortem oppetere non recusent, quo defuncti laudentur, reges autem non hoc esse animo, ut his in negotijs uersentur, ex quibus uiuentes honestam consequantur opinionem. Imagines tuas ita stude relinquere, ut uirtutis tuæ magis, quàm corporis sint monimenta. Enitere quidẽ in primis ut in tuto sit et tua, & ciuitatis incolumitas. Cæterum si te in discrimen traxerit necessitas, potius apud te sit cum laude mori, quàm cum dedecore uiuere. In omnibus factis tuis imperij rationem habe, daq; operam nequid indignũ isto honore admittas. Ne commiseris ut totus intereas,

Seueritas condita clementia.

Vsus cũ prudentia coniũctus.

Ex euentu prudentia.

Vera regum gloria.

Honestum uitæ anteponendum.

uerum quando corpus mortale sortitus es, animam immortalem, immortale animi monimentum studeto relinquere, Curæ tibi sit de rebus honestis loqui, ut assuefactus eadem & sentias, quæ dixeris. Quæ tibi consultante uisa sunt optima, ea re perficito. quorũ æmularis gloriam, horum imiteris & facta. Quæ liberis tuis consuleres, ea uelis ipse sequi. Aut utere quæ à nobis dicta sunt, aut quæ his meliora. Sapientes existima non istos, qui de rebus minutis exacte cõtendunt, sed qui de maximis recte disserunt, neque hos, qui felicitatem pollicentur alijs, cum ipsi multarũ inopia rerum urgeantur, sed qui modeste de seipsis uerba facientes & in rebus gerendis, & cum hominibus uersari possunt, neq; uitæ commutatione perturbantur, uerum aduersam iuxta, ac secundam fortunam ferre norunt. Neq; mirum tibi sit, si in his, quæ dicta sunt à nobis, permulta sunt, quæ te quoq; non fugiebant, quandoquidem ne me quidem ea res latebat. Immo sciebam, cum tanta sit priuatorum hominum ac Principum multitudo, nonnullos esse, q̃ hæc dixissint, nonnullos, qui audissent, nonullos, qui alios eadem facientes conspexissent, rursum alios, qui nonnulla huius generis exercerent ipsi. At enim in uerbis, quæ ad uitam instituendam pertinent, non oportet spectare nouitatem, quibus neq; nouum aliquid, neq; incredibile, neq; quod abhorreat ab hominum opinione, licet inuenire, uerum hunc elegantissimum esse iudicato, quisquis eorum, quæ dispersa sunt, in aliorum cogitatione quàm maximam uim coacernare poterit, déq; his quàm optime dicere. Nam & illud

Executio boni consilij.

In magnis sapiendũ, non in minutis.

Peroratio sophistica.

sciebam, tum poemata, tum oratione libera conscriptos libros utilissimos quidem ab omnibus existimari eos, qui uiuendi tradunt præcepta, atqui non eosdem audiunt libentissime, atq; idem illis accidit in his, quod erga admonentes solet, quos ita laudant omnes, ut tamen nolint illis accedere, præoptant autem cum ijs, qui peccant habere commercium, quàm cum ijs, qui à peccando deterrent. Id ita esse, Hesiodi, Theognidis, & Phocylidis poesis fuerit argumento. Siquidem hos nemo non fatetur ad mortalium uitam instituendam optimum dedisse consilium. Cæterum hæc cum dicant, malunt tamen ea sequi, quæ ipsorum suadet amentia, quàm quæ illorum monita. Adde quod etiā siquis è poetis eximijs excerperet quas uocant sententias in quibus illi potissimum elaborarunt, non aliter & erga has essent affecti. Libentius enim audirēt abiectissimam comœdiam, quàm præcepta tanto artificio conscripta. Et quid attinet recensendis singulis immorari? In summa, si mortalium ingenia consyderare uolumus, nimirum comperiemus maximam horum partem neq; cibis gaudere saluberrimis, neque studijs honestissimis, nec actionibus optimis, nec disciplinis utilissimis, sed modis omnibus cum utilitate pugnantes sequi uoluptates, eosq; pro temperatis & industrijs haberi, qui nihil earum rerum agunt, quæ ad recte uiuendum requirūtur. Proinde qui possis huiusmodi probari mortalibus, uel admonens, uel docens, uel de re quapiam conducibili uerba faciens, qui, siqd dixeris, ut inuident recte sentientibus, ita simplices arbitrantur eos, quibus nihil est ingenij. Porrò rerum

ueritatem usq; adeo fugiunt, ut ne suas quidem ipsorũ res nouerint. Quin magis molestum est de proprijs cogitare, iucundũ de alienis differere. hoc autem sunt animo, ut malint corpore male affecto esse, quàm mẽte laborem hunc capere, ut de re quapiam utili consyderent. Cæterum in mutua quidem uitæ inter ipsos consuetudine depræhendas eos aut male dicentes, aut male audientes. Rursus, quoties soli sunt, reperies eos non consultantes, sed optantes. Atq; hæc sanè dicta sunt non aduersus omnes, sed eos dũtaxat, qui ijs, quæ diximus, uicijs sunt obnoxij. Illud igitur perspicuum est ei, qui studeat uel facere quippiam, uel scribere, quod uulgo placeat, non utilissimos, sed saluberrimos sermones esse querendos, propterea q͛d his quidem audiendis delectantur, cæterum cum ipsos labores & certamina spectant, molestia afficiuntur. Quas ob res admirandus est Homerus, nec non primi illi tragœdiæ repertores, qui perspecta penitus hominum natura utraq; formula ad poematis argumentum sunt abusi. Vt enim ille certamina, præliaq; semideum expressit fabulis, ita hi fabulas ad certamina, uitæq; actiones deduxerunt, ut ea non iam audiamus solum, uerum etiam spectemus. Itaq; propositis id genus exemplis ostensum est ijs, qui studerent auditorem delectare, ab admonendo, consulendoq; abstinendum esse, Cæterum ea tum facienda, tum dicenda, quibus perspexerint delectari multitudinem. Atq; hæc quidem idcirco breuiter dixi, quod existimẽ conuenire, ut tu, qui non unusquispiam es è populo, sed populi rex, haudquaquam eandem cum reliqua

Prĩceps supra uulgi opiniones.

multitudine de rebus habeas opinionem, neq; rerum honestatem, neq; hominum beneuolentiam uoluptate metiaris, quin magis ex recte factis illos æstimes. Præterea uero, quoniam de exercendo ingenio diuersa est philosophorum sententia, nonnullis ita censentibus è disputatorijs, & ad contentionem paratis rationibus prudentiores reddi eos, qui ad hæc animum adiunxerint, alijs rursum è ciuilibus, & de Rep. gubernanda præcipientibus, nonnullis ex alijs quibusdam literis id contingere autumantibus, cum illud interim apud omnes in confesso sit, ei, qui fuerit recte institutus, ex horum unoquoq; colligi consulēdi facultatem, nimirum oportet omissis ambiguis ad id, quod certum, ac confessum est, accedere, & ad huius rationem illa, de quibus dubitetur explorare. Quanquam illud in primis obseruandum ijs, qui recte uelint statuere, ut in omni negocio, quid locus, quid tempus, qd rei ratio postulet, consyderent. quod si minus possint, certe istos, qui de gerendis negotijs in genere præcipiunt, cum nihil intelligant eorum, quæ ad rem pertinent, reijciant, reprobentq;. Siquidem palàm est eum, qui sibijpsi nequaquam sit utilis, nec alios prudētes redditurum. Porrò qui sapiant, & cordati sint, quiq; plus cæteris perspiciunt, hos magni facito, colitoq;, memor nullam omnium esse possessionum æque frugiferam, æquæ regalem, atq; eum, qui possit recte consulere. Existimes autem futurum per illos ut imperium tuum amplissimum reddatur, qui quàm plurimum adiuuare possint animum tuum. Igitur ego quidem quæ noui, admonui, atq; his muneribus te

Ex circunstantijs rerum, atq; piēdum consiliū.

honoro, non quæ tu merebaris, sed quæ ipse præstare potui. Cæterum illud optato, ut cæteri quoq; (quēadmodum in initio diximus) non uulgata ista tibi adducant munera, quæ uos pluris emitis à donantibus, quàm à uendentibus emeretis, sed huiusmodi potius donaria, quibus si diligenter utaris, idq; quotidie, nullum intermittens diem non solum non conteres, quod in illis solet usu uenire, uerum tum maiora reddes, tum meliora.

FINIS.

INSTITVTIO PRINCIPIS CHRISTIANI.

INSTITVTIO PRINCIPIS CHRISTIANI PER ER[illegible] APHORISMIS DIGESTA, QVO MINVS ONEROSA SIT LECTIO.

NATIVITAS, ET EDVCATIO PRINCIPIS.

u Bi receptum est suffragijs asciscì Principem, illic non perinde spectandæ sunt maiorum imagines, siue species corporis, aut proceritas, quod à barbaris nonnullis olim ineptissime factitatum legimus, atq; indoles animi mansueta, placidáq;, sedatum, ac minime præceps ingenium, nec ita concitatum, ut periculum sit, ne accedente fortunæ licentia erumpat in tyrannidem, & admonentem aut consulentem non ferat, nec rursus ita lentum, ut cuiuslibet arbitrio quouis duci sese patiatur. Spectandus & rerum usus, & ætas, nec ita grauis, ut iam obnoxia sit delirationi, nec ita uirens, ut affectibus abripiatur. Fortassis & ualetudinis habenda nonnulla ratio, ne subinde nouus Princeps sit adhibendus, id'q; non citra Reip. dispendium.

Valetudo Principis.

In nauigatione non ei committitur clauus, qui natu-

Quib. rebus æstimandus Prínceps. libus aut opibus, aut forma cæteris antecellit, sed qui peritia gubernandi, qui uigilantia, qui fide superat. Ita regnum ei potissimum est committendum, qui regijs dotibus anteit reliquos, nempe sapientia, iustitia, animi moderatione, prouidentia, studio commodi publici.

Imagines, aurum, gemmæ nihilo plus habent momenti ad ciuitatis administrationem, quàm eadem nauclero conductura sint ad nauim gubernandam.

Vtilitatis publicæ ratio. Quod unum oportet spectare Principem in administrando, id unum oportet spectare populum in Principe deligendo, nimirum publicam commoditatem, procul ablegatis priuatis affectibus.

Quo minus integrum est mutare quem delegeris, hoc circumspectius est deligendus, ne diutissime nos cruciet unius horæ temeritas.

Educatio Principis. Cæterum ubi nascitur Princeps, non eligitur, quod & olim apud barbaras aliquot nationes fieri solitum testatur Aristoteles, & nostris temporibus ubique ferè receptum est, ibi præcipua boni Principis spes à recta pendet institutione, quam hoc diligentiorem etiam adhiberi conueniet, ut quod suffragiorum iuri detractum est, id educandi studio pensetur. Proinde

Bonis opinionibus statim imbuendus Príceps. statim, & ab ipsis (ut aiunt) incunabulis uacuum adhuc & rude futuri Principis pectus salutaribus opinionibus erit occupandum, ac protinus in puerilis animi nouale iacienda honesti semina, quæ paulatim ætate & usu rerum suppullulent, ac maturescant, et semel infixa in omnem usq; uitam inhæreant. Nihil enim ita penitus insidit & inhærescit, ut quod primis

illis inseritur annis. in quibus quid imbibamus, cum in omnibus permultum refert, tum uero in Principe plurimum.

Vbi potestas non est deligendi Principem, ibi pari diligentia deligendus erit is, qui futurum instituat Principem.

Vt nascatur probæ indolis Princeps, id uotis optandū à superis. Porrò ne bene natus degeneret, aut ut parum bene natus educatione reddatur melior, id partim in nobis situm est.

Mos erat olim de Rep. benemeritis statuas, arcus, ac titulos honoris gratia ponere. At nulli magis hoc honore digni sunt, quàm ij, q in recte instituendo Principe fidelem ac strenuam nauarint operam, nec priuatum emolumentum, sed patriæ spectarint utilitatem. Omnia debet patria bono Principi. At hunc ipsum debet ei, qui rectis rationibus talem effecerit.

Non aliud æque idoneum formandi, corrigendi'ue Principis tempus, quàm cum ipse nondum sese Principem esse intelligit. Hoc igitur erit diligenter occupā dum, non solum hactenus ut interim cohibeatur à turpibus, sed etiam ut certis quibusdam uirtutum decretis imbuatur.

Statim formandus Prīceps.

Si tanta sollicitudine parentes non omnino stulti puerum educant unius agelli successioni destinatum, quo tandem studio, curáq; educari par est eum, qui non unis ædibus, sed tot populis, tot ciuitatibus, immo q orbi instituitur, aut magno omnium commodo futurus uir bonus, aut magno omnium exitio futurus uir malus?

Ab exēplo.

Quomodo educandi Pricipũ filij. Magnificum ac praeclarum bene gerere imperium. At non minus egregium, efficere ne succedat deterior. immo hoc uel praecipuum boni Principis munus est, dare operam ne possit esse malus Princeps.

Sic imperato quasi certes in hoc, nequis tui similis queat succedere, at sic interim liberos futuro parans imperio, tanquam id agas, ut tibi succedat te melior.

Epiphonema ex contrarijs. Nulla pulchrior egregij Pricipis commendatio, quàm si talem relinquat Reip. ad cuius collationem ipse parum bonus uideatur. Nec poterat illius gloria uerius illustrari, quàm sic obscurata.

Foedissima commendatio est, quoties deterior succedens facit ut superior dum uiueret intolerabilis, iam ut probus ac salutaris desyderetur.

Patriae educandi q patriae nati sunt. Bonus ac sapiens Princeps ita curet educandos liberos, ut illud semper meminerit se patriae genitos, patriae educare, non suis affectibus. Priuatum parentis affectum semper publica uincat utilitas.

Quantumuis multas erigat statuas, quantumuis operosas tollat substructiones, non aliud pulchrius uirtutum suarum monimentum potest relinquere princeps, quàm filium haudquaquam degenerem, qui patrem optimum optimis factis repraesentet. Non moritur, qui uiuam sui reliquit imaginem.

Qualis deligendus institutor. Deligat igitur ad hoc muneris ex uniuerso suorum numero, aut etiam asciscat undecunq; uiros integros, incorruptos, graues, longo rerum usu, non modo praeceptiunculis doctos, quibus & aetas conciliet reuerentiam, & uitae synceritas authoritatem, & morum comitas ac iucunditas amorem ac beneuolentiam, uel

ne instituentium acerbitate offensus tenellus animus prius incipiat uirtutem odisse quàm nosse, uel rursus immodica indulgentia formantis corruptus, quò non oportet degeneret.

Cũ in omni institutione, tum uero potissimum in Principis ea moderatio est adhibenda, ut præceptoris seueritas ætatis premat lasciuiam, & nihilominus adiuncta morum comitas leniat, condiatq; cohibentis acrimoniam. Qualis Principis institutor

Eiusmodi debet esse futuri Principis institutor, ut (quẽ admodum eleganter à Seneca dictum est,) & obiurgandum castigare norit citra contumeliam, & laudare citra adulationem, quem ille simul & reuereatur ob uitæ seueritatem, & amet ob morum iucunditatem. Annotandum Senecæ dictum.

Principum nonnulli magna cura dispiciunt quibus equum insignem, aut auem, aut canem curandũ tradant, nihil autem referre putant cui filium formandum committant, quem sæpenumero talibus credunt præceptoribus, qualibus nemo plebeius paulo cordatior suos liberos uelit concredere. At quid retulerat filium genuisse imperio, nisi eundem cures educandum imperio? A simili.

Ne nutricibus quidem quibuslibet est committendus imperio natus, sed integris, & ad id ipsum præmonitis & edoctis, nec collusoribus quibusuis admiscendus, sed bonæ uerecundæq; indolis pueris, ac liberaliter sanctéq; habitis & institutis. Lasciuorum iuuenum, ebriosorum, turpiloquorum, in primis autem adulatorum turba procul ab huius auribus, atque oculis erit arcenda, dum nondum præceptis confirma Quæ nutrices & qui collusores adhibendi.

tiis animus.

Corrupta educatio. Cum plæraq; mortalium ingenia uergant in malum, ad hæc porro nullum tam feliciter natum ingenium, quod peruersa educatione non corrumpatur, quid nisi magnum malum expectes ab eo Principe, qui quocunq; natus ingenio (neq; enim imagines, ut regnum, ita mentem quoq; præstant) statim ab ipsis incunabulis stultissimis inficiatur opinionibus, enutritur inter stultas mulierculas, adolescit inter lasciuas puellas, inter collusores perditos, inter abiectissimos assentatores, inter scurras & mimos, inter combibones et aleatores, ac uoluptatum architectos iuxta stultos, ac nequam, inter quos nihil audit, nihil discit, nihil imbibit, nisi uoluptates, delicias, fastum, arrogantiã, auaritiam, iracundiam, tyrannidem, atq; ab hac schola mox adhibetur ad regni gubernacula.

Maxime discẽda regnandi ars. Cum cæterarum artium optima quæq; sit difficillima, nulla autem neq; pulchrior ars, neq; difficilior, quàm bene regnandi, cur ad hanc unam nullam desyderamus institutionem, sed satis esse ducimus natos esse?

Quæso quid exerceant adulti, nisi tyrannidem, q pueri nihil etiam luserunt, nisi tyrannidem?

Vt omnes boni sint, uix etiam optari potest. At non difficile est ex tot hominum millibus unum, atq; alterum deligere, qui probitate, sapientiaq; præcellat, p quos compendio plurimi reddantur boni.

Princeps adolescens diu suspectam habeat suam ipsius ætatem, partim ob rerum imperitiam, partim ob immoderatos animi impetus, caueatq; nequid magnæ rei

gnæ rei tentet,nisi prudentium uirorũ consilio,præcipue seniorum,inter quos assidue uersari debet, ut iuuentutis impotentia maiorũ reuerentia temperetur. Quisquis instituendi Principis suscepit prouinciam, illud etiam atq; etiam secum cogitet, sese rem haud quaquam uulgarem agere,sed omnium ut longe maximam,ita longe periculosissimam. Et inprimis animum adferat eo munere dignum,neq; spectet quãtum sacerdotiorum illinc possit auferre, sed qua ratione possit patriæ suas spes,illius credenti fidei salutarem principem reddere.

Cogita moderator quantum tuæ debeas patriæ, quæ tiqi felicitatis suæ summam concredidit. In te situm est utrum illi malis salutare quoddam parare numen,an fatalem pestem,ac luem immittere.

Primum igitur sagaciter animaduertat is, cui suum puerum in gremium dedit Resp. quorsum iã tum uergat. Quandoquidem potest hoc quoq; in ea ætate notis quibusdam deprehendi num propensior sit ad iracundiam,aut arrogantiam,num ad ambitionem,aut famæ sitim,num ad libidinem,aut aleam, aut pecuniæ studium,num ad uindictam,aut bellum,num ad impotentiam,aut tyrannidem. Deinde quà senserit illum procliuem ad uicium,eà primum muniat animum illius salubribus decretis,ac præceptis accommodis,coneturq; sequax adhuc ingeniũ in diuersum habitum trahere. Rursum quà deprehenderit naturam ad honesta procliuem, aut certe ad eiusmodi uicia, quæ facile detorquentur ad uirtutem,quod genus sunt fortassis ambitio,& profusio,hac magis instet,& na

turæ commoditatem cultu adiuuet.

Inculcā da Neq; satis est huiusmodi decreta tradere, quæ uel a etiā turpibus auocent, uel inuitent ad honesta, infigenda quæ hōe sunt, infulcienda sunt, inculcanda sunt, & alia atq; sta sunt. alia forma renouanda memoriæ, nunc sententia, nūc fabella, nunc simili, nunc exemplo, nunc apophthegmate, nunc prouerbio, insculpenda annulis, appingenda tabulis, aßcribenda stemmatis, & si quid aliud est, quo ætas ea delectatur, ut undiq; sint obuia, etiam aliud agenti.

Optimis opinionibus imbuendus Priceps. Vehementer inflammant generosos animos exempla celebrium uirorum, sed multo maxime refert quibus opinionibus imbuantur. Ab his enim fontibus omnis uitæ ratio proficiscitur. Quod si rudem puerum erimus nacti, tum enitendum erit ut statim quàm rectißimas ac saluberrimas imbibat, & ueluti pharmacis quibusdam, aduersus uulgarium opinionum uenena præmuniatur. Sin obtinget plebeijs opinionibus nonnihil infectus, tum primam oportebit esse curam, ut paulatim illis liberetur, pro repulsis pestiferis

Primum omnium necaim ē eximere prauas opiniones. salutares inserendæ. Nam quemadmodum apud Senecam Ariston ait, insano frustra præcipi quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo se gerere in publico, quomodo in priuato, nisi prius atram bilem expuleris, ita frustra moneas de ratione gerendi principatus, ni prius animum falsißimis quidem illis, sed tamen receptißimis opinionibus uulgi liberaris.

Nec est quod resiliat, aut diffidat institutor, si forte ferocius, aut intractabilius ingenium fuerit nactus. Cum enim nulla sit tam effera, tam immanis bellua,

quæ non mansuescat cura domitoris et industria, cur existimet ullum hominis ingenium tam agreste, tamq; deploratum, quod diligenti non mitescat institutione? Rursum non est quod cessandum putet, si felicius ingenium contigerit. Etenim quo melior est soli natura, hoc magis corrumpitur, & inutilibus herbis, ac fruticibus occupatur, ni uigilet agricola. Itidem ingenium hominis, quo felicius, quo generosius & erectius, hoc pluribus ac tetrioribus obducatur uitijs, ni salubribus præceptis excolatur.

Ea littora solemus diligentissime communire, quæ uehementissimam fluctuũ uim excipiunt. Sunt autem innumeræ res, quæ possint Principum animos à recto dimouere, Fortunæ magnitudo, rerum affluentia, luxus, deliciæ, libertas, qua quicquid libet licet, exempla magnorum, sed stultorum Principum, ipsi rerum humanarum estus ac procellæ, super omnia uero adulatio, fidei ac libertatis fuco personata. Quo diligentius erit optimis decretis, laudatorum Principũ exẽplis aduersus hæc præmuniendus.

Quemadmodum non uno supplicio dignus sit, qui fontem publicum, unde bibant omnes, ueneno inficiat, ita nocentissimus est, qui Principis animũ prauis infecerit opinionibus, quæ mox in tot hominum perniciem redundent. ὁ μόνος τις Plutarchi.

Si capite plectitur, qui Principis monetã uiciarit, quãto dignior est eo supplicio, qui Principis ingenium corruperit?

Mature suum negotium aggrediatur institutor, ut teneris adhuc sensibus semina uirtutum instillet, dum inferen- Statim

procul abest ab omnibus uicijs animus, & in quemuis sequax habitum fingentis obtemperat digitis. Est sua & sapientiæ infantia, quemadmodum & pietati. Semper idem, sed alias aliter agendum. Iam tum infantulo fabellis amœnis, apologis festiuis, lepidis parabolis, insinuet, quæ post grandiori sit serio præcepturus.

dæ bonæ opiniones.

Quis usus apologorũ.

Vbi libenter audierit puellus Aesopicum apologum de leone muris beneficio uicissim seruato, de columba formicæ opera incolumi, ubi satis arriserit, tum præceptor adjiciet eam fabellam ad Principem attinere, ne quem omnino despiciat, sed infimæ quoq; plebis animos sibi benefactis studeat adiungere, quod nemo sit adeo imbecillis, quin & per occasionem prodesse queat amicus, & nocere inimicus, id'q; potentissimis etiam.

Vbi satis riserit aquilam auium reginam à scarabæo uilissimo insecto penè funditus extinctam, illud addat ad huius exemplum, ne potentissimo quidẽ Principi quantumuis humilem hostem aut prouocandum, aut negligendum. Nam sæpenumero ingenio nocere, qui uiribus non possint.

Quis usus fabularum.

Vbi Phaetontis fabulam cum uoluptate didicerit, admoneat hanc esse Principis imaginem, qui dum ætatis calore præceps, sed nulla adiutus sapientia rerum habenas capessit, suo pariter & orbis malo subuertit omnia.

Vbi Cyclopis ab Vlysse exoculati denarrata erit fabula, addat ei Polyphemo simillimum Principem, q uiribus quidem polleat, careat autem sapientia.

Usus similium.

Quis non libenter auscultet apum & formicarum politiam? Hæc ubi illecebra descenderit in animum puerilem, tum eliciat institutor quod ad Principis pertineat eruditionem, uelut illud, quod rex nunquam procul auolat, aliis quàm pro corporis portione minoribus, quod solus aculeo careat, admonens hoc esse boni Principis, semper intra regni terminos uersari, & peculiarem huius laudem esse clementiam. Atque ad eundem modum faciat & in cæteris. Neque enim est huius instituti exempla persequi, sed rationem, ac uiam indicare.

Si qua uidebantur acerbiora, ea formator orationis iucunditate leniat, atq; edulcet. Laudet apud alios, sed honestis ac ueris titulis, obiurget priuatim, sed ita, ut seueritatem admonitionis aliqua leniat suauitate, præsertim si iam fuerit adultior.

Christi decreta insigenda.

Illud ante omnia, ac penitus īfigendum animo Principis, ut de Christo quàm optime sentiat, huius dogmata commode collecta protinus combibat, id'q; ex ipsis primum statim fontibus, unde non solum purius hauriuntur, uerum etiam efficacius. Hoc illi persuadeatur, quod ille docuit, ad neminem magis pertinere, quàm ad Principem.

Nihil bonū præter unā uirtutē.

Magna pars multitudinis falsis ducitur opinionibus, nec secus atq; hi, qui in specu Platonico uincti desidēt, inanes rerum umbras pro ueris rebus admirantur. At boni Principis partes sunt, nihil horum mirari, quæ uulgus hominum magni facit, sed omnia ueris malis, ac ueris bonis metiri. Nihil autem esse uere malum, nisi quod cum turpitudine coniunctum sit, nihil

uere bonum, nisi quod cum honestate copulatum. Statim igitur hoc agat moderator, ut uirtutem ceu rē omnium pulcherrimam ac felicissimam, & praecipue Principe dignam amet, ac suspiciat. Turpitudinem ceu rem foedissimam, ac miserrimam execretur, horreatq;.

Qui ueri honores. Ne consuescat puer ille regno destinatus suspicere diuitias ut rem eximiam, per phas ac nephas expetendam, discat istos non esse ueros honores, qui uulgo uocentur. Verum honorem decus esse, quod uirtutem, et recte facta suapte sponte consequatur, & tanto consequatur illustrius, quanto minus fuerit affectatum.

Quae uerae uoluptates. Voluptates istas plebeias adeo non esse dignas Principe, & Christiano Principe, ut uix hominem deceant. Ostendatur aliud esse uoluptatis genus, quod syncerum, ac perpetuum in omnem usque uitam homini duret.

Vera nobilitas. Audiat nobilitatem, imagines, ceras, stemmata, & totam illam caduceatorum pompam, qua procerum uulgus muliebriter intumescit, nomina esse inania, nisi quicquid est hoc nominis, ab honesto fuerit profectum.

Vera maiestas. Principis dignitatem, amplitudinem, maiestatem, non fortunae strepitu, sed sapientia, integritate, recte factis, parandam, & tuendam esse.

Mortem non esse formidandam, nec in alijs deplorandam, nisi fuerit turpis. Non enim esse feliciorem, qui diutius uixerit, sed qui honestius. Recte factis, non annis metiendam longaeuitatem. Neq; quicquam ad hominis felicitatem interesse quàm diu uiuat, sed

quàm bene.
Virtutem ipsam abunde magnum sui præmium esse. Propter
Boni Principis esse munus uel sua morte, si fors ita seipsam
res tulerit, populi commodis consulere. Nec perire Pri expeten
cipem, qui huiusmodi immoriatur negotio. Denique da bona
quæcunq; uulgus uel amplectitur tanquam iucunda, sta.
uel suspicit tanquam splendida, uel sequitur tanquam
utilia, sola honesti regula esse metienda. Contra, quæ
cunq; uulgus uel horret ut acerba, uel fastidit ut hu-
milia, uel fugit ut damnosa, non aliter esse fugienda,
nisi si fuerint cum dedecore coniuncta.
Hæc infigantur animo Principis futuri, hæc ceu leges
sanctissimæ, καὶ ἀκίνητοι tenello pectusculo insculpā
tur. His titulis audiat laudari multos, audiat alios di
uersis reprehendi, ut iam tum assuescat ex optimis
rebus ueram sperare laudem, & ex uere turpibus
ignominiam detestari.
At hic protinus reclamabit ex aulicis istis nugonibus
quispiam quauis muliere tum stultior, tum corruptior.
Tu philosophū nobis formas, nō Principē. Immo Pri
cipē fingo, cum tu pro Principe uappā malis tui similē.
Ni philosophus fueris, Princeps esse non potes, tyran-
nus potes. Principe bono nihil est melius, tyrannus
eiusmodi belua est, ut nō sit aliud sub sole portentum
neq; noxium æque, neq; magis inuisum omnibus.
Ne putaris temere dictum a Platone, & a laudatissi Sētentia
mis laudatum uiris, ita demum beatam fore Remp. Platonis
si aut philosophentur Principes, aut philosophi capes-
sant principatum. Porro philosophus is est, non qui
dialeticen, aut physicen calleat, sed qui contemptis fal

ſis rerum ſimulachris infracto pectore uera bona et perſpicit, & ſequitur. Vocabulis diuerſum eſt, cæterũ re idem, eſſe philoſophum, & eſſe Chriſtianum.

Quid uere dignũ Prĩcipe.

Quid ſtultius, quàm his artibus metiri Principem? ſi belle ſaltitet, ſi dextre ludat alea, ſi gnauiter potitet, ſi faſtu turgeat, ſi regaliter expilet populum, ſi cætera faciat, quæ nos pudet referre, cum quoſdam haud pudeat facere.

Excellentia Principis in quibus ſit.

Quantopere Principum uulgus ſtudet abeſſe à cultu, uictuq; plebeio, tantopere uerus Princeps debet abeſſe à ſordidis opinionibus, ac ſtudijs uulgi. immo hoc ſolum ſordidum, uile, ſeq; indignum ducat, cũ plebecula ſentire, cui nunquam optima placuerunt.

Cogita quæſo quàm ſit abſurdum gemmis, auro, purpura ſatellitio, reliquisq; corporis ornamentis, ceris, & imaginibus, planeq; bonis non tuis omneis tanto internallo ſuperare, ueris animi bonis multis è media fece plebis inferiorem conſpici.

Exẽplũ in Principe.

Princeps, qui gemmas, aurum, purpuram, ac reliquã fortunæ pompam ciuibus ſuis oſtentat, quæſo quid aliud, quàm ſuos id ſuſpicere, mirariq; docet, unde omnium fermè maleficiorum ſentina naſcitur, quæ Principum legibus puniuntur?

In alijs frugalitas, aut mundicies uel inopiæ tribui poteſt, uel parſimoniæ, ſiquis iniquius interpretetur. At eadem in principe nihil aliud eſſe poteſt, quàm temperantiæ documentum, cum is rebus modice utitur, cui quantumlibet, tantum ſuppetit.

Qui conuenit eundem irritare uicia, qui punit admiſſa? & non'ne turpiſſimum ſit, ſiquis ea ſibi per

mittat, quæ uetet ab alijs fieri?
Si te uoles excellentem Principem ostendere, uide nequis te proprijs superet bonis, sapientia, animi magnitudine, temperantia, integritate. Sin tibi uisum erit cũ alijs certare Principibus, non ita te superiorem existimes, si quam illis ditionis partem ademeris, aut copias fuderis, sed si fueris quàm illi sunt, incorruptior, si minus auarus, si minus arrogans, quàm illi, si minus iracundus, si minus præceps, quàm illi.
Principem summa decet nobilitas. Esto. uerum cum tria sint nobilitatis genera, unum, quod ex uirtute, recteq; factis nascitur, proximum, quod ex honestissimarum disciplinarum cognitione proficiscitur, tertiũ, quod natalium picturis, & maiorum stemmatis æstimantur, aut opibus, cogita quàm non conueniat Principem infimo genere nobilitatis intumescere, quod sic infimum est, ut nullum omnino sit, nisi & ipsum à uirtute fuerit profectum, summũ illud negligere, quod ita summum est, ut solum optimo iure possit haberi. Si clarus uideri studes, ne ostentes sculptas, aut coloribus adumbratas imagines, in quibus siquid uere laudis est, id pictori debetur, cuius ingeniũ, & industriã arguunt. Quin potius uirtutis monimenta moribus exprimito. Tria nobilitatis genera.
Si cætera desint, uel ipsa tuæ celsitudinis ornamenta monere te possunt officij. Quid sibi uult unctio, nisi summam in Principe lenitatem, ac mansuetudinem? quod ferè magnæ potentiæ comes esse soleat crdelitas. Quid aurum indicat, nisi singularem sapientiam? Quid gemmarum fulgor, nisi uirtutes eximias, mni Insignia Pricipũ.

meq; plebeias? Quid ardens purpura, nisi summam erga Rempub. charitatem? Quid sceptrum, nisi tenacem iustitiæ animum, & nullis auocamentis à recto deflectentem? Cæterum ab hisce rebus siquis longissime absit, ei non ornamenta sunt hæc symbola, sed uiciorum exprobramenta.

Animus Si torques, si sceptrum, si purpura, si satellitium regē Principē faciunt, quid tandem uetat pro regibus haberi tragœdiarum histriones, qui ijsdem ornatu prodeūt in scœnā?

cultus. Vis scire quid Principem ab histrione secernitur? nempe animus Principe dignus, hoc est in Rempub. paternus. Hac lege populus in tua iurauit uerba.

Diadema, sceptrū, trabea, torques, balthеus, in bono Principe uirtutum aut insignia sunt, aut symbola, in malo uitiorum notæ.

Quo turpius est, hoc magis erit cauendum ne talis sit Princeps, quales olim fuisse permultos legimus, & utinam hodie nullos uidere sit, quibus si regum detraxeris ornatum, & aduenticijs nudatos bonis ad suam cutem redegeris, iā nihil relinquas, præter egregium aleatorem, inuictum potorem, acrem expugnatorem pudicitiæ, uaferrimum impostorem, insatiabilem expilatorem, periurijs, sacrilegijs, perfidijs, omniq; facinorum genere coopertum hominem.

Quoties uenit in mentem te Principem esse, pariter susurrat & illud, te Christianum esse principem, ut intelligas te à laudatis quoq; gentilium Principibus tantum oportere abesse, quantum abest ab ethnico Christianus.

Magha Neq; uero putes securam, aut delicatam Christiani pro

fessionem, nisi forte leue putas sacramentum, quod Christo aeque cum omnibus in baptismo iurasti, semel omnibus renunciare, quae satanae placent, & Christo displicent. Displicent autem quaecunq; ab euangelicis decretis abhorrent.

Christianorum omnium professio

Sacramenta Christi tibi cum alijs communia sunt, & doctrinam non uis esse communem? In Christi uerba iurasti, & in Iulij aut Alexandri magni mores digrederis? praemium tibi postulas esse commune, & illius decreta nihil ad te pertinere putas?

At rursum ne putaris Christum situm esse in caerimonijs, hoc est in praeceptis duntaxat utcunq; seruatis, et ecclesiae constitutionibus. Christianus est, non qui lotus est, non qui unctus, non qui sacris adest, sed qui Christum intimis complectitur affectibus, ac pijs factis exprimit.

Quis uere Christianus

Caue ne quando sic tecum cogites. cur ista mihi canuntur? non sum priuatus, non sum sacerdos, non sum monachus, sed illud cogita. Christianus sum et Princeps. Christiani est ab omni turpitudine prorsus abhorrere. Principis est integritate, prudentiaq; caeteros antecellere.

Si hoc à tuis exiges, uti leges tuas cognoscant, & cognitas seruent, multo magis à teipso debes exigere, ut Christi imperatoris tui leges ediscas, et obserues. Si iudicas infame crimen, & cui nullum supplicium par inueniri possit, ab Imperatore desciscere, qui semel in illius uerba iurarit, cur ipse tibi ignoscis, lusum ac iocum existimans quoties edicta Christi negligis, in cuius uerba iuratum est in baptismo? cui no-

men dedisti? cuius sacramentis adactus es, & authoratus?

Si hæc serio fiunt, cur pro ludo ducamus? sin ludus est, cur Christi titulo gloriamur? Mors æqua est omnibus, mendicis iuxta ac regibus, at post mortem iudiciū haud æquum est omnibus, in quo cum nullis seuerius agetur, quàm cum potentibus.

Ne putaris te Christum satis tibi demeriturum, si classem miseris in Turcas, si sacellum, aut monasteriolum extruxeris. Non alio officio potes magis tibi conciliare Deum, quàm si populo salutarem præstes Principem.

Christiani Principis crux

Caue ne te fallant adulantium uoces, qui ita dictitant huiusmodi præcepta non ad principes, sed ad ecclesiasticos, quos uocant, pertinere. Princeps non est sacerdos, fateor, & ideo non consecrat corpus Christi. non est Episcopus, ac proinde nō concionatur apud populum de Christi mysterijs, nec administrat sacramenta. Non est professus institutum diui Benedicti, & ob id non gestat cucullam. Verum quod his omnibus maius est, Christianus est. Non Francisci, sed ipsius Christi institutum professus est, ab hoc candidam accepit uestem. Cum cæteris Christianis certet oportet, si cum cæteris tanta sperat præmia. Aut tua crux tibi quodq; tollenda est, aut non agnoscet te Christus. Quæ tandem mea crux? inquies. Dicam. dum quod rectum est, sequeris, dum nemini uim facis, neminem expilas, nullum uendis magistratum, nullo munere corrumperis, nimirum minus habebit tuus fiscus, contemne fisci detrimentum, dummodo lucrum

facias iustitiæ. Ad hæc, dum modis omnibus Reipu. consulere studes, sollicitam agis uitam, Fraudas ætatem ac genium tuum uoluptatibus, maceras te uigilijs ac laboribus, neglige, & oblecta te conscientia recti. Item, dum ferre mauis iniuriam, quàm magno Reipub. detrimento ulcisci, fortasse decedit nonnihil imperio tuo. Feras, illud abunde magnum lucrum esse ducens, quod paucioribus nocueris. Sollicitant animũ tuum priuati affectus, quod genus ira contumelijs cómota, aut uxoris amor, aut inimici odium, aut pudor, ut facias quod abhorret à recto, & quod ex usu Reipub. non sit, uincat honesti respectus, uincat utilitas publica, priuatos animi motus. Deniq; non potes tueri regnum, nisi uiolata iustitia, nisi magna sanguinis humani iactura, nisi religionis ingenti dispendio, depone potius, ac cede tempori. Non potes succurrere rebus tuorum, nisi uitæ tuæ periculo, publicam salutem antepone uitæ. At dum hæc agis, quæ uere Principis sunt Christiani, erunt fortassis qui te stupidum dicát, parumq; principem, obfirma animum, ut malis esse uir iustus, quàm Príceps iniustus. Vides opinor, quàm nec regibus summus desit sua crux, si quod oportet, ubiq; rectum sequi uelint.

In alijs nonnihil conceditur adolescentiæ, aliquid donatur senectuti, error illi, huic otium, & cessatio. At qui principis munus suscepit, quandoquidem omnium agit negotium, nec adolescentem esse licet, nec senem, propterea quod non nisi magno plurimorũ malo errat, nec sine grauissima pernicie cessat in officio. Miseram prudentiam dixere ueteres, quæ rerum ex-

Principi erranti non datur uenia.

perimentis comparatur, propterea quod hanc suo quisque malo consequitur. Hanc igitur oportet quàm longissime abesse à Principe, quæ ut seruis, ita non sine immensis totius populi malis contingit.

Non putaram. Si recte dixit Aphricanus indignam uiro sapiente uocem esse, non putaram, quanto magis indigna uidebitur Principe, quæ cum ipsi magno, tum nimio constat Reip? Semel fortasse temere susceptum bellum à iuuene belli imperito durat in annum uigesimum. Quantum hinc malorum omnium mare? Tandem resipiscens nimium sero dicat. non putaram. Semel ad priuatos affectus, aut ad preces aliquorum corruptos instituit magistratus, qui totam Reip. disciplinam subuertunt. Sentit tandem, & non putaram inquit. At ista prudentia nimio emetur patriæ, si tanti cætera omnia erunt emenda.

Proinde principis animus ante omnia decretis, ac sententijs erit instruendus, ut ratione sapiat, non usu. Porrò rerum experientiam, quam ætas negauit, seniorum consilia supplebunt.

Ne tibi putes licere quicquid libuerit, quod stultæ muliercula, & adulatores solent principibus occinere, uerum ita temetipsum instituas, ut non libeat nisi quod licet, immo nec hoc tibi licere credas, quod licet priuatis. Quod in alijs error est, in Principe flagitium est.

Quo tibi plus licet per alios, hoc minus ipse tibi permittas oportet, & hoc in teipsum sis seuerior, quo magis idulgent omnes, ipse tibi sis censor acerrimus, etiam cum applauserint omnes.

Tua in conspicuo uita est, latere non potes, aut magno omnium bono bonus sis necesse est, aut magna omnium pernicie malus.

Quo plus honorum tibi defertur ab omnibus, hoc impensius operam da ne deferantur indigno. Vt nullus par meritis honos, aut gratia rependi potest bono Principi, ita contra malo nullum satis meritis dignum supplicium.

Vt nihil est in rebus humanis sapiente, bonoq; monarcha magis salutare, ita è diuerso, stulto, maloq; nihil potest existere pestilentius.

Nullius pestilentiæ neq; citius corripit, neq; latius serpit contagiū, quàm mali Principis. Contra, non alia breuior aut efficacior ad corrigēdos populi mores uia, quàm Principis incorrupta uita.

Vulgus nihil imitatur lubentius, quàm quod à suo Principe fieri conspexerit. Sub aleatore passim luditur alea, sub bellaci bellaturiunt omnes, sub comessatore luxu diffluunt, sub libidinoso lenocinantur, sub crudeli deferunt, & calumniantur. Euolue ueterum historias, reperies semper eiusmodi fuisse sæculi mores, cuiusmodi fuerat Principis uita.

Nullus cometes, nulla uis fatalis sic afficit res mortalium, ut uita Principis rapit ac transformat mores, & animos ciuium.

Plurimum ad id habent momenti studia, moresq; sacerdotum, & episcoporum (fateor) sed multo magis exēplū Principum. nam illos citius calumniantur homines, si forte mali fuerint, quàm imitantur, si boni sint. Prīcipis exēplū efficacissimum.

Quemadmodum monachi non admodum incitant

ad imitationem sui, si pij sint, quod id modo praestare uideantur, quod profitentur, caeterum si impij, uehementer offendunt omnium animos. Ad Principis autem aemulationem nemo non extimulatur.

Princeps uel ob hoc ipsum cauere debet ne malus sit, ne tam multos exemplo suo reddat malos. Et uel ob hoc studebit esse bonus, quo tā multos efficiat meliores.

Bonus Prīceps Dei imago. Princeps salutaris (ut erudite dictum est à Plutarcho) uiuum quoddam est Dei simulacrum, qui simul & optimus est, & potentissimus, cui bonitas hoc praestat, ut omnibus prodesse uelit, potentia, ut quibus uelit, possit quoq;.

E' diuerso malus, ac pestilens princeps mali daemonis imaginem repraesentat, cui multum adsit potentiae cum summa malicia coniunctum. Quicquid habet uirium, id omne consumit ad calamitatem humani generis. An non huiusmodi quidam orbis malus genius fuit Nero? an non Caligula? an non Heliogabalus? quorum non solum omnis uita pestis quaedam mundi fuit, sed ipsa etiam memoria publicae mortalium execrationi est obnoxia.

At tu, qui Christianus etiam es Princeps, cum audis aut legis te Dei simulacrum esse, te Dei uicarium esse, caue nequid hinc intumescas animo, quin potius ea res te magis sollicitum reddat, ut respondeas archetypo tuo, pulcherrimo quidem illi, sed quod assequi sit difficillimum, non assequi turpissimum.

Tria in Principe quemadmodum in Deo. Theologia Christianorum tria praecipua quaedam in Deo ponit, summam potentiam, summam sapientiam, summam bonitatem. Hunc ternarium pro uiribus

absoluas

absoluas oportet. nam potentia sine bonitate mera tyrannis est, sine sapientia pernicies, non regnum. Primum igitur des operam, ut quandoquidem potentiam fortuna dedit, quàm maximam sapientiæ uim tibi compares, ut unus omnium optime quid expetendũ, quid'ue fugiendum sit, perspicias, deinde ut quàm maxime prodesse studeas omnibus. nam idest bonitatis. Potestas autem ad hoc potissimum tibi seruiat, ut quantum cupis prodesse, tantundem & possis, immo plus uelis quàm possis. Porrò nocere hoc minus uelis, quo magis potes.

Deus amatur à bonis omnibus, non timetur, nisi à malis, hoc duntaxat genere timoris, quo quis timet, ne sibi noceatur. Ita bonus princeps nulli debet esse formidabilis, nisi sontibus ac scelerosis, at ita rursus, ut his quoq; spes ueniæ reliqua fiat, si modo fuerint sanabiles. Ex aduerso, Cacodæmon amatur à nemine, formidatur ab omnibus, præcipue bonis. nam malis cum illo conuenit. Ita tyrannus optimus quibusque maxime est inuisus, & nullus est ab hoc minus alienus, quàm qui pessimus est. Prínceps bonis amabilis

Perspexisse uidetur hæc diuus ille Dionysius, qui treis facit hierarchias, ut quod deus est inter cœlitũ ordines, id Episcopus sit in ecclesia, id princeps in Repub. illo nihil melius, & ab eo, uelut à fonte manat in alios quicquid boni possidet. Vehementer igitur absurdũ uideatur, si ab eo maxima Reip. malorũ pars oriatur, ubi fontem bonorum oportebat esse.

Populus suapte natura tumultuatur, magistratus facile corrumpit aut auaritia, aut ambitio. Vna su-

Summma spes consilij in Pricipe. perest, ueluti sacra ancora, incorruptus Principis animus, quod si is quoque stultis opinionibus, prauis affectibus uiciatus est, quæ tandem potest esse Reipub. spes?

Collatio Dei & Pricipis boni. Deus, cum sit in omnia beneficus, ipse nec eget ullius officio, nec requirit beneficium. Ita uere magni principis est, & æterni Principis imaginem referentis, uel gratis benemereri de omnibus nullo uel emolumenti uel gloriæ respectu.

Deus, ut pulcherrimum sui simulacrum in cœlo constituit in solem, ita inter homines euidentem, ac uiuã sui collocauit imaginem regem. At sole nihil communius, ac cæteris item corporibus cœlestibus lucem suã impartit, ita Princeps publicis usibus maxime debet esse expositus, & natiuum sapientiæ lumen habere domi, ut etiam siquid cæcutiant cæteri, nunquam tamen ille hallucinetur.

Deus, cum nullis tangatur affectibus, tamen optime mundum administrat iudicio. Ad huius exemplum princeps in omnibus, quæ gerit, exclusis animi motibus rationem, & animi iudicium debet adhibere.

Deo nihil sublimius, ita principem oportet ab humilibus uulgi curis, ac sordidis affectibus quàm longissime semotum esse.

Annotandũ. Vt deum omnia moderantem nemo tamen cernit, sed sentit, id'q; beneficio adiutus, ita patria non sentiat principis uires, nisi cum illius sapientia, bonitate'q; subleuatur. Contra tyranni nusquam sentiuntur, nisi omnium malo.

Longæuitas. Sol cum altissime prouectus est in Zodiaco, tum tardissi

mi motus est, ita quo fortuna te subuexerit altius, hoc oportet animo leniori, minusq; feroci esse.

In hoc præstanda est uera animi celsitudo, non ut nihil contumeliæ pati possis, non uti neminem feras te magis regnare latius, sed uti dedigneris quicquã admittere nimirum principe indignum. Vera magna.

Cum omnis seruitus & misera est & fœda, tum uero fœdissimum simul & miserrimum seruitutis genus uitiis seruire uicijs, aut sordidis affectibus. Vera ser

Quid quæso turpius aut abiectius, quàm libidini, iracundiæ, auaritiæ, ambitioni, alijs'q; id genus insolentissimis dominis seruire eum, qui sibi uindicat imperium in homines liberos?

Quàm absurdum sit cum apud ethnicos fuisse constet, qui maluerunt sibi necem consciscere, quàm cum humani sanguinis iactura tueri imperium, quiq; Rei pub. commoditatem anteposuerint suæ uitæ, Christianum Principem tanta Reipub. pernicie uoluptatibus, aut affectibus uiciosis consulere? Codrus. Othon.

Cum principatum suscipis, ne cogita quantum accipias honoris, sed quantum oneris ac sollicitudinis. neque censum ac uectigalium modum expende, sed curam. nec arbitreris tibi prædam obtigisse, sed administrationem.

Nullus imperio gerendo censetur idoneus authore Platone, nisi qui coactus & inuitus suscipit imperium. Quisquis enim affectat principis munus, is aut stultus sit necesse est, qui non intelligat quàm sollicitæ, quamq; periculosa res sit recte fungi regis officio, aut adeo uir malus, ut in animo habeat sibi gere- Noua Platonis senten- tia.

re imperium, non Reipub. aut adeo socors, ut non expendat onus, quod suscipit. Oportet autem hunc, qui sit idoneus regno, simul & diligentem esse, & bonū, & sapientem.

Quo ditionem suscipis ampliorem, caue ne hoc tibi uideare fortunatior, sed memineris te hoc plus curarū, ac sollicitudinum in humeros recipere, ut minus iam indulgendum sit otio, minus dandum uoluptatibus.

Ii demum Principis titulo digni sunt, non qui Rempub. sibi, sed se Reip. dicant. Etenim qui sibi gerit imperium, & omnia suis metitur commodis, is non refert quibus ornetur titulis, certe re tyrannus est, non Princeps. Vt autem nulla pulchrior appellatio quàm Principis, ita nulla inuisior, et omnium sensibus execratior quàm tyranni.

Hoc interest inter Principem ac tyrannum, quod inter propicium patrem, & immitem dominum. Ille cupit etiam uitam liberis suis impendere, hic nihil aliud spectat, quàm suum emolumentum, aut animo suo morem gerit, non suorum commodis consulit.

Neq; tuo sit animo satis si Rex, aut Princeps dicaris, possederunt hos titulos & orbis pestes Phalaris, ac Dionysius, sed apud tuum ipsius animum expendito quid sis. Vere siquidem à Seneca dictum est tyrannum à rege distare factis, non nomine.

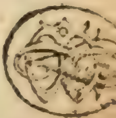
Quomodo tyrānum à rege distinxerit

Id ut compendio dicam, hac nota principem à tyranno distinguit in Politicas Aristoteles, quod hic suis studet commodis, ille Reip. Princeps quacunq; de re deliberans illud semper in animo spectat, num expediat uniuersis ciuibus. Tyrannus illud consyderat,

an sibi conducat. Princeps etiam suum agens negotium, tamen potissimum suorum spectat utilitatem. Contra tyrannus siquando benemeretur de ciuibus, tamen hoc ipsum ad priuatam suam refert utilitatem. Qui suos eatenus curant, quatenus expedit proprijs commoditatibus, ij non alio loco ciues suos habent, quàm uulgus hominum equos, & asinos. Nam hos quoq; curant illi, sed omnem curationem suis non illorum usibus metiuntur. Cæterum qui rapacitate deglubunt populum, aut crudelitate laniant, aut ob ambitionem suam periculis omnibus obijciunt, ij peiore loco ciues habent liberos, quàm uulgus empta iumenta, aut lanistæ sua mancipia. Aristoteles.

Curabit igitur qui Principem instituit, nominum etiam ipsorum odium instillare futuro Principi, tyrānidis ac dominij, frequenter execrans humano generi detestata uocabula, Phalaridis, Mezentij. Dionysij Syracusani, Neronis, Caligulæ, Domitij, qui deus ac dominus dici uoluerit. Qui nobiles tyrānide.

Contra siqua sunt exempla bonorum principum, quæ uehementer absint ab imagine tyranni, ea cum fauore & laude crebro studeat proponere. Deinde utriusque uelut imaginem quandam depingat, & quoad poterit, oculis animoq; repræsentet regis ac tyranni, ut ad illam magis inflammetur, ab hac uehementius abhorreat.

Deliniet igitur cœleste quoddā animal, numini quàm homini simulius, omnibus uirtutum numeris absolutū, omnium bono natum, immo datum à superis subleuādis rebus mortalium, quod omnibus prospiciat, omni Pictura bōi Principis.

bus consulat, cui nihil sit antiquius, nihil dulcius Reipub. cui plusquam paternus sit in omnes animus, cui singulorum uita carior sit quàm sua, quod noctes ac dies nihil aliud agat, nitaturq; quàm ut optime sit omnibus, apud quem præmia parata sint bonis omnibus, malis uenia, si modo sese ad frugem meliorem referant, quod adeo gratis cupiat de ciuibus suis benemereri, ut si necesse sit, non dubitet suo periculo illorum incolumitati consulere, quod patriæ commodum suum ducat esse lucrum, quod semper uigilet, quo cæteris liceat altum dormire, quod sibi nullum relinquat otium, quo patriæ liceat in otio uitam agere, quod se iugibus curis discruciet, quo ciuibus suppetat tranquillitas. A` cuius unius uirtute publica pendeat felicitas. Et hanc admoneat esse ueri Principis imaginem.

Pictura mali Principis.

Ex aduerso subijciat oculis immanem quandam ac tetram beluam è dracone, lupo, leone, uipera, urso, similibusq; conflatam portentis, undiq; sexcentis armatā oculis, undiq; dentatam, undiq; metuendam aduncis unguibus, uentre insatiabili, humanis saginatam uisceribus, humano sanguine temulentam, quæ peruigil omnium fortunis uitæq; immineat, infensam omnibus, sed præcipue bonis, fatale quoddam totius orbis malum, quam execrentur & oderint uniuersi, qui bene uelint Reip. quæ nec ferri possit ob immanitatem, nec tolli sine magna orbis ruina, ob præsidijs et opibus armatam maliciam. Et hanc esse tyranni imaginem, aut siquid hac quoq; fingi possit odiosius. Huiusmodi portentum erat Claudius, huiusmodi Caligula, huiusmodi poetarum quoq; fabulæ fingunt

Busyridem, Pentheum, ac Midam, quorum nomina iam in publicum generis homani odium abiere. Tyranno propositum est sequi quicquid animo colli= buit. Regi contra, quod rectum sit, & honestum. ty= ranni præmium diuitiæ, regis honos, qui uirtutem consequitur. tyrannus administrat metu, dolo, ac ma lis artibus, Rex sapientia, integritate, beneficentia. tyrannus sibi gerit imperium, Rex Reip. tyrannus barbarico satellitio, & conductitijs latronibus tuetur incolumitatem suam, Rex se sua erga ciues benefi centia, & ciuium erga se beneuolentia satis tutum pu tat. Tyranno suspecti sunt et inuisi, quicunq; ciuium uirtute, prudentia, aut authoritate pollent. At hos rex ut adiutores, & amicos potissimum amplectitur. Ty rannus aut stupidis delectatur, quibus imponat, aut sceleratis, quibus ad suæ tyrannidis præsidium abu tatur, aut adulatoribus, à quibus audiat, quod liben ter facit. Contra regi sapientissimus quisq; gratissi mus est, cuius consilio possit iuuari. quo quisq; melior est uir, hoc pluris facit, quod huius fidei tuto possit cre dere. & liberos amat amicos, quorũ consuetudine red datur melior. Et regum, & tyrannorum multæ sunt manus, multi oculi, sed longe diuersa membra. Ty rannus hoc agit, ut ciuium opes ad paucos, eosq; pessi mos conferantur, & attenuatis suorum uiribus, suã communiat potentiam. Rex hoc maxime in suo fisco esse ducit, qđ in ære sit ciuium. Tyrannus hoc agit, ut omnes sibi legibus, aut delationibus habeat obno xios, Rex libertate ciuium delectatur. Tyrannus me tui studet, rex amari. Tyrannus nihil æque suspe-

Differẽtia regis, & tyrã ni.

ctum habet, atq; ciuium bonorum, & ciuitatum concordiam, qua praecipue gaudent boni principes. Tyrānus gaudet inter ciues factiones ac dissidia serere, et simultates forte fortuna obortas diligenter alit, ac prouehit, atq; his rebus ad suae tyrannidis communitionem abutitur. At hoc unicum regi studium est, ciuiū concordiam alere, & siquid ortum fuerit dissensiōis, continuo rem inter eos componere, nimirum ītelligens hanc esse grauissimam rerum publicarum pestem. Tyrannus si senserit florere Remp. repertis titulis, aut immissis etiam hostibus, bellum excitat, ut hac occasione uires suorum attenuet. Contra rex omnia facit ac patitur, quo pacem publicam reddat perpetuam, intelligens ex bello semel omnia Reipub. mala proficisci. Tyrannus leges, constitutiones, edicta, foedera, deniq; sacra, prophanaq́; ad sui capitis tutelā aut instituit, aut pertrahit. Rex haec omnia publico metitur bono.

Huiusmodi plurimae sunt tyranni uel notae, uel artes, quas Aristoteles in libris Politicis fusius exequitur. Verum harum omnium summam in tria contrahit. Primum, ne uelint, aut ausint ciues aduersus tyrannidem insurgere. Proximum, ne sibi inter se fidant. Tertium, nequid possint nouarum rerum moliri. Primum efficit, dum modis omnibus agit ut ciuibus quàm minimum sit animi, minimumq́; sapiētiae, dum eos seruiliter habet, & aut sordidis addictos officijs, aut delationibus obnoxios, aut uoluptatibus effoeminatos. Sat enim generosos & erectos animos indigne ferre tyrannidem. Secundum efficit, cum agit

ut ciues inter se dissideant mutuis odijs, & alius ali-
um deferat, ipse interim suorum malo potentior. Ter
tium assequitur, dum opes, & authoritatem suorum,
& maxime bonorum uirorum modis omnibus atte-
nuat, quod nemo sanus aggredi uelit, quod desperet
posse confici.

Ab his omnibus studijs princeps quàm longissime ab
sit oportet, immo prorsus ἐκ διαμέτρου, quod dici so-
let, dissideat, præsertim princeps Christianus. Etenim
si talem pinxit Aristoteles primum ethnicus, deinde
philosophus, inter illos quoq; non perinde sanctus ac
doctus, quanto magis id præstare oportet eum, q Chri
sti fungatur uice?

Quin ex ipsis mutis animantibus regis ac tyranni si
mulachrum colligere licet. Apum regi amplissimum
cubile est. sed id in medio, ueluti tutissimo regi loco.
Atq; ipse quidem onere uacat, uerum exactor est alie
norum operum. Hoc amisso totum examen dilabitur.
Præterea insignis regi forma est, dissimilisq; cæteris,
tum magnitudine, tum nitore. Sed hac, ut inquit Sene
ca, nota potissimum à cæteris distinguitur, qđ cum api
bus plurimum sit iracundiæ, adeo ut aculeos in uul-
nere relinquant. Solus ipse rex aculeo caret. Noluit il
lum natura nec sæuum esse, nec ultionem magno con
staturam petere, telumq; detraxit, & iram eius iner
mem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens ē.

Iam si tyranni quæris imaginem, leonem, ursum, lu
pum, aut aquilam cogita, quæ laniatu uiuunt, ac præ
da, ut quoniam intelligunt sese omnium odijs obno-
xia, omnium insidijs peti, præruptis locis se continēt, res.

Tyranni feris imitatio.

aut specubus & solitudinibus abdunt sese. Nisi quod horum quoq; sæuitiam superat tyrannus. Dracones, pardi, leones, cæteráq; immanitatis damnata crimine animantia, à suo genere temperant, & tuta est inter feras similitudo morum. At tyrannus homo in homines, auis in aues potissimum feritatem suam exercet.

Ex libro regum primo. Quinetiam in literis diuinis deus tyranni simulachrum depinxit his uerbis. Hoc erit ius regis, qui imperaturus est uobis, filios uestros tollet, & ponet in curribus suis, facietq; sibi equites, et præcursores quadrigarum suarum, ut constituat sibi tribunos, & centuriones, & aratores agrorum suorum, & messores segetum, & fabros armorum & curruum suorum. Filias quoq; uestras faciet sibi unguentarias, et focarias, & panificas. Agros quoq; uestros & uineas, & oliueta optima tollet, & dabit seruis suis, Sed & segetes uestras & uinearum reditus addecimabit, ut det Eunuchis & famulis suis. Seruos etiam uestros, & ancillas, & iuuenes optimos, & asinos auferet, & ponet in opere suo. Greges quoq; uestros addecimabit, uosq; eritis ei serui. Et clamabitis in die illa à facie regis uestri, quem elegistis uobis, & non exaudiet uos dominus. Neq; uero quenquam hoc moueat, quod hic regem uocat, non tyrannum. Siquidem olim regis nomen non minus inuisum fuit, quàm tyranni. Et cum nihil sit salutarius bono rege, cur deus iratus hanc imaginem proponi iussisset populo, quo uidelicet à petendo rege deterreret? Proinde ius regum, ius tyrannicum dixit. Alioqui Samuel ipse uere regem gesse-

rat, tot annis sancte et incorrupte rem populi admini strans. At illi non intelligentes felicitatem suam, more gentium regem flagitabant, qui fastu, qui uiolentia regem ageret, Et tamen in hac imagine quota portio malorum est, quæ nostra memoria in nonnullis etiam Christianis Principibus magno totius orbis malo conspeximus?

Accipe nunc boni Principis imaginem, quam Deus ipse in libro Deuteronomij descripsit ad hunc modum. Cumq; fuerit rex constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Aegyptum, equitatus numero subleuatus, Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum eius, neq; argenti & auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in uolumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, et habebit secum omnibus diebus uitæ suæ, ut discat timere dominum Deum suum, et custodire uerba & cerimonias eius, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neq; declinet in partem dextram, uel sinistram, ut longo tempore regnet ipse, & filij eius super Israel. Si rex hebræus iubetur legem ediscere, quæ figuras, et umbras modo iustitiæ tradebat, quanto magis conuenit ut Princeps Christianus Euangelij dogmata teneat, ac sequatur? Si nō uult regem iudæū efferri supra populum suum, fratres illos appellans, non seruos, quanto minus idem facere oportebit Christianum in Christianos, quos ipse quoq; Christus Principum omnium monarcha fratres appellat.

Descriptio boni Principis ex Deuteronomio.

Prīcipis descriptio ex Ezechiele.

Audi iam quomodo tyrannum descripserit Ezechiel. Principes, inquit, in medio eius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem. Plato Principes Reip. custodes appellat, ut hoc sint patriæ, qđ canes gregi, quod si canes uertantur in lupos, qd præterea sperandum est gregi?

Tyrannus leo.

Idem alio in loco crudelem ac rapacem Principem leonem appellat, & alibi minatur pastoribus, qui pascerent semetipsos, neq; gregis ullam haberent curam, Principes sentiens, qui sibi gerunt imperium. Et Paulus de Nerone loquens, Liberatus sum inquit de ore leonis. Et in eandem fermè sententiam Solomon ille sapiens uide quomodo tyrannum depinxerit, Leo inquit rugiens, & ursus esuriens Princeps impius super populum pauperem. Ac rursus alibi. Cum impij sumpserint Principatum, gemet populus quasi sub seruitute deductus. Et iterum alibi. Cum surrexerint impij, abscondentur homines.

Prīceps puer.

Quid, quod apud Esaiam cum dominus offensus populi sceleribus comminatur dicens, Et dabo pueros Principes eorum, & effœminati dominabuntur eis, Nonne palàm declarat nullam acerbiorem calamitatem obuenire posse regioni, quàm stultum & impium Principem?

Prīceps iuxta euangelium.

Sed quid nos ista persequimur, cum ipse Christus unicus Princeps ac dominus omnium clarissime discreuerit Christianum Principem ab ethnico? Principes inquit gentium dominantur eis, & qui potestatem habent, exercent inter eos. Inter uos autem non erit sic. Si Principum ethnicorum est dominari, non est

igitur Christianorum dominium. Quid est autem quod ait, non sic erit inter uos, nisi non eodem modo fieri conuenit inter Christianos? inter quos Principatus administratio est, non imperium, & regnum beneficium est, non tyrannis.

Neq; uero sic ipse sibi palpetur Princeps, hæc ad episcopos pertinent, non ad me, Immo ad te pertinent, si modo Christianus es, si Christianus non es, nihil ad te pertinent. Neq; uero te moueat, si forte conspexeris episcopos aliquot ab hac imagine procul abesse. Quid agant illi, uiderint ipsi, tu quid te dignum sit, cogita.

Noli te ipsum Principem bonum existimare, si collatus cum alijs minus malus appareas. Neq; statim licere putes quicquid principum uulgus factitat. Ad honesti regulam temetipsum exige, hinc te estima. Etsi nemo fuerit, quem uincas, ipse certato tecum, quãdoquidẽ istud est certamen omnium pulcherrimum, & uere inuicto principe dignum, si quotidie nitatur seipso melior euadere. Nemo bonus collatiõe peiorũ.

Si fœdum est tyranni nomen, seu potius studium, nihilo fiet honestius, si cum multis fuerit commune. Siquidem in rebus ipsis uis honesti sita est, non in hominum numero.

Grauiter à Seneca scriptũ est, eodẽ loco, quo ponimus latrones ac pyratas, ponendos esse reges latronum ac pyratarũ habentes animum. Hic enim solus regem à tyranno distinguit, non titulus. Seneca.

Refert in libris Politicis Aristoteles, in nonnullis Oligarchijs hunc fuisse morem, ut inituri magistratum conceptis uerbis iurarent in hunc modum. Plebem

odio prosequar, & pro uirili adnitar ut illi sit male. At Princeps initurus magistratus longe diuersa iurat suis. Et tamen audimus quosdam tales esse erga populum, quasi iuxta morem illum barbaricum iurassent se populi rebus modis omnibus hostes fore.

Barbaricus mos.

Plane tyrrannidem sapit, quoties tum optime est principi, quoties populo est pessime, & alterius felicitas ex alterius crescit calamitate. Perinde quasi paterfamilias id agat, ut suorum malis ipse ditior reddatur, ac potentior.

Qui sibi Principis titulum uolet asserere, et inuisum tyranni nomen cupiet effugere, non terroribus ac minis, sed benefactis id sibi uindicet oportet. Neq; enim refert uel ab assentatoribus, uel ab oppressis appellari Principem, appellari patrem patriæ, si re ipsa fuerit tyrannus. Et si maxime illi adulentur sua ætas, at non assentabitur posteritas. Vides formidabiliũ olim regum, quos uiuos nemo uel nutu audebat offendere, quanto odio posteri celebrent malefacta, quanta libertate detestentur ipsa etiam nomina.

Princeps magnæ familiæ pater.

Bonus Princeps non alio animo debet esse in suos ciues, quàm bonus paterfamilias in suos domesticos. Quid enim aliud est regnum quàm magna familia? Quid rex nisi plurimorum pater? Excellit enim, sed tamen eiusdem est generis homo hominibus, liber liberis imperans, non beluis, ut recte prodidit Aristoteles. Quod quidem intellexisse uidentur & uetustissimi poetæ, qui Iouem, cui totius mundi & deorũ (ut illi loquuntur) omnium tribuunt imperium, subinde notant his uerbis πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, id est pa

ter hominũq; deũmq;. Et nos sic à Christo praeceptore docti Deum omnium haud dubie principem patris uocabulo compellamus.

Quid autem foedius, aut execrabilius illa compellatione, quam apud Homerum Achilles opinor iacit in Principem sibi gerentem imperium, non populo. δημοβόρος βασιλεύς. Nihil enim reperit iratus ille, qđ probrosius diceret in eum, quem imperio indicabat indignum, nisi quod populum deuoraret. At idem Homerus, si quem Regem honoris gratia nominat, ποιμένα λαῶν solet appellare, hoc est populi pastorem. Plurimum autem interest inter pastorem, & praedonem. Quanam igitur fronte sibi Principis titulũ uindicant, qui paucos, & eos sceleratissimos è suorum numero deligunt, per quos arte repertis praetextibus, et subinde nouatis titulis, populi uires simul & opes exhauriunt? & in suum conuertunt fiscum? siue quod inclementer extorserunt, aut prodigunt neqter in uoluptatibus, aut insumunt crudeliter in bellis? & ut quisq; in his maxime ueteratorem agere potest, ita plurimi faciunt? Perinde quasi Princeps hostis sit populi, non pater, ut is praecipue uideatur Principis rebus consulere, qui populi commodis quãmaxime officiat.

Tyranni epitheta ex Homero.

Vt paterfamilias suis bonis accreuisse putat quicquid ulli suorum obtigerit emolumenti, ita qui uere Principis animo praeditus est, in suo fisco putat esse quicqd penes usquam ciues possident, quos sic habet sibi charitate deuinctos ac deditos, ut nihil uereantur, uel uitam impendere Principi suo, non modo pecuniam.

Prĩcipis diuitiae ciues sunt

Operae precium fuerit audire, quibus epithetis Iulius Epitheta

boni Principis ex Iulio Polluce. Pollux Commodo Cæsari, cuius pueritiam instituerat, regem signarit, ac tyrannum. Etenim cum regem statim Dijs subiecisset, uelut proximum ac simillimũ, περὶ βασιλέων inquit, ἐπαίνων λέγε, πατὴρ, ἤπιος πρᾶος, ἥμερος, προνοητικὸς ἐπιεικὴς, φιλάνθρωπος, μεγαλόφρων, ἐλεύθερος, χρημάτων κρείττων, ἔξω παθῶν, ἑαυτοῦ κρατῶν, ἄρχων ἡδονῶν, λογισμῷ χρώμενος, ὀξὺς, ἀγχίνους, περιεσκεμμένος, εὔβουλος, δίκαιος, σώφρων, θεῶν ἐπιμελητὴς, ἀνθρώπων κηδεμὼν, στάσιμος, βέβαιος, ἀνεξαπάτητος, μεγαλογνώμων, ἰσχυρογνώμων, ἐνεργὴς, τελεσιουργὸς, φροντιστὴς τῶν ἀρχομένων, σωτὴρ, πρόχειρος εἰς εὐεργεσίαν, βραδὺς εἰς τιμωρίαν, ἀσφαλὴς, ἀπλανὴς, ἀκριβέστερος πρὸς τὸ δίκην ζυγοῦ, εὐπρόσοδος, εὐπροσήγορος, εὐέντευκτος, μειλίχιος, προσηνὴς, ἐπιμελητὴς τῶν ὑπηκόων, φιλοστρατιώτης, πολεμικὸς μὲν, οὐ φιλοπόλεμος δὲ, εἰρηνικὸς, εἰρηνοποιὸς, εἰρηνοφύλαξ, παιδευτικὸς, ἀρχηγὸς, καὶ ἀρχικὸς, νομοθετικὸς, εὖ ποιεῖν πεφυκὼς, θεοειδής. πολλὰ δὲ ἔστιν ἃ λόγῳ τις ἂν εἰπεῖν ἔχοι, καὶ οὐκ ὀνόματι.

Ea tametsi latinus sermo commode non possit reddere, ob græcæ linguæ proprietatem, tamen in hoc certe uertemus, quo queant intelligi. Regem laudato his titulis. Pater, mitis, placidus, lenis, prouidus, æquus humanus, magnanimus, liber, pecuniæ contemptor, haud obnoxius affectibus, sibiipsi imperans, dominans uoluptatibus, ratione utens, acri iudicio, perspicax, circumspectus, ualens consilio, iustus, sobrius, numinum curam agens, hominum negotia curans, stabilis, firmus, infallibilis, magna cogitans, authoritate præditus, industrius, confector negotiorum, sollicitus pro his,

quibus

quibus imperat, seruator, promptus ad beneficentiã, lentus ad uindictam, certus, constans, inflexibilis, propensior ad iustitiam, facilis aditu, comis in congressu, commodus alloqui uolentibus, blandus, expositus, curam agens suo parentum imperio, amans militum suorum, qui strennue quidem bellum gerat, sed qui bellum non affectet, pacis amans, pacis conciliator, pacis tenax, appositus ad emendandos populi mores, qui ducem agere norit, ac Principem, qui leges salutares sciat condere, natus ad benemerendum, diuina spetie. Sunt autem multa, quae oratione dici possint, singulis uocabulis explicari non possint. Hactenus Polluc is sententiam expressimus. Iam si ethnicus moderator eiusmodi principem deformauit ethnico, quanto sanctius simulacrum proponi conuenit principi christiano?

Nunc quibus coloribus tyrãnum expresserit, attende. ψέγων ἂν ἐρῇς, τυραννικὸς, ὠμὸς, θηριώδης, βίαιος, πλεονεκτικὸς, φιλοχρήματος, καὶ τὸ τοῦ πλάτωνος. ἐρασιχρήματος, ἅρπαξ, καὶ τὸ τοῦ ὁμήρου, δημοβόρος, ὑπερόπτης, ὑπερήφανος, δυσπρόσιτος, δυσπρόσοδος, δυσπροσήγορος δυσέντευκτος, δυσόργητος, δύσθυμος, ἔμπληκτος, ταραχώδης, ἡδονῶν ἥττων, ἀκρατὴς, ἀκράτωρ, ἀλόγιστος, μισάνθρωπος, ἄδικος, ἄβουλος, ἄνισος, ἀνόσιος, νῦνενὸς, ἄκολος, ἀμετάβολος, ἀνεξαπάτητος, ῥᾴδιος, ἀνήμερος, ἐπιθυμίαις ἐνδιδοὺς, ἀκόλαστος, ὑβριστὴς, πολεμοποιὸς, βαρὺς, ἐπαχθὴς, ἀκάθεκτος, ἀφόρητος. Quorum uerborum haec fermè sententia est. Malum principem uituperabis ad hũc modum. Tyrannicus, crudelis, efferus, uiolentus, occupator alieni, auidus pecuniarum, & (quod uerbum est apud Platonẽ)

pecuniarum cupiens? rapax, & (quod dixit Homerus, populi deuorator, superbus, elatus, difficilis aditu, incommodus ad conueniẽdum, durus ad congressum, incomis ad colloquium, male iracundus, irritabilis, terribilis, turbulentus, uoluptatum seruus, intemperans, immoderatus, inconsyderatus, inhumanus, iniustus, īconsultus, iniquus, ipsius, mente carẽs, leuis, īconstans, & qui facile decipiatur, maleficilis, immitis, affectibus deditus, incorrigibilis, contumeliosus, bellorum authorr, grauis, molestus, inexorabilis, intolerabilis.

Nihil inuisius Deo q̃ malus Prīceps.

Cum Deus longissime absit à natura tyranni, uerisimillimum est illi nihil inuisius esse pestilente rege, & cum nulla belua nocentior sit tyranno, consentaneum est nihil inuisius esse mortalibus omnibus, quàm malum Principẽ. Quis autem uel uiuere cupiat superis & hominibus pariter exosus, & execratus? Proinde Octauius Augustus, ubi sensisset caput suum crebris coniurationibus peti, & alia oppressa, protinus alia succederet, negauit tanti esse uiuere, ut omnibus inuisus, incolumitatem suam tot ciuium sanguine tueretur.

Tyrannis nulla fuit diuturna.

Proinde regnum, quod uirtute administratur, ac beneuolentia, non solum quietius est ac iucundius, uerum etiam diuturnius, ac stabilius. Id, quod ex ueterũ annalibus facile poteris cognoscere. Nulla tyrãnis tam munita fuit, quæ diu constiterit. At quoties Reip. status in tyrannidem degenerauit, toties in exitium properasse compertum est.

Multos timeat oportet, qui timetur ab omnibus. Et tutus esse non potest, quem maxima pars hominum cu-

piat extinctum.

Olim qui bene gessissent imperium, iis diuini decernebantur honores. at in tyrãnos ea lex erat, quæ nũc est in lupos aut ursos, ut præmium esset ex publico, qui publicum hostem è medio sustulisset. Diuini honores bonis regibus habiti.

Primitus reges non ob aliud constituti sunt populi consensu, quàm ob eximiam uirtutem, quam heroicam uocant, uelut diuinæ proximam, & humana maiorem. Virtus primum reges fecit.

Originis igitur suæ principes meminerint oportet, illud intelligentes, sene Principes quidẽ esse, si eo caruerint, quod primum Principes fecit.

Cum multæ sint formæ rerum publicarum, philosophorum omnium fermè consensus est, saluberrimam esse monarchiam, nimirum ad exemplar Dei, ut rerum summa penes unum sit, uerum ita, si is ad imaginem item Dei sapientia, bonitateq; cæteris omnibus antecellat, & nullius indigens nihil aliud studeat, quàm prodesse Reip. Quod si secus fuerit, pessimus Reipub. status sit oportet, ut qui pugnet cum eo, qui est optimus. Monarchia.

Si Princeps contingat omnibus absolutus uirtutibus, optanda sit pura ac simplex monarchia, uerum quando id haud scio an unquam contingat, quin potius magnũ, & ex optandũ si detur mediocris, ut nũc sunt res hominum, præstiterit monarchiam, Aristocratiæ, & Democratiæ admixtam temperari, diluiq;, ne quando in tyrannidem erumpat, sed quemadmodum elementa uicissim sese librant, ita simili moderamine consistat Resp. Quod si Princeps bene uelit Reip. sic interpretabitur suam potestatem hac ratione non coher- Monarchia temperata.

teri, sed adiuuari, sin minus, tanto magis expedit, ut sit quod unius uiolentiam frangat, ac retundat.

Cũ multa sint dominandi genera, hominis in beluas, heri in seruos, patris in liberos, mariti in uxorem. Regiam dominationẽ omnium excellentissimam indicat Aristoteles, eamq; maxime diuinam appellat, quod ea res quiddam homine maius habere uideatur. Quod si diuinum est agere regem, profecto tyrrannum agere nihil aliud sit oportet, quàm eius uicem agere, qui Deo dissimillimus est.

Ex Aristotele. *Seruus seruo præstantior, ut habet prouerbium, ut dominus domino potior, quod alia sit ars alia præclarior, alia functio alia melior. At Principem in optimo sapientiæ genere oportet præcellere. Ea est ratio recte administrandi Remp.*

Domini est iubere, serui parere. Tyrannus iubet quicquid lubuit, Princeps, quod Reip. iudicarit optimum. Qui nam igitur iubebit is, qui quid sit optimum ignoret? immo qui pessima pro optimis habeat, uel inscitia, uel affectibus excæcatus.

Vt oculi est uidere, aurium audire, narium olfacere, ita Principis est populi rebus consulere. At non potest alia re consulere, quàm sapientia. ea si careat Princeps, non magis consulet Reip. quàm oculus uidebit excæcatus.

Xenophontis sentẽtia. *Xenophon in Oeconomico libello scribit diuinum potius, quàm humanum imperare liberis, ac uolentibus. sordidum enim imperare mutis animantibus, aut coactis mancipijs. At homo diuinum est animal, ac bis liberum, primũ natura, deinde legibus. Ideoq;*

summæ uirtutis est, ac planè diuinæ regere, sic temperare imperium, ut beneficium sentiat populus, seruitutem non sentiat.

Caue solum eos tuos esse putes, quorum opera in popinis, in uenatu, in domesticis uteris ministerijs, cum sæpenumero nulli minus sint tui, sed uniuersos ciues ex æquo tuos esse ducito. Quorum siquis omnino delectus sit, eum tibi proximum & coniunctissimum habeto, qui uir sit optimus, qui patriæ, qui Reip. amantissimus. Cũ uises urbes tuorum, nolito sic tecum cogitare. Tantarum rerum dominus sum, hæc omnia mei sunt arbitrij, in hæc mihi licet quicquid libet. Si uero quod bono Principi dignum est, cogitare uoles, ad hunc cogitato modum. hæc meæ creditæ sunt fidei. Vigilandum igitur, quo meliora reddam quàm acceperim.

Cum innumeram tuorum multitudinem conspexeris, caue sic cogites. tam moltos habeo seruos, sed, tot hominum millia de mea pendent sollicitudine, uni mihi se suaq; tuenda crediderunt, me ueluti parentem spectant, tot millibus prodesse possum, si meipsum bonum præstitero Principem. plurimum nocere, si malum, An non igitur magnopere curandũ ne sim improbus, ne tam multis noceam mortalibus?

Cogitato semper dominium, imperium, regnum, maiestatem, potentiam, ethnicorum esse uocabula, non christianorum, christianum imperium nihil aliud esse, quàm administrationem, quàm beneficentiam, quàm custodiam.

Quod si hæc quoq; uocabula te delectant, at illud i corpe.

memineris facito, quod ab ethnicis quoq; philosophis & perspectum, & proditum est, non aliud esse imperium Principis in populum, quàm quale est animi in corpus. Dominatur animus corpori, quod magis sapiat quàm corpus, sed dominatur magno corporis cõmodo, potius quàm suo, & animum regnare in corpore, felicitas est corporis.

Cor in mẽbris. Quod cor est in corpore animantis, idest Princeps in Repub. Si cor synceram est, quoniam sanguinis, spirituum fons est, uitam impartit uniuerso corpori. sin uitiatum fuerit, exitium affert membris omnibus. Verũ ut ea pars in corpore animantis omnium postrema solet corrumpi, & in hac extremas uitæ reliquias superesse putant, ita decet Principem, siquis morbus corripuerit populum, ab omni stultitiæ lue quàm integerrimum esse.

Similitudines Principis. Vt in homine quod præstantius est imperat, nimirũ animus. Rursum in animo quæ pars est optima, ea præsidet, nempe ratio. Et quod dominatur in uniuerso, id omnium est optimum, nempe Deus. Ita quisquis in Rep. tanquam in magno corpore imperandi partes occupauit, eum oportet bonitate, sapientia, uigilantiáq; cæteros antire. Et quanto magistratus antecellunt plebi; tanto Princeps antecedere debet magistratus.

Siquid inest animo mali, id à corporis contagio proficiscitur, quod affectibus est obnoxium. Quicquid autem habet corpus boni, id ab animo scatet, uelut à fonte. Vt autem præposterum sit, ac præter naturam, si mala ab animo manent in corpus, & corporis bona

animi uicio corrumpantur, ita uehementer absurdum
fuerit, si bella, seditiones, corrupti mores, prauæ le-
ges, corrupti magistratus, & id genus aliæ Reip. pestes
ab ipsis Principibus exoriantur, quorum sapientia cō
poni decebat motus stultitia plebis coortos. At sæpe-
numero uidemus ciuitates populi industria bene con-
stitutas, ac florentes Principum euerti culpa.

Quàm non christianum est domini titulo sibi place- Prīceps
re, quem non pauci à Christo alieni refugerunt, & pater, nō
quod esse cupiebant propter ambitionem, dici nolebāt domius.
ob inuidiam? At christianus Princeps idem esse sibi
p̄has putabit uocari magnificum?

Octauius Augustus quamuis scelere occuparat impe
rium, contumeliæ loco ducebat uocari dominum, &
hanc appellationem à mimo delatam coràm uniuer-
so populo uultu simul, & uoce renuit, uelut eo uoca
bulo tyrannis exprobraretur. Et hanc hominis ethni
ci modestiam non imitabitur Princeps Christianus?

Si dominus es tuorum omnium, illi tibi serui sint ne Prouer-
cesse est. Proinde uidendum est, ne iuxta uetus prouer bium.
bium, quot habes seruos, totidem habeas & hostes.

Cum natura genuerit omneis homines liberos, & Prīceps
præter naturam inducta sit seruitus, quod ethnicorū libere
etiam leges fatentur, cogita quàm nō conueniat Chri- īperat.
stianum in Christianos usurpare dominiū, quos nec
leges seruos esse uoluerunt, & Christus ab omni ser
uitute redemit. Siquidem Paulus Onesimum seruum
natum à baptismo fratrem prioris heri Philemonis
appellat.

Quàm absurdum est eos pro seruis habere, quos

Christus eodem redemptos sanguine in communem asseruit libertatem, quos iisdem tecum alit sacramentis, quos ad eandem immortalitatis uocauit hereditatem, & iis seruitutis iugum inducere, qui communem tecum habent dominum, ac Principem Iesum Christum?

Christus absolutũ exemplar.

Cum Christianorum unus sit dominus, cur qui huius gerũt uices, abs quouis malunt administrandi formam petere, quàm ab hoc, qui solus est totus imitandus. Ab aliis decerpere licet, siquid forte uirtutis admistum habent. At in hoc absolutum est omnis uirtutis ac sapientiæ exemplar. Ea quidem stultitia uidetur, sed infidelibus. nobis, si uere fideles sumus, Dei uirtus est, & Dei sapientia.

Iam nolim te sic tecum cogitare. At istud seruire ē, non regnare. Immo hoc est pulcherrimum regnandi genus, nisi forte deum seruire existimas, qui mundum hunc gratis administrat, cuius beneficium experiuntur omnia, cum ad illum nihil redeat præmii. nisi animus seruire uidetur, qui cum corpore non egeat, tanto studio consulit illius commodis. nisi oculus cæteris membris seruire putandus est, quod omnibus prospiciat.

A fictione argumentũ.

Rem ita tecum expendas licebit, siquis omnes homines, quos tuos uocas, Circes arte uertat in sues, aut asinos, non'ne dices deterius factum tuum imperiũ? Dices opinor. Atqui plus iuris est in sues, aut asinos, quàm in homines, licet quò lubet agere, licet distrahere, licet interimere. Proinde deterius fecerit imperium, qui liberos ciues uerterit in mancipia. Quo

præstantius est, in quod geris imperium, hoc magnificentius ac splendidius regnas. Consulit igitur tuæ maiestati, qui ciuiũ libertatem ac dignitatem tuetur. Deus ipse ne coactis imperaret, & angelis, & hominibus liberum dedit arbitrium, quo splendidius et augustius redderet imperium suum. Et quisquam hoc nomine sibi magnus uidetur, quod metu adactis ciuibus uoluitbus, ceu pecudibus imperet?

Deus liberis imperare

Ne te fugiat quicquid in euangelicis aut apostolicis literis de tolerandis dominis, de parendo præfectis, de honorandis regibus, de pendendo tributo dictum est, id ad ethnicos Principes esse referendum, quod ea tempestate nondum essent Principes ulli Christiani. Tolerari iubet impios magistratus, nequid perturbetur ordo ciuitatis, modo suo fungantur officio, modo ne imperent impia. Honorem exigit ethnicus Princeps. Paulus honorem iubet dependi. uectigal exigit, uult solui uectigal. tributum exigit, iubet dari tributum. Nihilo enim deterior fit his rebus homo Christianus, & illi suum quoddam habent ius, neq; sunt per occasionem irritandi. At quid de Christianis addit? Vos inquit inter uos nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis? Alioqui num ideo Christus debebat Cæsari tributum, qa legitur soluisse didrachmũ? Idem in euangelio cum insidiose rogaretur, num gens Iu- ut tum putabatur deo dicata, censum deberet Cæsari? nomisma iubet exhiberi, exhibitum non agnoscit, & uelut ignarus cuius sit imago, & inscriptio, sciscitatur. cum responsum esset Cæsaris esse, maliciose tentantibus ambigue respondit. Date Cæsari quæ sunt

Cæsaris ex euãgelio

Cæsaris, quæ Dei sunt, Deo, simul eludens insidiosam quæstionem, & per occasionem ad Dei pietatem inuitans, cui debemus omnia. Perinde quasi dixisset, Cæsari, quem ignoro, quid debeatis, uos uideritis. Illud potius spectate, quid debeatis Deo, cuius negotiũ ago, non Cæsaris.

Verum ius Principis.

Ne uero inter hæc cuiquam obrepat huiusmodi cogitatio. Quid igitur Principi suum ius adimis, & plus tribuis ethnico quàm christiano? Immo Principi christiano suum ius uindico. Ius est ethnico Principi suos metu premere, ad seruiles operas adigere, exigere possessionibus, expilare bonis, deniq; martyres facere, ius est ethnici Principis. num idem uis esse christiano? Aut ius illius imminutum uidebitur, si minus hæc illi liceant?

Non perit suum ius ei, qui christiane gerit imperiũ, sed aliter possidet, & quidem multo tum præclarius, tum tutius, Id ita esse, his argumentis colligas licebit. Primum tui non sunt, quos seruitio premis, consensus enim Principem facit. Verum ij demum uere tui sunt, qui sponte ac uolentes tibi parent. Deinde cum metu adactos possides, ne dimidiatos quidem possides, corporum potiris, animi abs te sunt alieni. Cæterum cum christiana charitas conciliat populum ac Principem ibi tua sunt omnia, quoties res postulat. Non enim postulat bonus Princeps, nisi cum utilitas patriæ flagitat. Rursus ubi dominium est, non beneuolentia, quantumuis multum exigatur, certe minus habet Princeps, quàm cum nihil non habet. Nemo plus impetrat, quàm qui nihil imperat, sed promeretur.

Ad hæc honos, qui tyranno exhibetur, ne honos quidem est, sed aut adulatio, aut simulatio, nec obsequium sed seruitus, nec splendor est uerus, quem ostentat, sed fastus, nec potentia, sed uis. quæ cuncta ueris nominibus possidet, qui christianum agit Principem. Verus honos.

Nemini plus defertur honoris, quàm qui non exigit honorem, nulli libētius obsequuntur homines, quàm qui non requirit obsequium, in neminem libentius effundunt suas opes, quàm in eum, cui commissas sciūt ad publicam utilitatem cum fœnore redituras.

Est mutuum inter Principem ac populum commercium, tibi populus censum debet, debet obsequium, debet honorem, sed tu uicissim populo debes bonum ac uigilantem Principem, cum exigis uectigal à tuis ciuis. ueluti debitum, fac prius excutias temetipsum, num illis officij tui uectigal persolueris. Mutuū ius populi ac Principis.

Aristoteles negat dominij rationem esse sitam in possidendo, sed magis in hoc ut utare seruis. Atqui multo minus Principatus positus est in titulis, & imaginibus, in exigendo censu, sed in consulendo. Ex Aristotelis Politicis.

Cum Resp. corpus quoddam sit ex uarijs membris compactum, in quorum numero sit & Princeps ipse, licet eximium, ea moderatione conueniet uti, ut omnibus bene sit, non ut attenuatis cæteris unum, aut alterum uegetum ac saginatum euadat. Quod si Princeps Reip. malis gaudet, & alitur, neq; pars est Reip. neq; Princeps, sed prædo.

Prodidit Aristoteles seruum uiuam esse domini portionem, si modo is uerus sit dominus. Est autem & amicitia parti cum toto, & utilitas utriq; ex altero.

Id si uerùm est inter herum, & mancipium de lapide (ut aiunt) emptum, quanto magis inter plebem christianam, & Principem christianum?

Princeps, qui nihil aliud cogitat, nihil aliud agit, nisi ut quàm plurimum pecuniarum à ciuibus extorqueat, ut nummorum uim quantam potest maximam irretiat legibus, ut quamplurimo uendat magistratus, et officia, quæso utrum is Princeps dicendus est, an negociator, an (ut uerius dicam) prædo?

Se ledit Prĩceps, cum populi res ledit.

Crœsus cum uideret urbe capta Ciri milites magno tumultu discursantes, rogabat quidnam facerẽt? Cui respondenti facere eos, quod uictor exercitus solet, diripere bona ciuium, quid inquit audio? An non hæc iam tua sunt, qui me uicisti? Cur igitur ista tua populantur? Hac uoce monitus Cyrus, militem à direptione coheruit. Eandem oportebit semper obuersari Principis animo. Hæc, quæ extorquentur, mea sunt. Hi, qui spoliantur, & atteruntur, mei sunt. Quicquid in hos pecco, in meipsum pecco.

Fac ita geras imperium, ut facile gesti queas reddere rationem, quam si nemo exacturus est, hoc magis etiam à temetipso debes exigere, Futurum est enim, idq; breui, ut is abs te rationem exigat, apud quem nihil tibi profuerit Principem fuisse, nisi quod tanto rigidiorem habiturus es iudicem, quanto grandior potestas tibi fuerit commissa. Vt unus sis totius orbis monarcha, hunc exactorem nec fallere poteris, nec effugere, nec terrere, nec corrumpere.

Posteaquam te semel Reip. dedicasti, iam non est tibi liberum tuo more uiuere, personam, quam suscepisti,

sustineas, ac tuearis oportet.

Nullus ad Olympicum certamen accedit, nisi prius secum expenderit quid eius certaminis lex postulet. Neque queritur sibi molestum esse solem, aut puluerem, aut sudorem, aut siquid est aliud huius generis, quandoquidem hæc omnia cum ipsa ludi ratione cõiuncta sunt. Ita qui suscipit imperium, prius suo cum animo debet expendere quas res Principis officium exigat. Consulendum alienis commodis, propria negligenda. Vigilandum, ut alijs dormire liceat. Laborandum, ut alijs liceat otiari. Summa præstanda morum integritas, cum in alijs mediocris innocentia satisfaciat. Priuatis affectibus omnibus exuendus est animus, & publicum gerenti negotium nihil, nisi de publico cogitandum. Beneficiendum etiam ingratis, etiam non intelligentibus, etiam inuitis. Hæc si non placent, cur ad imperij munus accedis? aut cur forte traditum non cedis alteri? Quod si non licet, certe in huiusmodi quempiam reijce functionem, cuiusmodi teipsum præstare oportebat. Officiũ Principis.

Apud græcos sapientissime dixit sapiens quidã, quæ præclara sunt, eadem esse difficilia. Proinde meminisse oportet, præstare bonum Principem, rem quidẽ esse omnium multo pulcherrimam, sed eandem omniũ longe difficillimam. Neq; quicquam te moueat, si temporibus his quosdam uideris Principes ita uiuentes, ut difficilius sit agere patremfamilias, quàm eiusmodi Principem, nec omnino temere dictum uideatur ueteri prouerbio, aut regem, aut fatuum nasci oportuit. Difficillimũ sed pulcherrimũ bene impe rare.

Cum igitur cæteri mortales artem, quam profiteri

Prius discendū imperare quàm imperes.

parent, prius adhibito studio discant, quanto maiorē cura Principem oportet administrandi rationē prae-discere? Ac cæteræ quidem artes quatuor rebus potissimum constant natura, præceptis, exemplis, & usu.

In Principe lene, ac mansuetum ingenium reqrit Plato. nam acres, & concitatos ut ad disciplinas quidem idoneos fatetur, ita ad Remp. administrandam[?] accom modos negat. Sunt naturæ uitia, quæ institutione, curaq; corrigi queant. At possit obtingere igenium uel adeo studium, uel ita ferox, ac uiolentum, ut in hoc formando frustra quis sumpserit operam. Neronis natura corruptior erat, quàm ut sanctissimus ille præceptor Seneca potuerit efficere quo minus pestilentissimus euaderet Princeps.

Præcepta statim (ut diximus) instillanda sunt, eaq; digna uero Principe, et certa. & ob hanc causam Plato uoluit sero dialeticen attingi à custodibus, qđ hæc in utranq; partem disserat, & minus firmas reddat de honesto, aut inhonesto opiniones. Exemplum administrandi potissimum ab ipso Deo petendum, & ab homine, Deoq; Christo, è cuius dogmatis præcepta quoq; sumenda erunt potissimum. Exercitatio, quæ postrema pars est, non perindo tuta est in Principe. nihil enim magni, si citharas aliquot obterat, qui studet bonus esse citharœdus. At graue fuerit affligi Rempub. dum Princeps discit administrare Remp. Assuescat quidem igitur iam inde à puero, sed quo melius iudicet, instructus decretis, assidere consultationibus, interesse iudicijs, adesse creandis magistratibus, audire regum postulationes. uerum nequid statuat, nisi mul-

torum iudicio comprobatum, donec ætas, & usus rerum certius iudicium pararit.

Si uere dixit Homerus non esse Principis solidam dormire noctem, cui tot hominum millia, cui tantæ negotiorum moles commissæ sunt, si non sine iudicio talem Aeneam suum fingit Virgilius, unde queso Principi sit otium totos fallendi dies? immo perdendi maximam uitæ partem alea, choreis, uenatibus, morionibus, & his etiam nugacioribus nugis?

Vigilantia Principis.

Subuertitur Resp. factionibus, bellis affligitur, latrociniorum plena sunt omnia, expilationibus immodicis plebes ad famem, & laqueum adigitur. Opprimuntur ab iniquis proceribus tenues, corrupti magistratus, non quod ius est, sed quodlibet faciunt, & inter hæc uelut otiosus, tum alea ludit Princeps.

Non licet dormitabundum esse, qui clauo assidet, & in tantis rerum periculis stertit princeps? Nullum mare tam graues habet tempestates unquam, quàm omne regnum assidue, Semper itaq; Principi uigilandum est nequid erret, qui non nisi plurimorum pernicie delinquit.

Magnitudo nauis, aut mercium precia, aut uectorum numerus haud facit elatiorem bonum nauclerum, sed attentiorem. Ita bonus rex, quo pluribus imperat, hoc uigilantior esse debet, non insolentior.

Si cogitaris quantam sustineas prouinciam, nunquã deerit quod agas. Si consueris publicis delectari commodis, nunquam deerit quo oblectes animum, ut iam bono Principi non uacet ineptis uoluptatibus otij tedium fallere.

Quod à sapientissimis uiris præceptum est, optimam uitæ rationem esse deligendam, non iucundissimam, quod ea, quæ sunt optima, consuetudo denuq; soleat iucunda reddere, id Principi cum primis est faciendũ. Si pictor ex tabula belle confecta uoluptatem capit, si agricola, si olitor, si faber suis fruitur laboribus, quid Principi debet esse iucundius, quàm si contempletur Remp. sua opera redditam meliorem, ac florentiorem?

Vt negari non potest operosam esse rem bonum agere Principem, ita multo est operosius malum agere Principem. Longe minus habent negotij, quæ naturam & honesti rationem sequuntur, quàm quæ fucis, & arte constant.

Voluptates Prícipis quæ. Cum apud te recoles, hoc bellum prudenter effugi, bene seditionem illam quàm minimo sanguine compescui, illo uiro ad magistratum ascito probe consului Reip. meoq; nomini, si uere princeps es, mirum ni ingentem animo sentis uoluptatem. Atq; ea demum uoluptas Christiano digna est Principe. huius materiã ipse tibi quotidie benefactis suppedita, plebeias illas oblectatiunculas uili popello relinque.

Diuersũ Midæ ac Solomonis uotum. Laudatur ab omnibus Solomon, qui cum integrum esset optare quicquid uellet, protinus accepturus, quicquid petisset, non optarit opum uim, non totius orbis imperium, non exitum inimicorum, non insignem famæ gloriam, non uoluptates, sed sapientiam, neque quamuis sapientiam, sed eam, qua posset regnum sibi creditum cum laude administrare. È diuerso damnatur ab omnibus Mida, cui nihil auro fuerit antiquius. At

quius. At cur aliud in historijs, aliud in uita iudicaũ? Optamus Principi felicitatem, optamus uictoriam, optamus laudem, optamus longæuitatem, optamus opulentiam. Si uere diligimus Principem, quin illud potius optamus, quod unum sibi optauit Solomon? Et ne stulte uideatur optasse, hoc nomine laudatus ẽ à Deo. Cur nihil minus ad rem pertinere iudicamus, quàm id, quod solum ad rem pertinet? Immo non desunt qui credant hoc ipsum ad imperij functionem officere, si sapiat Princeps. Lãguescit inquiunt animi uis, & redditur timidior. At ista temeritas est, non audacia, stupor, non animi uigor, ob hoc nihil timere, quod nihil iudices. Ex alijs fontibus petenda est Principis fortitudo. Ad istum modum plurimum audent iuuenes, sed plus etiam furiosi. Salutaris est timiditas, quæ dum periculum indicat, docet uitare quæ à turpibus, ac perniciosis institutis cohibet.

Plurimum perspiciat oportet, qui unus prospiciat omnibus, plurimum sapiat necesse est, qui solus consulit uniuersis. Quod Deus in uniuerso, quod sol in mũdo, quod oculus in corpore, hoc oportet esse Principem in Repub.

Prisci sapientes, quibus mos erat hieroglyphis uti, rerum ænigmatis uiuendi rationem adumbrantes, regis imaginem ad hunc repræsentabant modum, ut oculum pingerent addito sceptro, uitæ rectitudinem, & animum nullis rationibus ab honesto deflectendũ, cum prudentia, uigilantiaq; summa coniunctum significantes. Aenigma regis.

Alij regum sceptrum ad hunc modum effingebant.

Sceptrũ regum. in summo erat ciconia pietatis symbolum, in imo hippopotamus, animal efferum, & noxium, illud uidelicet innuentes, siquid in Principe seuiant affectus efferi, quod genus ira, uindictæ cupiditas, rapacitas, uiolentia, ut eos motus pietas in patriam uincat, prematq;. Ad insolentiam fortunæ licentia, rerumq; successus inuitat, sed plus ualeat amor patriæ.

Imago Pricipis Apud Thebanos inter sacras imagines uisebantur olim authore Plutarcho quæ sederent sine manibus, harum prima oculis etiam carẽte. Quod sedent, admonet magistratus ac iudices animo sedato esse oportere, nec ullis affectibus perturbato. Quod manibus carent, innuit eos ab omni munerum corruptela puros, et integros esse debere. Porrò quod Princeps manibus quoq; caret, significat regem adeo non abduci muneribus ab honesto, ut nec ullius personæ tangatur respectu, quo tantum auribus rem accipiat.

Cultus et insignia Prĩcipis. Quin & in ipsis, quibus ornatur, insignibus philosophari discat. Quid indicat unctio regia, nisi summam animi clementiam? Quid capitis diadema, nisi numeris omnibus absolutam sapientiam? Quid collo addita torques, nisi uirtutum omnium concentum, & harmoniam? Quid gemmarum multiplici colorum gratia nitentium lumina, nisi uirtutum excellentiam, & quod quicquid honestum, id in Principe eximium esse oporteat? Quid ardens purpura, nisi uehementem erga ciues charitatem? Quid insignia, nisi ut maiorũ suorũ decora uel æquet, uel superet? Quid gladius prælatus, nisi huius præsidio patriam oportere tutam esse tum ab hostibus, tum à scelerosis?

Primum munus boni Principis est quàm optima uelle, proximum, quibus rationibus euitari aut tolli mala, contra, bona parari, augeri, confirmariq; possint, perspicere. In homine priuato fortasse satis est bona mens, cum & legibus admoneatur, & magistratus præscribant quid sit agendum. At in Principe parum est, bona mente præditum esse, ut nelit optima, nisi accesserit sapientia, quæ commonstret, quibus uijs id, quod cupit, assequi queat. Bona mens cõiuncta cum prudentia.

Quantulum interest inter statuam marmoreã Crœsi, aut Cyri inscriptam titulo, diademate sceptroq; magnifice insignitam, & Principem sine pectore? nisi quòd illa nullius incommodo stupet, hic magno Reip. malo stultus est.

Ne corporis aut fortunæ bonis temetipsum æstimes, sed animi. Nec aliorum laudibus teipsum metiaris, sed tuis ipsius factis.

Cum sis Prĩceps, uideto ne quam admittas laudem, nisi dignam Principe. Effert aliquis formam tuam, cogita ad istum modum laudari fœminas. Siquis admiratur facundiam, memineris istam sophistarum, ac rhetorum esse laudem. Si robur & corporis uires prædicat aliquis, scias ita laudandos athletas, non Principes. Proceritatem extollit aliqs, sic tecum cogita. hic me recte laudarit, siqd ex alto foret detrahendũ. Est q diuitias tuas laudibus uehat, fac cogites ita laudari negotiatores, Puta te nihil adhuc audisse dignum Prĩcipe, dũ audis istiusmodi præconia. Quæ nã igitur propria Prĩcipũ laus est? Nẽpe si à tergo pariter, et à frõte sit oculatus, βλέπων, ut iqt Homerus, πρόσσω καὶ ὀπίσσω, Laudes dignæ Prĩcipe.

hoc est si quàm plurimum sapiat, præterita respiciēs, futura prospiciens, deinde quicquid sapiat, patriæ sapiat, non sibi, quanquam non alia ratione sibi magis potest sapere, quàm si patriæ sapiat.

Vt ĩ me dico, sic et ĩ Prĩ= cipe tria requirū tur.

Siquis hoc pacto laudet medicum. formosus est, robustus est, ac bonis lateribus, bene nummatus est, bellus est aleator, scite saltat, belle canit, docte ludit pila, nõne protinus tecum cogitabis. quid hæc ad medicum? At cum audieris eadem à stultis laudatoribus, multo magis cogita. quid hæc ad Principem?

In medico tria potissimum requiruntur. Primum, ut calleat artem medendi, noritq; corporum & morborum uim, & quid cui malo debeat adhiberi. Proximum, ut sit bonæ fidei, neq; quicquam spectet præter ægrotantis salutem. nam multos ambitio, aut lucrum huc adducat, ut uenenum ministrent pro remedio. Tertium, ut iustam curam, ac diligentiam adhibeat.

Aristoteles in Politicis suis quid tandem exigit à Principe uir ethnicus? num Nerei formam? aut Milonis uires? num Maximini proceritatem? num Tantali talenta? Nihil horum. Quid igitur? Summam & absolutam uirtutem, in priuatis contentus mediocritate.

Nemo Prĩceps bonus nĩ si uir bonus.

Si potes simul esse Princeps & uir bonus, fungere pulcherrimo munere, sin minus, abijce Principem potius, quàm ut ea gratia uir malus fias. Virum bonum inuenire licet, qui bonum Principem non possit agere, At bonus Princeps esse non potest, qui non idem sit uir bonus. Quanquam nunc eò redierunt quorun-

dam Principum mores, ut hæc duo multum inter se pugnare uideantur, uir bonus, & Princeps, Planéq; stultum, & ridendum habeatur in Principe boni uiri facere mentionem.

Regem agere non potes, nisi te ratio rexerit, hoc est nisi in omnibus consilium ac iudicium sequaris, non animi cupiditatem. Nec alijs potes imperare, nisi prius ipse parueris honesto.

Absit procul ab animo Principis uox illa plusquam tyrannica. Sic uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas. Ac multo magis illa, quæ iam in publicam hominum execrationem abijt. Oderint, dum metuant. Tyrannicum, immo fœmineum est animi libidinem sequi, & pessimus diuturnitatis custos est metus. Voces indignæ Pricipe.

Sit hoc perpetuum Principis decretum, ledere neminem, prodesse omnibus, præsertim suis, mala uel tolerare, uel mederi, prout iudicabit in rem communem expedire. Qui hunc animum non affert ad Remp. tyrannus est, non Princeps.

Siquis te pro Principe tyrannum, aut prædonem appellet, non'ne uehementer commoueberis, & atrocia parabis supplicia? Et merito. Est enim atrox, nec ullo pacto ferenda contumelia. At illud mihi iam cogites uelim, quanto contumeliosior est in seipsum, qui uolens talis est, quàm ille prædicat? Nam grauius est esse furem, quàm dici, & atrocius est uitiare uirginem, quàm uitium exprobrare.

Vt bene audias, id certissima consequeris uia, si qualẽ ctis parte cupis prædicari, talem temetipsum exhibeas. Non est uera laus, quæ extorquetur metu, aut tribuitur ab Benefa- ratur bona fama

adulatoribus. Et male agitur cum fama Principis, si huius præsidium in silentio mnis indicto situm est. Iá ut maxime tua sileat ætas, certe loquetur posteritas. Quanquam quis unquam tam formidabilis fuit tyrannus, ut omnium linguas cohibere potuerit?

In primis cauendum Christiano Principi, quod grauiter à Seneca scriptum est, Inter eos, qui reges appellantur, inueniri nonnullos, cum qbus si conferas Phalaridem, Dionysium, Polycratem, quorum & ipsa uocabula in omnium sæculorum abominationem abierunt, indigni sint, qui tyranni uocentur. Neq; enim refert qua uia, sed quo tendas. Qui ad commodum publicum spectat, rex est, qui ad suũ, tyrannus. At quo tandem nomine censebimus istos, qui suam felicitatem patriæ malis alunt, & re prædones agunt, nomine Principes, sed falsissimo?

Nec Deus nec Prīceps ullius mali causa.

Plato uetuit legibus suis nequis deum ullius mali causam diceret, propterea quod natura bonus sit ac beneficus. At Princeps Dei simulachrum quoddam est, si uere Princeps sit. Quantum igitur abhorrent ab hoc exemplari, qui sic rem gerunt, ut quicquid malorum in Rep. cooritur, id ipsorum uicio cooritur?

Nec audiendus est, siquis hic forte clamitet adulator. At istud est Principem in ordinem cogere. Immo qui Principi licere uult, quod honestum non sit, is eũ in ordinem cogit. Quid enim est aliud Principem in ordinem cogere, quàm talem reddere, quale est hominum uulgus? ut iræ, ut libidini, ut ambitioni, ut auaritiæ seruiat? Indignum uero facinus, & non ferendum, si hoc non licet Principi, quod non licet Deo.

Mire retortum argumẽtum.

Non postulat sibi licere Deus, ut secus agat, quàm honesti dictat ratio, quod si faceret, iam nec Deus esset. Proinde qui Principi licere uult, quod pugnet cum natura ac ratione Principis, is demum illum Principis honore spoliatum unumquempiam è media plebe fiat. Non pudeat Principem honesto parere, cui paret ipse Deus. Neq; se putet minus esse Principem, si ad summi Principis imaginem pro uirili accesserit. Hæc, atq; huiusmodi boni Principis semina statim inserant in rude pueri pectus hinc parentes, hinc nutrices, hinc præceptor, hæc uolens discat, non coactus. Sic enim conuenit institui Principem, qui liberis, ac uolentibus sit imperaturus, Discat amare uirtutem, horrere turpitudinem, & ab inhonestis pudore, non metu cohérceatur. Et quanquam nonnulla boni Principis spes in emendatis moribus, ac moderatis affectibus est sita, præcipua tamen est in rectis opinionibus. Nam mores malos aliquoties & pudor corrigit, deprauatos affectus uel ætas emendat, uel admonitio. Cæterum ubi persuasum est id cum uirtute coniunctum esse, quod procul abest ab honesto, & id egregium esse Principis munus, quod plusquam tyrannicum est, hoc est ubi fontes sunt infecti, à quibus omnes uitæ proficiscuntur actiones, tum difficillimum fuerit mederi. Proinde in hoc primam ac præcipuam esse curam oportet instituentis (sicuti dictum est) ut prauas uulgi opiniones penitus ex animo reuellat, si quæ forte insederint, & salutares, christianoq; Principe dignas inserat.

adulatoribus. Et male agitur cum fama Principis, si huius præsidium in silentio mutis indicto situm est. Iá ut maxime tua sileat ætas, certe loquetur posteritas. Quanquam quis unquam tam formidabilis fuit tyrannus, ut omnium linguas cohibere potuerit?

In primis cauendum Christiano Principi, quod grauiter à Seneca scriptum est, Inter eos, qui reges appellantur, inueniri nonnullos, cum qbus si conferas Phalaridem, Dionysium, Polycratem, quorum & ipsa uocabula in omnium sæculorum abominationem abierunt, indigni sint, qui tyranni uocentur. Neq; enim refert qua uia, sed quo tendas. Qui ad commodum publicum spectat, rex est, qui ad suũ, tyrannus. At quo tandem nomine censebimus istos, qui suam felicitatem patriæ malis alunt, & re prædones agunt, nomine Principes, sed falsissimo?

Nec Deus nec Prĩceps ullius mali causa.

Plato uetuit legibus suis nequis deum ullius mali causam diceret, propterea quod natura bonus sit ac beneficus. At Princeps Dei simulachrum quoddam est, si uere Princeps sit. Quantum igitur abhorrent ab hoc exemplari, qui sic rem gerunt, ut quicquid malorum in Rep. cooritur, id ipsorum uicio cooritur?

Nec audiendus est, siquis hic forte clamitet adulator. At istud est Principem in ordinem cogere. Immo qui Principi licere uult, quod honestum non sit, is eũ in ordinem cogit. Quid enim est aliud Principem in ordinem cogere, quàm talem reddere, quale est hominum uulgus? ut iræ, ut libidini, ut ambitioni, ut auaritiæ seruiat? Indignum uero facinus, & non ferendum, si hoc non licet Principi, quod non licet Deo.

Mire retortum argumẽtum.

Non postulat sibi licere Deus, ut secus agat, quàm honesti dictat ratio, quod si faceret, iam nec Deus esset. Proinde qui Principi licere uult, quod pugnet cum natura ac ratione Principis, is demum illum Principis honore spoliatum unumquempiam è media plebe fiat. Non pudeat Principem honesto parere, cui paret ipse Deus. Neq; se putet minus esse Principem, si ad summi Principis imaginem pro uirili accesserit. Hæc, atq; huiusmodi boni Principis semina statim inserant in rude pueri pectus hinc parentes, hinc nutrices, hinc præceptor, hæc uolens discat, non coactus. Sic enim conuenit institui Principem, qui liberis, ac uolentibus sit imperaturus, Discat amare uirtutem, horrere turpitudinem, & ab inhonestis pudore, non metu coherceatur. Et quanquam nonnulla boni Principis spes in emendatis moribus, ac moderatis affectibus est sita, præcipua tamen est in rectis opinionibus. Nam mores malos aliquoties & pudor corrigit, deprauatos affectus uel ætas emendat, uel admonitio. Cæterum ubi persuasum est id cum uirtute coniunctum esse, quod procul abest ab honesto, & id egregium esse Principis munus, quod plusquam tyrannicum est, hoc est ubi fontes sunt infecti, à quibus omnes uitæ proficiscuntur actiones, tum difficillimum fuerit mederi. Proinde in hoc primam ac præcipuam esse curam oportet instituentis (sicuti dictum est) ut prauas uulgi opiniones penitus ex animo reuellat, si quæ forte insederint, & salutares, christianoq; Principe dignas inserat.

DE ADVLATIONE VITANDA PRINCIPI.

a Tq; id fieri non potest, nisi modis omnibus arceantur assentatores, cui pesti maxime obnoxia est magnorum Principum felicitas. Iam ipsa ætatis simplicitas huic malo præcipue patet, partim quod naturæ propensione blandis magis gaudeat, quàm ueris, partim quod ob rerum imperitiam quo minus suspicatur insidias, hoc minus cauere nouit.

Et nequis hoc ceu leue malum existimet negligendũ, sciat florentissima summorum regum imperia linguis adulatorum fuisse subuersa. Nec usquam graui tyrannide legimus oppressam Remp. ubi non præcipue partes tragœdiæ fuerint assentatorum.

Perspectum habebat hoc Diogenes (ni fallor) qui rogatus, quod esset animal omnium maxime noxium, si de feris inquit sentis, tyrannus, si de cicuribus, adulator.

Habet hæc pestis blandum quoddam uenenum, sed adeo præsentaneum, ut olim hoc dementati Principes orbis domitores nequissimis palponibus sese ludendos, & equitandos permiserint, & in omnium rerum dominos hi teterrimi homunculi libertini, non nunquam & serui dominabantur.

Nutrices Pricipis — Primum igitur prouidendum erit ut nutrices adhibeantur, aut prorsus immunes ab hoc morbo, aut certe quàm leuissime obnoxiæ. Nam ipse sexus solet

huic malo peculiariter obnoxius esse, deinde plærumq; nutrices in matrum abeunt affectus, quarum uulgus liberorum ingenia sæpenumero corrumpit indulgentia, immo totum hoc genus quoad fieri potest arcendum à futuro Principe, natura penè ipsa duobus maximis affine malis, stultitiæ, & adulationi.

Proxima cura erit ut sodales adiungantur ingenio liberali, et alioqui in hoc formandi ab eo, qui instituit, ut comes sint citra adulationem, ut ita consuescant urbane loqui, nequid tamen in gratiam fingant, aut mentiantur. Nam de præceptore deligendo iam dictum est. Sodales Pricipis

Neque mediocre momentum est in ministris, qui frequenter obsecundant cupiditatibus puerorum, uel ob stultitiam, uel quod hinc emolumenti nonnihil ad se rediturum sperent. Oportebit igitur hos quoad fieri potest cordatos, & integros ad id muneris delegare, & insuper monitis ac minis ab assentando deterrere, ac rursum præmijs inuitare, ut sancte suo fungantur officio. Qua quidem in re magnopere conducet, si qui deprehensus fuerit hoc agere, ut alloquijs & obsequijs illiberalibus, Principis animum ad ea sollicitet, quæ parum digna sunt Principe, is in aliorum exemplum, publice det pœnas, etiam capitis, si delicti modus hoc postularit. Neq; hoc cuiquam crudele uideri debet, si cum furem, qui pauculos nummos forte nactus sustulit, capite puniamus, idq; præter omnium legum ueterum exemplum de eo extremum sumatur supplicium, qui id inficere uoluerit, quo nihil habet patria melius, aut preciosius. Quod si rei nouitas ob- Ministri Priapis

stat, quo minus persuaderi queat, (tametsi Alexander Romanus imperator Thurinum fumi uenditorem palo alligatum, subiectis uiridibus lignis fumo necari iussit) arte fieri potest, ut alia uia paretur exemplum, siqui forte de alio quopiam capitali facinore conuictus erit, tamen hoc titulo puniatur, quod Principis futuri mentem pestilenti adulatione corruperit. Si in pœnis mali dati rationem conuenit expendere, plus lædit Remp. pestilens adulator, qui primam illam Principis ætatem tyrannicis opinionibus corrumpit & inficit, quàm qui publicum ærarium expilarit.

Omnes adulantur Principi.

Atq; utinã saltem apud Christianos minus uerũ esset illud Carneatis apophthegma, qui negauit quicquã recte disci à regum filijs, præter artem equitandi, quod cæteris in rebus omnibus omnes obsecundent, & assententur. At unus equus quoniam haud intelligit patricius insideat an plebeius, diues an pauper, Princeps an priuatus, tergo excutit, quicunq; parum scite insederit. At nunc sæpenumero uidemus fieri ut nõ nutrices solum, ac sodales, ministriq; Principum liberis adulentur, uerum & ipse præceptor, moderatorq; pueritiæ suum agat negotium, non huc spectãs ut Principem dimittat meliorem, sed ut ipse discedat locupletior. Ad gratiam non raro loquuntur & ij, q de rebus sacris concionantur, aucupantes Principis, et aulicorum fauorem, aut siquid reprehendunt, ita mordent, ut tum maxime adulentur. Non hæc loquor, qđ istos probandos existimem, qui seditiosis clamoribus debacchantur in uitam Principum, sed quod ab his citra contumeliam boni Principis exemplar proponi

cupiam, nec probari per assentationem in Christiano Principe, quæ in ethnicis damnarunt ethnici. Neq; libere monent magistratus, neq; satis amice consulunt consiliarij. Nam proceres, quoniam ferè studijs inter se dissentiunt, certatim omnes Principis fauorem ambiunt, uel quo premant aduersariũ, uel ne quam ansam nocendi ministrent inimico. Adulantur sacrifici, assentantur medici. Nam ab oratoribus aliunde missis meras audire laudes iam ubiq; solenne est. Supererat una sacra anchora, quæ & ipsa sæpenumero fallit, nimirum ij, quos uulgus confessores regios uocat. ij certe si integri forent, ac prudentes, certe in illo altissimo secreto possent amanter ac libere monere Principem. Verum plærunq; fit ut dum suis quisq; commodis studet, publicæ utilitatis rationem negligat. Ac minus quidem ledunt poetæ, rhetoresq;, quorum nemini iam ignotum est institutum, Principum laudes nõ ex ipsorum meritis, sed ex suo metiri ingenio. Longe pestilentius est Magorum, ac diuinorum genus, qui regibus lõgæuitatem, uictorias, triumphos, uoluptates, & imperia pollicentur. Rursum alijs subitam mortem, cladem, molestiam, exilium minantur, abusi ad id spe metuq; duobus præcipuis humanæ uitæ tyrannis. Ad hunc ordinem pertinent prognostæ, qui ex astris futura præsagiunt, quorum an ulla sit ars, non est huius loci discutere. Certe ut nunc uulgo utuntur, non mediocrem pestem affert rebus humanis.

Sed est omnium pestilentissimum adulatorum genus, qui specie libertatis assentantur, ac miro quodam artificio dum repugnant, impellunt, dum obiurgant,

Dissimulatiuũ adulationis genus.

laudant. Hos mire depinxit Plutarchus in libello, cui titulum fecit, quomodo dignosci possit amicus ab adulatore.

Sibi q́sq; adulatur. Sunt autem duæ ætates, quæ potissimum expositæ sunt adulationi, pueritia, ob rerum inscitiam, & senectus, ob animi ĭbecillitatem, in quauis autem ætate stultitia, quæ semper philautiā comitem ducat. At recte monuit Plato periculosissimum esse adulandi genus, cum quis ipse sibi palpo est, & ob id sese facile præbet alijs idem agentibus, quod ipse iam sua sponte agebat.

Picturæ adulatrices. Est tacita quædam adulatio & in picturis, statuis, ac titulis. Sic Alexandro magno adulatus est Apelles, pingens eum fulmen manu torquentem. Et Octauius Apollinis effigie pingi gaudebat. Eodem pertinent immanes Colossi, quos olim Imperatoribus erigebant supra modum humanæ magnitudinis. Fortassis hoc alicui leuiculum uidebitur, sed est nónihil, & in hoc momenti, ut Principem eo cultu, habitúq; representent artifices, qui sapiēte grauiq; Principe maxime dignus sit. Et præstat aliqd agentem effingere, quod ad Remp. attineat quàm otiosum, uelut Alexādrum in cognoscendis causis alterā aurem manu opposita claudentem. Aut Darium malum punicum tenentem, aut Scipionem sponsam iuueni intactam restituentem, auro quo offerebatur reiecto. Huiusmodi salutaribus picturis decet ornari Principum aulas, non ijs, quæ lasciuiam, fastum, aut tyrannidem doceant.

Tituli Prĭcipis. Iam in titulis haud equidem negarim Principi suum honorem esse tribuendum, malim tamen eiusmodi,

qui nonnihil admoneant Principem officij sui, hoc est malim integerrimum, incorruptissimum, sapientissimum, clementissimum, beneficentissimum, cordatissimum, uigilantissimum, moderatissimum, patriae studiosissimum uocari, quàm inclytum, inuictissimum, triumphatorem, semper augustum, ut ne commemorem interim celsitudines, sacras maiestates, diuinitates, & his etiam adulantiores titulos. Probo morem, quo nunc Romanum Pontificem sanctissimi titulo honorant. Dum enim haec audit assidue, commonefit quid ab illo praestari oporteat, & quid in illo sit pulcherrimum, non si ditissimus sit, aut latissime imperet, sed si sanctimonia praecellat.

Quod si uitari non potest quo minus haec audiat nō nunquam Princeps uel inuitus, tamen haud oportet dissimulare, quibus magis delectetur. Alexander Seuerus usq; adeo fertur inuisos habuisse adulatores omnes, ut si quis salutasset abiectius, aut adulantius inflexisset caput, protinus cum conuicio submoueret hominem. quod si dignitas aut magistratus quempiam à conuicio uindicasset, hunc uultus austeritate castigabat. Quomodo abutendum titulis sonantibus.

Praemonendus est igitur puer ut hos titulos, quos audire cogitur, in suum sibi uertat commodum. Audit pater patriae. Cogitet nullum unquam titulum Principibus additum, quàm patris patriae, qui magis proprie quadraret in bonum Principem. Id igitur sibi agendum, ut hoc titulo dignus appareat. Ita si cogitat, admonitio fuerit, sin secus, adulatio.

Inuictus dicitur, cogitet quàm sit absurdum inuictū

dici, qui uincitur iracundia, qui quotidie seruit libidini, quem captiuum quo lubet ducit, agitq; ambitio, Eum demum uere inuictum esse, qui nulli cedit affectui, nec ulla rerum specie ab honesto potest deflecti.

Cum Serenissimus appellatur, succurrat Principis esse officium omnia tranquillare, omnia componere. Quod si quis per ambitionem aut iram, seditionibus ac bellorum tumultibus perturbat, ac miscet uniuersa, huic titulus Serenissimi non ornat, sed uitium illius exprobrat.

Titulo-rū admo-nitio.

Cum dicitur Inclytus, cogitet nullum esse uerum decus, nisi quod a uirtute, recteq; factis proficiscitur. Quod si quem conspurcat libido, contaminat auaritia, fœdat ambitio, quid aliud est Inclyti cognomen, quàm admonitio, siquis erat imprudens, conuicium, si prudens putet?

Cum audiet regum suorum titulos, non statim cristas erigat, uelut dominus rerum dominus, sed sic cogitet, quam multis bonum Principem debeo.

Si æstimationem, maiestatis, diuinitatis ingeret aliquis, meminerit ea non competere, nisi in eum, q ad Dei exemplum administret imperium, cœlesti quadam animi magnitudine.

Cum audiet sibi accini panegyricos, ne protinus credat aut faueat suis laudibus, sed si talis nondum est, qualis prædicatur, admoneri se cogitet, detq; operam ut iis laudibus adornando respondeat. Si talis iam est, admonitio caueat ne seipso melior euadat.

Leges [illegible]

Quanquam eius etiam leges operæ pretium habere suspectas. Assuescant et hæ [illegible] Principi, nimirū uel

collectæ, uel conditæ ab his, qui regibus aut imperatoribus erant additi. Cum negant Principem teneri legibus, cum semet illi submittunt, cum ius in omnia tribuunt, caueat ne statim putet sibi licere quicquid animo collibuit. Bono Principi tuto permitti possunt omnia, mediocri non omnia, malo nihil.

Libri libere monent.

Ac prudenter quidem Demetrius Phalereus ad euoluendos libros inuitat, quod sæpenumero quæ non ausint admonere Principis amici, ex his cognoscat. Verum ad hoc Prius Antidoto præmuniendus est, ad hũc modum. Hic, quem legis, ethnicus est, tu, qui legis, Christianus. Hic cum multa præclare dicat, tamen exemplar boni Principis parum recte adumbrauit, caue ne quicquid usquam offenderis, id protinus tibi putes imitandum. Sed omnia ad Christi regulam exigito.

Lectio mala inficiat ingenium.

Ac primum quidem delectus habendus in authoribus. Plurimum enim refert quos libros primum legat, & imbibat puer. Inficiunt animos colloquia mala. At non minus lectio mala. Abeunt enim in mores, & in affectus mutæ illæ literæ, præsertim si nactæ sint ingenium ad morbum aliquem procliue, ueluti puer natura ferox, ac uiolentus haud magno negotio commouebitur ad tyrannidem, si non præmunitus Antidoto Achillem, aut Alexandrum magnũ, aut Xersem, aut Iulium legerit.

At hodie permultos uidemus Arcturis, Lauslotis, & alijs id genus fabuli delectari, non solum tyrannicis, uerumetiam prorsus ineruditis, stultis, & anilibus, ut consultius sit in Comœdijs, aut poetarum fabulis horas collocare, quàm in eiusmodi deliramentis.

Quæ primũ legenda Principi.

Quod siquis meo uelit uti consilio, statim à traditis loquendi ratione, proponet Prouerbia Solomonis, Ecclesiasticum, & librum Sapientiæ, non ut puer ab obstentatore interprete quatuor illis sensibus torqueatur, sed ut paucis ac commode commonstret, siquid ad boni Principis officium pertinet. Cum primis autem inserendus est amor & authoris, & operis. Regno destinatus es. Hic regnandi docet artem. Regis es filius, rex futurus. Audies regem omnium sapientissimum, quid doceat filium suum, quem ad regni successionem præparat. Mox euangelia. Et hic magni referet, quibus modis ad amorem authoris, & operis inflammetur animus pueri. Non parum etiam situm erit in dexteritate & commoditate interpretantis, ut breuiter, ut dilucide, ut plausibiliter etiam ac uiuide doceat, non omnia, sed quæ potissimum ad Principis munus attinent, quæq; ad perniciosissimas uulgariũ Principum opiniones ex animo reuellendas faciunt. Tertio loco Plutarchi apophthegmata, deinde moralia. Nihil enim his sanctius potest inueniri: cuius & uitas proponi malim, quàm cuiusquam alterius. Plutarcho proximum locum facile tribuerim Senecæ, qui scriptis suis mire exstimulat, & inflammat ad honesti studium lectoris animum, à sordidis curis in sublime subuehit, peculiariter ubiq; dedocens tyrannidem. Ex Politicis Aristotelis, ex officijs Ciceronis permulta decerpere licebit non indigna cognitu. Sed sanctius hisce de rebus locutus est Plato, mea quidem sententia, & hunc ex parte secutus Cicero in libris de legibus. Nam de Rep. interciderunt.

Iam uero

Historici quomodo legendi.

Iam uero non negauerim ex historicorū lectione præcipuam colligi prudentiam, uerum ex iisdem summā perniciem hauries, nisi & præmunitus, & cum delectu legeris. Vide ne tibi imponant celebrata seculorum consensu nomina scriptorum, aut ducum. Herodotus, Xenophon, uterq; gentilis fuit, & plerunq; pessimum proponunt Principis exemplar, etiā si in hoc ipsum scripserunt historiam, ut aut delectarent narratione, aut egregij ducis imaginem effingerent. Salustius, Liuius multa quidem præclare, addo, erudite omnia, sed non omnia probant, quæ narrant, et quædam probant haudquaquam probanda Principi Christiano. Cum Achillem audis, cum Xersem, Cyrum, Darium, Iulium, ne quid te rapiat magni nominis præstigium. Magnos ac furiosos latrones audis. Sic enim illos aliquoties uocat Seneca.

Quomodo et mala exempla uertenda in bonum.

Et tamen siquid in horum gestis inciderit dignum bono Principe, id curabis ceu gemmam è sterquilinio colligere. Nullus enim unquam fuit tyrannus usqueadeo illaudatus, qui non aliqua miscuerit, quæ si uirtute gesta non sint, certe ad uirtutis exemplum queāt accommodari. Permulta sunt in Phalaridis epistolis, quæ sancto quoq; rege uideantur non indigna, Et satis regaliter in Perillum crudelitatis instigatorem, suū bonum retorsit inuentum. Permulta furiose Alexander, sed recte à Darij mulieribus captiuis abstinuit. & recte mulierem reduci domum iussit, ubi sensit esse coniugatam. Hæc igitur è multis erunt excerpenda, & uehementius accendunt ethnicorum, aut illaudatorum hominum exempla. Si sic sibi temperauit tyrannus, et

à Christo alienus, si iuuenis & uictor hanc sanctimoniam præstitit hostium fœminis, quid me facere cõuenit erga meas Principem Christianum? Si tantum fuit animi mulierculæ, quid à uiro præstari decet? Si id probro datum est ethnico Principi, & ab ethnicis, quanto studio mihi uitandum, Christi religionem profitenti?

Porrò quibus rationibus oporteat exempla per amplificationem conferre, satis opinor indicauimus in libello de Copia rerum. Cæterum & uitiosa exempla in bonum deflecti possunt. C. Cæsaris industriã, & animi sublimitatem, quam ille male præstitit ambitioni, tu bene impende patriæ commodis. Clementiam, quam ille simulauit ad parandam, fulciendãq; tyrannidem, tu ex animo adhibe ad conciliandam ciuium tuorum in te charitatem.

Quin pessimorum Principum exempla nonnunquam magis accendunt ad uirtutem, quàm optimorũ, aut mediocrium. Quem enim non auocet ab auaritia Titi Vespasiani uectigal è lotio collectum, & fœdissimo facto par dictum, Lucri bonus est odor ex re qualibet. Et execranda uox Neronis, qua solet mandare magistratus. scis quid mihi sit opus. &, cura ne quis quid habeat. His rationibus fiet, ut quicquid obuium fuerit in historiographis, uertatur in exemplũ recte agendi.

Ex optimis optima imitanda. E tanta ducum turba fac optimos tibi deligas, uelut Aristidem, Epaminondam, Octauium, Traianum, Antonium pium, Alexandrum Mameam, nec hos tamen ita, ut totos uelis exprimere, sed quod in optimis

sit optimum, id tibi deligas. Alioqui est qđ uites etiam in David, ac Solomone, regibus à Deo laudatis.

Alioqui quid fingi possit insanius, quàm hominem Christi sacramentis initiatum, Alexādrum, Iulium, aut Xersem sibi proponere, quorum uitam incessunt etiam ethnici scriptores, si quibus iudicium fuit paulo sanius? À quibus ut superari turpissimum est, siquid recte gesserunt, ita totos imitari uelle Christianum Principem, extremæ dementiæ sit.

Præmonendus est Princeps, ut nec ea, quæ in sacris uoluminibus legerit, continuo putet imitanda. Discat hebræorum pugnas, & cædes, immanitatem in hostes, ad allegoriam esse uocanda. Alioqui pestiferam esse horum lectionem. Longe aliud permissum pro ratione temporis illi populo, aliud traditum cœlesti populo Christianorum.

Vetus instrumentum quomodo legendū.

Quoties Princeps librum sumet in manum, hoc animo sumat, non ut delectetur, sed ut melior à lectione discedat. Facile inuenit unde reddatur melior, q hoc uehementer studet ut melior fiat. Magna pars bonitatis est uelle bonum fieri, ueluti qui morbum ambitionis, aut iracundiæ, aut libidinis agnoscit, & odit, & in hoc explicat librum, quo malo suo medeatur, is facile reperit quo molestiā uel depellat, uel leniat. À nullis auditur uerum syncerius, aut commodius, neq; minore pudore, quàm à libris. Sed tamen sic amicos assuefaciat Princeps, ut qui libere monent, intelligant se gratiam inire. Est hoc quidem eorum, qui cum Principe consuetudinem agunt, ut in tempore, ut commode, ut amice moneant, sed tamen conueniet

Quomodo monēdus Prīceps.

etiam parum dextre monentibus ignoscere, ne recte moniturí ullo exemplo deterreantur ab officio. In graui tempestate quantumuis docti nautae patiuntur sese à quouis admoneri. At regno nunquam deest tempestas. Quis satis laudarit Philippi Macedonum regis ciuilem prudentiam, qui liberum esse iussit eum, à quo clàm submonitus est quod pallio subducto in genu parum decore sederet. Quod ille fecit in re leuicula, id multo magis faciendum Principi in rebus patriae periculosissimis, uelut in suscipiendis peregrinationibus, in nouandis legibus, in pangendis foederibus, in mouendo bello.

ARTES PACIS.

Iam tametsi prisci scriptores uniuersam administrandae Reip. rationem in duplices artes secuerunt, pacis & belli, et prior et praecipua cura debet esse Principis instituendi in his rationibus, quae ad pacis tempora sapienter moderanda pertinent, quibus hoc pro uirili conandum est, ne belli munijs unquam sit opus.

Prĩceps suos nosse debet.

Qua quidem in re uidetur illud in primis docendus Princeps, ut ditionem suam norit. Id quod tribus rebus potissimum consequetur, geographia, historia, & crebra regionum & urbium lustratione. Studeat igitur in primis regionum, ac ciuitatum situm, originẽ, ingenium, instituta, consuetudines, leges, annales, ac priuilegia cognoscere. Nemo potest mederi corpori, ni=

si cognito. nemo recte colit agrum, quem non nouit. Atq; hæc diligentissime curat tyrannus, sed animus, non res distinguit bonum Principem. Inquirit corporis rationem medicus, quo facilius subueniat, inquirit & ueneficus, sed quo certius occidat.

Amor Pricipis in suos.

Proximum, ut amet eam regionem, cui imperat, nec aliter in eam sit affectus, quàm in auitum fundum bonus agricola, aut in suam familiam uir bonus. Et illud in primis studio habeat, ut acceptam reddat meliorem, cuicunq; successori traditurus. Si liberi sunt, persuadeat patri pietas in filios, sin minus, persuadeat Principi pietas in patriam. ac sibi subinde ceu faces admoueat ad excitandam in suos charitatem. Cogitet regnum nihil aliud esse, quàm ingens quoddam corpus, cuius ipse membrum aliquod insigne sit. dignos esse fauore, qui suas fortunas omnes, qui suam incolumitatem unius fidei commiserint. frequēter ingerat sibi eorum exempla, quibus ciuium suorum cōmoditas ipsa uita fuit antiquior. Postremo fieri non posse, ut Princeps noceat Reip. quin ipse sibi noceat.

Ciuium erga Pricipem beneuolentia.

Deinde modis omnibus dabit operam ut uicissim ametur à suis, sed ita, ut nihilo secius authoritate polleat apud eosdem. Ac beneuolentiam stultissime quidem incantamentis, & anulis magicis sibi conciliare nituntur, cum nullum sit incantamentum efficacius ipsa uirtute, qua nihil esse potest amabilius, & ut ipsa uere bonum est, & immortalis, ita ueram & immortalē comparat homini beneuolentiam. Proximum huic philtron, ut amet qui cupiat redamari, ut eadem uia sibi adiungat ciues suos, qua Deus sibi conciliat uniuer

stat, quo minus persuaderi queat, (tametsi Alexander Romanus imperator Thurinum fumi uenditorem palo alligatum, subiectis uiridibus lignis fumo necari iussit) arte fieri potest, ut alia uia paretur exemplum, siqui forte de alio quopiam capitali facinore conuictus erit, tamen hoc titulo puniatur, quod Principis futuri mentem pestilenti adulatione corruperit. Si in poenis mali dati rationem conuenit expendere, plus ledit Remp. pestilens adulator, qui primam illam Principis ætatem tyrannicis opinionibus corrumpit & inficit, quàm qui publicum ærarium expilarit.

Omnes adulantur Principi.

Atq; utinã saltem apud Christianos minus uerũ esset illud Carneatis apophthegma, qui negauit quicquã recte disci à regum filijs, præter artem equitandi, quod cæteris in rebus omnibus omnes obsecundent, & assententur. At unius equus quoniam haud intelligit patricius insideat an plebeius, diues an pauper, Princeps an priuatus, tergo excutit, quicunq; parum scite insederit. At nunc sæpenumero uidemus fieri ut nõ nutrices solum, ac sodales, ministriq; Principum liberis adulentur, uerum & ipse præceptor, moderatorq; pueritiæ suum agat negotium, non huc spectãs ut Principem dimittat meliorem, sed ut ipse discedat locupletior. Ad gratiam non raro loquuntur & ij, q̃ de rebus sacris concionantur, aucupantes Principis, et aulicorum fauorem, aut siquid reprehendunt, ita mordent, ut tum maxime adulentur. Non hæc loquor, q̃d istos probandos existimem, qui seditiosis clamoribus debacchantur in uitam Principum, sed quod ab his citra contumeliam boni Principis exemplar proponi

cupiam, nec probari per assentationem in Christiano Principe, quae in ethnicis damnarunt ethnici. Neq; libere monent magistratus, neq; satis amice consulunt consiliarij. Nam proceres, quoniam ferè studijs inter se dissentiunt, certatim omnes Principis fauorem ambiunt, uel quo premant aduersariũ, uel ne quam ansam nocendi ministrent inimico. Adulantur sacrifici, assentantur medici. Nam ab oratoribus aliunde missis meras audire laudes iam ubiq; solenne est. Supererat una sacra anchora, quae & ipsa saepenumero fallit, nimirum ij, quos uulgus confessores regios uocat. ij certe si integri forent, ac prudentes, certe in illo altissimo secreto possent amanter ac libere monere Principem. Verum plaerunq; fit ut dum suis quisq; commodis studet, publicae utilitatis rationem negligat. Ac minus quidem ledunt poetae, rhetoresq;, quorum nemini iam ignotum est institutum, Principum laudes nõ ex ipsorum meritis, sed ex suo metiri ingenio. Longe pestilentius est Magorum, ac diuinorum genus, qui regibus lõgaeuitatem, uictorias, triumphos, uoluptates, & imperia pollicentur. Rursum alijs subitam mortem, cladem, molestiam, exilium minantur, abusi ad id spe metuq; duobus praecipuis humanae uitae tyrannis. Ad hunc ordinem pertinent prognostae, qui ex astris futura praesagiunt, quorum an ulla sit ars, non est huius loci discutere. Certe ut nunc uulgo utuntur, non mediocrem pestem affert rebus humanis.

Sed est omnium pestilentissimum adulatorum genus, qui specie libertatis assentantur, ac miro quodam artificio dum repugnant, impellunt, dum obiurgant,

Dissimulatã adulationis genus.

laudant. Hos mire depinxit Plutarchus in libello, cui titulum fecit, quomodo dignosci possit amicus ab adulatore.

Sibi q̃sq; adulatur. Sunt autem duæ ætates, quæ potissimum expositæ sunt adulationi, pueritia, ob rerum inscitiam, & senectus, ob animi ibecillitatem, in quauis autem ætate stultitia, quæ semper philautiā comitem ducit. At recte monuit Plato periculosissimum esse adulandi genus, cum quis ipse sibi palpo est, & ob id sese facile præbet alijs idem agentibus, quod ipse iam sua sponte agebat.

Picturæ adulatrices. Est tacita quædam adulatio & in picturis, statuis, ac titulis. Sic Alexandro magno adulatus est Apelles, pingens eum fulmen manu torquentem. Et Octauius Apollinis effigie pingi gaudebat. Eodem pertinent immanes Colossi, quos olim Imperatoribus erigebant supra modum humanæ magnitudinis. Fortassis hoc alicui leuiculum uidebitur, sed est nónihil, & in hoc momenti, ut Principem eo cultu, habituq; representent artifices, qui sapiēte grauiq; Principe maxime dignus sit. Et præstat aliqd agentem effingere, quod ad Remp. attineat quàm otiosum, uelut Alexādrum in cognoscendis causis alterā aurem manu oppositu claudentem. Aut Darium malum punicum tenentem, aut Scipionem sponsam iuueni intactam restituentem, auro quo offerebatur reiecto. Huiusmodi salutaribus picturis decet ornari Principum aulas, non ijs, quæ lasciuiam, fastum, aut tyrannidem doceant.

Tituli Prīcipis. Iam in titulis haud equidem negarim Principi suum honorem esse tribuendum, malim tamen eiusmodi,

qui nonnihil admoneant Principem officij sui, hoc est malim integerrimum, incorruptissimum, sapientissimum, clementissimum, beneficentissimum, cordatissimum, uigilantissimum, moderatissimum, patriæ studiosissimum uocari, quàm inclytum, inuictissimum, triumphatorem, semper augustum, ut ne commemorem interim celsitudines, sacras maiestates, diuinitates, & his etiam adulantiores titulos. Probo morem, quo nunc Romanum Pontificem sanctissimi titulo honorant. Dum enim hæc audit assidue, commonefit quid ab illo præstari oporteat, & quid in illo sit pulcherrimum, non si ditissimus sit, aut latissime imperet, sed si sanctimonia præcellat.

Quod si uitari non potest quo minus hæc audiat nõ nunquam Princeps uel inuitus, tamen haud oportet dissimulare, quibus magis delectetur. Alexander Seuerus usq; adeo fertur inuisos habuisse adulatores omneis, ut siquis salutasset abiectius, aut adulantius inflexisset caput, protinus cum conuicio submoueret hominem. quod si dignitas aut magistratus quempiam à conuicio uindicasset, hunc uultus austeritate castigabat.

Quomodo abutendum titulis sõ lẽnibus.

Præmonendus est igitur puer ut hos titulos, quos audire cogitur, in suum sibi uertat commodum. Audit pater patriæ. Cogitet nullum unquam titulum Principibus additum, quàm patris patriæ, qui magis proprie quadraret in bonum Principem. Id igitur sibi agendum, ut hoc titulo dignus appareat. Ita si cogitat, admonitio fuerit, sin secus, adulatio.

Inuictus dicitur, cogitet quàm sit absurdum inuictũ

dici, quē uincat iracundia, qui quotidie seruit libidini, quem captiuum quo lubet ducat, agitq; ambitio, Eum demum uere inuictum esse, qui nulli cedit affectui, nec ulla rerum specie ab honesto potest deflecti.

Cum Serenissimus appellatur, succurrat Principis esse officium omnia tranquillare, omnia componere. Quod si quis per ambitionem aut iram, seditionibus ac bellorum tempestatibus perturbat, ac miscet uniuersa, hunc titulus Serenissimi non ornat, sed uitium illi suum exprobat.

Titulorū adulatio. Cum dicetur Inclytus, cogitet nullum esse uerum decus, nisi qđ à uirtute, rectéq; factis proficiscitur. Quod si quem conspurcat libido, contaminat auaritia, fœdat ambitio, quid aliud est Inclyti cognomen, quàm admonitio, si quis erret imprudens, conuicium, si prudens peccet?

Cum audiet regionum titulos, non statim cristas erigat, ueluti tantarum rerum dominus, sed sic cogitet, quam multis bonum Principem debeo.

Si celsitudines, maiestates, diuinitates ingeret aliquis, meminerit hæc non competere, nisi in eum, q̄ ad Dei exemplum administret imperium, cœlesti quadam animi magnitudine.

Cum audiet solennes panegyricos, ne protinus credat aut faueat suis laudibus, sed si talis nondum est, qualis prædicatur, admoneri se cogitet, detq; operam ut ijs laudibus aliquando respondeat. Si talis iam est, adnitı debet ut seipso melior euadat.

Leges adula- Quin ipsas etiam leges oportebit habere suspectas. Assentantur & hæ nonnunquam Principi, nimirū uel

collectæ, uel conditæ ab his, qui regibus aut imperatoricis ribus erant additi. Cum negant Principem teneri legibus, cum semet illi submittunt, cum ius in omnia tribuunt, caueat ne statim putet sibi licere quicquid animo collibuit. Bono Principi tuto permitti possunt omnia, mediocri non omnia, malo nihil.

Ac prudenter quidem Demetrius Phalereus ad euoluendos libros inuitat, quod sæpenumero quæ non audeant amici, ex his cognoscat. Venenum ad hoc Prius Antidoto præmuniendus est, ad hunc modum. Hic, quem legis, ethnicus est, tu, qui legis, Christianus. Hic cum multa præclare dicat, tamen exemplar boni Principis parum recte adumbrauit, caue nequicquid usquam offenderis, id protinus tibi putes imitandum. Sed omnia ad Christi regulam exigito.

Libri libere monent.

Ac primum quidem delectus habendus in authoribus. Plurimum enim refert quos libros primum legat, & imbibat puer. Inficiunt animos colloquia mala. At non minus lectio mala. Abeunt enim in mores, & in affectus mutæ illæ literæ, præsertim si nactæ sint ingenium ad morbum aliquem procliue, uelut puer natura ferox, ac uiolentus haud magno negotio commouebitur ad tyrannidem, si non præmunitus Antidoto Achillem, aut Alexandrum magnũ, aut Xersem, aut Iulium legerit.

Lectio mala inficiat ingenium.

At hodie permultos uidemus Arcturis, Lauslotis, & alijs id genus fabuli delectari, non solum tyrannicis, uerumetiam prorsus ineruditis, stultis, & anilibus, ut consultius sit in Comœdijs, aut poetarum fabulis horas collocare, quàm in eiusmodi deliramentis.

Quæ primū legenda Priapi

Quod siquis meo uelit uti consilio, statim à traditâ loquendi ratione, proponet Prouerbia Solomonis, Ecclesiasticum, & librum Sapientiæ, non ut puer ab obstentatore interprete quatuor illis sensibus torqueatur, sed ut paucis ac commode commonstret, siquid ad boni Principis officium pertinet. Cum primis autem inserendus est amor & authoris, & operis. Regno destinatus es. Hic regnandi docet artem. Regis es filius, rex futurus. Audies regem omnium sapientissimum, quid doceat filium suum, quem ad regni successionem præparat. Mox euangelia. Et hic magnî referet, quibus modis ad amorem authoris, & operis inflammetur animus pueri. Non parum etiam situm erit in dexteritate & commoditate interpretantis, ut breuiter, ut dilucide, ut plausibiliter etiam ac uiuide doceat, non omnia, sed quæ potissimum ad Principis munus attinent, quæq; ad perniciosissimas uulgariū Principum opiniones ex animo reuellendas faciunt. Tertio loco Plutarchi apophthegmata, deinde moralia. Nihil enim his sanctius potest inueniri. cuius & uitas proponi malim, quàm cuiusquam alterius. Plutarcho proximum locum facile tribuerim Senecæ, qui scriptis suis mire exstimulat, & inflammat ad honesti studium lectoris animum, à sordidis curis in sublime subuehit, peculiariter ubiq; dedocens tyrannidem. Ex Politicis Aristotelis, ex officijs Ciceronis permulta decerpere licebit non indigna cognitu. Sed sanctius hisce de rebus locutus est Plato, mea quidem sententia, & hunc ex parte secutus Cicero in libris de legibus. Nam de Rep. interciderunt.

Iam uero

Iam uero non negauerim ex historicorū lectione præcipuam colligi prudentiam, uerum ex iisdem summā perniciem hauries, nisi & præmunitus, & cum delectu legeris. Vide ne tibi imponant celebrata seculorum consensu nomina scriptorum, aut ducum. Herodotus, Xenophon, uterq; gentilis fuit, & plerunq; pessimum proponunt Principis exemplar, etiā si in hoc ipsum scripserunt historiam, ut aut delectarent narratione, aut egregij ducis imaginem effingerent. Salustius, Liuius multa quidem præclare, addo, erudite omnia, sed non omnia probant, quæ narrant, et quædam probant haudquaquam probanda Principi Christiano. Cum Achillem audis, cum Xersem, Cyrum, Darium, Iulium, ne quid te rapiat magni nominis præstigium. Magnos ac furiosos latrones audis. Sic enim illos aliquoties uocat Seneca.

Historici quomodo legendi.

Et tamen siquid in horum gestis inciderit dignum bono Principe, id curabis ceu gemmam è sterquilinio colligere. Nullus enim unquam fuit tyrannus usqueadeo illaudatus, qui non aliqua miscuerit, quæ si uirtute gesta non sint, certe ad uirtutis exemplum queāt accommodari. Permulta sunt in Phalaridis epistolis, quæ sancto quoq; rege uideantur non indigna. Et satis regaliter in Perillum crudelitatis instigatorem, suū retorsit inuentum. Permulta furiose Alexander, sed recte à Darij mulieribus captiuis abstinuit. & recte mulierem reduci domum iussit, ubi sensit esse coniugatam. Hæc igitur è multis erunt excerpenda, & uehementius accendunt ethnicorum, aut illaudatorum hominum exempla. Si sic sibi temperauit tyrannus, et

Quomodo et mala exempla uertenda in bonum.

à Christo alienus, si iuuenis & uictor hanc sanctimoniam præstitit hostium fœminis, quid me facere cõuenit erga meas Principem Christianum? Si tantum fuit animi mulierculæ, quid à uiro præstari decet? Si id probro datum est ethnico Principi, & ab ethnicis, quanto studio mihi uitandum, Christi religionem profitenti?

Porrò quibus rationibus oporteat exempla per amplificationem conferre, satis opinor indicauimus in libello de Copia rerum. Cæterum & uitiosa exempla in bonum deflecti possunt. C. Cæsaris industriã, & animi sublimitatem, quam ille male præstitit ambitioni, tu bene impende patriæ commodis. Clementiam, quam ille simulauit ad parandam, fulciendãq; tyrannidem, tu ex animo adhibe ad conciliandam ciuium tuorum in te charitatem.

Quin pessimorum Principum exempla nonnunquam magis accendunt ad uirtutem, quàm optimorũ, aut mediocrium. Quem enim non auocet ab auaritia Titi Vespasiani uectigal è lotio collectum, & fœdissimo facto par dictum, Lucri bonus est odor ex re qualibet. Et execranda uox Neronis, qua solet mandare magistratus. scis quid mihi sit opus. &, cura ne quis quid habeat. His rationibus fiet, ut quicquid obuium fuerit in historiographis, uertatur in exemplũ recte agendi.

Ex optimis optima imitanda. È tanta ducum turba fac optimos tibi deligas, uelut Aristidem, Epaminondam, Octauium, Traianum, Antonium pium, Alexandrum Mameam, nec hos tamen ita, ut totos uelis exprimere, sed quod in optimis

ſit optimum, id tibi deligas. Alioqui eſt q̃d uites etiam in Dauid, ac Solomone, regibus à Deo laudatis. Alioqui quid fingi poſſit inſanius, quàm hominem Chriſti ſacramentis initiatum, Alexãdrum, Iulium, aut Xerſem ſibi proponere, quorum uitam inceſſunt etiam ethnici ſcriptores, ſi quibus iudicium fuit paulo ſanius? A quibus ut ſuperari turpiſſimum eſt, ſiquid recte geſſerunt, ita totos imitari uelle Chriſtianum Principem, extremæ dementiæ ſit.

Præmonendus eſt Princeps, ut nec ea, quæ in ſacris uoluminibus legerit, continuo putet imitanda. Diſcat hebræorum pugnas, & cædes, immanitatem in hoſtes, ad allegoriam eſſe uocanda. Alioqui peſtiferam eſſe horum lectionem. Longe aliud permiſſum pro ratione temporis illi populo, aliud traditum cœleſti populo Chriſtianorum.

Vetus inſtrumentum quomodo legendũ.

Quoties Princeps librum ſumet in manum, hoc animo ſumat, non ut delectetur, ſed ut melior à lectione diſcedat. Facile inuenit unde reddatur melior, q̃ hoc uehementer ſtudet ut melior fiat. Magna pars bonitatis eſt uelle bonum fieri, ueluti qui morbum ambitionis, aut iracundiæ, aut libidinis agnoſcit, & odit, & in hoc explicat librum, quo malo ſuo medeatur, is facile reperit quo moleſtiã uel depellat, uel leniat. A nullis auditur uerum ſyncerius, aut commodius, neq; minore pudore, quàm à libris. Sed tamen ſic amicos aſſuefaciat Princeps, ut qui libere monent, intelligant ſe gratiam inire. Eſt hoc quidem eorum, qui cum Principe conſuetudinem agunt, ut in tempore, ut commode, ut amice moneant, ſed tamen conueniet

Quomodo monẽdus Pricęps.

etiam parum dextre monentibus ignoscere, ne recte documenti ullo exemplo deterreantur ab officio. In graui tempestate quantumuis docti nautæ patiuntur sese à quouis admoneri. At regno nunquam deest tempestas. Quis satis laudarit Philippi Macedonum regis ciuilem prudentiam, qui liberum esse iussit eum, à quo clàm submonitus est quod pallio subducto in genu parum decore sederet. Quod ille fecit in re leuicula, id multo magis faciendum Principi in rebus patriæ periculosissimis, uelut in suscipiendis peregrinationibus, in nouandis legibus, in pangendis fœderibus, in mouendo bello.

ARTES PACIS.

Am tametsi prisci scriptores uniuersam administrandæ Reip. rationem in duplices artes secuerunt, pacis & belli, et prior et præcipua cura debet esse Principis instituendi in his rationibus, quæ ad pacis tempora sapienter moderanda pertinent, quibus hoc pro uirili conandum est, ne belli munijs unquam sit opus. Qua quidem in re uidetur illud in primis docendus Princeps, ut ditionem suam norit. Id quod tribus rebus potissimum consequetur, geographia, historia, & crebra regionum & urbium lustratione. Studeat igitur in primis regionum, ac ciuitatum situm, originẽ, ingenium, instituta, consuetudines, leges, annales, ac priuilegia cognoscere. Nemo potest mederi corpori, ni=

Pricæps suos nos se debet.

si cognito. nemo recte colit agrum, quem non nouit. Atq; hæc diligentissime curat tyrannus, sed animus, non res distinguit bonum Principem. Inquirit corporis rationem medicus, quo facilius subueniat, inquirit & ueneficus, sed quo certius occidat.

Proximum, ut amet eam regionem, cui imperat, nec aliter in eam sit affectus, quàm in auitum fundum bonus agricola, aut in suam familiam uir bonus. Et illud in primis studio habeat, ut acceptam reddat meliorem, cuicunq; successori traditurus. Si liberi sunt, persuadeat patri pietas in filios, sin minus, persuadeat Principi pietas in patriam. ac sibi subinde ceu faces admoueat ad excitandam in suos charitatem. Cogitet regnum nihil aliud esse, quàm ingens quoddam corpus, cuius ipse membrum aliquod insigne sit. dignos esse fauore, qui suas fortunas omnes', qui suam incolumitatem unius fidei commiserint. frequēter ingerat sibi eorum exempla, quibus ciuium suorum cōmoditas ipsa uita fuit antiquior. Postremo fieri non posse, ut Princeps noceat Reip. quin ipse sibi noceat.

Amor Principis in suos.

Deinde modis omnibus dabit operam ut uicissim ametur à suis, sed ita, ut nihilo secius authoritate polleat apud eosdem. Ac beneuolentiam stultissime quidem incantamentis, & anulis magicis sibi conciliare nituntur, cum nullum sit incantamentum efficacius ipsa uirtute, qua nihil esse potest amabilius, & ut ipsa uere bonum est, & immortalis, ita ueram & immortalē comparat homini beneuolentiam. Proximum huic philtron, ut amet qui cupiat redamari, ut eadem uia sibi adiungat ciues suos, qua Deus sibi conciliat uniuer

Ciuium erga Prīcipem beneuolentia.

ſos, nempe benemerendo.

Falluntur & hi, qui largitionibus, epulis, praua indulgentia ſibi multitudinis animos conciliant. Et paratur hiſce rebus nonnulla popularis gratia potius, quàm beneuolentia, uerum ea neq; uera, neq; duratura. Alitur interea mala populi cupiditas, quæ poſtea quam, ut fit, in immenſum increuit, iam nihil ſatis eſſe putat, & tumultuatur, niſi per omnia cupiditatibus reſpondeatur. Atqui iſtud eſt corrumpere tuos, non conciliare. Et his rationibus ſolet uſuuenire Principi in populo, quod ſtultis maritis ſolet, qui uxorum amorem, quem uirtute & recte factis parare oportuit, blanditijs, muneribus, & obſequijs eblandiuntur. Fit enim deniq; ut nec amentur, ut pro frugi ac bene moratis faſtidioſas habeant et intractabiles, pro morigeris querulas & obſtreperas. Aut quod euenire ſolet mulierculis, quæ uiros ſuos ueneficijs ad amorem adigere nituntur, ut pro ſanis habeant dementes.

Quomodo parãda popu li beneuolẽtia.

Primum diſcat uxor quomodo, & quibus nominibus ſit amandus maritus, deinde ille talem præſtet, q recte poſſit amare. Ita populus aſſueſcat optimis, & Princeps quod optimum eſt, præſtet. Diu diligent, qui iudicio diligere cœperint.

In primis igitur qui uolet amari à ſuis, eum præſtet Principem, qui mereatur amari, deinde nonnihil profuerit tenere rationem, qua commodius irrepat in animos omnium. Hoc primum agat Princeps, ut qui ſunt optimi, optime de ſe ſentiant, & ab illis probetur, qui ſunt omnibus probati. Hos habeat familiares, hos in conſilium adhibeat, hos ornet honoribus,

hos plurimum apud se ualere patiatur. Ad hunc modum compendio fiet, ut omnes de Principe quàm optime sentiant, qui fons est omnis beneuolentiæ. Noui Principes per se non ita malos, qui non ob aliud in odium publicum uenerint, nisi quod nimium licere paterentur ijs, de quibus uniuersa multitudo male sentiebat, ex horum moribus Principum ingenium æstimante populo.

Equidem optarim Principem natum & educatum apud eos, quibus sit imperaturus, quod optime coeat & coalescat amicitia, quoties à natura proficiscitur initium beneuolentiæ. Vulgus & bona ignota horret, oditq; contra, mala nota nonnunquam amantur.

Prīceps natus et educatus apud suos.

Ea res geminum afferet commodum. nam & Princeps propensior erit in suos, et omnino magis pro suis habebit, & populus magis ex animo fauebit, & lubētius agnoscet suum Principem. Et hac de causa non perinde mihi probantur receptæ iam Principum cum exteris, & maxime cum semotis nationibus affinitates. Magnam uim ad beneuolentiam conciliandam habet genus, & patria, & ueluti quidam communis utrisq; genius. Huius bonam perire partem necesse ē, germanum illum ac natiuum affectum confundente matrimoniorum mistura. Verum ubi natura mutuæ charitatis fecit initium, ibi conueniet eam cæteris itē rationibus augere & confirmare. ubi secus est, ibi tanto sollicitius adnitendum, ut mutuis officijs, & moribus fauore dignis beneuolentia colligatur. Sed quod fit in coniugijs, ut initio uxor obsequatur uiro, & uir nonnihil concedat & indulgeat uxoris ingenio,

donec utroq; alteri cognito, paulatim coalescat amicitia, idem fieri conuenit in Principe aliunde ascito. Mithridates omnium gentium, quibus imperabat, linguas edidicerat, quas numero uigintiduas fuisse proditum est. Alexander magnus apud quantumuis barbaras nationes agens, initio cultum & mores imitabatur, hac uia sese in illorum insinuans beneuolentiam. Idem laudatum est in Alcibiade.

Mithridates. Alexander magnus. Alcibiades.

Nihil aeque multitudinis animum alienat à Principe, quàm si foris agere gaudeat, quod negligi uideatur ab eo, cui praecipue uellet esse curae. Tum quod exigitur, quoniam alibi consumitur, perire sibi putat, nec Principi dari uectigal interpretatur, sed alienis praedam obijci. Proinde neq; patriae quicquam molestius aut perniciosius, neq; Principi periculosius, quàm longinquae peregrinationes, praesertim si diutinae sint. Nam ea res omnium opinione, et Philippū nobis ademit, & non minus afflixit ditionem illius, quàm bellum tot iam annos cum Ghelrijs gestum.

Priceps in medio suorū. Vt inter apes rex medio agmine cingitur, nec usquā prouolat, ut cor in meditullio corporis, ita conuenit Principem semper obuersari inter suos.

De tuendo imperio. Duae potissimum res sunt (ut in Politicis tradit Aristoteles) quae subuertunt imperia, odium, & contemptus. Odio opponitur beneuolentia, contemptui authoritas. Itaq; Principis partes erunt diligenter obseruare quibus haec parentur, illa uitentur. Odium conflatur saeuitia, uiolentia, contumelijs, morositate, difficultate, rapacitate. Et facilius concitatur odium, quàm excitatum placatur. Modis omnibus igitur cauendum bo-

no Principi, ne qua occasione à caritate suorum excidat. Crede mihi magno satellitio nudatur, qui fauore populi destituitur. Contra, beneuolentia multitudinis conciliatur his moribus (ut dicam in genere) qui plurimum absint à tyrannide, clementia, comitate, æquitate, ciuilitate, benignitate. Benignitas extimulat ad officium, præsertim si conspexerint ijs esse præmium apud Principem, qui de Rep. benemereantur. Clementia, male sibi conscios inuitat ad meliorem frugem, dum ueniæ spem ostendit ijs, qui superioris uitæ errata nouis officijs studeant pensare, grata interim & integerrimis contemplatione naturæ humanæ. Ciuilitas ubiq; aut amorem gignit, aut certe lenit odium, uerum ea in magno Principe longe gratissima multitudini.

Contemptus potissimum contrahitur studio uoluptatum, libidinis, uinolentiæ, comessationum, aleæ, morionum, scurrarum, tum autem stultitia, socordiáq;. Et his diuersis rebus paratur authoritas, prudentia, integritate, temperantia, sobrietate, & uigilantia. His igitur rebus sese commendet Princeps, qui uere cupiat authoritate pollere apud suos.

Contemptus unde.

At ridicule quidam ita se magni habendos credunt apud suos, si strepitu, cultu, luxuq; sese quàm maxime ostentent. Quis enim magnum putat Principem indecoro, aut gemmis ornatum, cui norunt omnes tantum rus esse, quantum uult? Et interim, quid aliud ostentat, quàm calamitatem suorũ ciuium suo dispendio hunc alentium luxum? Deniq; quid aliud docet hac ratione suos, nisi seminarium scelerum omnium?

Strepitus ac luxus

Vita principis. Sic colatur, sic uiuat bonus Princeps, ut ex huius uitæ cæteri proceres, ac ciues frugalitatis ac sobrietatis exēplum capere possint.

Sic agat domi, ut nullius interuentu deprehendi possit. Et foris haud decet usquam Principem conspici, nisi semper aliquid agitantem, quod ad publicam faciat utilitatem.

Oratio Pricipis. Ex oratione certius, quàm ex amictu Principis animus cognoscitur. Spargitur in uulgus quicquid ab ore Principis fuerit exceptum. Proinde summam oportet esse curam, ut ea, quæ loquitur, uirtutem sapiant, & mentem bono Principe dignam præseferant. Nec prætereundú est Aristotelis hac in re consilium, ut Princeps, qui uolet odium suorum effugere, ac beneuolentiam alere, quæ sunt odiosa, deleget alijs, quæ plausibilia per se faciat. Hoc pacto magna pars inuīdiæ defluet in eos, per quos res administratur, præsertim si fuerint, & alias inuisi populo. Rursus in beneficijs solida gratia ad unum Principem pertinebit.

Quomodo dandū aut negandū beneficium. Addam & illud, conduplicari beneficij gratiam, si cito, si alacriter, si ultro detur, & si uerbis amicis commendetur. Quod siquid negandum erit, id blāde, placideq; fieri conueniet. Siquid puniendum, minuendū nonnihil de præscripta legibus pœna, & ita sumendum supplicium, ut appareat Principem huc inuitum descendisse.

Ministri & amici Principis. Neq; satis est, si Princeps suos unius mores integros & incorruptos præstet Reip. Non minus adnitendū ut quoad licet uniuersam suam familiam, proceres, amicos, ministros, magistros sui similes habeat. Hi mē

bra sunt Principis, & horum sceleribus conflatum odium in ipsum redundat Principem. At istud diffi cillimum inquiet aliquis. Facilius fuerit, si curet opti mos in suam familiam allegere. Deinde si fecerit ut hi intelligant ea maxime placere Principi, quæ maxi me sint in rem populi. Alioqui fit sæpenumero ut ne gligente, aut etiam conniuente ad ea Principe scelera tissimi homines sub prætextu Principis tyrannidem exerceant in plebem, & dum uidentur illius agere negotium, pessime consulunt eius nomini.

Alioqui tolerabilior est Reip. status, ubi Princeps ipse malus est, quàm ubi Principis amici mali. Vnum tyrannum utcunq; ferimus. Quandoquidem unius auaritiam facile populus explet, unius libidini, non magno negotio fit satis, unius sæuitiam satiare licet. At tot tyrannos explere grauissimum est. Apophthegma.

Omnis nouatio quoad fieri poterit, fugienda Princi pi. Nam etiam siquid in melius commutetur, tamen ipsa nouitas offendit. Nec unquam sine tumultu com mutatus est uel Reip. status, uel publica ciuitatis con suetudo, uel leges olim receptæ. Proinde siqd erit eius modi, ut ferri possit, non erit innouandum, sed aut tolerare conueniet, aut commode ad meliorem usum deflectere. Rursum siquid erit eius generis, ut tole randum non sit, id erit corrigendum, sed arte ac paulatim. Nouitas omnis periculosa

Permagni refert quem scopum sibi proponat is, qui gerit Principatum. nam si parum recte destinarit, to ta aberret uia necessum est. Sūmum igitur boni Prin cipis decretum esse debet ut non solum tueatur præsen Scopus Pricipis

tem Reip. felicitatem, uerumetiam florentiorem reddat, quàm acceperit.

Præpostera bonorum ratio.

Cæterum cum tria sint bonorum genera (ut Peripateticorum more loquamur) uidelicet, animi, corporis, & externa, cauendum erit ne horum ratio præpostere habeatur, ut ciuitatis felicitatem externis illis bonis potissimum metiatur. Nam hæc quidem non oportet alio pacto comparare, nisi quatenus ad animi, corporisq; bona pertineant. Hoc est, ita demum existimet ciues suos esse felicissimos, non si ditissimos habeat, aut optima corporis ualetudine, sed si iustissimos ac temperatissimos, si quàm minime cupidos, si quàm minime feroces, aut factiosos, si quàm maxime concordes.

Abusus uocabulorum.

Cauendum & illud, ne pulcherrimarum rerum falsis uocabulis decipiatur, quo quidem è fonte quicquid est malorum in urbe, ferè scatet, ac proficiscitur. Neq; enim uera felicitas est, cum populus otio, luxuq; diffluit, neq; uera libertas, ubi cuiq; quod libuit, licet. Nec seruitus est, ad legum honestarum præscriptum uiuere, neq; tranquilla Resp. cum ad omnem Principis nutum obsecundat populus, sed cum bonis paretur legibus, & Principi bene consulenti iuxta legum dictamen. Nec æqualitas est, idem omnium præmiū, idem ius, idem honos. Immo hæc est nonnunquā summa inæqualitas.

Scholæ publicæ & educatio.

Illud in primis admonendus est Princeps gubernaculis admouendus, præcipuam Reip. spem sitam esse in recta educatione puerorum, id quod prudenter docuit Xenophon in institutione Cyri. Nam rudis ætas ad quamuis disciplinam sequax est. proinde cum pri-

mis habenda cura de ludis publicis ac priuatis, de uirginum institutione, ut statim sub optimis & incorruptissimis præceptoribus simul & Christum imbibant, & honestas literas, Reipub. salutares. Hac ratione fiet ut non sit opus multis legibus, aut suppliciis, nimirum ciuibus suapte sponte quod rectum est, sequentibus.

Tãtam uim habet educatio, ut Plato scripserit hoiem recte institutum in diuinum quoddam animal euadere. Contra, perperam educatum in imanissimam quãdam degenerare beluam. Nihil autem magis refert Principis, quàm ut ciues suos habeat quàm optimos. Danda erit igitur opera ut protinus assuescant optimis. propterea quod quæuis musica suauissima, est assuefactis. Et nihil est difficilius, quàm reuellere hominem ab his, quæ longo iam usu in naturam abierũt. Nihil autem horum fuerit admodum difficile, si Princeps ipse quæ sunt optima, sequetur.

Tyrannidem sapit, immo sycophanticum est, ita tractare plebem, ut immanem aliquam beluam tractare solent bestiarij, quibus id in primis studio est, ut observent, quibus rebus deliniatur, aut irritetur, deinde utcunq; commodum uidetur commouent, aut demulcent, ut grauiter dictum est à Platone. Nã istud est abuti plebis affectibus, non illi consulere. [Margin: Consulẽdũ plebi, nõ abutendũ illius affectibus.]

Quod si populus erit intractabilis, & suo ipsius bono repugnans, tum aut obsecundandũ erit ad tempus, & paulatim ad tuum institutum inducendus uel arte quapiam, uel fuco salutari. Quemadmodum dum uinũ cum bibitur, primũ paret, donec sensim illapsum [Margin: Aliquãdo obsecundandum populo.]

uenis totum hominem in suum ius rapiat.

Etsi nonnunquam negotiorum procellæ, & opiniones publicæ Principem nonnihil reuocant ab instituto, cogiturq; seruire tempori, tamen haud desinet, quoad potest reniti, & quod hac non successit, alia conari uia.

DE VECTIGALIBVS ET EXACTIONIBVS.

SI quis excutiat ueterum annales, reperiet plerasq; seditiones ex immodicis exactionibus ortas fuisse. Proinde curandum erit bono Principi ut quamminimum irritentur hisce rebus animi plebis. Gratuito si potest, imperet. Sublimius est Principis officiũ, quàm ut mercenarium esse deceat. Et bonus Princeps habet, quicquid ciues possident amantes.

Prĩceps conscientia recte factorũ contentus.

Fuere complures ethnici, qui ex rebus bene pro Reipub. gestis nihil in ædes suas intulerunt, præter gloriam. Fuit unus & alter, qui hanc quoq; contempserit, ueluti Fabius Maximus, & Antoninus pius. Quanto magis oportet Christianum Principem conscientia recti contentum esse? præsertim cum ei militet, qui nullum recte factum non amplissimis præmijs repensat?

Sunt quidam, qui nihil aliud agant apud Principes, quàm ut nouis subinde titulis repertis quampluri-

mum emungatur à populo, ac tum se Principum rebus probè consulere credunt, perinde quasi hostes sint suorum ciuium. Atqui hos, qui libenter audit, is sciat se à Principis uocabulo plurimum abesse.

Hoc potius studendum, & in hoc excogitandæ rationes, ut quam potest minimum exigatur à populo. Commodissima fuerit augendi uectigalis ratio, si Princeps sumptus superuacaneos amputarit, si ministeria otiosa reiecerit, si bella & his simillimas peregrinationes uitauerit, si officiorum rapacitatem cohibuerit, & si magis studeat rectè administrandæ ditioni suæ, quàm propagandæ.

Quomodo minuendæ exactiões.

Alioqui si exactiones auaritia metietur aut ambitione, quis tandem futurus est exigendi uel modus, uel finis? Quandoquidem infinita est cupiditas, & semper urget & intendit quod cœpit, donec (iuxta prouerbium uetus) nimium tensus rumpatur funiculus, & in seditionem demum erumpat uicta populi patientia, quæ res florentissimis quondam imperijs exitium attulit.

Quod si necessitas flagitat exigi nonnihil à populo, tum boni Pricipis est id his rationibus facere, ut quã minimum incommodorum perueniat ad tenues. Nã diuites ad frugalitatem uocare fortassis expedit. At pauperes ad famem & laqueum adigi tum inhumanissimum est, tum parum tutum.

Ratio qua non grauentur tenues.

Illud etiam, atq; etiam secum cogitet pius rex, dum studet augere suum satellitium, dum neptem aut sororem splendide uult elocare, dum liberos omneis sibi pares reddere, dum proceres suos locupletare, dum

peregrinans opes suas gentibus ostentare, quàm inhumanum est ob hæc tot hominum millia domi cum uxoribus & liberis fame necari, inuolui ære alieno, ad rerum omniũ desperationem adigi. Nec enim istos uel inter homines recensuerim, nedum iter Principes, qui è pauperculis extorquent quod turpiter perdant scortis, aut alea. Et huiusmodi quosdam audimus esse, qui hoc quoq; ius suum esse putent.

Periculosum exẽplum. Quin & illud secum expendat, quicquid semel inductum fuerit per occasionem temporũ, quod ad Principis aut procerum lucrum attinere uideatur, id nunquam potest aboleri, cum sublata exigendi necessitate non modo tollendum esset onus populi, uerum etiã sarciendum, ac reponendum quoad fieri possit, superiorum temporum dispendium. Proinde qui bene uult populo suo, cauebit exemplum pestilens inducere. Quod si gaudet calamitate suorum, aut eum negligit, nihil minus est quàm Princeps, quocunq; uocetur nomine.

Aequalitas fortunarum. Curandum interim, ne nimia sit opum inæqualitas, non quod quenquam per uim bonis exui uelim, sed quod ijs rationibus utendum, ne multitudinis opes ad paucos quosdam conferantur. Nã Plato ciues suos neq; nimium diuites esse uult, neq; rursus admodum pauperes, quod pauper prodesse non possit, diues arte sua prodesse nolit.

Quid, quod ne locupletantur quidem aliquoties exactionibus huiusmodi Principes? Id qui cupit cognoscere, recenseat quãto minus proaui receperint à suis, & quanto beneficentiores fuerint, quantoq; magis rebus omnibus

bus omnibus abundarint, quod bona pars horum inter digitos exigentium & recipientium dilabatur, & minima pars ad ipsum redeat Principem.

Quarum igitur rerum usus infimæ quoq; plebi communis est, has quamminimum grauabit bonus Princeps, ueluti frumenti, panis, ceruisiæ, uini, pannorum, ac cæterarum item rerum, sine quibus humana uita non potest transigi. Atqui hæc nunc potissimum onerantur, idq; non uno modo, primum grauissimis exactionibus, quas redemptores extorquent. (uulgus asisias uocat) deinde portorijs, quæ & ipsa suos habēt redemptores, postremo monopolijs, ex quibus ut paululum compendij redeat ad Principem, quanto dispendio multantur tenues? Quæ res exactiōibus grauandæ.

Igitur optime quidem (ut dictum est) augetur Principis census contractis impendijs, & hic quoq; iuxta prouerbium magnum uectigal parsimonia est, tamen si uitari non potest quin exigatur aliquid, & ita res populi flagitat, onerentur barbaræ, ac peregrinæ merces, quæ non tam ad uitæ faciunt necessitatem, quàm ad luxum, ac delitias, & quarum usus diuitum est peculiaris, ueluti byssus, serica, purpura, piper, aromata, unguenta, gemmæ, & siquid est aliud huius generis. Nam hinc incommodum sentient ij tantum, quorum fortunæ ferre possint, nec ob hanc iacturam ad inopiam redigentur, sed fortasse reddentur frugaliores, ut pecuniæ iactura morum bono sarciatur.

In cudenda moneta bonus Princeps præstabit eam fidem, quam & Deo debet, & populo, neque sibi permittet, quod atrocissimis supplicijs punit in alijs. De moneta Principis.

Hac in re quatuor fermè modis expilari populus solet, id quod nos aliquandiu uidimus à morte Caroli, cum diutina anarchia quauis tyrannide perniciosior ditionem tuam affligeret. Primum ubi nomismatis materia mistura quapiam uitiatur, deinde cum põderi detrahitur. Præterea, cum circuncisione minuitur. Postremo cum æstimatio nunc intenditur, nunc remittitur, utcunq; uisum est, Principis fisco conducere.

DE BENEFICENTIA PRINCIPIS.

CVm propria bonorum Principum laus sit benignitas, ac beneficentia, qua tandem fronte Principis uocabulum sibi uindicant, quibus omnium consiliorum summa huc tendit, ut cunctorum incommodo suis consulant rationibus? In hoc igitur erit ingeniosus, ac uigilans Princeps, quo pacto possit de omnibus benemereri, quæ res non est tantum in dando sita. Alios iuuabit liberalitate, alios fauore subleuabit, alios afflictos authoritate sua liberabit, nonnullis ingenio consulet. Et hoc animo erit, ut eum diem sibi perisse putet, quo non beneficio suo iuuerit aliquem.

Benefaciẽdum de Rep. beneme-

Nec tamen temere collocanda est Principis liberalitas. Sunt enim qui inclementer extorqueant à bonis ciuibus, quod in moriones, delatores, & uoluptatum ministros effundant. Intelligat Resp. ijs potissimum ex-

positam Principis benignitatem, qui publicis commodis quammaxime consulant. Virtuti præmium sit nó affectui. *Virtuti præmium sit, nó affectui.* → Marginal note: rentibus.

Illud beneficentiæ genus maxime sectandú est Principi, quod cum nullius incommodo, aut certe iniuria coniunctum est. Nam alios spoliare, ut dites alios, hos pessundare, ut illos euehas, adeo non est beneficium, ut geminum potius sit maleficium, præsertim si quod dignis ademptum est, ad indignos transferatur.

Non abs re fictis poetarum fabulis proditum est, deos nusquam accedere solitos, nisi magno quopiam bono eorum, á quibus excipiebantur. At cum aduentante Principe ciues, siquid est elegantius in supellectile abdunt, filias isigni forma recludunt, adolescentes ablegant, opes dissimulant, ac modis omnibus contrahunt sese, non'ne reipsa satis indicant quam de eo habeant opinionem, cum id faciunt, quod facerent adueniente hoste, aut prædone? Cum ad Principis aduentum ijs timent, quæ illius officij fuerat tueri, siquis forte insidias, aut uim pararet? Ab alijs timent insidias, ab illo uim quoq;. Cum alius queritur se pulsatum, alius abductam uirginem, alius stupratam uxorem, alius negatam mercedulam, papæ quantú hic aduentus abest ab illa Deorum imagine. Cum ciuitatum, ut est quæq; florentissima, ita maxime suspectum habet Principem, cum ad Principis aduentum sceleratiores exiliunt, optimus quisq; & cordatissimus cauet & contrahitur, ut nihil loquantur, certe factis prædicant quam habeant de Principe opinionem. At respondeat aliquis. Non possum meorum omnium

Marginal notes: rentibus. | Aduentus boni Principis omnibus salutaris.

continere manus, ego quod in me est, præsto. Fac intelligant id te uehementer & ex animo uelle, dispeream, ni continebunt. Et ita demum populo fidem facies hæc inuito te fieri, si non patieris impune fieri.

Christiani Principis benemereri de omnibus.

Fortassis ethnico Principi satis erat in suos esse benignum, in exteros iustum modo. At Christiani Principis est nullum pro extero ducere, nisi qui sit alienus à Christi sacramentis, ac ne hos quidem iniurijs lacessere. Suos quidem ciues in primis agnoscere. Cæterum de omnibus benemereri, de quibus possit.

Quanquam illud perpetuo studendum est Principi, ne cuiquam omnino fiat iniuria, tamen iuxta Platonis sententiam diligentius est cauendum ne quid lædantur hospites, quàm ne ciues, propterea quod hospites amicorum & cognatorum auxilio destituti magis obnoxij sunt iniurijs, unde & Iouem ultorem habere putabantur, cui ex re Xenio fecêre nomen.

DE LEGIBVS CONDENDIS AVT EMENDANDIS.

Optimæ leges sub optimo Principe præcipue beatam reddunt ciuitatem, aut regnum. cuius tum felicissimus est status, cum Principi paretur ab omnibus, atque ipse Princeps paret legibus, leges autem

ad Archetypum æqui & honesti respõdent, nec alio spectant, quàm ad rem communem in melius prouehendam.

Bonus, sapiens, & incorruptus Princeps nihil aliud est, quàm uiua quædam lex. Dabit igitur operam non ut multas condat leges, sed ut quàm optimas, maximeq; Reip. salutares. Nam bene institutæ ciuitati sub bono Principe, & integris magistratibus paucissimæ leges sufficient. Sin secus fuerit, nullæ quamlibet multæ satis erunt. Non optime agitur cum ægrotis, quoties indoctus medicus pharmaca pharmacis accumulat. Paucæ leges sed optimæ.

In condendis autem legibus illud in primis cauendum erit, ne quid oleant fisci lucrum, ne priuatum procerum commoditatem, sed ad exemplar honesti, & ad publicam utilitatem referantur omnia, & eam utilitatem non ad uulgarem opinionem, sed ad sapientiæ regulam exigant, quam oportet ubiq; Principibus in consilio esse. Alioqui ne lex quidem erit, fatentibus & ethnicis, ni iusta sit, ni æqua, ni publicis commodis consulens. Nec protinus lex est, quod Principi placuit, sed quod sapienti, bonoq; Principi placuit, cui nihil placet, nisi quod honestum, & è Rep. sit. Quod si distorta fuerit regula, ad quã exequanda fuerant praua, quid futurum est, nisi ut per huiusmodi leges etiam quæ recta fuerant, deprauentur? Lex publicã utilitatem spectet.

Et Plato uult leges esse quàm paucissimas, maxime de rebus leuioribus, ueluti de pactis, commercijs, uectigalibus. Nec enim ex multitudine legum nasci salutem

Reip. non magis quàm ex multitudine pharmacorũ.

Officiat etiam legũ multitudo.

Vbi Princeps integer est, & officio suo funguntur magistratus, nihil opus multis legibus, ubi secus habet, ibi legum abusus in perniciem uertitur Reipub. dum & bene conditæ leges horum improbitate alio detorquentur.

Insidiosæ leges.

Iure notatus est Dionysius ille Syracusanus, qui tyrãnico consilio plurimas tulit leges, alias super alias ingerens, easq́; (ut fit) à populo negligi patiebatur, quo cunctos ad hunc modum sibi redderet obnoxios. At istud non est leges condere, sed laqueos tendere.

Et merito repræhensus est Epitades, qui legem tulit ut liberum esset cuiq; cui uellet sua relinquere, hoc interim agens ut ipse filium, quem oderat, posset exhæredare. At primum non intelligebat populus hominis technam, uerum ea res deinde grauem perniciem attulit Reip.

Leges suadeant magis quàm minentur.

Eiusmodi leges proponat Princeps, quæ non solum pœnam denuntient sontibus, uerum etiam quæ persuadeant non esse peccandum. Proinde errant, qui putant leges paucissimis uerbis esse compræhendẽdas, ut tantum iubeant, non etiam doceant, immo magis in hoc sint occupatæ, ut deterreant à peccando rationibus quàm pœnis, etiamsi hanc Platonis sententiam nõ approbat Seneca. Sed audacter hoc quidem magis, quàm erudite.

Non temere q- uis dispu tet de le

Idem non permittit iuuenibus disputare de æquitate legis, senioribus permittit moderate. Verum ut non est uulgi temere censere leges Principum, ita Principis est curare ut eas ferat leges, quæ bonis omnibus pla

ceant, ut meminerit infimis etiam sensum esse communem. Laudatus est in hoc M. Antoninus pius, qđ nihil unquam egerit, quod omnibus per literas etiam non conatus sit approbare, redditis causis cur id iudicarit expedire Reip. gibus.

Eleganter Xenophon in Oeconomicis prodidit caetera quoq; animantia duabus rebus potissimum adduci ad obtemperandum, cibo, si quod fuerit abiectius, aut de linimento, si generosius, uelut equus, & plagis, si contumacius, uelut asinus. At homo cum sit animal omnium generosissimum, non tam minis ac supplicijs cogi, quam praemijs oportebit ad officium inuitari legibus.

Leges igitur non solum poenam irrogent delinquentibus, sed praemijs quoq; prouocent ad benemerendum de Rep. Quod genus multas fuisse uidemus apud ueteres. Siquis fortiter fecisset in bello, optabat praemiũ, & si cecidisset, liberi ex publico alebantur. Siquis ciuem seruasset, siquis hostem à moenibus depulisset, si quis salubri consilio succurrisset Reipub. Leges praemijs inuitent.

Quanquam autem egregij ciuis est uel nullo proposito praemio quod optimum est, sequi, tamen expedit huiusmodi illectamentis rudium adhuc ciuium animos ad honesti studium inflammare. Praemia rudes inuitant.

Qui generoso sunt animo, honore magis capiuntur. qui sordidiore, lucro quoq; ducuntur. Omnibus igitur hisce rationibus lex solliciabit, honore, et ignominia, lucro, ac damno. Porrò qui prorsus seruili sunt ingenio, uel potius beluino, hi uinculis, ac flagris domandi sunt.

Ad huiusmodi honoris & ignominiae sensum iã inde à pueritia assuescant ciues, ut intelligant non opibus aut stemmatis deberi praemium, sed recte factis.

In primis agẽdum ne committãtur punienda.

In summa, huc modis omnibus spectet principis uigilantia, non ut tantum puniantur admissa, sed illo multo magis respiciat & incumbat, hoc in primis agit, ut caueat ne quid admittatur supplicio dignum.

Vt enim melior medicus, qui morbum excludit & arcet, quàm qui pharmacis expellat acceptum, ita non paulo praestabilius est efficere ne facinora patrentur, quàm si perpetrata puniantur. Id autem fiet, si causas, ex quibus animaduerterit potissimum nasci flagicia, uel recidat, si queat, uel certe premat, & attenuet.

Vitiosa opinio fons malorum.

Primum igitur ex uiciosis de rebus opinionibus (ut dictum est) uelut è corruptis fontibus maxima pars facinorum scatet. Id igitur in primis agendum, ut ciues habeas optimis institutos rationibus, deinde magistratus non solum sapientes, uerum etiam incorruptos.

Sero ad supplicia ueniendum.

Ac recte monet Plato nihil non tentandum, & omnem (quod aiunt) mouendum esse lapidem, priusquam ad ultimum ueniatur supplicium. Agendum argumentis ne quis peccare uelit, deinde deterrendi metu numinis malefactorum uindicas, praeterea minis supplicij. Quibus si nihil proficiatur, ad supplicia ueniendum, sed leuiora, quae medeantur malo, non quae tollant hominem. Quod si nihil horum procedit, tum deniq; ceu membrum deploratum, & immedicabile ab inuito legibus resecandum, ne pars syncera trahatur in uitium.

Quemadmodum fidus ac doctus medicus non adhibet sectionem, aut ustionem, si malagmate, aut potione tolli malum possit, nec unquam ad illa descendit, nisi morbo coactus, ita Princeps omnia tentabit remedia, priusquam ad capitale supplicium ueniat, ita cogitans Remp. unum esse corpus. at nemo membrum amputat, si diuersa uia possit sanitati restitui.

Sanāda mala, non tollendi homines.

Vt probus medicus in apparandis remedijs haud aliò spectat, quàm ut quàm minimo ægrotantis periculo morbus pellatur, ita bonus Princeps in condendis legibus non aliò respiciet, quàm ad publicam utilitatem, utq; populi malis, quàm minimo medeatur incommodo.

Bona facinorum pars hinc potissimum nascitur, quod ubiq; plurimi fiant diuitiæ, contempta sit paupertas. Dabit igitur Princeps operam ut sui ciues uirtute, ac moribus æstimentur, non censu, idq; primum in seipso, ac suis exibeat. Quod si conspexerint Principem ostentare diuitias, & apud illum ut quisq; ditissimus est, ita plurimi fieri, ad magistratus, ad honores, ad officia nummis patere uiam, istis nimirum rebus incitantur animi multitudinis ad opes per phas, nephasq; parandas.

Occasio maleficiorum profligāda.

Et ut magis in genere loquamur, plæraq; rerum publicarum omnium sentina ex otio nascitur, quod diuersis rationibus affectant omnes, cui, qui semel assueti sunt, si desit quo alant illud, ad malas artes confugiunt. Hoc igitur aget Principis uigilantia ut quantum potest, minimam habeat inter suos turbam otiosorum, & aut ad opus adigat, aut expellat è ciuitate.

Otiosi pellēdi.

Mēdici. Plato mendicos omneis procul è sua Repub. pellendos putat. Quod si qui senio, morbo'ue fracti suos non habent, à quibus aluntur, ijs gerontotrophijs, & nosuntotrophijs publicis consulendum erit. Qui paruo contentus est, non eget mendicitate.

Sacerdotes super uacanei. Monasteria et collegia superuacanea. Sacrificulos, qui ad quæstum sacra quædam circunferebat oppidatim, Maßylienses in ciuitatem suam nō recipiebant, quo religionis prætextu sectarentur otiū, et luxum. Et fortassis expediat Reip. monasteriorum esse modum. Est enim & hoc otij genus quoddam, præsertim quorum uita parum probata fuerit, et otiosam, & ignauam transigant uitam. Quod de monasterijs dico, idem de collegijs sentiendum.

Ad hoc genus pertinent redemptores, institores, fœneratores, proxenetæ, lenones, custodes uillarum, ac uiuariorum, grex ministrorum, ac stipatorum, qui apud nōnullos tantum ambitionis aluntur gratia. His cum non suppetit quod luxus otij comes efflagitat, ad malas artes degenerant.

Militum genus pessimū. Est & militiæ negotiosum otij genus, sed multo pestilentissimum ex quo semel omnium bonarum rerum exitium, & omnium malarum rerum colluuies proficiscitur. Hæc igitur flagitiorum seminaria si Princeps arcebit è suo regno, multo minus erit, quod legibus puniat.

Vera nobilitas. Habendus igitur honos utilibus artificijs, nec iners otium nobilitatis titulo donandum, ut obiter & hoc indicem. Non quod bene natis suum honorem detraham, si respondeant maiorum imaginibus, & ijs rebus præcellant, quæ primum nobilitatem pepererūt.

Alioqui si tales sunt, quales hodie plerosq; uidemus, molles otio, uoluptatibus effœminati, omnium bonarum artium imperiti, tantum belli comessatores, strennui aleatores, ne quid dicam obscœnius, quid est obsecro cur hoc hominum genus calcearijs, aut agricolis præferatur? Nam olim patricijs otium datum est à sordidioribus opificijs, nõ ad nugandũ, sed discendas eas disciplinas, quæ ad Remp. administrandã faciũt. Ne sit igitur turpe, si ciues opulenti aut patricij suos liberos artem doceant sedentariam. Primum dum eius studio detinentur adolescentuli, cohercebuntur à multis flagitijs. Deinde si nihil erit opus arte, ea neminem onerat. Sin (ut est instabilis rerum humanarum fortuna) deerit, tum artem non modo quæuis terra, sicut habet prouerbium, sed quæuis etiam alit fortuna.

Veteres illi quoniam intelligebant plurimum malorum nasci ex luxu & profusione, sumptuarijs legibus occurrerunt, creatis in hoc censoribus, qui immodicas impendia in conuiuijs, in uestitu, aut in ædificijs cohiberent. Id si cui durum uidetur non licere cuiq; suis rebus pro sua uti, & abuti libidine, cogitet multo durius esse ciuium mores per luxum eò delabi, ut capitis supplicio sit opus, & humanius esse cogi ad frugalitatem, quàm uitijs ferri in perniciem. Ex luxu multa mala.

Nihil inutilius quàm ex admissis ciuium lucrum redire ad magistratus. Nam qui dabit operã ut quamminimum existat malorum, cui expedit quampluri=mos esse nocentes? Incorrupti magistratus.

Et par est, et apud priscos fieri consueuit, ut multitia pecunia potissimum ad eum rediret, qui læsus esset.

Nonnulla portio ad ærarium publicum, in uehementer odiosis nonnihil etiam ad delatorem. Verum hoc odij non priuato cuiusquam affectu, sed Reip. commodo, aut incommodo metiendum.

Infimis minime nocendum.

Illuc in uniuersum spectent leges, ne cui fiat iniuria, nec pauperi, nec diuiti, nec nobili, nec obscuro, nec seruo, nec libero, neq; magistratui, nec priuato. Verum in hanc partem magis propendeant, ut imbecillioribus subueniatur, quod humliorum fortuna magis exposita sit iniurijs. Quod igitur in fortunæ præsidijs diminutum est, id legum exæquet humanitas. Proinde acrius puniant uiolatum pauperem quàm offensum diuitem, corruptum magistratum, quàm perfidũ plebeium, facinorosum patricium, quàm obscurum.

Pœna exempli raro utẽdum.

Cum iuxta Platonẽ duplex sit pœnæ genus, in altero uidendum est ne supplicium acerbius sit, quàm pro re commissa, ideóq; non erit temere ad ultimum supplicium ueniendum. Neq; facinoris ratio nostris erit æstimãda cupiditatibus, sed æquo atq; honesto. Cur enim passim simplex furtum capite punitur, & adulterium pœnæ impunitum est? idq; contra ueterum omnium leges? nisi quod apud omnes nimium in precio est pecunia? et huius iacturam, non ex re, sed ex suo metiuntur animo? Cur autem hodie minus sæuiatur in adulteros, in quos olim uehementer sæuiebant leges, non est huius loci rationem reddere.

Ad alterum genus, quod ille uocat exempli, perquam raro ueniendum erit, nec tam agendum ut immanitate pœnæ deterreantur cæteri, quàm nouitate. Nihil est enim tam horrendum, quod non contemnatur assuetu

dine. Nec aliud inutilius, q̃ ciues supplicijs assuescere. Vt ĩ morbis nõ sunt tẽtãda noua remedia, si ueteribus succurri malo possit, ut non sunt cõdẽdæ nouæ leges, si ueteres ministrẽt aliq̃d, quo malis Reip. medearis. Leges inutiles si sine magno malo non queant abrogari, paulatim sunt antiquandæ, aut certe corrigendæ. Nam ut periculosum est temere nouare leges, ita necesse est ut curationem pro corporũ ratione, sic leges ad præsentem Reip. statum accommodare, Quædam salubriter instituta salubrius abrogantur.

Multæ leges recte quidem sunt institutæ, sed eas officiorum prauitas ad pessimos usus detorsit. Nihil autem perniciosius bona lege ad malas res deflexa. Ab his igitur tollendis, aut emendandis non oportet Principem fisci iactura deterreri. Nec enim compendium est cum honesti dispendio coniunctum, maxime cum sint eius generis, ut plausibilis etiam sit earũ abrogatio. Neque uero sibi blandiatur, si leges huiusmodi compluribus in locis inualuerunt, ut diutina iã consuetudine ĩueteratæ sunt. Nec enim hominum numero constat honesti natura. & hoc diligentius est tollendum, quo magis inueterauit malum. Abusus legum etiã bonarum.

Et ut unam atq; alteram exempli gratia commemorem, receptum est nonnullis in locis ut peregre mortui bona occupet præfectus aliquis regis nomine, id cum salubriter sit institutum, nempe ne hospitis res sibi uindicent, ad quos iure non pertinent, & tantisper sint in manibus præfecti, donec extent hæredes certi, nũc iniquissime huc detortum est, ut siue extet hæres, siue non extet, hospitis bona ad fiscum pertineant.

Abusus bene con ditarũ legum. Recte quondam institutum, ut quod apud furem deprehensum repertum esset rerum, id Princeps aut huius nomine magistratus occuparet, nimirum ob id, ne, si passim eas uindicandi ius esset, per fraudem ad alienos dominos aberrent, uerum simul atq; constaret cuius essent, tum illi restituerentur. At nunc quidam quicquid apud furem compererint, id non minus suũ esse ducunt, ac si ex paterna hæreditate obuenisset. Quod & ipsi satis intelligunt impudenter iniquum esse, sed honesti ratio, lucri ratione uincitur.

De portorijs. Olim bono consilio fuit inductum ut in confinijs ditionum essent præfecti, qui importationum aut exportationum curam agerent, nimirum quo negotiator, aut uiator tutus à latrocinijs commearet, ut si quit cui foret ereptum, Princeps intra suæ quisq; ditionis limites curaret uti nec damno plecteretur negotiator, nec prædo esset impunitus. Et fortasse tum ciuilitatis gratia dari cœptum est nonnihil à negociatoribus. At nunc passim huiusmodi portorijs retinetur uiator, uexantur hospites, expilantur negotiatores, & cum indies crescat exactio, tamen de tuendis illis nulla mentio est. Ita cuius gratia primum constitutio nata fuit, penitus sublatum est, & res salubriter instituta uitio administrantium prorsus in tyrannidem uersa est.

De naufragio eiectis. Constitutum est olim ut res naufragio eiectæ præfecto maris occuparentur, non ut in illius, aut in Principis ius caderent, sed ut per hos caueretur ne ab iniustis dominis occuparentur, & ita demum publicæ fierent, si nullus extaret, qui iure uindicaret. At hodie quibusdam in locis quicquid quocunq; modo perijt in

mari, id ueluti suum occupat præfectus, ipso mari inmitior. nam quod tempestas reliquum fecit miseris, id ille uelut altera tempestas eripit.

Leges deprauatæ in diuersum exitum.

Vide igitur ut omnia in diuersum exierint. Fur puniatur, quod rem alienam occuparit. atqui idem facit magistratus, in hoc adhibitus, ne fieret, & per hunc bis spoliatur dominus rei, in hoc ipsum constitutum, ne quid cui periret. & per hos maxime uexantur, ac spoliantur negotiatores, qui hoc consilio sunt inducti, ne uexaretur aut spoliaretur uiator. Et per hos fit ne bona redeant ad iustum dominum, quos lex in hoc adhibuerat, ne penès alienum dominum essent. Sunt huiusmodi plurimæ constitutiones apud multas nationes non minus iniquæ, quàm ipsa iniquitas, uerũ non est huius instituti Remp. ullam taxare. Has ut omnium ferè communes, & omnium iudicio damnatas docendi gratia recensuimus. Et sunt fortasse quæ citra tumultum antiquari non possint. At horum antiquatio fauorem etiam conciliat Principi, &, qua nullum lucrum oportet uideri maius, honestam opinionem.

Vt Principe, sic lege nihil oportet esse communius, aut æquius. Alioqui fit ut quod egregie græcus ille sapiẽs dixit, nihil aliud sint leges, quàm casses aranearum, quos maiores aues facile perrumpunt, muscis duntaxat irretitis.

Quemadmodum Princeps, ita et lex semper esse debet propensior ad ignoscendum, quàm ad puniendũ, siue quod per se benignius, siue quod magis respondet ad mores Dei, cuius ira lentissime ad uindictam pro-

cedit, siue quod non recte elapsus ad pœnam repeti potest, iniuste damnato succurri non potest. Is etiamsi non perijt, quis tamen alterius æstimabit dolorem?

Crimen lesæ maiestatis publico commodo metiendum.

Legimus olim huiusmodi fuisse non Principes, sed tyrannos, à quorum factis oportet Christianum Principem quàm longissime abesse, qui scælera commissa suis priuatis incommodis æstimarent, ut ijs leue furtum esset, siquis pauperculum bonis nudatum unà cum uxore & liberis ad laqueum, aut mendicitatem adigat, grauissimum uero & multis dignum crucibus, si quis Principalem fiscum, aut rapacem quæstorem uel nummulo fraudasset. Item maiestatem lesam clamitarent, siquis de pessimo quoque Principe mutiret, aut de pestilente magistratu paulo liberius loqueretur, cum Adrianus Imperator ethnicus, alioqui nec inter bonos habendus Principes lesæ maiestatis crimen nunquam admiserit, & ne crudelissimus quidem Nero delationes huiusmodi admodum affectarit. Et alius quidam, qui neglectis in totum huiusmodi criminibus dixerit in ciuitate libera linguas item liberas esse oportere.

Nullus igitur commissis facilius, ac lubentius ignoscet bonus Princeps, quàm quæ ad priuatam suam iniuriam pertinent. Nam cui facilius est eiusmodi contemnere, quàm Principi? At huic ulcisci quàm facile est, tam est inuidiosum & indecorum. Cum enim ultio pusilli & humilis animi sit argumentum, nihil minus competit in Principem, quem oportet animo esse excelso, magnoq;.

Non satis est Principem ab omni crimine abesse, ni criminis etiam

minis etiam suspitione, speciéq; uacauerit. Quamobrem non solum perpendet quid mereatur is, qui deliquit in Principem, sed quid alij iudicaturi sint de Principe, & suæ dignitatis respectu nonnunquam ignoscet immerenti, & suæ consulens famæ ueniam dabit uenia indignis.

Neq; statim illud occlamet aliquis hac ratione parum consuli Principum maiestati, quàm sacrosanctam, & inuiolatam esse è Rep. potissimum est. Immo non alia uia rectius consulitur illius magnitudini, si populus intelligat eum tam uigilantem, ut nihil eum fallat, tam sapientem, ut intelligat quibus in rebus sita sit uera Principis maiestas, tam clementem, ut nihil suarum iniuriarum ulturus sit, nisi cogeret utilitatis publicæ ratio. Cæsaris Augusti maiestatem & clariorem, & tutiorem reddidit Cynnæ donata uenia, cum tot supplicijs nihil profecisset.

Is demum Principis maiestatem lædit, quisquis id im Princeps minuit, quo uere magnus est. At animi bonis ma- se cum gnus est, et populi rebus sua sapientia florentibus ma toto po- gnus est. Hæc qui deterit, maiestatis est accusandus. puli cor- Plurimum enim aberrant, nec prorsus intelligunt ue pore con ram Principis maiestatem, qui sic eam putant auge- ferat. ri, si quàm minimum ualeant leges, et publica libertas, quasi duæ quædam res sint Princeps, et Resp. Quod si facienda est collatio inter ea, quæ natura coniunxit, ne componet se rex cum quolibet suorum, sed cum uniuerso Reip. corpore, ita uidebit quanto pluris sit illa tot egregios uiros ac fœminas complectens, quàm unicum Principis caput. Resp. etiamsi Princeps desit,

tamen erit Resp. Floruerunt enim etiam amplissima imperia nullo Principe, uelut in Democratia Romanorum, & Atheniensium. At Princeps esse nullo modo potest sine Rep. Deniq; Resp. Principem complectitur, non contra. Quid est enim quod Principem tantum facit, nisi consensus obsequentium? At qui suis bonis, hoc est uirtutibus magnus est, is etiam adempto imperio magnus erit.

Vera proditio Pricipis

Proinde palam est istos peruersissime iudicare, qui Principis dignitatem his rebus metiuntur, quae Principis amplitudine sunt indignae. Proditorem uocant, nam id uocabulum odiosissimum esse uolenti, q Principem ad ea deflectentem, quae nec ipsi decora sunt aut tuta, nec patriae conducibilia, liberis consilijs ad meliora reuocat. At qui illum plebeijs opinionibus corrumpit, qui in uoluptates sordidas, qui in comessationes, in aleam, & alia id genus dedecora praecipitat, num is dignitati Principis consulit? Fidem uocant, quoties per assentationem stulto Principi mos geritur, proditionem, siquis turpibus coeptis obsistat. Immo nemo minus amicus est Principi, quàm qui turpiter assentando dementat, & abducat à recto, qui bellis inuoluit, qui persuadet expilationes populi, qui tyrannidis artem docet, qui illum bonis omnibus facit inuisum. Haec est uera proditio, & non uno supplicio digna.

Plato uult νομοφύλακας, hoc est eos, qui seruandis legibus praefecti sunt, incorruptissimos esse. Et bonus Princeps in nullos debet seuerius animaduertere, quàm in eos, qui corrupte leges administrant.

Quanquam ipse Princeps νομοφυλάκων primus est.

Expedit igitur ut leges sint quampaucissimæ, deinde quamæquissimæ, & ad publicam utilitatem conducibiles, præterea populo quammaxime notæ, unde ueteres eas in tabulis & albo descriptas publicitus exhibebant, quo cunctis essent conspicuæ. Fœdum est enim quosdam legibus cassium uti uice, nimirum hoc agentes, ut quàm plurimos irretiant, non consulentes Reipub. sed ueluti prædam captantes. Postremo ut uerbis apertis, minimeq; perplexis descriptæ, ut ne magnopere sit opus quæstuosissimo isto hominum genere, qui se iureconsultos uocant, & aduocatos, quæ sane professio quondam optimatibus uiris fuit peculiaris, & dignitatis habebat plurimum, lucri quamminimum, nunc & hanc corrupit quæstus nihil non uitians. Paucæ leges ò optimæ et apertissimæ.

Plato negat ullum hostem existere posse pestilentiorem patriæ, quàm eum, qui leges arbitrio subijciat hominis, quæ sub optimo Principe ualent plurimum.

DE MAGISTRATIBVS, ET OFFICIIS.

Magistratuum integritas.

PRinceps quam integritatem in se præstat, eandem debet, aut certe proximã à suis officiarijs exigere. Neq; satis esse ducat mandasse magistratus, sed plurimum refert quomodo mandet, deinde uigilandum ut incorrupte mandatis fungantur.

Prudenter & grauiter admonet Aristoteles frustra condi bonas leges, nisi sint quorum opera bene conditæ seruentur, immo fit aloqui nonnunquam ut optime conditæ leges uitio magistratuũ in summam Reip. perniciem uertantur.

Magistratus è senibus potissimum eligendi.

Quanquam magistratus non censu, non imaginibus, nec annis est eligendus, sed potius sapientia & integritate, tamen magis conuenit ut natu grandes ad huiusmodi munia adhibeantur, unde Reip. pendet incolumitas. non tantum quod senibus & plus adest ex usu rerum prudentiæ, & affectus sunt moderatiores, uerum etiam quod apud populum nonnihil authoritatis illis conciliet senectus. Proinde Plato uetat ne legum custodes adhibeantur minores annis quinquaginta, maiores septuaginta. Sacerdotem non uult esse minorem annis sexaginta. nam ut est ætatis maturitas quædam, ita est ætatis processus, cui missio, muniũq; omnium relaxatio debeatur.

Ordo ciuitatis aut re-

Quemadmodum chorus res est elegans, siquidem ordine constet & harmonia, contra ridiculum spectaculum, si gesticulationes unà cum uocibus confundan

tur, Ita præclara quædam res est ciuitas aut regnum, gni, res
si suus cuiq; datur locus, si suo quisq; fungitur officio, hoc elegantis
est si Princeps quod se dignum est, agit. si magistratus sima.
suas obeunt partes, si plebes itẽ bonis legibus, & inte
gris magistratibus obtemperat, At ubi suum negotiũ
agit Princeps, & magistratus nihil aliud quàm com
pilant populũ, ubi plebes non obtemperat honestis le
gibus, sed Principi ac magistratibus utcũq; res tulerit,
adulatur, ibi turpissima quædá rerũ cófusio sit oportet.
Primum ac summum Principis studium oportet esse,
ut quamoptime mereatur de Rep. At non alia re me
lius potest mereri, quàm si curet ut magistratus, & of-
ficia uiris integerrimis ac publici commodi studiosissi-
mis committantur.

Princeps quid aliud est quàm medicus Reip? At medi Priceps
co non satis est si ministros habeat peritos, nisi sit ipse medicus
peritissimus ac uigilantissimus. Ita Principi non suf- Reip.
ficit, si magistratus habeat probos, nisi sit ipse probissi
mus, per quem illi & deliguntur, & emendantur.

Vt animi partes non omnes perinde ualent, sed quæ Priceps
dam imperant, aliæ parent, & tamen corpus tantum summa
paret. Ita princeps summa Reip. pars, plurimum sa pars Rei
pere, & ab omnibus crassis affectibus alienissimum pub.
esse oportet. Ad hunc proxime accedent magistratus,
qui partim parent, partim imperant, parent Princi-
pi, imperant plebi.

Ergo præcipue Reip. felicitas in hoc sita est, ut pure Magi-
creentur magistratus, & pure mandentur officia. De- stratus
inde sit actio male gesti muneris, quemadmodum an pure cre
tiquis erat actio repetundarum. Postremo statuatur andi.

in hos seuerissima animaduersio, si conuicti fuerint.

Quando pure creãtur magistratus.

Pure creabuntur magistratus, si Princeps eos asciscat, non qui plurimo emant, non qui improbissime ambiant, non qui cognatione coniunctiores, non qui ad illius mores, aut affectus, cupiditatesq; maxime sint accommodi, sed qui moribus sint integerrimis, & ad functionem mandati muneris aptissimi.

Cæterum ubi Princeps unũ hoc agit, ut quamplurimo uendat officia, quid tandem ab ijs expectet, nisi ut itidem reuendant, & quomodocunque damnum suum sarciant, & cauponentur in administrando, quemadmodum negotiatione sunt consecuti. Nec hoc ideo minus perniciosum Reip. uideri oportet, quia consuetudine pessima apud plerasq; nationes receptum est, cum ethnicis etiam fuerit improbatum, & Cæsareæ leges iubeant eos, qui iudicijs præsunt, Principali salario esse inuitandos, ne qua sit illis ansa faciendi quæstus.

Corruptus iudex.

Olim grauissimum erat crimen corrupti iudicij. At qua frõte puniet Princeps iudicem, q̃ muneribus corruptus pronuntiauit, aut pronuntiare noluit, cum ipse iudicandi munus ære uẽdiderit, et hanc corruptelã prior suũ docuerit iudicem? Hoc præstet Princeps erga magistratus, quod illos præstare uult erga plebem.

Prudenter admonet in Politicis Aristoteles sup̃ oĩa cauendũ esse, ne ex magistratibus lucra proueniant ijs, q̃ ea gerunt. Alioq̃ geminũ incõmodũ hinc seq. Nã primum hac ratione fieri ut auarissimus quisq;, et corruptissimus ambiat, immo occupet & inuadat magistratum, et populus duplici discrucietur molestia, tum q̃d ab honoribus excluditur, tum q̃d lucro priuatur.

DE FOEDERIBVS.

IN pangendis fœderibus quemadmodum & cæteris in rebus, non aliò spectabit bonus Princeps, quàm ad publicam utilitatem. Alioq; cum hoc agitur ut commodius habeant Principes populi rebus attenuatis, non fœdus est appellādum, sed conspiratio. Siquidem qui hoc sunt animo, duos populos ex uno faciunt, procerum & plebis, quorū alter alterius malo melius habeat, uerum id ubi fit, ibi non est Resp. Inter omnes Christianos Principes arctissimū simul, & sanctissimum fœdus est uel ob hoc ipsum, quod Christiani sunt. Quorsum igitur attinet quotidie tot fœderibus agere? perinde quasi omnes omnium sint hostes, & humanis pactis sit impetrandum, quod non impetrat Christus? Vbi multis syngraphis res agitur, argumentum non optima agi fide. & sæpenumero fieri uidemus ut ex his plurimæ nascantur lites, quæ in hoc adhibebantur, nequid existeret litium. cum fides intercedit, & inter bonos agitur, non est opus admodum multis & anxijs syngraphis, cum inter improbos, & malæ fidei homines res agitur. syngraphæ pariunt etiam litis materiam. Itidem inter bonos, ac sapientes Principes, etiam si nullum intercedat fœdus, constat amicitia. Inter stultos ac malos ex ipsis fœderibus, quæ in hoc adhibebantur ne bellum exoriretur, bella nascuntur, dum inter innumeros articulos hunc, aut illum uiolatum queritur aliquis.

Debeat quis esse fœderū scopus.

Fœderũ incommoda. Fœdus in hoc feriri solet, ut bello finis imponeretur. At hodie fœdus appellant in hoc initum, ut moueatur bellum. Nec aliud est istorum fœderatio, quàm belli molimina. Et utcunque se res inclinant, ita ambulant fœdera.

Principum ea debet esse fides in præstandis ijs, quæ recipiunt, ut simplex horum promissum sanctius sit quouis aliorum iureiurando. Quàm igitur fœdum non præstari, quæ solennibus fœderibus pacta sunt, interpositis etiam ijs rebus, quibus apud Christianos nihil potest esse sanctius? Et tamen uidemus id quotidie usu uenire, nihil addo, quorum uitio. Certe sine uitio non potest accidere.

Siquid in fœdere uiolatum uidebitur, non statim huc inclinandum ut uniuersum fœdus irritetur, ne uideatur occasio captata recedendi ab amicitia. Quin magis adnitendum ut quamminimo incommodo sarciatur id, quod ruptum est. Quin expedit aliquoties ad quædam conniuere, quandoquidem nec inter priuatos homines diu cohæret necessitudo, si cuncta ad uiuum, quod aiunt, exigant. Neq; statim id sequaris, quod dictat ira, sed quod publica suadet utilitas.

Cum finitimis habenda pax. Dabit operam bonus ac sapiens Princeps ut cum omnibus pacem habeat, sed præcipue tamen cum finitimis, qui plurimum noceant infensi, prosint amici, & sine quorum mutuo commercio ne durare quidẽ possit Resp. Et facile coit & cohæret amicitia inter eos, quos lingua communis, regionum propinquitas, ingeniorum ac morum similitudo conciliat. Est tanta inter quasdam nationes rerum omnium dissimilitu-

do, ut prorsus ab illorum abstinuisse commercio longe consultius sit, quàm arctissimis etiam astringi foederibus. Sunt quaedam ita procul dissitae, ut etiam si bene uelint, prodesse nihil possint. Postremo sunt quaedam adeo morosae, ac foedifragae, & insolentes, ut etiam si finitimae sint, tamen inutiles sint ad omnem amicitiam. Cum his consultissimum fuerit nec bello dissidere, nec arctioribus foederum, aut affinitatum uinculis alligari, quod & bellum semper sit exitiale, & quorundam amicitia non multo bello tolerabilior.

Haec erit igitur una regiae sapientiae pars, gentium omnium ingenia, moresq; cognoscere. id partim è libris, partim è sapientum & expertorum commemoratione consequetur, ne sibi necesse putet cum Vlysse per omnes terras, mariaq; circumagi. Ac de caeteris quidem haud facile sit certum aliquid praescribere. Illud in genere licet pronuntiare, non oportere arctius astringi his, quos religio diuersa à nobis alienat, ueluti cum ethnicis, aut quos naturae prouidentia alpibus, aut fretis interiectis à nobis separat, aut quos immensum locorum spatium penitus à nobis semouit, hi nec ad nos accersendi, nec à nobis impetendi sunt. cuius rei cum plurima suppetant exempla, tamen unum, quod è proximo sese offert, pro omnibus suffecerit. Est quidem Franciae regnum rebus omnibus omnium multo florentissimum. At multo esset florentius, si ab Italia impetenda temperasset.

Prîceps omniū ingenia gentium habeat pspecta, et consuetudines cognitas

DE PRINCIPVM AFFINITATIBVS.

Princeps affinitatem cum suis aut situ proximis iungat.

Quidem multo saluberrimũ iudicarim Reip. si Principũ affinitates intra regni fines continerẽtur, aut siqd recedendum sit à limitibus, cum proxime finitimis duntaxat iungerentur, sed ijs, qui ad amicitiæ fidem sint idonei. Atqui non decet (inquiunt) regis filiam nisi cum rege, aut regis filio copulari. At isti priuatorum sunt affectus, suos quantum possint euehere, à quibus oportet Principem alienissimum esse. Minus potenti nubet Principis soror, quid tum postea, si id magis expediat uniuersis? Et illi plus dignitatis, afferat neglecta sororũ coniugij dignitas, quàm si mulierculæ affectum publicis commodis prætulisset.

Qualis uxor sit ducenda Pricipi.

Priuata quædam res est Principum matrimonium. At huc rerũ humanarum summam penè uocari cernimus, ut sæpenumero nobis eueniat, quod olim Græcis ac Troianis in Helena. Quod si placet adhibere delectum Principe dignum, seligatur ex omnibus integritate, modestia, prudentiáq; commendata, quæ optimo Principi morigera sit uxor, et illi liberos utroq; parente, patriáq; dignos generet. Satis honesta est quocunq; sanguine nata, quæ bono Principi bonam præstat uxorem.

Illud in confesso est, nihil æque expedire in rem omniũ, atq; ut Princeps uehementer amet suos, & ab ijsdem uicissim ametur. Ad quos igens habet momen=

tum patria communis, corporum & animorum similitudo, & nescio quid natiuæ fragrantiæ, quam arcana quædam geniorum affinitas addit. At hinc magna pars pereat oportet, si hæc omnia confundant ipa ria matrimonia. Vix enim fieri potest, ut sic natos toto pectore agnoscat patria, aut sic nati toto pectore sint dediti patriæ.

Et tamen uulgus hæc uelut adamantina publicæ concordiæ uincula putat, cum hinc res ipsa doceat maximos rerum humanarum tumultus exoriri, dum hic queritur ex sponsalium pactis præteritum nescio qd, hic offensus re quapiam sponsam abducat, ille mutato consilio renuntiat priori, & aliam ducit in thalamum, alius aliud quippiam causatur. Sed quid hæc ad Remp? Si Principum inter se affinitas præstaret orbi tranquillitatem, optarem omnes sexcentis affinitatibus esse colligatos. At quid ante paucos annos profuit affinitas, quo minus Iacobus Scotorum rex infestis copijs inuaderet Angliæ fines? Et fit aliquoties ut post diutinos bellorum tumultus, post innumeras clades tãdem affinitate contracta, res componatur, sed utraq; parte iam malis delassata.

Ex affinitatibus mala.

Illud agendum Principibus, ut æterna quædam pax coeat inter omnes, & in hoc conferant sua consilia. ut affinitas pacem conciliet, certe perpetuam non potest. altero defuncto, soluitur concordiæ uinculum. Quod si ueris rationibus pax conflaretur, ea stabilis esset ac diuturna. Sed dixerit aliquis, liberorum propagatione coniunctionem eam perpetuam reddi. Cur igitur inter hos maxime bellatur, inter quos sum

ma propinquitas est? Immo per hanc propagationem potissimum oritur regnorum commutatio, dum ditionis ius aliunde alio transfertur, dum hinc decedit aliquid, & illi accrescit, quibus ex rebus grauissimi tumultus exoriri solent.

Igitur hisce rationibus non fit ne coriantur bella, sed fit ut atrociora moueantur, & crebriora. Dum enim regna regnis affinitate connexa sunt, quoties unusquispiá offensus est, is affinitatis iure concitat & cæteros, ut ex qualibet leui offensa magna pars orbis Christiani statim ad arma moueatur, et immensa Christiani sanguinis iactura placatur unius hominis stomachus. Ab exemplis consulto tempero, nequid offendam quenquam. In summa, huiusmodi affinitatibus Principum res fortassis augentur, at populi res atteruntur, & affliguntur. Cæterum bonus Princeps non aliter iudicat suas res prospere habere, nisi cum Reip. commoditatibus consulitur. ut ne dicam interim quod hac uia non admodum humaniter agitur cum ipsis puellis, quæ nonnunquam in procul semotas regiones ad homines lingua, specie, moribus, ingenijs dissimillimos uelut in exiliū relegantur, felicius apud suos uicturæ, ut aliquanto minore strepitu. Quanquam autem hanc consuetudinem uideo receptiorem, quàm ut sperem posse conuelli, tamen uisum est admonere, siquid forte præter spem euenerit.

DE PRINCIPVM OCCVPATIONIBVS IN PACE.

PRinceps igitur Christi decretis, & sapientiæ præsidijs instructus nihil omnium habebit carius, immo nihil aliud habebit carū, q̃ populi sui felicitatē, quē oportet uelut unicū corpus ex æquo tum diligere, tū curare. Et in hoc unū omneis cogitationes, omneis conatus, omnia studia destinabit, ut ad cummodū administret prouinciam sibi creditam, ut & Christo rationem exacturo probetur, & apud mortales omneis honestissimam sui memoriam relinquat. Prīceps populū suum amet.

Siue domi sit Princeps, aut in secessu, laudatum illum Scipionem imitetur, qui negabat se unquam minus esse solum, quàm cum solus esset, aut minus otiosum esse, quàm cum esset in otio, quod is quoties uacaret à Reip. negocijs, semper animo secum agitabat aliqd, quod ad ciuitatis salutem aut dignitatem pertineret. Imitetur Aeneam Virgilianum, quem prudentissimus poeta frequenter alijs dormētibus multa per noctem suo cum animo uoluentem facit, quo rectius suis consuleret. Et Homericum illud omnibus regiæ parietibus, sed magis regum animis inscribi decet.

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα.
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Quorum carminum hæc fermè sententia est.
Haud decet hunc solidam noctem indulgere sopori,
Cui populi commissi, & tanta negocia curæ.

Siue uersetur in publico, semper aliquid agat, quod ad rem communem faciat, hoc est nusquam non principem agat.

Non latendum Principi.

At magis decet Principem in publicis uersari functionibus, quàm abditum agere. Quoties autem prodit, aduigilet ut ipse uultus, incessus, & præcipue sermo talis sit, ut populum reddat meliorem, memor quicqd fecerit, aut dixerit, ab omnibus obseruari, cognosciq;.

Reges Persarũ publico abstinebant.

Nec enim probatum est sapientibus uiris Persarum institutum, apud quos domi abditi uitam exigebant. Et hac una uia studebant à suis magnifieri, quod nunquã conspicerentur, & rarissime sui copiã facerent populo. Quod siquando prodibant, nihil aliud, quàm fastum barbaricum, & opes malo populi immodicas ostentabant. Reliquum æuum aut lusibus, aut furiosis expeditionibus transigebant, perinde quasi deesset quod pacis temporibus agat egregius Princeps, cum tantæ semper pateat pulcherrimorum facinorum seges, si modo adsit Principe dignus animus.

In publicis uersari functiõibus regi pulcherrimum.

Et sunt hodieq; nonnulli, qui putent id esse parum regium, quod solum est regibus pulcherrimum, in publicis functionibus uersari. Quemadmodum et episcopi nonnulli nihil minus suum esse ducunt, quàm id quod unum episcopo dignum est, docere populum, ac miro consilio quod peculiare est episcoporum, id ueluti dignum in alios relegant, quod sordidissimum, id sibi potissimum uindicant. At non puduit Mithridatem non minus eruditione quàm imperio nobilem regem suo ore, nulloq; interprete populo ius reddere, quod ut faceret uiginti duas linguas ad plenum legitur

perdidisse. Nec Philippus Macedonum rex parum decorum regi iudicauit, quod quotidie cognoscendis causis sederet. Nec Alexander magnus huius filius, quanquam aliâs ad insaniam usq; ambitiosus, cui morem hunc fuisse proditum est, ut altera aure manu obturata cognosceret, dicens sese alteram illam integram seruare diuersæ parti.

Cur à publicis functionibus et cognoscendis causis abhorreant Principes

Verum quo magis ab hisce rebus abhorreant nonnulli, peruersa educatio Principum in causa est. Etenim iuxta uetus prouerbium, quam quisq; nouit artem, in hac se libenter exercet, refugiens ab ijs, in quibus intelligit se parum ualere. Qui fiat igitur, ut qui inter assentatores et mulierculas primum prauis opinionibus, deinde uoluptatibus corruptus primos illos annos in alea, choreis, & uenatu consumpserit, postea gaudeat in his uersari functionibus, quarum usus diligentissimam requirebat meditationem?

Principi nunquã deest qđ agat.

Homerus negat Principi tantum esse otij, ut totam noctem edormiat, et isti nihil aliud student, nisi ut nouis subinde uoluptatibus totius uitæ tædium fallant, perinde quasi nihil omnino sit, quod agant Principes. Bono patrifamilias nunquam deest, quod curet in una domo, & Principi deest, quod agat in tam uasta ditione?

Quid agendũ Principi

Bonis legibus occurrendum est malis moribus, corrigendæ leges deprauatæ, tollendæ malæ, prospiciendi magistratus integri, puniendi aut cohibendi corrupti. Exquirẽdæ rationes, quibus tenuem plæbeculam quàm minimum grauet, quibus ditionem suam latrocinijs ac maleficijs liberet, idq; quam potest minimo sanguine, quibus suorũ perpetuam concordiam alat, ac sta-

biliat. Sunt his minutiora quædam, sed non indigna, quamuis magno Principe, lustrare ciuitates, sed hoc animo, ut omnia reddat meliora, quæ parum tutæ sunt, communiat, publicis ædificijs ornet, item Pontibus, porticibus, templis, ripis aquæductibus, loca pestilentiæ obnoxia purget uel mutatis ædificijs, uel desiccatis paludibus, Amnes incommode fluentes aliò deriuet, Mare pro cōmoditate publica uel admittat, uel arceat, Neglectos agros colendos curet, quo magis suppetat annonæ uis. Parū utiliter cultos aliter coli iubeat, ueluti ne illic uineta sint, ubi uinum cultura indignū prouenit, et frumenta gigni possunt. Huius generis sex millia sunt, quæ curare Prīcipi sit pulcherrimū, bono Principi etiam iucundum, ut nihil unq̄ sit opus uel otij tædio bellum quærere, uel alea fallere noctem.

Prīceps in Reip. rebus sit splendidus, in priuatis frugalis.

In his, quæ ad Remp. pertinent, conuenit Principem esse non luxuriosum, aut profusum, sed splendidū, uelut in publicis ædificijs, aut ludis, in excipiendis legationibus, si quæ populi causam agant. In his, quæ priuatim ad illum pertinent, erit frugalior & contractior, partim ne publico sumptu sibi uiuere uideatur, partim ne ciues suos luxuriem doceat, multorum malorum parentem.

Danda Principi opera nō ut maiorem, sed ut meliorem ditionem

Video ueterum permultos in hoc errore fuisse, & utinam hodie nullos idē habeat error, ut huc omneis conatus suos intenderent, non ut meliorem redderent suam ditionem, sed ut maiorem, quibus illud sæpenumero uidemus euenisse, ut dū propagando student imperio, etiam id perderent, quod possederant. Non ab re tantopere laudata est illa Theopompi uox, qui ne-

perio, etiam

gauit sua referre quàm ingens relinqueret liberis suis imperium, modo melius ac stabilius. Et Laconicum illud prouerbium dignum mihi uidetur, quod omnium Principum insignibus asscribatur. σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει, hoc est spartam sortitus es, hanc orna. tionem suā reddat.

Hoc sibi penitus persuasum habeat bonus Princeps, nihil à se geri posse magnificentius, quàm si quicqd est hoc regni, quod sors dederit, florentius reddat, ac modis omnibus ornatius. Laudatus est à doctissimis uiris Epaminundæ ducis animus, cui cum per inuidiam magistratus esset delegatus, humilis ac uulgo cõtemptus ita gessit, ut deinceps inter honestissimos habitus à maximis uiris ambiretur, negans magistratum dignitatem afferre uiro, sed uirum magistratui. Epaminundas.

Id consequetur, si, quemadmodum ex parte demonstrauimus, eas res curet maxime, per quas Resp. stabilitur & illustratur, eas rursus excludat, & arceat, quæ Reip. statum reddũt deteriorem. Adiuuatur enim maxime boni Principis exemplo sapientia, uigilantia, magistratuum & officiorum integritate, sacerdotum sanctimonia, ludi magistrorum delectu, æquis legibus, & ad uirtutem conducentibus studijs. In his igitur augendis & confirmandis sit omnis boni Principis cura. Læditur autem diuersis, quæ facilius excludentur à Rep. si stirpes ipsas ac fontes conabimur tollere primum, unde hæc nasci deprehendimus. In huiusmodi rebus sollicitum & ingeniosum esse, Christiani Principis est philosophia. In hæc salubriter cõspirare, in hæc sua simul conferre consilia, id demum Quo pacto regnum florẽtius reddatur.

Christianis dignum Principibus.

ὁ μοίω-σις. Quemadmodum corpora cœlestia, si uel paululum tumultuentur, aut recto cursu diuarient, non sine graui rerum humanarum pernicie id faciunt, id quod palàm uidemus in defectibus solis ac lunæ, ita summi Principes, siquid aberrent ab honesto, aut siquid ambitione, ira, stultitia'ue peccent, id protinus ingenti totius orbis malo faciunt. Nec enim ulla unquam eclipsis sic afflixit hominum genus, ut Iulij Pontificis, et Lodouici Galliarum regis dissidium, quod nuper & uidimus, & fleuimus.

DE BELLO SVSCIPIENDO.

Cunctā ter et circunspecte suscipiendū bellum.

CVm nusquam oporteat Principem præcipiti esse consilio, tum haud alibi cunctantior erit aut circunspectior, quàm in suscipiendo bello, quod alijs ex rebus alia nascantur incommoda, ex bello semel omniū bonarum rerum naufragium oriatur, omnium malarum rerum pelagus exundet. Deinde quod non aliud malum hæret tenacius, bellum è bello seritur, è minimo maximum, ex unico geminum, ex ludicro serium & cruentum nascitur, & alibi nata belli pestis in proximos etiam, immo in procul etiam dissitos propagatur.

Quādo tandem suscipiendū bellū. Bonus Princeps nunquam omnino bellum suscipiet, nisi cum tentatis omnibus nulla ratione uitari potuit. Hoc animo si fuerimus, uix unquam existet inter ullos bellum. Deniq; si uitari non potest res tam pesti-

lenis, tum proxima cura fuerit Principis ut quamminimo suorum malo, quamminimo Christiani sanguinis impendio geratur, & quampotest ocyssime finiatur.

Quæ sint ante cogitanda Principi bellũ suscepturo.

Primum illud expendat Princeps uere Christianus, quantum intersit inter hominem, paci ac beneuolentiæ natum animal, & inter feras ac beluas, prædationi, belloq; natas. Ad hæc, quantum intersit inter hominem, & hominem Christianum. Deinde contẽpletur, quàm expetenda, quàm honesta, quamq; salutifera res sit pax. E diuerso, quàm calamitosa simul & scelerata res bellum, quantumq; malorum omniũ agmen secum trahat, etiam si iustissimum sit, si quod omnino bellum iustum uocari debet, postremo sepositis affectibus uel tantisper rationem in consiliũ adhibeat, dum uere supputarit, quanti constiturum sit bellum, & num id, quod bello deniq; petitur, tanti sit, etiam si certa sit uictoria, quæ non semper optimæ causæ fauere solet. Expende curas, sumptus, pericula, molestum & longum apparatum. Accersenda barbarica fex sceleratissimorum hominum, & dum Princeps erga Principem animosior uideri uis, etiam data pecunia blandiendum ac seruiendum militi mercænario, quo qdẽ hominum genere non est aliud uel abiectius, uel execrabilius. Nihil bono Principi carius, q̃ ut suos habeat quã optimos. At quæ maior aut præsentior morum pnicies, q̃ bellũ? Nihil Principi magis in uotis, q̃ ut suos icolumes, ac rebus oĩbus florenteis uideat. At dũ bellare discit, iuuentutem tot periculis obijcere cogitur, & una sæpe hora tot orphanos, tot uiduas, tot orbos senes, tot mendicos, tot infelices reddit.

Non belando q̃ mala res sit bellũ, sed alĩunde discat Priceps.

Nimio constabit orbi Principum sapientia, si quàm te tra res sit bellum, pergant experimento discere, ut senex aliquando dicat, non credebam bellum esse rem adeo pestilentem. Sed ó Deum immortalē, quàm innumeris totius mundi malis istam didicisti sententiam. Intelliget aliquando inutile fuisse regni propagasse fines, & quod initio lucrum uidebatur, summũ fuisse detrimentum, sed interim tot hominum millia uel extincta sunt, uel afflicta. Hæc è libris potius discenda sunt, è commemoratione seniorum, è finitimorum periculis, tot iam annos ille aut ille Princeps pro tali ditione digladiatur. Quanto plus incommodi fuit illic, quàm commodi?

Eiusmodi res instituet bonus Princeps, quæ perpetuo placeant. Quæ affectu sumuntur, tantisper probantur, donec eo tenemur affectu. At quæ iudicio suscipiuntur, & iuueni placuerunt, eadem placebunt et seni. Verũ id nusquam magis obseruandum, quàm in suscipiendo bello.

Bellũ inter Christianos non bellum sed seditioẽ.

Plato seditionem uocat non bellum, quoties Græci cum Græcis belligerarentur, idq́; si quando incidisset, modestissime iubet geri. Quonam igitur nomine uocandum censemus, quoties Christiani cum Christianis digladiantur tot uinculis inter sese connexi? Quid, cũ id ob titulũ nescio quem, ob priuatum odiũ, ob stultam aut iuuenilem ambitionem, & crudelissime geritur, & in multos prorogatur annos?

Sic Principes quidam imponunt sibi. Est omnino bellum aliquod iustum, & mihi causa iusta est suscipiendi. Primum an omnino iustum sit bellum, in medio

relinquemus. cui non uidetur sua causa iusta? Et inter tantas rerum humanarum mutationes ac uicissitudines, inter tot pacta fœderáq; nunc inita, nunc rescissa cui possit deesse titulus, si qualiscunq; titulus satis est ad mouendum bellum?

At Pontificiæ leges non improbant omne bellum. Et Augustinus alicubi probat. Laudat & diuus Bernardus milites quosdam. At Christus ipse, at Petrus, at Paulus ubiq; diuersa docent. Cur horum authoritas minus apud nos ualet, quàm Augustini, aut Bernardi? Augustinus uno aut altero in loco bellum non improbauit. At tota Christi philosophia dedocet bellū. Apostoli nusquam non improbant. Atq; illi ipsi sancti doctores, à quibus uolunt uno aut altero loco probatum bellum, quot locis idem improbant, ac detestantur? Cur his omnibus dissimulatis captamus qđ alat nostra uitia? Postremo, siquis rem excutiat diligentius, is reperiet à nemine probatum hoc bellorum genus, quo nunc uulgo conflictamur.

Christus & Apostoli bellū ubiq; detestantur.

Quædam artes ob hoc reiectæ sunt à legibus, quod nimium affines essent imposturæ, & plerunq; dolo tractarentur, uelut Astrologia, & Alcumistica, quam uocant, etiā si fieri potest, ut aliquis hisce rebus recte utatur. Id longe iustius fiat in bellis, quorum etiam si possit aliquod esse iustum, tamen ut nunc sunt res mortalium, haud scio an ullum eiusmodi reperire liceat, hoc est cuius author non sit ambitio, aut ira, aut ferocitas, aut libido, aut auaritia. Sæpenumero fit ut proceres profusiores quàm pro re familiari, data opera bellum suscitent, quo suorum etiam expilationibus

Cur à Principibus bella suscipiantur.

rem augeant domi. Fit aliquoties ut Principes inter se colludant, & fictis titulis rem gerant, quo magis attenuent populi uires, & publicas malis partem suas stabiliant. Quapropter bonus et Christianus Princeps omne bellum quantumuis iustum suspectum habere debet.

At inculcant non esse ius deserendum. Primum istud ius magna ex parte ad priuatum Principis negotium pertinet, siquid illi accreuit ex affinitate. Vt iniquum sit hoc tam immensis populi malis persequi, & dum nescio quàm ditionis accessionem persequeris regnum uniuersum expilare, & in extremum discrimen adducere. Offendit Princeps Principem in re leuicula, eaq; priuata, nempe in affinitate aut alia simili, quid hoc ad uniuersum populum?

Eundũ ad arbitros si dissidium natum fuerit. Omnia bonus Princeps publicis metitur commoditatibus, alioqui ne Princeps quidem fuerit. non idem est ius in homines, & in pecudes. Bona pars imperij consensus est populi. ea res primo reges peperit. Quod si quod dissidium ortum fuerit inter Principes, cur non potius ad arbitros itur? Sunt tot Episcopi, tot Abbates, et eruditi uiri, tot graues magistratus, quorum sententia rem confici decebat, potius quàm tot stragibus, tot expilationibus, tot orbis calamitatibus.

Primum suspectum esse debet Christiano Principi suũ ius, deinde si maxime constet, expendere oportet an tantis totius orbis malis sit uindicandum. qui sapiunt, malunt aliquoties rem perdere, quàm persequi, quod hic perspiciant minus esse dispendij. Mallet (opinor) Cæsar concedere de iure suo, quàm monarchiam illã

uetterem persequi, & ius illud, quod illi deferunt iu= re consultorum literæ?

Contra bellū remedia.

At quid erit tutum (inquiunt) si nemo ius suum perse quatur? Persequatur sane, si id expediat Reip. modo ne nimio constet ciuibus ius principis. At nunc quid usquam tutum est, dum suum quisq; ius tam ad uiuum persequitur? Videmus bella ex bellis nasci, bella bel= lis succedere, nec ullum tumultuandi modum, aut fi- nem. Satis igitur constat hisce rationibus nihil agi. Proinde diuersa tentanda remedia. Ne inter amiculos quidem constabit necessitudo, nisi alter alteri nonnun quam concesserit. Maritus sæpe quædam condonat uxo ri, ne scindat concordiam. Bellum quid gignat, nisi bel lum? At ciuilitas ciuilitatē inuitat, æquitas æquitatē. Mouebit & hoc Principem pium, et clementem, quod perspiciat ex tam immensis malis, quæ bellum omne secum inuehit, maximam partem ad eos redire, ad quos bellum nihil attinet, quiq; his calamitatibus sunt indignissimi.

Quid cogitandū Principi bellaturo.

Postea quam Princeps uniuersorum malorum subdu= ctis calculis summam collegerit (si tamen unquam col ligi possit) tum ita secum cogitet. unus ego tot malorū author fuero? Tantum humani sanguinis, tot uiduæ, tot luctu funestæ domus, tot orbi senes, tot indigne egē tes, tanta morum, legum, ac pietatis pernicies mihi uni imputabitur? Hæc mihi luenda Christo?

Non potest Princeps ulcisci hostem, nisi prius hostilia fe cerit in suos. Expilandus populus, accipiendus miles, non sine causa Maroni dictus impius. Excludendi ci ues ab hisce regionibus, quibus antea suo bono fruebā

tur. Includendi aues, ut includas hostem. Et sæpenumero fit ut atrociora committamus in nostros, quàm in hostem.

Bellum sumptuosius pace

Vt difficilius, ita pulchrius est extruere præclaram ciuitatem, quàm demoliri. Videmus autem ab idiotis et priuatis condi florentissimas urbes, quas Principum iræ demoliuntur. Et sæpenumero maiore negotio & ĩpensa demolimur oppidum, q̃ aliud nouũ condi poterat, ac bellum tanto sumptu, tanto dispendio, tanto studio, curáq; molimur, ut decima earum rerum portione pax constare potuerit.

Eam gloriam semper affectet bonus Princeps, quæ sit incruenta, et cum nullius coniuncta malo. In bello ut optime res eueniat, tamen alterius partis felicitas, alterius est pernicies. Sæpenumero flet & uictor nimio emptam uictoriam.

Abstinẽdum à bellis uel ob Christiani nominis honorem.

Si non mouet nos pietas, si non orbis calamitas, certe moueat honos Christiani nominis. Quid censemus loqui de nobis Turcas, & Saracenos, cum uideant tot iam sæculis adeo nihil conuenire inter ullos Principes Christianos? Nullis fœderibus cohærere pacem? Fundendi sanguinis nullum esse modum? & minus esse tumultus inter ethnicos, quàm inter eos, qui ex Christi doctrina summam profiteantur concordiam?

Quàm fugax, quàm breuis, quàm fragilis est hominum uita, & quot obnoxia calamitatibus, quippe quam tot morbi, tot casus impetunt assidue, ruinæ, naufragia, terremotus, fulmina. Nihil igitur opus bellis accersere mala, et tamen hinc plus malorum quàm ex omnibus illis.

Concionatorum partes erant dissidiorum affectus ex animis uulgi penitus reuellere. Nunc ferè Gallū odit Anglus non ob aliud, nisi quod Gallus est, Anglum Scotus, tantum quia Scotus est, Germanum Italus, Eluetium Sueuus, atq; item de cæteris. regio regioni inuisa, ciuitas ciuitati. Cur hæc stultissima nomina magis nos distrahunt, quàm conglutinat omnibus commune Christi uocabulum?

Officii concionatorum.

Vt donemus aliquod bellum esse iustum, tamen quoniam uidemus in hanc pestem insanire mortales omnes, sacerdotum prudentiæ fuit in diuersam partem auocare plebis ac Principum animos. Nunc uidemus hos nonnunquam esse belli faces. Non pudet episcopos uersari in castris. Illic crux, illic Christi corpus, et cum re plusquam tartarea miscent cœlestia sacramenta, & in tam cruento dissidio adhibent summæ charitatis symbola. Quodq; magis est absurdū, in utrisq; castris adest Christus, uelut ipse secum pugnans. Non sat erat inter Christianos tolerari bellum, nisi summus etiam haberetur honos?

Sacerdotum partes.

Si non tota undiq; Christi doctrina cum bello pugnat. si unum proferre possint illi belli nomine commendatum, bellemus Christiani. Permissum erat Hebræis bello confligtari, sed consulto Deo. At nostrum oraculum, quod assidue nobis in Euangelicis literis resonat, à bello deterret, et tamē belligeramur insanius, quàm illi. Dauid alijs uirtutibus Deo fuit gratissimus, et tamen uetuit ab hoc sibi condi templū, non ob aliud, nisi quod sanguinarius, hoc est bellator esset. Solomonē pacificum in hoc delegit. Si hæc acta sunt inter iudæ

À bellis deterrēt euangelia.

os, quid de nobis fiet Christianis? Illi Solomonis umbram habebant, nos uerum Solomonem, pacificum illum Christum omnia conciliantem, quae in coelis sunt, & quae in terra.

Bellũ in Turcas. Ego nec in Turcas bellum temere suscipiendum esse censeo. Primum illud mecum reputans Cristi ditionem longe diuersa uia natã, propagatam, et constabilitam. Neq; fortasse conuenit alijs rationibus uindicari, quàm quibus orta, propagataq; est. Et uidemus huiusmodi bellorum praetextibus iam toties expilatam plebem Christianam, nec aliud quicquam actum. Iam si fidei negotium agitur, ea martyrum tolerantia non militum copijs aucta, illustrataq; est, sin de imperio, de opibus, de possessionibus pugna est, etiam atq; etiam uidẽdum est nobis, ne res ea parum sapiat Christianismũ. Quin ut nunc sunt ferè, per quos huiusmodi bella gerũtur, citius fiat, ut nos degeneremus in Turcas, q̃ illi per nos reddantur Christiani. Primum hoc agamus, ut ipsi simus germane christiani, deinde si uisum erit, turcas adoriamur.

Prĩcipes sint studiosi pacis. Verum de belli malis aliâs plura conscripsimus, quae non est huius loci repetere. Tantum illud hortabor Principes Christiani nominis, ut omissis fictis titulis et fucatis praetextibus serio, totoq; pectore hoc agant, ut tam diutina, tamq; foeda bellandi rabies inter Christianos finiatur, et inter eos, quos tot copulant pignora, pax & concordia coeat. In hoc ingenium expliceant suum, in hoc uires expediant, in hoc consilia cõferant, in hoc neruos omneis intendant. qui magnĩ uideri student, sic se magnos probent. Id siquis prae

stiterit, is rem longe splendidiorem confecerit, quàm si totam Africam armis subegerit. Nec admodum difficile factu fuerit, si suæ quisq; causæ blandiri desinat, si sepositis affectibus priuatis rei communis negotium agamus, si Christus nobis sit in consilio, non mundus. Nunc dum suum quisq; negotium agit, dũ Pontifices et Episcopi de ditione, et opibus anxij sunt, dũ Principes ambitione, aut ira feruntur præcipites, dum his obsequuntur sui compendij gratia omnes, in has nimirum rerum procellas incurrimus stultitiæ ductu. Quod si communi consilio commune negotium ageremus, etiam ea, quæ cuiq; priuata sunt, magis florerent. Nunc & hoc perit, pro quo solo digladiamur.

Neq; mihi dubium est Principum illustrissime, quin hoc sis animo. Sic natus es, sic ab optimis & integerrimis uiris institutus. Quod superest, precor ut Christus optimus maximus tuos egregios conatus bene fortunare pergat. Dedit ille incruentum imperium. Idem uelit semper esse incruentum. Ille Princeps pacis dici gaudet. Faxit idem ut tua bonitate, tuaq; sapientia tandem ab insanissimis bellis liceat feriari. Pacem nobis commendabit etiam præteritorum malorum recordatio, & tui beneficij gratiam superiorum temporum calamitates conduplicabunt.

Peroratiuncula ad Carolũ Prĩcipem Maximiliani Cæs. nepotẽ.

AD ILLVSTRISSIMVM BVRGVNdionum Principem Philippum, inuictissimi Cæsaris Maximiliani filium, de triumphali illius in Hispaniam profectione, déq; felici reditu, Panegyricus per Des. Erasmum Roterodamũ.

ii

Elis nolis, boni consulas oportet, sædulitatem atque adeo licentiam nostram, Philippe Principum felicissime, quod ultro nobis parteis sumpsimus tibi, diuino fauore, feliciter reduci, uelut publica uoce gratulandi, non ut inusitatam omnium lætitiam nostra oratione cognosceres, quam alioqui uel auribus atq; oculis tuis credere, uel certe ex tui ipsius animi sensu facile poteras æstimare, sed partim ut hũc diem, quo nullus adhuc illuxit patriæ candidior auspicatiorq; omnibus gentibus, ac posteritati quoq; (si modo quid tale dici queat à nobis, ut literis in posteros transmitti mereatur) testatissimum celeberrimumq; redderemus, partim quod uicti incredibili gaudio, ac (propè dixerim) ebrij, quo tuus optatissimus reditus omnium animos nouo more lymphauit, ne potuimus quidem nobis ipsis temperare, quin uoluptatem hanc incomparabilem apud tuam celsitudinẽ depromeremus, effunderemus, iactaremus ĩsolentiam efferuescentis lætitiæ nostræ sublimitas tua ferat opor

ret, quippe quæ tantum ipsa causam ministrauit. Difficile est silere cum doleas. Vere quidem hoc M. Tullius. At longè difficillimum, non loqui, cum lætitia gestias. Quis enim non aliquando uel ipso sensu didicit, quàm sit arduum, ingens animi uulnus silentio premere? At nos profecto hodiernus docuit dies, impendio difficilius esse immodico īperare gaudio, præsertim quod impatientibus uotis hoc dulcius contigit, quo serius, ac tum non indulgere animo, cum iam sese non capiunt intra præcordiorum sinus, exundantium æstus gaudiorum, & in gloriando tenere modum, cum lætitiæ nullus omnino sit modus, denique tum cohibere uocem, cum iam affectui nulla uox par esse queat. Crœsi filio, quem mater mutum ædiderat, uehemens affectus uocem excussit, exprimente ui delicat pietate, quod non indiderat natura. Echeden item siue Aeglen (nam de nomine uariant authores) Samium athletam, antea semper elinguem, indignatio prærepti tituli præmijq; interuersi, repente uocalem reddidit. Nos uero in tam pio tamq; ineffabili gaudio, quod mutis etiam, quod ipsis (pœne dixerim) saxis sermonem queat extundere, qui queso non loqui possimus? Nihil tam sui iuris non est, quàm animus inopinata recentiq; lætitia superfluens. Sed qd apud Principem indulgentissimum, patriæq; non minus amantem quàm charum, iandudum offensam deprecamur inepti? Quasi uero ullum omnino officiū futurum fuerit illi gratius, quàm quod & à patria, & ultroneum sit, quodq; non aut metus extorserit, aut cuiuspiam iniunxerit authoritas, aut publica fla

gitarit consuetudo, sed affectus liberrimus, ac singularis in eum pietas imperarit. Non carebant adulandi specie, ueterum encomia atq; epithalamia. Non poterat funebribus laudationibus perinde sua constare fides. Cur ita? Nempe solennes erant. Demiror, si magnopere cœperunt reges, Panegyrici quondam in conuiuijs dicti. Quare? Nimirum intelligebant hoc obsequij suis cupiditatibus tribui. Parum (ni fallor) cordatiores Principes commouebant illæ uel populi uel senatus acclamationes. Quamobrem? Quia ibi siluisse, uidelicet erat refragari, & non acclamasse erat reclamasse. Minus erat accepta gratiarum actio, quam publico more nouus COS. exhibebat Imperatori. Cur? Nam eam & decreuerat Senatus, et mos urbis exigebat. Nunquam autem syncerior atque ab assentationum fucis purior potest uideri gratulatio, quàm cum nulla gratulandi necessitas. Nulla credi debet īcorruptissimi Principis auribus iucundior, quàm quæ non more solenni, sed præter morem amori tribuitur, & quam non ars finxit, sed expressit pietas. Quanquam equidem haud recusarim intempestiuius uideri nostrum officium, modo qđ de gratia decesserit, id ad libertatis fideiq; pōdus accedat. Malim enim apud te de gratia quàm apud reliquos omnis de synceritate in periculum uenire, siquidē alterutrū incommodum sit accipiendū. Atqui nihil necesse est. Immo quoniam uti te tuis, charitate non cedere constat, ita gaudio nequaquam īparem esse consentaneū est, futurū confidimus, ut cōmunem tibi nobiscum læticiā cōmemoratione nostra quasi refricari renouariq;, tam tuæ

in patriam, cui redditus es, pietati gratum accidat, quam nostris ergа te quem recepimus, affectibus iucundum. Atq; utinam in praesentiarum adsit ea dicendi facultas, qua rei magnificentiam, orationis amplitudine liceat assequi tantum. Neq; enim mihi laborandum existimo, ut ea uel uerborum phaleris ac lenocinijs enitescere, uel rethoricarum amplificationum praestigijs crescere atq; attolli uideatur. Spe maius est, si de uero nihil detero. supra uotum est, si de splendore nihil obscuro, tantum abest, ut fucos ullos desyderem. Vnde enim non dicam mihi, sed cuiquam omnino mortalium, tam diues artis oratoriae supellex, quae profectionem istam tuam Hispaniensem, omnibus triumphis speciosiorem, quae solennes cum regibus congressus, quae tot gaudia gentium, quae totius biennij tā multa decora, quae festiuissimum reditum fando aequiparet? Quae tanta grauitas eloquendi, quod orationis flumen usq; adeo torrēs, ut digne repraesentet, quāto dolore te patria dimiserit abeuntem, quanta sollicitudine prosecuta fuerit absentem, quàm anxijs uotis desyderauerit morantem, quanto nunc animi gaudio conspiciat reducem, conspiciat incolumem, neq; adeo incolumem modo, uerum etiam tot egregijs animi fortunaeq; dotibus cumulatiorem, ornatiorem, feliciorem? Quibus profecto de rebus planè silere, extremi stuporis sit, tibi non gratulari, maleuoli atq; inuidi, nō gratari superis authoribus, prorsus ingrati atq; impij. Haec igitur dum oratione fideli magis quàm ornata facio, oro & te clarissime Princeps, & uos ornatissimi proceres aulici, ut me quemadmodum coepistis

benignis

benignis auribus audiatis. Sed unde tandem in tam immenso rerum agmine potissimum dicendi sumam initiũ? Nisi quod iuuat in primis (uel quia iam deniq; tutum, uel quod ad præsentis lætitiæ cumulum uehemẽter facit) meminisse doloris præteriti, qui nobis hoc tam multiplex quasi fœnus gaudiorum peperit. Quandoquidem & securitatem dulciorem reddit, periculorum recordatio, et felicitatis sensum acuit, ante actorum malorum memoria. Premebat quoad poterat ingentem animi molestiam, patria tuæ sublimitatis amantissima, grauemq; pectoris sollicitudinem, frõtis serenitate tegebat, ne uidelicet auspicatissimum iter tuum, uelut omine tristiore funestaret, & tamen sensisse te puto, inuitis genis erumpentes lachrimas, ac parum bene dissimulata suspiria, cum sub oculis nostris duæ illæ ad hispanicam profectionem pompæ adornarentur, omnium quas nostra uidit ætas pulcherrimæ, neq; opibus tantum, sed multo magis apparatus arte rationeq; uisendæ, In quarum altera, tu splendidissimo procerum aulicorum comitatu stipatus, inter pulchros pulcherrimus, sic procul eminebas, ut ĩter reliquos syderum ignes, aureus elucet Hesperus, In altera rursus generosissima coniux Iohanne, festiuissimo nympharum agmine cincta, Homericæ illius instar Dianæ, inter decentes omneis, ipsa regia specie decentior incederet, quàm alijs lætum futurũ, tam nobis in præsens triste spectaculum. Herebit herebit semꝑ animis nostris, lætus dicam an tristis? certe sollicitus ille dies pridie nonas Nouembres, quo, quod nonnulli literis prodiderunt inclyte Princeps, hoc tu patriæ, ti-

bi uicissim patria, ueris expressit affectibus, uidelicet hoc esse populo suo bonum Principem, quod animus est corpori, quod sol, orbi terrarum. Quam ægre quantoq; cum animi uulnere tu diuellebare (neq; enim non sentiebamus) ut illa concidit, ut exanimata est, ut ne uiuere quidem sese iudicabat, cum te sibi mentem ac lucem unicam subduci uideret. Discedit anima, mox corpus uniuersum collabatur oportet. Tolle solem è mundo, protinus omnis ista tam nitida naturæ facies squalebit horrebitq;. Summoue Principem è patria ilico frigeant emarcescantq; necesse est, quæcunq; ante floruerunt uiguerunt'q;. Atqui si te tantum ut dominum uereretur, tuam absentiam suam esse libertatem autumasset. Nunc autem quoniam ut parentem amat, ut lumen suum suspicit, ut delitias suas amplectitur, nihil magis in uotis habet, quàm ut te præsente perpetuo liceat frui. Tutam sese non credit cum abs te non uidetur, afflictam putat simul atq; te non uidet. Proinde cum non ignoraret uxori tuæ causam profectionis esse magnopere piam, nempe ut amantissimis parentibus, & si nondum ætate fessis, tamen iam senectæ limini (ut uocat Homerus) uicinis, desyderium sui copia expleret, tibi uero etiam grauissimam, nimirum ut opulentissimi, florentissimiq; Hispaniarum regni habenæ, quas iam fatis tibi destinatas apparet, mature tuis manibus admouerentur, atq; assuescerent. Neq; non uidit, quantopere & illius interesset imperij, ad factiones domesticos'q; tumultus præcludendos ut tu illi, uiuo adhuc socero, initiarere, & suaipsius referret suas opes tam magni-

fiat accessione augeri fulcíriq;. Ad hæc cum memoria teneret iam olim, etiam priusquam nascerere, prædictum ab astrologis (siqua modo huic hominum generi fides) te & fatalem quendam nostræ fidei murum, & Turcarum euersorem aliquando fore, sciretq; Hispaniam unicum Christianæ religionis propugnaculum esse, non potuit sibi non blandiri, cum conspiceret iam tibi decorum & immortalis gloriæ tuæ uelut oportunissimum quoddam theatrum apparari. Vidit & alia, quæ prudens hoc loco prætereo. Quorum si nihil fuisset, certe illud non nesciebat, semper hoc egregijs heroibus, tum ad gloriam magnificum, tum ad bene uiuendum salutare, tum ad gerendum imperium conducibile uisum lustrandis uarijs regionibus, & in multorum regum notitiam beneuolentiamq; uenire, & plurimarum rerum usu, Vlysseam quandam, hoc est uiuam parare sapientiam. Cum hæc inquã tam multa sciret patria, tamen o Deum immortalem, quot illa modis obnixa est, quàm grauatim, quàm uix sibi extorsit, ut tuæ subscriberet uoluntati? Non quo tuæ sublimitati, præire cuperet, aut consilium tuum parum probaret, alioqui non salutare modo, uerumetiam necessarium, sed quod amori in te suo, non satis imperaret, Atq; hoc solo nomine minus morigera uideri poterat, quod effusissime diligeret. Qua quidem eius cunctatione, tuus iste clementissimus animus, non solum offensus non est quin potius bifariam illius pietate gaudebas, & quod tam sollicite amaret, et qđ hunc ipsum amorẽ charitate tui uince-

ret. Amoris erat, quod te carere non poterat, amoris uictoria, quod nolle non poterat, quicquid Principem uelle animaduertisset. Porrò cum fortissimus sit amor, ut qui iuxta inclytum poetam uincat omnia, fortissimo fortius sit oportet, illum ipsum omnia uincentem uicisse. Iam igitur profectionis causæ, tam multæ tam graues erant, ut ea uel cum magno periculo fuerit suscipienda. At satis liquebat nihil esse extimescendum, nisi siquid fatale incidisset, & tamen quid tandem illa sibi periculi non fingebat? Quid non anxia pertimuit? Profecto nimisquam uere scripsit quidam, Res est sollicati plena timoris amor, quippe qui tutissimis etiam in rebus, perinde ut in magno discrimine otrepidare consueuit. Terra iter agebatur, Gallias omneis tutas tibi præstabant uel dati obsides, uel quouis pignore certior, Ludouici regis in te animus, præter cognationis uinculum, patrio pœne animo tibi deditì. Hispanias item, Ferdinandus & rex & socer, et tui sitiētissimus obtinebat, Sabaudiam soror Margareta, Germaniam pater Maximilianus, & tamen haud aliter tibi pertimuit, quàm si uitam tuam hybernis fluctibus commisisses, quàm si bello uehementer ancipiti caput exposuisses, nequaquam uel tuæ uel tuorum uirtuti diffidens, quàm alioqui difficillimis quoq; rebus parem esse cognouerat, sed charitati indulgens suæ, nimiæ fortassis, si modo in Principem optimum ulla potest esse nimia patriæ. Quo leuior timendi causa, hoc insignior timentium pietas. Non tam anxia sollicitudine quondam Roma dimisit, uel Scipionem nondum Africanum, uel Paulum Aemylium, cum

alterius, adolescentiæ, ab hoste insidiosissimo, simul & crudelissimo, alterius senectæ ab opulentissimo non iniuria metuendum esse duxisset. Alexandrum seuerum, quo uix alius fuit Princeps laudatior, certa tim & senatus & populus deamabat. Eum cum ista fermè ætate, qua tu nunc es, ad Germanicum bellum proficisceretur, & oppido quàm inuitus dimisit, et uniuersus per centum & quinquaginta passuum millia deduxit, multis quidem cum lachrimis, magnoq; cum animi dolore. Vt paria uota facias, certe hoc calculo uincat tua patria, quod hos affectus exhibuerit ad res tranquillas eunti. Non tam misere metuit noua nupta dulci marito, nauigationem periculosam paranti. Non delicatius mater filio, in grauem militiam abituro. Atq; interim (ne qua fuci posset esse suspicio) erat affectus hic priuato simillimus, tum communis omnium sollicitudo, ijdem uultus, eadem uota, eadem uox uniuersorum. Raro idem fingunt multi, nunquã uniuersitas, præsertim perpetuo. Graui nimirum argumento tua tibi gens declarauit, quos animos tibi gestura, quam operam nauatura sit, si (quod omen auertant superi) res incidat cum hostibus, quæ tam officiose timuerit in rebus pacatissimis. Quid enim non factura sit pro eo Principe in discrimen adducto, quem simul atque uidere desijt, incolumẽ sese non putat? Neque uero simplex erat timendi ratio. Siquidem nonnunquam ea ferè metuebat, quæ liberis solent parentes propicij, interdum simile quiddam patiens, quale (iuxta Mitionem Terentianum) uxor irata patitur atque Zelotipa, diuersa quædam formidabat,

utraq; licet post felicem euentum inaniter, neutra tamen neq; stulte plane, neq; ταχινῶς ut Græci loquuntur, aut abs re. Quanquam & in his qui temere timent, grata consueuit esse beneuolentia. In altero nanq; ueniebant in mentem æstuariæ illæ uolubilis heræ uicissitudines, dubiæq; tempestates, ac ludus ille fortunæ insolens, quem in rebus mortalium assidue gaudet ludere, cuius etiam tranquillitas cordatis uiris consueuit haberi suspecta. Succurrebat illud Maronis, Nusquam tuta fides, Tum quàm nihil in rebus humanis stabile, quantæ pro re nata mutationes animorum. Meminerat non raro accidisse, quæ ne timeri quidem poterant. Reputabat tum longinquæ, tum hybernæ peregrinationis incommoda. Intelligebat communia illa, morbum, ruinam, proditiones, uenena, milleq; id genus fatorum insidias nusquam non posse obtingere. Recursabant animo nonnulla, tum exterorum, tum nostratium Principum exempla, quibus eiusmodi profectio, quæ tibi fauore numinis feliciter cessit, exitium attulisset. Perpēdebat quantum bonorum in te possideret, & quantum factura iacturæ fuerit, siquid accidisset. Non ignorabat, omnem suam incolumitatem, fortunas, opes, pacem, otium, breuiter uniuersam felicitatis suæ summam de tua unius salute pendere. Deniq; modis omnibus hoc magis timuit tibi, quo minus, & per ætatem, & inuictum animi robur timebas tibiipsi. In altera rursum tangebat interdum animum (cur enim iam non audeam fateri?) ne forte sic te regna aliena caperent, ut sui minus meminisses. Verebatur nequa pars or-

bis magis blandiretur oculis tuis, ne scilicet hacte- nus in delitijs domini sui non prima modo, uerum etiam sola, regionem ullam pati cogeretur uel parem uel etiam priorem. Et sciebat illud hominum mo- re euenire, ut nouus amor ueterem uelut clauus cla- uum pellat. Ad hæc legerat, audieratq; Hispani- am uix ulli terrarum amœnitate cedere, regnum opibus uirisq; florentissimum, regem ac reginam tui cupientissimos, gentem Principibus suis obsequentis- simam mireq; deditam. Hæc atque alia permul- ta colligens, aliud ex alio cogitabat, idq; ferè in peiorem partem ut ait Comicus. Nihil autem o- mnino tanti ducebat, ut te diutius carere uellet, memor uetus illud agricolarum adagium, frons oc- cipitio prior est, non tam in uillis, quàm in impe- rijs uerum esse. Cæterum quantum ad desyderij molestiam attinebat, reliquerat nobis tua sublimi- tas liberos tres, bone Deus quàm mira frontis in- dole, quàm iucunda totius oris similitudine, te no- bis uelut referentes. Ac multis quidem ad desy- derij lenimentum, uel ærea signa suffecerunt. Alijs sat fuit esse, qui absentem nomine tantum redderet. Suffecturum fuerat efflictim amanti Didoni, siquis ei paruulus in aula lusisset Aeneas. At ne tam multi- plex quidem solatiũ mederi poterat impatientiæ de- syderij nostri, cum non unus, sed tres quasi Philippi nobis in aulis lusitarent, totq; uiua tui simulachra, te nobis non semel præsentem redderent. Adeo magis unum illud mali obuersabatur animo, qđ discæderes, quàm reliqua omnia commoda quæ manebant Deum

immortalem, quàm insolita illa rerum facies, cum abeuntem te patria udo (ut ait ille) gaudio deduceret, plausum cum gemitu, cum uero dolore non fictam lætitiam, ingentes spes cum summo metu, pene ex æquo miscens. Miro modo res tam natura pugnantes, intra eadem præcordia simul æstuabant, iisdem pariter uultibus eminebant, ut prorsus incertum diceres, lætior ne fuerit, quod te uideret, an tristior, quod mox non esset uisura, metu ne deiectior, ne quod fatum, tuū sibi reditum inuideret, an spe erectior, quod hoc lætitiæ fœnore sic oneratum hunc diem aliquando conspiceret. Quæ tum regio, quæ ciuitas, quis uicus, quæ domus non gestiebat, uel à suis reuelli sedibus, ac ducem sibi uitæ quoq; atriorem in omnes casus comitari? Quis tuorum non præoptabat tecum, atq; adeo pro te subire, quicquid tibi timebat, potius quàm & à periculis, & à tuo conspectu abesse? Vt te faustis ominibus, ut religiosis comprecationibus, ut sequacibus oculis prosequebamur iam ditionis tuæ pomeriis excedentem, oculis quidem quoad licuit, uotis autem per omnia comitantes. Quam tristis deinde mox, et luctui simillimus squalor omnium uultus occupauit. Cui genti, cui ciuitati non inuidimus, ut quanq; tuus aduentus exhilararat, nulli non lætissimus, sed iam sine nobis. Quam auidis auribus omnes de te rumusculos captabamus. Quàm sitienter, quicquid illa Græca natis ossa poeticarum Dearum linguacissima in uulgus sparserat, facta atq; infecta canens arripiebamus, uidelicet ad gaudij, doloris, spei, metusq; nostrī alimoniam. Vt consternarunt omnium animos, cum

alia quædam tristiora, tum nuncius ille de afflicta Principis ualetudine, & bis, & nimium uerus allatus? Vt rursus erexit de re creata? ut mihi plane ui deretur patriæ pietas, & morbo duas sui egrotasse, et eiusdem sanitate reualuisse. Quid ego hic de publicis uotis dicam? Erant, nec hi pauci, qui priuatim pro tua salute uota nuncuparent, non aliter, quàm in morbo parentis aut filij. Neq; deerant, qui non fuerint dubitaturi semet pro tua incolumitate deuouere, nisi morē hunc Christiana lex improbaret, & tibi displicerēt, quæcunq; cum pietate coniuncta non sunt. Neq; certius timuit (opinor) Po. Ro. Claudio Cæsari per id temporis etiamnum gratiosissimo, cum Hostiam profectum ex insidijs perijsse falsò rumore esset in urbe dissipatum, neq; cunctantius incolumitatis illius fidē admisit, quandoquidem hodieq; non desunt, quibus te sospitem esse uix tot oculi testes, uix deniq; ipsorū oculi fidem faciant. Vtinam interim tuorum uultus, uoces, animi auribus atq; oculis tuis patuissent. Vidisses unumquemq; quasi domesticarum fortunarum oblitum de tua unius salute discrutiari. Nec aliunde interim sermones hominum in conciliabulis, in conuiuijs, in congressibus, nisi de Principis ualetudine, Nullæ aliæ domesticæ confabulationes, ad suos cuiq; lares, & foculum familiarem, ubi nulla neq; gaudēdi, neq; dolendi necessitas, sed libere suas quisq; curas solet effutire. Nunquam illa tam usitata tamq; solennia fuerunt in occursibus, ut uales? quid agitur? Satin recte? Saluan omnia? quantum erant hæc, Vt ualet Princeps? Quid agit Princeps? Satin recte res ha-

bent Principis? Satin salue? Iam rursum minus tristia in discessu illa, uiue, uale, bene sit, quàm hæc, Viuat inclytus Princeps. Bene ualeat optimus Princeps. Bene sit illustrissimo Principi. Desierant homines, sibi fausta precari, omni cura uidelicet in te unum auersa. Nimirum hoc sentiebant, Viuimus, si uiuit ille. male nobis esse non potest, si bene sit illi. In tuto sumus, si ille est incolumis, de unius illius fato, omnes nostræ pendent fortunæ. Vererer nõ nihil, ne posteritas, hæc à me iandudum per adulationem alleuata, sit iudicatura, nisi multorum annalium fide persuasa, crediderit, nullum unquam memoria hominum Principem extitisse, addam illud, ac ne in literis quidem extare, quem sua patria dilexerit. aut synceriꝰ, aut ardentius, quiq; inuicem suos impensius amarit. Præsentium quidem neminem arbitror esse, quin ĩtelligat me omnia, etiamsi maiora fide, uero tamen minora referre. Porrò apud posteros, facile me à uanitatis suspicione uindicabunt, cum alij scriptores historiarum, tum Gulielmus Hermannus meus, quem equidem in hoc tam splendido cœtu honoris causa nomino, uir unus inter doctos optimus, inter bonos doctissimus, qui iampridem res tuas ornatissime Princeps, maiorumq; tuorum, Liuiano pene ore pergit immortalitati consecrare. Sed hactenus quidem de discessu tuo, nunc de commoratione pauca. Auxerat enim & sollicitudinem, & desyderium nostrum, mora opinione diuturnior. Nam ut Zelotypus amor, semper peiora ueretur, ita uotis impatientibus nulla non lenta festinatio. Papæ, quàm longus ille annus, quàm tardi

menses uidebantur nobis, quos sine te egimus. Cui nõ biennium illud, ac ne illud quidem exactum, lustro uisum est prolixius? Haud aliter cupido sponso tarda ĩgrataq; fluũt tempora, sic piger annus Pupillis quos dira premit custodia matrum. Sic horæ numerantur anxiæ parenti, ad diem promissum reducem expectanti filium. Neq; non erant, qui iam in te Græcum illud prouerbium usurparent, ut Callipiden dicerent, non quidem per iocum, ut olim iactatum est in Tyberium Cæsarem lentius absentem, sed plane per impatientiam desyderij serio. Quin etiam interdum quasi desyderio fatiscens patria, nunc tempori tardius eunti, nunc ipsis te remorantibus negocijs indignabatur, nunc inteipsum pijs conuicijs stomachãs, præsentiam tuam hac ferme oratione reflagitabat. Quis quæso tandem morandi finis inuictissime Princeps, ipsa mihi luce carior? Quo nostri tibi cura recessit? Ergo ne ego ex isto pectore potui elabi, quæ te feliciter in lucem eduxi, quæ blande gremio foui, quæ in istum ætatis florem educaui, non sine negotio? Si non prius istinc temet auelles, quàm Hispanias tui copia satiaris, q̃ socero socruiq; sitim expleris tui, q̃ sororis charitati, q̃ parentis pietati satisfeceris, haud equidẽ scio, an unq̃ te sim uisura denuo. Quod siquis magnitudine desyderij mei temporũ spatia metiatur, iam plus decennium abfuisti. Multum quidem Hispaniæ debes nomine affinitatis, at plus mihi titulo pietatis. Liceat enim hoc mihi meo iure dicere. Dederit illa sane quondã sorori maritum, tibi nuper uxorem, at ego uitam dedi. Illi inauguratus es, mihi natus. Fateor o-

omnia debere me tibi, sed tu te uicissim debes mihi. Audacter quidem hoc, sed uere dictum. Nam scio me Principi, non tyranno loqui. Neq; adeo me clam est, quod & iam olim de te præsagit orbis, & iamdudum res ipsa declarat, te unum multis ac maximis imperijs cœlitum decretis Principem esse destinatum. Alia te terra regem, alia asciscet imperatorem, alia alijs titulis adoptabit. Quæ quidem ut tibi mihiq; fausta ac felicia sint precor. Cæterum ego ut opibus uincar, ut splendore cedam, ut omnibus denique calculis sim inferior, hanc certe propriam mihi gloriam tuebor mordicus, quod sola Principem genui. Sit alibi cœlum quantumlibet amœnius, meum tamen primũ hausisti. Sit alibi terra feracior, hæc una te primum excepit, hæc nutricauit. Si uerum est, quod mira quadam natale solum dulcedine cunctos ducit, & immemores non sinit esse sui, ego tua cunabula seruo. Hác ob causam Iuppiter (ut est in fabulis) non minus Creta sua quàm cœlo ipso delectatur, quæ tamen aluerit modo, non etiá genuerit. Vlysses, cum laute apud Circen & Calypso haberetur, cum peragrato quàm late patet orbe, præter illud prodigiosæ fertilitatis Aegypti Delta, tot opulentas amœnasq; regiones uidisset, ad asperam tamen Ithacam suam per tot discrimina rerum properabat, malens in patria quamlibet tenuiter agere, quàm apud Deas nectare ambrosiáq; pastus ἀγήρως (ut ait Homerus) uiuere. Vespasiano Cæsari Cosana illa uillula in qua natus erat, adeo in delitijs fuit, ut ne Imperator quidem unquam desierit frequentare, quæ hominem tantum produxerat.

Neq; in ea quicquam mutari passus est, nequid oculorum consuetudini deperiret, abunde satis magnam causam esse statuens, cur eum locum anteponeret omnibus, quod illic primum uagijsset. At ego te, non hominem tantum, non priuatum modo, sed Principem, & Principem florentissimum ædidi. Quia genui, repeto, ut filium, quia nutricaui, reposco, ut alumnum, quia Principem genui, repeto ut parentem. Tandem aliquando te mihi redde, tot nominibus debitum, atque ita demum me mihi reddideris. Quorsum enim me hactenus iactaui felicem, si bono meo fruuntur alij? Tangat tangat aliquando quæso animum istum tuū, nulli non mitem, uel parentis priuata charitas, uel imperij publica sollicitudo. Postremo uel tantisper te mihi fruendum permitte, dum meis delitijs disco carere. Et huiusmodi quidem querimonijs, quas tum impatiens dictabat amor, patria te sibi à teipso reflagitabat. À superis autem quibus te proficiscentem commendarat, quid ego nunc referam, quàm ardentibus uotis, publice priuatimq; tuam celsitudinem repoposcerit? Quam sedula pietate, quibus sacris, quibus precibus, numina demereri studuerit, ut illorum munere, hunc festiuissimum diem aliquando conspiceret? Graue pietatis erga Principem exemplum, multis uidetur, quod olim omnes Po. Ro. ordines, in Curtianū lacum quotannis ex uoto stipem iaciebant, pro salute Cæsaris Augusti, quo quidem uno Principe nemo fuit unquam patriæ carior. Maius autem, quod Calendis Ianuarijs strenam in Capitolio mittebant etiam absenti. At hæc non superstitiosa assentatione, sed reli-

giosissima pietate, non prophanis uictimis, sed purissimis uotis, nihil aliud optabat à superis nisi Principis reditum, & incolumem, & maturum. Hoc unum publicas priuatisq; precationibus, hoc per omnia templa quotidianis sacris, hoc identidem iteratis oppidatim supplicationis solennibus, hoc monachorum, hoc Deo dicatarum uirginum pietas, hoc clerus omnis, hoc pro se quisq; Deum optimum maximumq; exorare satagebat, ut qui Principem sui similem, id est optimum item maximumq; dedisset, idem redderet, tantumq; munus suú nobis seruaret incolume. En audiuit pia uota numen exorabile, & benignitate sua uicit etiam spes nostras. Nam quae omnino uota magis pia uideri debent, quàm quae pro tam salutari Principe, salutis causa suscipiuntur? Aut quod eximiae pietati maius praemium, exorati coelites queant persoluere, quàm ut Principem donent Philippe tui similem? Preciosa autem munera, nonnunquam plus habent gratiae reddita, quàm habuerint donata. Restituit enim te uotis patriae Deus, non tantum integra sorte, uerum etiam cum accessione haudquaquam mediocris usurae. Neq; uero suum in te officium nunc iactitat patria, quippe quae suo animo nullo erga te officio satisfaciat. Verum haec eo libentius commemoro, quod syncoeram ac prorsus raram quandam tuorum in te pietatem testificantur (quare, quid esse potest sano Principi magis optandum?) tum quod haec tibi planè propria contigerunt, neq; enim cum ullo uel ueterum, uel recentiorum Principum communia, quorum permulti, compluresannos, belli causa, à suorum oculis abfuisse legun

tur, nemo omnium, sic ut tu, desyderatus, tanto consensu, tanto ardore, tanta sollicitudine, idq; uotis etiam domesticis, quæ fucum & assentationem nesciunt. Vt nobilitate Cecropem, ut felicitate Polycratem, ut opibus Crœsum, ut copijs Xersen, ut Victorijs C. Cæsarem, ut triumphis Pompeium præcedas, nihil tamen maius dare possint superi, quàm hunc talem in te amando, tuorum consensum. Etenim ut ne commemorem quàm subinde ciuitates priuatis decretis, legatos ad tuam amplitudinem ire iusserint, qui ciuium uerbis, & salutem annuntiarent, & operam officiumq; deferrent, quorumq; oculis te, uelut inter uiserent, uix etiam suis de tua incolumitate crediturae, illud uero, quàm insigne ueræ pietatis documentum tua gens dedit, quod te & procul, & diutius absente, penè religiosius sese in officio continuerit, quàm si præsentem uidisset. Non temere priuata domus in officio perseuerat, si pater familias diutule foris cessauerit. At in tam uasto ditionis tuæ corpore, quod ex tam diuersis lingua moribus ingenioq; membris constat, nulli interim coorti tumultus, nulla nouarum rerum molitio, pro se quoq; dãte operam, nequid existeret, quod hanc lucem nube aliqua tristitiæ offuscaret. Itaq; q̃d alijs in populis præsentis domini metus nó impetrat, hoc tibi patriæ pietas ultro præstitit absenti. Præsens absensq; idem erit, à Comico sene dicitur, in filium amore non metu fugientem officio. Verũ hanc quoq; pietatis laudẽ Philippe, tua patria superauit, quã absentia tua, non modo non fecit licentiorem, sed reddidit etiam officiosiorem. Tanti igitur fuerat (etiam si

nihil aliud) ista peregrinatio, ut hæc tuorũ in te studia, hunc ardorem, hos animos, certioribus argumentis haberes exploratos, atq; absens deniq; disceres, & quantum ipse nos amares, & quanti uicissim à nobis fieres. Nostra quoq; retulerit te abfuisse, uel hoc certe nomine; ut quantopere simus te Principe felices, melius sciremus, posteaquam caruimus, & auidius posthac iucundiusq; frueremur recepto, quàm antea nato, q̃ inaugurato. Verum his de rebus mox suo loco plura. Nunc & animus mihi gestit, & omnium uultus iandudum flagitare uidentur, ut totius peregrinationis tuæ, decus, splendorem, festiuitatem, amplitudinem, quasi memoriæ oculis nostra repræsentet oratio, simul uti præsens lætitia, quemadmodum doloris, ita & felicitatis præteritæ recordatione cumuletur, simul ne nesciamus, quantis nominibus Deo rerum tuarũ fortunatori gratari conueniat, cuius unius benignitati acceptum ferri oportet, quicquid omnino in uita feliciter euenit. Quid autem aliud fuit fortunatissime Philippe, tota ista tua Galliarum, Hispaniarum, Sabaudiæ, Germaniæq; peragratio, quàm perpetuus quidã triumphus, isq; multo omnium lætissimus, ornatissimus, magnificentissimus? Inter innumerabiles Romanorum triũphos, nullus (opinor) lætior extitit, quàm Scipionis Africani deuicto Annibale, nullus magnificentior, quàm Pauli Aemylij, capto Persa rege Macedonum. At posterior hic laudatam illam multorum literis pompã triduo circũegit, alter uno die, utriusq; spectaculo non nisi una Roma lætabatur. Tu uero unus tot gentibus iam plus annuum triumphum

exhibuisti,

exhibuisti, eumq́; perpetuum, nisi quod toties nouus uideri poterat, quoties aliud adires oppidum. Adeo quoquo uersum te reciperes, ibi protinus omnia gaudijs, gratulationibus, plausibus perstrepebant. An uero lætius, spectare oculis opima spolia, arma cruenta, hominum capita præfixa pilis, cathenatum hostē, incondito saltatu lasciuientem militem, multaq́; id genus alia, quæ uel commiseratione fortunæ communis lachrymas excutiant intuentibus, uel periculorum recordatione pauorem incutiant, quàm uidere tot insignium procerum lumina, uidere pompas tot conspicuis equis, tot pueris, tot puellis, non minus forma quàm cultu uisendis apparatas, uidere Principem, pulcherrimum totius spectaculi miraculum? Videre tot ciuitatum occursus, tot ornatissimas legationes, tot heroas, tot heroinas, tot egregios Præsules, tot illustreis optimates, uidere solennes regum congressus, complexus Principum, tam uarias aulicorum procerum cærimonias? Deniq; tam celebrem ubiq; festiuamq́; mortalium frequentiam? Num cum his ulla ueterum supplicatio, ulla ouatio, ullus currulis triumphus uidebitur conferendus? Illic aliena calamitas, crudelem oculis uoluptatem afferebat, hic commune omnium studium, mutuis gaudijs omnia serenabat. Illic alienis malis pauci fruebantur, hic uno te ex æquo fruebantur omnes. Illic aut irritato hoste bellum atrocius metuebatur, aut confecto, non nisi unius gentis arma ad tempus repressa erant, hic pacem æternam sperabant omnes, te quasi fatale signum ostendentibus superis. Cæsar Augustus continuo triduo treis trium-

phos egisse legitur. Magnum quidem & memorabile. Verum medius hoc est Actiacus quoniam uictorum ciuium monimenta quædam exhibebat, non potuit nō multorum cum dolore lachrymisq; spectari. At tua festiuitas, mera gaudia, mera tripudia habebat, nullo confinio luctus inquinata. Quod quo magis perspicuum fiat ita habere, iam ad profectionis tuæ historiā accingar. Verum ne singulis commemorandis, nullū inueniat exitum oratio, ex immensa turba rerum, pauca quædam, eaq; præcipua decerpam. Iam primū quid unquam aut uisum est, aut etiam auditum, ornatius, lætius, festiuius, eius diei spectaculo, quo tibi primum Franciæ ditionis quasi limen ingresso, Ludouicus Picardiæ præfectus, uir præter imagines, factis quoq; & animo clarissimus, unà cum ornatissimo agmine procerum eius regionis, occurrens & regijs uerbis salutem annuntiabat, & felicem aduentū gratulabatur optatissimo hospiti. Tū utroq; ex agmine sese consalutantium lætissimus fremitus, & undiquaq; aggratulantis populi uoces, iam inde nobis penè uelut de proximo exaudiebantur. An quicquam sol uidit eo conuentu magnificentius, cum te inclyta Parrhysiorum Lutætia, non ut hospitem, uerū haud aliter, atq; numen quoddam demissum cœlitus excepit? Adeo, ut gens alioqui regum obsequijs impensissime dedita, nullum unquam suorum regum, regalius acceperit, quàm te hospitem. Nam quid ego iam referam ludorum magnificentiam, quibus ingressuri detinuit oculos, quid augustissimum purpurati senatus, quid frequentem laudatissimæ illius scholæ, quid to-

tius ordinis ecclesiastici solennem occursum? Quid undas illas hominum, ac maris in speciem, ad spectaculum effundentis sese multitudinis, quæ sic uias omneis, omneis campos, omneis domos late compleuerat, ut ea uel Xersis, uix ulli credita turba minor uideri potuerit. Habet enim urbs hæc una, tria pariter ornamenta, quorum unum quodlibet, uix in ulla reperias alia. Clerum ornatissimum florentissimumq́;, scholam, qua non alia, uel numero frequentior, uel eruditissimis in omni doctrinarum genere uiris abundantior. Senatum, neq; minus grauem quàm fuit ille Areopagitarum Athenis, neq; minus celebrē, quàm Amphyctionum, neq; minus splēdidum, quàm olim Romanus, ut mihi singulari quodam fato, maxima bona miscuisse uideatur, summam religionem cum summa eruditione, et iustitiam item summam, cum utroq;. Nam & clerum ornant literæ, & studia commendat religio. In senatu uero neutrum desyderes. Quo minus mirum, si tanta tum ciuium tum hospitum multitudine scatet, quanta proportione non alia sub ditione Christiana, ut regnum potius quàm ciuitas, uel regni magis regina debeat appellari. Hæc igitur nihil omnium sibi duxit omittendum esse, quo tuum aduentum redderet ornatiorē. Et enim ut sileā uulgi in te studiū tale, quale in alium extitit neminem, qd augustius potuit accidere, q̄ quod tres illi pariter ordines tam splēdidi, tam graues, eodem die tibi ea detulerunt, quæ non omnibus regibus deferre consueuerant? Neq; minus gratum, quod postridie ornatissimus eius Academiæ Princeps, & rector, celsitudinem tuā officiose reuiseret,

eamq; solenni oratione decoraret, quæ nihil dubito, quin animum tuum multis modis delectarit, uel q̃d admirabilem quandam, tum eruditionem, tum facundiam, tum etiam sapientiam præ se ferret, uel quod in ea partim qualis esses cognosceres, uirtutumq; tuarum quasi faciem intuereris, partim commonefieres, qualis esse deberes, uel quod talem scholæ totius animum in te testificaretur. Illud uero quàm plenum dignitatis, cum postero etiam die, solenniter in uenerandum illum & regalem ordinem ascitus, in purpurato senatu purpuratus & ipse, quasi regis uice præsideres. Quo quidem die, multis uisum est ambiguum, tibi ne consessus ille, an tu consessui plus attuleris honestamenti, usq;adeo, uterq; alterum decebatis. Quid ego nunc commemorem in tuæ clementiæ symbolum impunitatem concessam maleficis, passim in tuam gratiam apertos carceres, tota Gallia ueniã donatam sontibus, ne cui prorsus mortalium liberum non esset in Philippi aduentu gaudere. Quid alia permulta recenseam, quibus ea gens proprijs te regibus honore non solum æquauit, uerum etiam aliquanto anteposuit, idq; regis quidem iussu, sed ita uolẽtibus animis, adeo propensis studijs, ut cumulatissimam illius in te uoluntatem officio superarit. Etenim cum ille mandasset, ut te nihilo secius, quàm semet acciperent, (quo quidem nihil ab humanissimo rege mandari poterat effusius) plus quàm iussi fuerant, fecerunt, cærimonijs te illi adæquantes, studio præferentes. O rem nouam atq; inauditam. An uero creditura est ulla posteritas, Galliarum regnum tam singulari fauore, tam incredibili

gaudio excepisse eum Principem, cuius cum auo proauóq; bellum atrox, atq; cruentum toties gessisset, cum socero etiam tum recens gereret, cuius & cum patre armis esset conflictatum? Sed obruebat horum omniũ uel sensum, uel memoriam, fatalis quædam Philippe totius orbis in te tuamq; sororem beneuolentia. Age uero, quàm triumphale illud ac fauorabile spectaculum, cum te Ludouicus Christianissimus Galliarũ rex, in regia sua Blesensi, non secus atq; filium, aut siquid esse potest filio iucundius, ineffabili gaudio conspiceret, summa cum ueneratione exciperet, incredibili affectu complecteretur, regali magnificentia tractaret, sanctissima fide dimitteret. Certabat autem cũ marito inclyta Gallorum regina, ne minus, uel comis, uel magnifica uideretur in uxorem tuam, quàm ille in te fuisset. Porro præter immensum ciborũ apparatum, quem si Solomon ipse uidisset, sordidũ (opinor) sese exclamasset, præter ingentia munera ultro citroq; commutata, quod tandem non ludorum genus in tuũ honorem æditum est, his diebus, quos inibi complusculos, te regia comitas remorata est? Sed hæc quãtumuis honorifica, at illud erat gratius i uniuersum, quod per eosdem dies inter Romanorum & Gallorum reges æterna pax est promulgata. Quam autem officij plenum, quod te regia maiestas oppido Turonensi discedentem ad quingentos ferè passus deduxit, atq; inter amplexus prosperum reditum precata, oĩa de se sperare iussit. Quo quidẽ loco sumptus omnes quos uniuersus comitatus tuus fecerat dicitur in se recepisse, id quod & Blesis decem illis diebus antea fece-

rat. Iã uero prætermittam cum simile, quacunq; ires ciuitatum ac procerum in te tuosq; studium, tum florentissimi Nauarorum regis incredibilem hospitalitatem, cuius pater pauloante regali munificentia tuos omneis acceperat, at filius propter ætatem ferè æqualem, & par utrisq; regiæ formæ decus, fraterna quadam charitate tuã celsitudinem complecti uidebatur. Is tibi iterũ officiosissime præsto fuit apud Baiomam, Ea ciuitas est in Aquitania, extremus Galliarum limes. Omittam item dicere, quàm iucundo miraculo machinis substructi nauigij in hanc urbem inuectus sis, quantis honoribus triduo cohonestatus, quanta cum festiuitate dimissus. Nam eodem, quo tu tum properabas, nunc nostra festinat oratio, nempe ad Hispaniã, cuius quanto cumulatiora fuerint tripudia, collatis utrinq; lætitiæ causis, conijcere magis licet, quàm explicare. Siquidem uniuersum illud regnum, quo nulliũ hodie sol aspicit, neq; latius patens, neq; florentius, quicquid opum, quicquid nobilitatis, quicquid ingenij, quicquid splendoris obtinet, id omne certatim ad tuũ aduentum condecorandum deprompsit, atq; effudit. Quin insuper illas ipsas fortunas suas, quibus facile uincit omneis, animo quoque superauit, dum & quisque pro se Principum, & in commune omnes enixissime contendunt, ut officium aliquod dignum tua sublimitate, dignum memoria sororis, dignum charitate coniugis, dignum regis reginæq; aduersus generum & filiam pietate plus quàm paterna conferrent. Nimis itaq; longum fuerit, non dicam describere, sed uel recensere festiuissimos triumphos, quos tu

Hispanijs, tibi uicissim exhibuerunt Hispaniæ, dum à uarijs optimatum pompis, plurimis occurritur locis, & ad singulas regiones, singulas urbes, singulos uicos publica gaudia instaurantur, quæ cum singula fuerint summa, tamen omnia pariter conflata, uel unicæ illæ nonæ Maiæ uicerunt, in quibus Ferdinandus, unus sui sæculi regum magnificentissimus, nusquam tamen quàm in te ornando uisus ambitiosior, præmissis agminatim tum aulicæ nobilitatis, tum ecclesiasticæ dignitatis summatibus, inter Oleas (id enim nomen uiculo) & Toletum urbem, in tuos filiæ'q; dulcissimæ occurrit amplexus, atq; inter confertissimas plaudentium procerum, & aggratulantis uulgi cattervas, in Toletanam regiam induxit, ubi rursus integrata lætitia, nobilis illa uirago Elizabeta, digna prorsus quæ inter priscas illas heroidas referatur, generum optatissimum, gnatam'q; iucundissimam obuijs ulnis excepit, ac lachrymis utrinq; gaudio manantibus est exosculata. Cuius diei, cum neq; leticiæ, neque splendori quicquam omnino putaretur adiungi posse, tamen hunc quoque omni decorum genere superauit, is qui ab eo quintus & decimus est consecutus, cum in Toletana æde, uirgini matri sacra, congregato simul uniuerso flore procerum Hispanorum, assistente omni fastigio ordinis ecclesiastici, auspice Deo, authore rege, præsente regina, circunfusa ingenti multitudine officiorum ac magistratuum ciuilium, Castellano regno, solennibus cerimonijs insitus inauguratus'q; es, ac miro consensu, & ante hac inaudito omnium studio, in tua uerba iuratum. Cu-

ius quidem diei uelut æmulus fuit ille ad sextum Calendas Nouembres, cum simili solennitate, in urbe Cesaraugusta Principatum Aragoniæ susciperes. Quanta credimus, uoluptate perfundebatur ea gens, iam olim ægregia spectatrix uirtutum, cum te conspecto, intelligeret fortunatissimo imperio suo, nunquam optimos reges defuturos, bisq; beatum sese clamitaret, & quod omni uirtutum genere excellentissimo Principe uteretur, & quod per te simillimos illi successores sibi posset polliceri? Omnium porro & confirmatæ spes, & gaudia cumulata, dum inibi uxor, munere diuino commodum ac feliciter enixa, parentibus quidem in gremium mellitissimum nepotulum imposuit, tibi uero iam quartum patris nomen dedit, patriæ deniq; charissimum tui suiq; pignus reliquit. Quid obsecro tam lætum, tam tempestiuum poterat uel uotis expeti? Quantum autem inter hæc uoluptatem animo persensisse credimus, pientissimum pariter ac sapientissimum socerum, dum uiuida adhuc uiridiq; senecta, & coram intueretur, in quem tuto tam florentis regni pondus inclinaret, & magna posteritatis parte iam tum oculis frueretur, natis natorum, ut ait poeta, fors uisurus, (quod faxint superi) & qui nascentur ab illis. Ad utrumlibet multum iam erat causæ fortunatissimo seni, uel cur magis etiam magisq; liberet uiuere, uidelicet quo diutius te tali genero generiq; non dissimilibus nepotulis frueretur, uel cur æquiore animo sibi putaret è uita migrandum, quippe qui uideret sese optimi regis extremo, uelut actu perfunctum, posteaquam hoc quoq; prospexisset, ne si-

bi deterior posset succedere. Siquidem Adrianus Imperator crebrius illud de Commodo adoptato legitur graui cum dolore dixisse. In caducum parietem incumbimus. Videlicet laudatissimi quiq; Principes nihil tam ad se pertinere statuebant, quàm ut imperij uices aut simili traderent, aut meliori. Socerū autem tuum, cum in omni uita, nullum decoris genus omiserit, in quo non uel primas tenuerit, quo tandē animo fuisse credimus, cumuirtutum suarum circulum hac uelut extrema ansa absoluisset, te parato, non caduco pariete, sed planè muro aheneo, qui facile possis non solum imperij pondus, sed & illius gloriam sustinere. Sed quàm hæc non ficta gaudia, tam uerus ille dolor, quo pauloante propémodum eos exanimarat morbus tuus, qui te paucis diebus apud Oleas afflixit. Quod simul atq; regi renuntiatum est, ut nihil expectatis cerimonijs, quibus illum excipi conueniebat, ipse cum paucis trepidus atq; anxius accurrit. Qui quidem morbus uel ob hoc ipsum diuinitus accidisse uideri potest, ut omnes amoris sinus atq; intimos pietatis recessus penitus excuteret, eruéretq;. Quandoquidem & inter Principes uerum est, quod uulgo iactari solet, amicos secundis quidem rebus parari, cæterum non nisi aduersis probari. Vt tanti planè sit nonnunquam homini quædam parum prospera incidere, quo norit exploratius, cuiusq; in sese fidem. Nam integræ quidem res mortalium animos cœlant, at non Lydius lapis, melius purum aurum ab adulterino, quàm fortuna sæuiens, fucatum amicum à uero discernit. Itaq; etiam si nonnulla in

tua profectione inciderunt incommoda, ea tamen hoc tibi commodi præstitere, ut iam quàm antea perspectius habeas, qui te sua magis quàm tua causa dilexerint. Quanquam in socero non erat optandum ullum argumentum quemadmodum amaret, sed ultro tamen occasionem obiecit fortuna, qua magis æminuit, quàm amaret effuse. Multiplici itaq; fœnore gaudiorum Hispanias cumulasti Principum illustrissime, primum quod tantopere optatus adueneris, deinde quod feliciter reualueris, præterea quod nouus Princeps, uelut iam exoriens rex Castellanæ Aragonicæq; ditioni sis inaguratus. Tum autem quod gentem iam tuam, pulcherrima prole, eáq; inibi nata bearis. Postremo quod te totum partim natura, partim tu ipse talem finxeris, ut nulla nō re uoluptati sis intuentibus. Ad hæc ut quo propius quis tuas uirtutes inspexerit, hoc miretur magis: quo diutius, hoc satietur minus. Itaq; quas non morarum causas hinc socer, hinc socrus innexuit, ut te sero (nihil autem illis serum) à suis complexibus auelleres? Neq; enim ita uehementer admirandū, quod te tam cupienter acceperint, hoc miraculo dignius, quod sesquianno peracto, tamen sitientiores tui reliqueris Hispanias, abiens, quàm adueniens offenderis. Sed quàm illis diutina præsentis tui copia cupiditatem non expleuit, sed irritauit, ita nobis longior inopia, absentis desyderium tui non solū non leniit, uerum etiam acuit. Illud autem mihi suggerit interim, ipsa profectionis tuæ series, quam oratione sequor, in quo tu profecto, generosæ mentis & regiæ cuiusdam indolis specimen dedisti, cum de uiolatis

induciјs, quæ te authore inter Gallos & Hiſpanos in
terceſſerant, nequaquam uel per literas, uel per lega-
tos purgare te ſat haberes, ſed repetitis hac gratia Gal
liјs, coram ipſe fidem faceres integritatis tuæ, non qui
dem regi, qui te iam intus & in cute norat, ſed ne uel
apud primatem quempiam, uel apud mobile uulgus
ulla perfidiæ ſuſpicio in tuis hereret moribus. Intelli-
gere mihi uideris, etiam nunc, egregio Principi non
hoc modo præſtandum eſſe, ne rei parũ honeſtæ queat
coargui, uerum etiam, nequis turpe quid de ſe poſſit
ſuſpicari. Id autem uſq; adeo tua intereſſe iudicabas, ut
recti conſcientia fretus non dubitaris teipſum innocen
tiæ tuæ quaſi uadem facere, malueris q; de uita, quàm
de opiniõe in dubium uenire. Sed recurro ad iter tuũ.
Obitis igitur hunc ad modũ Hiſpaniјs, peragratis ite-
rum pari cum ſplendore Galliјs, multo lætiſſimũ diem
Allobrogum finibus inuexiſti, nuſq̃ interim non exci
tata alacritate incredibili cũ adires, nuſq̃ non relicto
ingenti deſyderio cum abires. Vides enim iandudum,
quot oppida, quot pagos, quot arces ſilentio prætertue-
hor, cum tu nihil horũ ſine feſtiuo fremitu prætericris,
uidelicet exiliẽtibus undiq; ad tui ſpectaculũ, atq; etiã
è longinquo accurentibus plurimis, ut neq; tam multos,
neq; tã auide ad Cleopatram Aegypti reginam cucur
riſſe crediderim, cũ ſcenico quidem illo, ſed prodigioſo
tamen apparatu, in Ciliciam ad M. Antonium per a-
mnem Ciduum, aurea puppi, uelis purpureis, remis
argenteis, ipſa ueneris ſpecie ueheretur. Quantus ille
hominum concurſus, quantus applauſus, cum tibi flo-
rentiſſimus Sabaudiæ Princeps, ſororis maritus, duca

dux, iuuenis iuueni, pulcherrimo pulcherrimus obuiam properaret, cum amantissimo fratri, Soror pijssima in amplexus occurreret, illa illa delitium orbis Margarita, cui quidem secundum te, mortalium uni, hoc fatorum indulgentia tribuit, ut nulli unquam sæculo gemma illa cuius hæc uocabulum appellatione refert, candorem moribus uincit, fuerit gratior, quàm ipsa est suo. Adeo fataliter omnium affectibus insedit, ut uix ulla mulier tam cordi fuerit uni, quàm hæc est uniuersis. Proinde uidere erat per ora spectantiũ, tam amabilem fratris cum sorore congressum, passim manantes gaudio lachrymas, audire licebat lætos undiq; susurros fausta precantium utrisq;, plaudentium amborum pietati. Et quidem nihil unquam fuit pietatis spectaculo fauorabilius multitudini. Neq; ullam tam efferam, tam barbaram nationem unquam aluit tellus, quæ huic affectui non impense fauerit. Cæterum cum iam uidelicet ordo pietatis adhortari uideretur, ut quod socero, quod sorori præstiteras, idem præstares & parenti, in Germaniam properas, ubi quantum excitaris gaudiorũ, iandudum (opinor) suus cuiq; suggerit animus. Quantis salijsse tripudijs credimus, ingens illud parentis optimi pectus, qui quidem sic te deamat, ut inter priuatos nemo uel indulgentissimus pater filium amet effusius, sic impense tuis fauet incrementis, ut gestiat etiam suam uniuersam & rem & gloriam in te transfundere. Huius igitur in te animum, qui norit, is facile æstimet, immo ne æstimet quidem quantum uere leticiæ, in intimis illis pietatis adytis persenserit, cum te conspiceret tantis rerum succes-

sibus auctum, ut quem semper optarat, iam etiam au-deret sperare, diem uidelicet illum, quo tibi compara-tus inferior uideretur. verum à tali quoq; patre di-uelli sustinens te patriæ uotis reddere festinabas. cui secundum Deum primas pietatis parteis deberi, ma-gnus authorum consensus est. Vides excellentissime Princeps, quàm nihil alleuem, quàm nihil affingam, immo quàm multa prætereã. Nuda tantum capita rerum attigi, & tamen ipsa per se simplex commemo ratio, iandudum omnium animos habet attonitos, dũ quisq; ex alijs alia coniectans, facile intelligit, quàm insignem triumphum, quanto cum splendore, quan-to cum gaudio, quanta deniq; cum felicitate, per bonã orbis Christiani partem circunuexeris, inaudita pie-tate, te cognato, amico, socero, socrui, sorori, affini, parenti, patriæq; partiens. Etenim cum Gallia tan-tum in te contulisset officij, ut nihil accedere posse uide-retur, tantum tamen adiecit Hispania, ut contentiõe pa rum præstitisse Galliam appareret, quæ citra colla-tionem plusquam summa contulerat, Neq; potuit soror impar esse socero, neq; non potuit omnes uincere pa-ter, neque oportuit patriam ulli in officio cedere. Ita prorsus noua quadam contentione ad ornandam pere grinationem tuam à multis certatum est, dum alij beneuolentia atq; humanitate præcurri non uolunt, alios pietate uinci natura non sinit. Nulla autem gens fuit, quæ te non honoribus plusquam regijs dignum iudicarit, dum omnes quiddam in te regia maiestate præstantius ominantur atq; præsagiunt, nullas alias aues secuti, nisi quod hoc secum expendunt, quo tu

animo, q̄bus fatis natus, cui patri, cui succedas socero.
Age iam (si libet) antiquitatis miracula in contentio-
nem uocemus, dispiciamus, num qua ueterum hero-
um profectio, mereatur cum tua, uel ornamentis, uel
festiuitate, uel rerum deniq; successu componi. At quo-
niam fabularũ fermè consimile est argumentum, duos
è plurimis, sed præcipuos proponamus. Herculem atq;
Vlyssem, quorum alterius labores, & ad Gades usq;
peragratus orbis, fœcundam otiosis ingenijs canendi
materiam ministrauit, alterum decennium terra ma
riq; uagitum, tam insignem posteris fecit Homerus,
quàm ipse inter uates eximius. Neq; mea refert, siquis
ista fabulosa dixerit, imo tanto magis mihi res est cum
tam doctis tamq; eloquentibus uiris, q̄ ea utiq; ad mi-
raculum confinxerũt. Iam primum nemo tam sup̄sti
tiose fauebit antiquitati, qui Herculanos illos la-
bores, nescio quàm speciosos certe calamitosos, cum tuo
felicissimo itinere conferendos putet. Siquidem tota tua
profectio pulcherrimi triumphi simillima uisa est,
Herculis peragratio, quæso quid aliud quàm egre-
520 gij cuiusdam latrocinij speciem præ se gerit? Ille gla
diatoria audacia cum monstris depugnabat, tuæ ma-
iestati ultro monstra afferunt. Ille confecto uno atq;
altero prædone, haud scio an pauculis agris otium pe
perit, tu amplissimorum imperiorum conciliator ex-
titisti. Etenim cuicunq; regioni tua sublimitas afful-
serat, eo protinus non pacem modo, uerum etiam læ
ticiam incomparabilem suo quodam fato afferebat.
Sed uiuat Hercules. Nam contumeliæ species est, cum
hoc te comparare, cum quo Alexander magnus, ne

uerbo quidem sese conferri passus est. Iá uero in Vlysseis casibus, quàm multa sordida, subdola, sycophantica, dum uti tycio in cinere ita in frondibus conditus dormit, dum Cyclopi dat uerba, dum in Coryleto contextis ramis, nidum ac lustrum sibi parat, dum mendici specie, reuersus, à solis canibus agnoscitur, cum tua contra peregrinatio semper sui similis fuerit, plena dignitatis, plena celebritatis, plena magnificentiæ. Et si libet felicitatis quoq; contentionem facere, ille numinibus iratis, mille periculis obijciebatur, tibi cœlites omnes propitij, fausta secundáq; omnia reddiderunt, ut tu maiore laude pietatis, discrimina uitaris, quàm ille patientiæ perruperit. Ille supplex ubiq; atq; ignotus, tu nulli non regum, aut cognatus, aut affinis, omnibus autem non notissimus modo, uerum etiam egregie carus. Ille socijs omnibus ad unũ amissis, uix solus domum redijt, tu tanto è numero perpaucis desyderatis, reliquum comitatum incolumẽ ouantemq; reduxisti. Ille exantlatis tot miseris laboribus, ob quos et diuinus poeta identidem δύστηνον, idest miserum uocat, familiam deniq; rediens funestá offendit, tutam læta domi reperisti omnia, quàm iucũda occurrerant reliqua pegrinanti. Possem item Osiridis, Bachi, Thesei, Aeneæ profectiones in hunc producere campum, sed malo te cum Solone uiro laudatissimo committere. Huius decennem peregrinationem Herodotus Græcæ historiæ Princeps tantum extulit, quantum ipse dicendo ualuit. Quem tu mihi tribus potissimũ nominibus antecedere uideris. Primũ enim Soloni haudquaquam par fuit suscipiendæ pe-

regrinationis causa, quandoquidem ille hoc agebat, ut suorum inuidiam effugeret, tu ut tuas tuorumq; opes augeres. Illius abitus, haud ita multum aberat à fuga, absentia non admodum exilio uidebatur absimilis, tuo contra itinere, quid esse potuit ornatius? Deinde euentu, quanto tu prior, cum illi negatum sit ciuitatem unam pacatam offendere, tu tam uastum imperium, non tranquillissimum modo, uerum etiam lætissimum reperisti. Postremo ne hoc quidem titulo inferior tu, qui præcipue peregrinationes istiusmodi commendat, quod per eas contingit multorũ hominum mentes & urbes cognoscere, quemadmodum de Vlysse scribit Homerus. Neq; enim alia uia pertingi ad ueram germanamq; sapientiæ laudem putauit antiquitas, quàm uarijs obeundis regionibus, cominus noscendis omnis generis mortalium ingenijs, periclitandis, exercendisq; negotijs. Nam ex philosophorum literis somniculosum quoddam atq; inane sapientiæ genus parari, cæterum ueram sapientiam nihil aliud esse, quàm plurimarum rerum usum, tum eorum quæ euenerunt fidelem memoriam, postremo ex ijs consilium capere, quæ pericula ipsa rerum docuerunt. Proinde magnopere laudantur à doctis, uersus illi ex Afranij Togata, cui nomẽ sellæ, in quibus ipsa sophia usu patre, matre memoria sese prognatã dicit. In eadem sententia fuisse uidentur Lacædemonij, qui Apollinem sapientiæ præsidem, τετράχειρα καὶ τετράωτον, id est quaternis manibus totidemq; auribus fingere consuerunt, illud nimirum innuentes, eum demum prudentem uirum haberi debere, qui plurimas res,

tum gesserit

tum gesserit tum audiuerit. Ergo (ut cœperam) ne hac quidem in parte tu posteriores tuleris. Etenim si uere scripsit Sophocles, Principes sapientum congressu prudentes euadere, potius quam lustrandis regionibus, tibi nimirū contigit, cum tot regibus congredi, cum tot colloqui legatis, cum tot magnatibus conuiuere, tot gentium, ciuitatum, familiarum, linguas, cultus, ingenia, mores instituta spectare, atq; in totum tum plura tum maiora licuit experiri biennio, quàm uel Ithachensi illi, uel huic Atheniensi decem annis. Nam tantum temporis peregrinatus Solon, errasse Vlysses legitur. Neq; uero statim sapientior, quisquis plus montium, fluminum, oppidorum spectarit, siquidem haud raro cœlum non animum mutant, qui trans mare currunt, sed cui plurimum eorum quæ tibi, contigerit experiri. Verum fabulas atq; exempla nimis obsoleta iam ualere sinamus. Neq; libet Pythagoræ, Platonis, Apollonij, atq; id genus aliorum qui celebrantur peregrinationem in comparationem adducere. His enim (quæ sunt modestia) sufficiet (opinor) suam peregrinationem in studiosorum hominum conuenticulis prædicari, neque postulabunt eam cum tui itineris luce maiestateq; committere. Ad historica pauloq; propiora ueniamus. E quibus mirum est, quanto consensu, Alexandri Macedonum tyranni expeditionem Græcia, Cæsaris Italia miratur. At ego neutram cum tua profectione conferendam esse contenderim, si modo rem, neq; antiquitate, neq; periculorum magnitudine, sed dignitate, honestisq; rationibus metiri uelimus. Nam per Deum immortalem, quid erat omnino Macedo-

nis illius profectio, nisi saeua quaedam tempestas ac turbo fatalis, quoquo uersum ingrueret, bello, tumultu, terrore, caede, sanguine permiscens omnia? A' qua quidem specie, haud ita procul aberat C. Iulij decennis illa, Galliarum, Germaniae, Britaniaeq; uexatio, cum tu interim, quoquo te conuerteres, ueluti sol quidam, iucundo affulgens lumine, discussis undique tristitiae nebulis, festiuis gaudijs omnia serenares. Neq; prorsus aliter, quàm simul atque nouum uer, terris hyberna niue horrentibus, suis illis fauonijs aspirarit, repente omnis rerum facies, mutato squalore enitescit. Ita ubi ubi locorum tua pompa appareret, aut nuntiaretur aduentus, illic mox omnia, noua quaedam laetitia occupauit. Illi pacatas antea gentes belli furijs turbarunt, tu bello tumultuantia regna, pace tranquillasti. Etenim cum socero tuo saeuum atq; ardens bellũ esset cum rege Gallorũ, uterq; uolens suum dolorem, qui nemini non iustissimus uideri solet, communi in te charitati condonauit, statimq; hostes suspenso inter se Marte, ad te hospitem ornandum demerendumq; pari studio incubuerunt, ne scilicet non satis uacaret laetas agere ferias, ubicũq; tu adesses, neue usquam pax non esset, ubi Philippus esset ille fatalis pacis author. Illi belli materiam non aliter secum circunferebant, quàm Caecias (ut prouerbio dictum est) nubes, tu otiũ aut auxisti aduentu tuo, aut fecisti. Illi irrumpebant dira precantibus omnibus, tu accersitus, inuitatus, efflagitatus ibas, sibi gaudentibus, tibi gratulantibus beneq; ominantibus uniuersis. Illorum aduentus improbis modo iucundus

esse poterat, & qui iam fortunæ suæ pertesi, res nouas spectarent, tuus usq; adeo nulli non lætissimus fuit, ut sontibus etiam ac maleficis (qui quidem sanabiles essent,) fuerit optabilis, neq; optabilis solum, uerum etiam salutaris. Oportebat enim illos impunitatis donatæ beneficio prouocari, ut sese ad frugem meliorem conuerterent. Illi itaque ex felicibus miseros, ex improbis facinorosos aduentu suo reddebant, tu contra ex improbis probos, ex calamitosis felices faciebas. Ad hæc, illos transuersos agebat, uentoso gloria curru, te honestissimæ rationes ad capessendum iter sunt adhortatæ. Illi famam undecunq;, tu non nisi honestam quesiuisti, quæ tamen uberius ultro tuæ modestiæ, quàm illorum ambitioni respondit. Illi magna quædam gesserunt, sed quæ optimo cuiq; non probarentur, tua non minus honesta, quàm magna. Illorum temeritas inuisa patriæ, damnata senatui, cruenta exercitui exitialis gentibus tua felicitas nobis salutaris, tibi honorifica, prospera, comitatui, tuis iucunda, exteris lætissima. Age uero iam & Adrianum Imperatorē in primis laudatum, in hanc harenam producamus. Hunc autem Spartianus author est istiusmodi peregrinationibus impensissime delectari solitum, adeo ut quicquid in libris legisset, id oculis coràm intueri concupisceret. Eius tametsi fuit ferè pacata magnificáq; profectio, tamen multis modis tuæ cedat oportet. Siquidem illi peregrinationem sola persuasit curiositas, tibi pietas, illi cupiditati indulsit suæ, tu socero morem gessisti. Ille animi causa multa uidere uoluit, te uoluptas ista se-

tuta est, non autem affectata. Maius enim maius quẽdam tuum istud pectus agitabat, nempe ut Hispaniam, Galliam, Germaniam, Britaniam, hoc est orbem Christianum, qui citra alpes est, partim gratia atq; authoritate tua, partim fœderibus, partim affinitatibus, æterna pace conglutinares. Postremo ille & imperator & senex, tamen à nonnullis regibus contemptus est, tu & dux & iuuenis à nullo regum non maximi habitus. Verum ne singulis conferendis infinitum catalogum contexam, illud in genere asseuerauerim, nullius omnino Principis peregrinationem neq; extare in monumentis literarum, neq; in hominum herere memoria, in quam tantum fauoris, tantum magnificentiæ, tantum festiuitatis, cum incredibili rerum omnium successu conuenerit, cuiq; tantum honoris in omni uita contigerit ambienti, quantum tibi duobus his annis ultro delatum est. Quod si quibus hactenus uideor, non tam te, quàm fortunam tuam prædicasse, atq; illud omnino tuis laudibus deesse putabunt, quod licet amplissime tua felicitas rebus florentibus enituerit, uirtus tamen nondum dubijs in rebus ac bellicis difficultatibus spectata sit, his breuiter sic responsum esto. Primum me non omnium laudũ tuarum Panegyricum, sed propriam præsentis diei gratulationem instituisse. Deinde nimis improbum uideatur, iam nunc ab ista ætate, Nestorea facinora aut Marianos casus omneis requirere, in qua spem & indolem modo quandam, germinantium ac uelut herbescentium uirtutum laudare posse abunde sufficiat. Atq; adeo nequaquam me pœniteat, tam ægregia com

moda, quæ non à cæca fortuna cuilibet homuntiōi, sed adeo rebus hominum consulente, donantur optimo Principi, in eius laude ponere. Neq; enim reijcienda sunt, neq; passim omnibus contingunt gloriosa Deorum munera, ut uere dicit Paris Homericus. Quin immo Aristoteles peripateticæ familiæ parens adeo non contemnit etiam in priuatis fortunæ commoda, quæ uocantur, ut siquidem ad bonam mentem (ut oportet) referantur, plurimum ad beate uiuendum momenti afferre existimet. Porro autem in his, quibus non satis est bonos uiros esse, quiq; Rempub. gerunt, tantum ista ualere putat Cicero, ut inter imperatorias dotes, felicitatem tanquam primariam extremo loco retulerit. Etenim cum nemo bonus Princeps sibi tantum, sed multo magis patriæ felix sit, nullaq; alia sit regum ducumq; felicitas, quàm ut suos felices faciant, profecto nihil æque publicis uotis optandū, nihil æque gratulatione dignum, ac Principis optimi successus. Maximè quod plerunq; rerum prosperitas cum innocentiæ sapientiæq; laude coniuncta sit, id quod & prudenter perspexit, & dixit eleganter antiquitas, nimirum suos cuiq; mores fortunam facere. Neq; falsò scripsit Homerus Iouem æquum bona bonis dare, neq; raro uerum est Plautinum illud, digna dignis euenire. Tum haud temere fit, ut recte consulta, non recte cadant. Siquidem uti scripsit Libanius, qui pietate atq; honesto sua consilia metiuntur, ijs demum solent res ex sententia euenire. Proinde si uel apud diuinos prophetas, res aduersæ ab iratis, secundæ à propitijs superis immittuntur, haud ne penituerit, uel in

grandeui Principis laudibus, felicitatis præcipuum calculum facere. Quam etiamsi nemo de se præstat, eos tamen mores præstat, quibus ista felicitas uel debetur, uel certe datur. Postremo cum nihil aliud sit optimo Principi de sua felicitate gratulari, quàm cœlesti beneficentiæ, cui summam bonorum acceptam ferimus, gratias agere, nihil præsentis dici festiuitate magis congruit, quàm ut oratione nostra cognoscant omnes, esse se felicissimos, qui quidem diuino munere, etrum cœlo Principem, omniumq; facile tum optimum tum fortunatissimum habeant. Libet igitur etiam atque etiam contemplari, quantum bonorum unà cum Principe nobis hodiernus restituerit dies. Iuuat fortunæ in te munificentiam, tuis cum meritis expendere, hoc est (dicam enim crassius) consyderare, quàm tu amplissima ista fortuna sis dignus. Neq; tamen in præsentia consilium est uulgata illa è demonstratorijs locis repetere, non icomparabile generis tui decus, paternum atq; auitum, imperatorijs imaginibus isigne, Maternum uero Carolo auo, proauo Philippo superbum, quos utrosq; sic pacis sic belli decora nobilitarunt, ut cuiuis ueterum herou possint, non solum conferri, uerum etiam anteferri. Non istam plusquam heroicam totius corporis speciem, procul etiam Principem ostentantem, non eximiam, sed decentissimam proceritatem, non insignem capitis honorem, non uiuidum quasiq; aquilinum oculorum uigorem, non regiam oris dignitatem, ac totam faciem sic ex amabili quadam uenustate pariter ac maiestate temperatam, ut neque gratia minuat

reuerentiam, neque dignitas officiat gratiæ, qualem arbitror fuisse illi, in quo uno quasi geminos uultus Martis atq; Apollinis apparuisse, scripsit Calphurnius, idq; in rustico quidem carmine, sed quo nihil possit dici minus rusticum. Elucet enim omnino in te talis quidam oris habitus, qualem & hostes formidare, & uereri improbi possint, boni uero non possint non amare. Isthusmodi figuram Achilli affinxit Homerus, Aeneæ Virgilius, Talem Africano duci tribuunt historiæ, quam sic augustam esse uoluerunt, ut nihil tamen amabilius, sic rursus amabilem, ut nihil augustius, Vt sileam interim istos humeros, ista latera uiresq; quibus suis Principalibus obeundis muneribus pares. Ne id quidem referam tametsi memorabile, quod cum plerisq; necesse sit, imperium sibi multa cæde ac sanguine asserere, ferro tueri periculo ac scelere propagare, tu sine ullo negotio, & in amplissima ditione natus es, & dijs (ut aiunt) hominibusq; plaudentibus ad maiora ultro ascisceris, adeo nihil in tua felicitate cruentum, nihil emptum cuiusquam malo. Non commemorabo in tuæ felicitatis exemplis nuptias longe auspicatissimas, puellæ, quæ præter egregia regum parentum stemmata, eam pietatem, pudicitiam, modestiam, prudentiam in tuos thalamos intulit, ut plane digna uideatur, quæ cuiuis ueterum heroinarum, non tantum æquetur, uerum etiam anteponatur. Neq; enim ea uel Penelope castior, uel Claudia religiosior, uel Cornelia Gracchorum nobilior, uel Lampido Lacæna felicior, uel Alcestis uiri amantior, uel Turia Aemylia, moderatior obsequen

tiorq́;, uel Portia Sulpicia'ue fidelior, uel Zenobia generosior, uel Niobe deniq; fœcundior. Iam enim quartum feliciter puerpera, adhuc tam puella, te tam iuuenem, toties fecit pulcherrima prole parentem, toties Hispaniarum Germaniæq́; gaudia, dato nepotulo, instaurauit, nobis autem ædito nouo Principe lætissimas ferias peperit. Quæ porro res altera tam salutifera imperio, tam idonea ad conglutinandam regnorum concordiam, ad publicam orbis pacẽ tenacissimis uinculis astringendam, quàm bonorum Principum fœcunditas? Ferè enim (ut inquit Flaccus) fortes creantur fortibus, neq; imbellem feroces progenerant aquilæ columbam. Omittam uero & illud, quod uix dum annum sextum & uigesimum prætergresso uide contigit Federicum auum imperatorem, uirum profecto ipso imperio præstantiorem, tum patrem Maximilianum inclytum Romanorum regem, & iampridem certis omnium suffragijs imperio paterno destinatum, ad hæc socerum Hispaniarum regem tot iam terris auctum, tot uictorijs nobilem, postremo liberos quatuor, iam nunc indole quadam diuina, omnia summa de se pollicentes. Hæc inquam atq; alia permulta sciens prætereo, quorum etsi nonnulla tibi fortasse sunt cum alijs Principibus communia, haud tamen scio, an quisquam extiterit, in quem unum hæc pariter tam multa tam eximia competierint. Nam ad eum locum propero, qui tibi pene peculiaris, propriusq́; uidetur esse, quoq; tu inter omnes omnium sæculorum fortunatos Principes isignite præcellis. Nam etsi non paucas multæ magnificæ contige

rint in uita, quibusdam etiam adeo indulserit fortuna, ut inde cognomen quæsierint, ueluti Timotheo apud Græcos, Syllæ apud Romanos, nullius tamen memoria extat, in quem unum totius patriæ, optimatum, regum, gentium, atq; orbis propè totius studia, tanto ardore, tanq; fatali quadam beneuolentia consenserint. Consenserint dixi? Immo concertarint. Quis obsecro uel eorum qui populares auras, epulis, muneribus, congiarijs, sportula uenabantur, tam gratiosus fuit uni multitudini, quàm tu tam multis nationibus? Quando Tuditanus ille, de rostris nummos spargens in populum, tantum fucati fauoris emeruit, quantum tu ueram sæculi tui beneuolentiam sola cõmendatione uirtutum parasti? Quis unquam tam carus regibus, quis sic omnium ordinũ, ætatum, apud suos, apud exteros, publicè, priuatim, penitus insedit affectibus? Quis te uidit unquam, qui non ilico amare cœperit? Immo quem non uel auditum modo Philippi nomen in tui cupiditatem accendit? Non efficacius Magnes chalybem attrahit, quàm tu mortaliũ omnium mentes, in tui charitatem rapis? Non tam celeriter uicina flamma ad napthham transuolat, quàm facile tu in omnium pectora descendis? Fuit omnino fatalis quædam uis diuinitus adiuncta nonnullis ducibus, ueluti. C. Cæsari, ut nõ solum aspectu, sed ipso quoq; rumore, & hostibus formidinem incuterent, et suis lacessentibus animos redintegrarent. Sed quod illis ad belli momenta fuit additum, hoc tibi adest, ad excitandam beneuolentiam, ad dirimenda bella, ad pacem conciliandam. Et quemadmodum Psyllis hoc

natura occulta quadam ratione dedit, ut non solum in ipsos uenenum non hereat, uerum id etiam suctu ab alijs eximant, ita tu usq; adeo nullius odio obnoxius es, ut ad quoscunq; te recipis, ex eorum animis, simultatum uirus educas. Negat sapientum quispiam illi esse quenquam amicum, cui nullus sit inimicus. Caneret (opinor) ille palinodiam sui apophthegmatis, si te modo Philippe uidisset, quem sic ætas tua deamat, ut non solũ nemo tibi sit inimicus, sed et ex alijs inuicem inimicis, facias amicos. Id ita fieri necesse est, dum & tu nulli non es gratissimus, & nulli inter se possunt odisse, qui idem uehementer amarint. Titus imperator, quod paulo minus, quàm cæteri, esset inuisus orbis amor est appellatus. Hoc autem elogium, quo nullum utiq; potest esse pulchrius, in neminem uerius quadrat, quàm in te Princeps inclyte, qui commune es omniũ gentium gaudium, unicæ sæculi tui delitiæ, fatalis regum amor. Nemo tuam famam auribus hausit, quin te et oculis contueri concupierit. Qui quidem cum fere contemptus authores esse soleant, te nemo uidit, quin pluris quàm antea fecerit, nemo propius fixiusq; contemplatus est, quin magis suspexerit, nemo tecum consuetudinem egit, quin amantiorem tui dimiseris, cum acceperis amantissimum. Tuũ conspectum, tuum inquam unius conspectum colloquiumq; rex Anglorum Henricus, sic auide expetiuit, ut ea gratia fretum illud suum, quo cingitur, transmittere non dubitarit, quasiq; in alterum orbem deuenire, id qđ post assertum regnum antea fecerat nunquam. In quo dubium uideri possit, magis te ornarit illius in-

ditium, uiri (ut quidus etiam sit) certe non stupidi, qui ob paucarum horarum congressum, sese continenti crediderit, relicta insula, à qua non ignorarit esse sibi periculosius excedere, quàm ulli fuerit Dionysio Syracusis, *an tua potius simplicitas, & syncerae mentis indiuidua comes fiducia, qui te submoto satellitio, solum ac nudum* Britanicae *fidei commiseris.* Tuum *aduentum illustrissimus* Galliarum *rex* Ludouicus *usq; adeo exoptauit, ut te iterum atq; iterum per legatos inuitarit, sic te hospite laetatus est, sic tuo conuictu delectatus, ut non tam tibi habuisse honorem sese, quàm sibi plurimum dignitatis ex ea re accessisse existimaret.* Sapientissimus *atq; inuictissimus rex* Hispaniarum, *post tam multas tamq; opulentas adiectas imperio insulas, post tot subacta oppida, post toties fusos barbaros, post tot uictorijs auctum regnum, post tot immortales triumphos, hoc unum suae felicitatis numeris, quasiq; circulo deesse iudicabat, quod te nondum uiderat, quem habiturus esset tam opulentae ditionis, & uiuus participem adiutoremq;, & mortuus successorem.* Itaque *ut id conficeret, legationibus multo ante praemissis, non minore tum ingenio tum studio annisus est, quàm semper maximis in bellis fuerat usus.* Vterque *uero sui doloris in alterum obliuisci maluit, quàm tuo conspectu non frui, neuterq; alteri imputauit ad odium, quod ambo te certatim beneuolentia complecterentur.* Iam *uero quis est usquam illustrium* Principum, *qui tuam amicitiam non expetat, qui non ambiat affinitatem, qui non aliquo necessitudinis genere*

tibi copulari laboret? Hic hic est Philippe pulcherrimus felicitatum tuarum calculus, quo fortunatissimos etiam omnes, albis (uti dicitur) equis præcurris, ne in alijs quidem tamen ullo posterior. In cuius enim unquam senis uitæ tot ægregia decora, tot ornamenta numerari potuerũt, quot tibi contigerunt, adolescenti? Quid ego hic pergam tuam amplitudinem conferre cum ijs, quos in raro catalogo felicium posuit antiquitas? Age fiat, sed paucos. Primum autem silentio prætercurram Gygis fabulosam felicitatem, ne Sophidios quidem commemoraturus, aut Telos, aut Cleobes & Bitones, qui si fuere felices, & sibi tantum fuerunt, & nullo fortunæ beneficio. Nos de felice Principe loquimur. Porro Polycrati regi insidiatam fuisse sese, non fauisse, exitu miserrimo fortuna comprobauit. Timotheo felicitas à maleuolis probri loco obiecta est, uidelicet successum concedentibus, sed industriam detrahentibus. Metelli patris, orba luminibus senecta, filij felicitatem offuscauit, Catinus audax ultor tum inimicus Aemylianus Scipio. L. Syllam prorsus in hoc albo non posuerim, qui felix dictus est potius quàm fuit, aut si fuit, sibi modo fuit felix, patriæ uero funestus. Augustum Cæsarem in hac censura uniuersa mortalitas nuncupauit, uerum siquis eius fortunas diligentius æstimet, nimirum dubitare incipiet, utrum illi dies sæpius mater fuerit an nouerca, adeo magnis bonis, maxima mala miscuit. Sed inter rara fortunæ fauentis exempla, illud in primis memorari solet, quod Scipioni, quo duce nullus unquam Romano imperio uel carior, uel felicior, nullus hostibus, neque fa-

talis magis,neq; gratiosior tamen,isthuc fere ætatis, primum bellum cum Annibale, deinde consulatus ingenti comitiorum consensu delegatus est. Equidem cum imperatore hoc,cui tantum formæ, dignitatis, animi,dexteritatis,consilij,felicitatis diuinitus tributum ad res gerendas uidetur,quantum non alijs omnibus,tuam Philippe celsitudinem,& sæpius iam,& lubenter,neq; id sine læto quodam animi præsagio, confero. Verum illi neq; perpetua fuit felicitas,& tibi pene in ipso uitæ limine contigerunt, quàm multa quamq; insignia illi ne in tota quidem uita. Quæ quidem etiamsi tibi gratuito quodã numinum fauore tribuerentur,si maxime tanta commoda εὕδοντος κύρτος (ut est Græcis in prouerbio) idest dormientis rete caperet,Principatus esset ista. si non Principis, felicitas,tamen si non tibi,certe patriæ gratulandum,certe gratandum superis, à quibus ista nobis per te proficiscerentur. Nunc uero qui mores contempletur tuos, is non multam successuum partem imputet cœlo,nisi illi & mores,& quicquid sumus,id omne semel deberemus. Si fortuna secunda nihil aliud est,quàm propitij numinis fauor,eum nihil æque conciliat,ac pietas. Ne apud homines quidem quicquam est, una uirtute fauorabilius,amabilius , mirabilius. Ergo felicitatem istam non alij quàm tuæ uirtuti debebas, nisi Deo & ipsam uirtutem iuxta Christianam philosophiã deberes. Porro siqua omnino perfecta felicitas in hac uita censeri debet,mirum ni ea est,cum ad ægregias corporis dotes pares animi uirtutes respondent, tum has quoq; fortunæ successus adæquat. In te rara quidem

corporis species, sed dignus erat tam bello domicilio animus longe pulcherrimus. Prælustres natalium imagines, sed quas factis reddas etiam illustriores. Prosperi fortunæ afflatus, sed isti prudentiæ, consilio, sollicitudini debiti. In alijs mediocris potestas odio obnoxia est, mediocris prosperitas inuidiæ patet, in te utraq; summa, neq; inuidiosa tibi, neq; cuiquam hominum inuisa, sed maximis pariter ac minimis fauorabilis plausibilis'q;, propterea quod nemo non intelligat incorruptissimos tuos mores istis ueluti præmijs esse dignissimos. Nam qui quæso fieri poterat, ut propitios non haberet superos, ista tam pura in Deum religio, ista singularis in patrē pietas, quā tam uix in ullo priuato inuenias? Quam quidem precamur, ut semper secundis in rebus potiusquam tristibus, & patri liceat experiri, & filio præstare. Quis media de plebe sic nutibus omnibus parentis obtemperat, ut tu, qui quoties patriæ uoluntati mos gerundus est, ibi Principem oblitus, filium te tantum esse meministi. Est autem illud à magnis quoq; theologis obseruatum, ex decem illis, decalogi quem uocant, præceptis, huic uni præmium adiectum fuisse, ut si quis ergo progenitores pietatem coluisset, eum non modo uita maneret immortalis, uerum et in hac interim uita, tum longeuitas tum prosperitas. Quod idem & uulgo iam obseruatum, in ijs qui sacra numinibus, debita religione ueneran tur. Negant enim multis iam sæculis ducem extitisse, qui à templis, à monasterijs, à Deo dicatis uiris uim continuerit (quemadmodum tu facis & facies) quin idē in rebus gerendis miro successu sit usus. Con

ira quisquis ausus fuit ius ecclesiasticum tyrannide uiolare, & in clerum abuti potestate, is & misero & maturo exitu pœnas ultori Deo dedit. Iam quod coniugij fidem tanta religione seruas, equidem magnæ laudis loco non referrem, nisi isthuc uulgati Principum aliorum mores, rarum ac memorandum efficerent. Quis autem uel diuorum uel hominum non isti faueat tam singulari, in ætate tam feruida cōtinentiæ? In tanta fortunæ indulgentia, tantæ animi moderationi? In tanto negotiorum omnium successu tam incredibili modestiæ? In tanto Principatus fastigio, tam amabili tamq; plebeiæ comitati, affabilitati, facilitati. Deniq; in tam absoluta potestate, tam diligenti sanguinis etiam uilissimi parsimoniæ? Quis autem fortuna dignior, quàm qui nihil inde in suos transmittit mores, neq; quicquam ex ea sibi uendicat, nisi ut quàm plurimum prosit omnibus? Cui magis par est licere omnia, quàm qui nulli non lenissimus, ipse nihil indulget sibi? Deniq; cui potius summam felicitatem & gratulentur mortales, et largiantur immortales, q̃ q eam nō animi fastu, non ullis priuatis emolumentis, sed totam publicis patriæ commodis metiatur? Illud autem planè paternum habes, quod ut in toto tuo ĩperio nihil est te uno maius, ita nihil te uno moderatius, nihil clementius, nihil exorabilius. Itaq; pulcherrimum illud naturæ exemplũ, qđ in apibus nobis proposuit, exprimēs, in tāto examine, tuo ductu uiuentiũ, solus aculeum non habes, nec unquã (quantum quidem in te est) fulmen mittis, nisi salutare. Adeóq; publici cuiusdam parentis affectum in tuos

omneis imbibisti, ut improbis etiam cupias parcere, si uel illi uelint resipiscere, uel tu tibi permittas aliquid aduersum leges, quibus tuo potissimum exemplo uis pareri. Porro nulla Principum neq; tam propria uirtus, neq; tam multitudini grata, q̃ beneficentia i promerentes, ignoscentia in eos qui peccarunt. Nam reliquas quidem uirtutes, ut cuiusq; refert, ita quisq; miratur ac laudabat, beneficentiae applaudunt, et ij qui non egent, ignoscentiam amant etiam innocẽtissimi. Alias ut humanas probant, hanc ut diuinum quiddã suscipiunt. Etenim cum Princeps inter mortales, quasi numinis uice fungatur, nihil autem Deo uel ad beneficentiam propensius, uel à saeuicia alienius, neque quicquam aliud omnino sit Deus, ut ait Plinius, quàm iuuare mortalem, profecto quo quisq; maius gerit imperium, hoc oportet propius ad istam imaginem accedere, quo uero propius accesserit, hoc eum magis numinis loco mortalitas uenerabitur. Rursus usq; adeo res est execrabilis in rege crudelitas, ut nemo temere tam tyrannus fuerit, quin speciem aliquam clementiae affectarit. Quae qudem in perpaucis etiam laudatis Principibus sic extitit, quin alicuius uicij confinio lederetur. In Mecoenate benignitatem & sanguinis abstinentiam, molliciei labes contaminauit. In Flauio Vespasiano tantum erat clementiae, ut iustis etiam supplicijs illachrymasse atque ingemuisse legatur, sed huius lucem, pecuniae cupiditas offusc auit. In C. Caesare simulata fuit clementia, in Tito Vespasiano cum ĩperio assumpta, in multis dissimulata saenitia. Caesaris Augusti miram lenitatem cum

alij multi,

alij multi, tum L. Cinna testatur, qui coniurationis in eum author, non solum uenia atq; impunitate ab eodem est donatus, uerum etiam in amicorum numerũ receptus, & ad maximos honores inuitatus. Adrianus Imperator tam miti ingenio fuisse legitur, ut ne maiestatis quidem crimina unquam admiserit, uerũ alter exordia, alter imperij finem sanguine cruentauit. In te uero solida mansuetudinis laus elucet, in quo nihil unquam auditum, nihil in uerbis, nihil in factis, nihil in gestibus animaduersum, quod seuitiã, quod acerbitatem saperet, ut planè liqueat singularẽ istam animi lenitatem non arte fucatam esse, non ad tempus assumptam, sed perpetuam ac uere natiuam & genuinam. Neq; minus quàm à crudelitate, à reliquis quoq; illis abes uicijs, fastu, insolentia, uiolentia aurium, ueri ac libertatis odio, assentationum & obsequiorum amore, atq; alijs id genus, quæ partim quasi natura præcellentem fortunam comitantur, partim inde accidunt, quod fortunatissimi Principes fermè educantur indulgentius, & habentur delicatius, in hoc uno parum fortunati, quod raro uerum audiunt, dum quisq; iucunda mauult loqui, quàm salutaria, suæq; rei consuluisse antiquius habet, quàm Principis dignitati. Mouet autem te nobilis illa fabula de rege Antiocho, qui cum inter uenandũ longius à reliquo comitatu aberrasset, noxq; occupasset, in casulam quampiam solus atque ignotus diuertit. Ibi super cœnam iniecta mentione de Antiocho, atq; illis libere fabulãtibus, quædã de suis uicijs audiuit. At ubi diluxisset, adessentq; regij stipatores

qui salutato purpuram ac diadema porrigerent, ille conuersus ad insignia, iam inde inquit, ex quo uos indui, heri primum uerum audire cœpi. Proinde grauiter profecto regem Ptolemeum admonuisse legitur Demetrius phalereus, ut de regno administrando libros sibi pararet, cum eis potissimum colloqueretur, ab ijs consilium peteret, propterea quod quæ non audeāt amici loqui, ea legantur in libris. Sed tu consultius ēt, qui talem te præbes tuis, ut intelligant nihil auribus tuis esse gratum, nisi quod idem uerum, quod syncærum, quod honestum, nihil æque inuisum, ut uel clancularios calumniatorū sibilos, uel palponum exitialia delinimenta. Scis enim duas esse præcipuas aularum pestes, è quibus perniciosissima quidem sit calumnia, sed multo capitalior adulatio. Illa enim paucos ex animo Principis emolitur, hæc ipsi Principi prorsus excantat animum. Iure igitur & laudatus & laudandus Alexander Seuerus, quod uniuersum hoc genus Gnathonum sic impense sit detestatus, ut non solum non admiserit ad auriculam, uerum etiam siqs inter salutandum, aut flexisset caput, aut per adulationem blandius quippiam dixisset, ilico turpiter abijceretur, aut siquem uitæ dignitas à grauiore contumelia uindicaret, is certe claro cachinno palàm rideretur, hac nimirum in re, Magno etiam Alexandro maior, quem nulla alia res æque subuertit, quàm quod sese assentatoribus calcandum equitandumq; permisserit. Idem finitimum huic pesti malum, fumi uenditores quos uocant, in crucem sustulit, ac fumo enecauit. O' dignum immortali imperio Principem. Ad hu-

ius æmulationem te prouocarem, hunc iuuenem tibi iuueni proponerem imitandum, nisi tuapte sponte iã-dudum istam uiam ingredereris, siue hoc tibi ingenij bonitate quadam inditum est, siue castigatiore educatione insitum, quæ uel ipsa natura nonnunquam potentior esse consueuit. Neque enim tu amicos obsequijs, sed integritate meritis, neq; iucundos in tuã familiaritatem asciscis, sed cordatos, graues, eruditione uitáq; spectatos uiros, nusquam alibi diligentior, quàm in deligendis, ijs quos diligis. Siquidẽ haudquaquam te fugit, uero uerius esse, idq; quod ex Mario Maximo refert Lampridius, meliorem esse Remp. ac propè tutiorem, in qua Princeps malus sit, quàm ea in qua sint amici Principis, mali, propterea, quod unus malus potest à pluribus bonis corrigi, multi autem mali non possunt ab uno quamuis bono ulla ratione superari. Non potest autem non optime cum ea Repub. agi, in qua Princeps optimus, non nisi sui simillimos in interiorem consuetudinem admittit, à quibus neq; uendatur, neq; circunducatur, sed qui nihil instillent auribus, nisi quod pium, quod uerum, quod salutare, q prudentiores sint, quàm ut suadeant pœnitenda, sanctiores, quàm ut patriæ rem suis commodis posthabeant, grauiores, quàm ut possint adulari, liberiores, quàm ut non audeant obstrepere, parũ se digna molienti. Tua porro sublimitas quales in consilijs habere gaudeat, ut alios sileam, unus abunde documento potuit esse, felicis memoriæ præsul, Franciscus Buslidianus archiepiscopus Bizontinus moderator formatorq; pueritiæ tuæ, & bonis in literis institutor, uir

totus ad gloriam, ad res maximas natus, factus ad utilitatem patriæ, sculptus ad ornamentum aulæ Principalis, ad tuendam, decorandam, ampliandam imperij tui maiestatem datus diuinitus. Illæ uidelicet hoc erat tibi, quod Agamemnoni Nestor, quod Philippo Macedoni Parmenio, quod Alexandro Leonidas, qđ Octauio Cicero, quod Phœnix Achilli, quod Dario Zopyrus. Decem sibi Nestores apud Homerum optat Agamemnon. Darius Zopyrorum tantum, quantum granorum inesset in malo punico, qui quidem & unum illum tanti fecit, ut eum integrum maluerit, quàm centum Babylonas capere. Sed utinam ne tantum antistitem tibi nescio quod fatum inuidisset. Suffecerat uir ille unus pro quamlibet multis, neq; dubitandum, quin unum illum incolumem malis, quàm totis Hispanijs potiri. Prò quantam iacturam eius unius interitu fecit orbis, Quantum patriæ uulnus, quantum animo tuo, quantum aulicis primoribus unius mors inflixit? Intelligo, quid mihi iandudum uestræ omnium lachrymæ loquantur, Deum immortalem, quis erat hic dies futurus, quàm absolutis gaudijs, quàm similis uitæ cœlitum, si illum quoq; uirum, unum omnium uita longissima dignissimum, uotis nostris restituisset. O fortuna, Vt nunquam tui dissimilis es, ut semper tuo melli, fellis aliquid admisces, nec omnino quicquá esse sinis in rebus mortalium, tam faustum, tam lætum, quod tu non ægritudine aliqua contamines. Nulli adhuc alumnorum tuorum sic indulsisti, ut non magno aliquo incómodo tuam inuidiam expiarit, quam nunquam magis

formidare solent homines morum tuorum non imperiti, quàm tum cum es prosperrima. Quando uictoriam insignem alicui concessisti, ut ea non fuerit praeclari cuiuspiam ducis capite redimenda? Polycrates Samiorum tyrannus, cuius etiam anulum reieceras, tuae inuidiae non nisi cruce satisfecit. Paulus Aemilius unam uictoriam, duorum filiorum morte luit, quorũ alterum pene` in ipso triumpho, alterum triduo post triumphum extulit Africanus partam bello gloriã, exilio ac morte dependit. Verum si tu naturam mutare non poteras, at poteras mediocri dispendio esse contenta. Tanti non sunt uel uniuersa tua munera, si tã cari capitis iactura luenda fuerunt. Cui iam non sit religio, de rerum successu gloriari? Nisi quod nos hoc metu liberos esse oportet, quibus etiam si magnam inuidiam fortunae, itineris huius felicitas conflauit, tamen satis, superq; piaculi dederimus, hoc tali praesule mulctati. Quanquam ille quidem, quando optimi Principis obsequijs uisus est uitam impendere, haud potuit mortem oppetere speciosiorem, praesertim eo loci iam prouectus, ut si non ad aetatem, certe ad gloriã, ad uirtutem satis sibi uixisse uideretur. At nobis certe uixit parum, nos non illũ lugemus, ad meliora traductum, sed nostram ipsorum uicem deploramus, ut qui simus tam singulari patrono orbati, cui ut similem tibi pares generosissime Princeps, parem certe nunquam parau eris. Sed quo nos ab instituto transuersos abripit dolor? Iam igitur ad uirtutum tuarũ contemplationem recurrat oratio. Quarum nomine non mediocrem gratiae partem debemus & illi, cuius

natura occulta quadam ratione dedit, ut non solum in ipsos uenenum non hereat, uerum id etiam suctu ab alijs eximant, ita tu usq; adeo nullius odio obnoxius es, ut ad quoscunq; te recipis, ex eorum animis, simultatum uirus educas. Negat sapientum quispiam illi esse quenquam amicum, cui nullus sit inimicus. Caneret (opinor) ille palinodiam sui apophthegmatis, si te modo Philippe uidisset, quem sic ætas tua deamat, ut non solũ nemo tibi sit inimicus, sed et ex alijs inuicem inimicis, facias amicos. Id ita fieri necesse est, dum & tu nulli non es gratissimus, & nulli inter se possunt odisse, qui idem uehementer amarint. Titus imperator, quod paulo minus, quàm cæteri, esset inuisus orbis amor est appellatus. Hoc autem elogium, quo nullum utiq; potest esse pulchrius, in neminem uerius quadrat, quàm in te Princeps inclyte, qui commune es omniũ gentium gaudium, unicæ sæculi tui delitiæ, fatalis regum amor. Nemo tuam famam auribus hausit, quin te et oculis contueri concupierit. Qui quidem cum fere contemptus authores esse soleant, te nemo uidit, quin pluris quàm antea fecerit, nemo propius fixius'q; contemplatus est, quin magis suspexerit, nemo tecum consuetudinem egit, quin amantiorem tui dimiseris, cum acceperis amantissimum. Tuũ conspectum, tuum inquam unius conspectum colloquiumq; rex Anglorum Henricus, sic auide expetiuit, ut ea gratia fretum illud suum, quo cingitur, transmittere non dubitarit, quasiq; in alterum orbem deuenire, id qđ post assertum regnum antea fecerat nunquam. In quo dubium uideri possit, magis te ornarit illius in-

dicium, uiri (ut quiduis etiam sit) certe non stupidi, qui ob paucarum horarum congressum, sese continenti crediderit, relicta insula, à qua non ignorarit esse sibi periculosius excedere, quàm ulli fuerit Dionysio Syracusis, an tua potius simplicitas, & syncerae mentis indiuidua comes fiducia, qui te submoto satellitio, solum ac nudum Britanicae fidei commiseris. Tuum aduentum illustrissimus Galliarum rex Ludouicus usq; adeo exoptauit, ut te iterum atq; iterum per legatos inuitarit, sic te hospite laetatus est, sic tuo conuictu delectatus, ut non tam tibi habuisse honorem sese, quàm sibi plurimum dignitatis ex ea re accessisse existimaret. Sapientissimus atq; inuictissimus rex Hispaniarum, post tam multas tamq; opulentas adiectas imperio insulas, post tot subacta oppida, post toties fusos barbaros, post tot uictorijs auctum regnum, post tot immortales triumphos, hoc unum suae felicitatis numeris, quasiq; circulo deesse iudicabat, quod te nondum uiderat, quem habiturus esset tam opulentae ditionis, & uiuus participem adiutoremq;, & mortuus successorem. Itaque ut id conficeret, legationibus multo ante praemissis, non minore tum ingenio tum studio annisus est, quàm semper maximis in bellis fuerat usus. Vterque uero sui doloris in alterum obliuisci maluit, quàm tuo conspectu non frui, neuterq; alteri imputauit ad odium, quod ambo te certatim beneuolentia complecterentur. Iam uero quis est usquam illustrium Principum, qui tuam amicitiam non expetat, qui non ambiat affinitatem, qui non aliquo necessitudinis genere

tibi copulari laboret? Hic hic est Philippe pulcherrimus felicitatum tuarum calculus, quo fortunatissimos etiam omnes, albis (uti dicitur) equis præcurris, ne in alijs quidem tamen ullo posterior. In cuius enim unquam senis uita tot ægregia decora, tot ornamenta numerari potuerũt, quot tibi contigerunt, adolescenti? Quid ego hic pergam tuam amplitudinem conferre cum ijs, quos in raro catalogo felicium posuit antiquitas? Age fiat, sed paucas. Primum autem silentio præteercurram Gygis fabulosam felicitatem, ne Sophidios quidem commemoraturus, aut Telos, aut Cleobes & Bitones, qui si fuere felices, & sibi tantum fuerunt, & nullo fortunæ beneficio. Nos de felice Principe loquimur. Porro Polycrati regi insidiatam fuisse sese, non fauisse, exitu miserrimo fortuna comprobauit. Timotheo felicitas à maleuolis probri loco obiecta est, uidelicet successum concedentibus, sed īdustriam detrahentibus. Metelli patris, orba luminibus senecta, filij felicitatem offuscauit, Catinus audax ultor tum inimicus Aemylianus Scipio. L. Syllam prorsus in hoc albo non posuerim, qui felix dictus est potius quàm fuit, aut si fuit, sibi modo fuit felix, patriæ uero funestus. Augustum Cæsarem in hac censura uniuersa mortalitas nuncupauit, uerum siquis eius fortunas diligentius æstimet, nimirum dubitare incipiet, utrum illi dies sæpius mater fuerit an nouerca, adeo magnis bonis, maxima mala miscuit. Sed inter rara fortunæ fauentis exempla, illud in primis memorari solet, quod Scipioni, quo duce nullus unquam Romano imperio uel carior, uel felicior, nullus hostibus, neque fa-

talis magis, neq; gratiosior tamen, isthuc ferè aetatis, primum bellum cum Annibale, deinde consulatus ingenti comitiorum consensu delegatus est. Equidem cum imperatore hoc, cui tantum formae, dignitatis, animi, dexteritatis, consilij, felicitatis diuinitus tributum ad res gerendas uidetur, quantum non alijs omnibus, tuam Philippe celsitudinem, & saepius iam, & lubenter, neq; id sine laeto quodam animi praesagio, confero. Verum illi neq; perpetua fuit felicitas, & tibi pene in ipso uitae limine contigerunt, quàm multa quamq; insignia illi ne in tota quidem uita. Quae quidem etiamsi tibi gratuito quodā numinum fauore tribuerentur, si maxime tanta commoda εὕδοντος κυρτὸς (ut est Graecis in prouerbio) idest dormientis rete caperet, Principatus esset ista. si non Principis, felicitas, tamen si non tibi, certe patriae gratulandum, certe gratandum superis, à quibus ista nobis per te proficiscerentur. Nunc uero qui mores contempletur tuos, is non multam successuum partem imputet coelo, nisi illi & mores, & quicquid sumus, id omne semel deberemus. Si fortuna secunda nihil aliud est, quàm propitij numinis fauor, eum nihil aeque conciliat, ac pietas. Ne apud homines quidem quicquam est, una uirtute fauorabilius, amabilius, mirabilius. Ergo felicitatem istam non alij quàm tuae uirtuti debebas, nisi Deo & ipsam uirtutem iuxta Christianam philosophiā deberes. Porro siqua omnino perfecta felicitas in hac uita censeri debet, mirum ni ea est, cum ad aegregias corporis dotes pares animi uirtutes respondent, tum has quoq; fortunae successus adaequat. In te rara quidem

corporis species, sed dignus erat tam bello domicilio animus longe pulcherrimus. Prælustres natalium imagines, sed quas factis reddas etiam illustriores. Prosperi fortunæ afflatus, sed isti prudentiæ, consilio, sollicitudini debiti. In alijs mediocris potestas odio obnoxia est, mediocris prosperitas inuidiæ patet, in te utraq; summa, neq; inuidiosa tibi, neq; cuiquam hominum inuisa, sed maximis pariter ac minimis fauorabilis plausibilisq;, propterea quod nemo non intelligat incorruptissimos tuos mores istis ueluti præmijs esse dignissimos. Nam qui quæso fieri poterat, ut propitios non haberet superos, ista tam pura in Deum religio, ista singularis in patrē pietas, quā tam uix in ullo priuato inuenias? Quam quidem precamur, ut semper secundis in rebus potiusquam tristibus, & patri liceat experiri, & filio præstare. Quis media de plebe sic nutibus omnibus parentis obtemperat, ut tu, qui quoties patriæ uoluntati mos gerundus est, ibi Principem oblitus, filium te tantum esse meministi. Est autem illud à magnis quoq; theologis obseruatum, ex decem illis, decalogi quem uocant, præceptis, huic uni præmium adiectum fuisse, ut si quis erga progenitores pietatem coluisset, eum non modo uita maneret immortalis, uerum et in hac interim uita, tum longeuitas tum prosperitas. Quod idem & uulgo iam obseruatum, in ijs qui sacra numinibus, debita religione ueneran tur. Negant enim multis iam sæculis ducem extitisse, qui à templis, à monasterijs, à Deo dicatis uiris uim continuerit (quemadmodum tu facis & facies) quin idē in rebus gerendis miro successu sit usus. Con

tra quisquis ausus fuit ius ecclesiasticum tyrannide uiolare, & in clerum abuti potestate, is & misero & maturo exitu pœnas ultori Deo dedit. Iam quod coniugij fidem tanta religione seruas, equidem magnæ laudis loco non referrem, nisi isthuc uulgati Principum aliorum mores, rarum ac memorandum efficerent. Quis autem uel diuorum uel hominum non isti faueat tam singulari, in ætate tam feruida cõtinentiæ? In tanta fortunæ indulgentia, tantæ animi moderationi? In tanto negotiorum omnium successu tam incredibili modestiæ? In tanto Principatus fastigio, tam amabili tamq; plebeiæ comitati, affabilitati, facilitati. Deniq; in tam absoluta potestate, tam diligenti sanguinis etiam uilissimi parsimoniæ? Quis autem fortuna dignior, quàm qui nihil inde in suos transmittit mores, neq; quicquam ex ea sibi uendicat, nisi ut quàm plurimum prosit omnibus? Cui magis par est licere omnia, quàm qui nulli non lenissimus, ipse nihil indulget sibi? Deniq; cui potius summam felicitatem & gratulentur mortales, et largiantur immortales, q̃ q eam nõ animi fastu, non ullis priuatis emolumentis, sed totam publicis patriæ commodis metiatur? Illud autem planè paternum habes, quod ut in toto tuo ĩperio nihil est te uno maius, ita nihil te uno moderatius, nihil clementius, nihil exorabilius. Itaq; pulcherrimum illud naturæ exemplũ, qđ in apibus nobis proposuit, exprimẽs, in tãto examine, tuo ductu uiuentiũ, solus aculeum non habes, nec unquã (quantum quidem in te est) fulmen mittis, nisi salutare. Adeoq; publici cuiusdam parentis affectum in tuos

omneis imbibisti, ut improbis etiam cupias parcere, si uel illi uelint resipiscere, uel tu tibi permittas aliquid aduersum leges, quibus tuo potissimum exemplo uis pareri. Porro nulla Principum neq; tam propria uirtus, neq; tam multitudini grata, q̃ beneficentia i promerentes, ignoscentia in eos qui peccarunt. Nam reliquas quidem uirtutes, ut cuiusq; refert, ita quisq; miratur ac laudabat, beneficentiæ applaudunt, et ij qui non egent, ignoscentiam amant etiam innocẽtissimi. Alias ut humanas probant, hanc ut diuinum quiddá suscipiunt. Etenim cum Princeps inter mortales, quasi numinis uice fungatur, nihil autem Deo uel ad beneficentiam propensius, uel à sæuicia alienius, neque quicquam aliud omnino sit Deus, ut ait Plinius, quàm iuuare mortalem, profecto quo quisq; maius gerit imperium, hoc oportet propius ad istam imaginem accedere, quo uero propius accesserit, hoc eum magis numinis loco mortalitas uenerabitur. Rursus usq; adeo res est execrabilis in rege crudelitas, ut nemo temere tam tyrannus fuerit, quin speciem aliquam clementiæ affectarit. Quæ qudem in perpaucis etiam laudatis Principibus sic extitit, quin alicuius uicij confinio lederetur. In Mecœnate benignitatem & sanguinis abstinentiam, molliciei labes contaminauit. In Flauio Vespasiano tantum erat clementiæ, ut iustis etiam supplicijs illachrymasse atque ingemuisse legatur, sed huius lucem, pecuniæ cupiditas offuscauit. In C. Cæsare simulata fuit clementia, in Tito Vespasiano cum ĩperio assumpta, in multis dissimulata sæuitia. Cæsaris Augusti miram lenitatem cum

alij multi,

alij multi, tum L. Cinna testatur, qui coniurationis in eum author, non solum uenia atq; impunitate ab eodem est donatus, uerum etiam in amicorum numerũ receptus, & ad maximos honores inuitatus. Adrianus Imperator tam miti ingenio fuisse legitur, ut ne maiestatis quidem crimina unquam admiserit, uerũ alter exordia, alter imperij finem sanguine cruentauit. In te uero solida mansuetudinis laus elucet, in quo nihil unquam auditum, nihil in uerbis, nihil in factis, nihil in gestibus animaduersum, quod seuitiá, quod acerbitatem saperet, ut plane liqueat singularẽ istam animi lenitatem non arte fucatum esse, non ad tempus assumptam, sed perpetuam ac uere natiuam & genuinam. Neq; minus quàm à crudelitate, à reliquis quoq; illis abes uicijs, fastu, insolentia, uiolentia aurium, ueri ac libertatis odio, assentationum & obsequiorum amore, atq; alijs id genus, quæ partim quasi natura præcellentem fortunam comitantur, partim inde accidunt, quod fortunatissimi Principes ferme educantur indulgentius, & habentur delicatius, in hoc uno parum fortunati, quod raro uerum audiunt, dum quisq; iucunda mauult loqui, quàm salutaria, suæq; rei consuluisse antiquius habet, quàm Principis dignitati. Mouet autem te nobilis illa fabula de rege Antiocho, qui cum inter uenandũ longius à reliquo comitatu aberrasset, noxq; occupasset, in casulam quampiam solus atque ignotus diuertit. Ibi super cœnam iniecta mentione de Antiocho, atq; illis libere fabulátibus, quædá de suis uicijs audiuit. At ubi diluxisset, adessentq; regij stipatores

qui salutato purpuram ac diadema porrigerent, ille conuersus ad insignia, iam inde inquit, ex quo uos indui, heri primum uerum audire cœpi. Proinde grauiter profecto regem Ptolemeum admonuisse legitur Demetrius phalereus, ut de regno administrando libros sibi pararet, cum eis potissimum colloqueretur, ab ijs consilium peteret, propterea quod quæ non audeãt amici loqui, ea leguntur in libris. Sed tu consultius ẽt, qui talem te præbes tuis, ut intelligant nihil auribus tuis esse gratum, nisi quod idem uerum, quod syncærum, quod honestum, nihil æque inuisum, ut uel clancularios calumniatorũ sibilos, uel palponum exitialia delinimenta. Scis enim duas esse præcipuas aularum pestes, è quibus perniciosissima quidem sit calumnia, sed multo capitalior adulatio. Illa enim paucos ex animo Principis emolitur, hæc ipsi Principi prorsus excantat animum. Iure igitur & laudatus & laudandus Alexander Seuerus, quod uniuersum hoc genus Gnathonum sic impense sit detestatus, ut non solum non admiserit ad auriculam, uerum etiam siqs inter salutandum, aut flexisset caput, aut per adulationem blandius quippiam dixisset, ilico turpiter abijceretur, aut siquem uitæ dignitas à grauiore contumelia uindicaret, is certe claro cachinno palàm rideretur, hac nimirum in re, Magno etiam Alexandro maior, quem nulla alia res æque subuertit, quàm quod sese assentatoribus calcandum equitandumq; permiserit. Idem finitimum huic pesti malum, fumi uenditores quos uocant, in crucem sustulit, ac fumo enecauit. O' dignum immortali imperio Principem. Ad hu-

ius æmulationem te prouocarem, hunc iuuenem tibi iuueni proponerem imitandum, nisi tuapte sponte iã-dudum istam uiam ingredereris, siue hoc tibi ingenij bonitate quadam inditum est, siue castigatiore educatione insitum, quæ uel ipsa natura nonnunquam potentior esse consueuit. Neque enim tu amicos obsequijs, sed integritate meritis, neq; iucundos in tuã familiaritatem asciscis, sed cordatos, graues, eruditione uitaq; spectatos uiros, nusquam alibi diligentior, quàm in deligendis, ijs quos diligas. Siquidẽ haudquaquam te fugit, uero uerius esse, idq; quod ex Mario Maximo refert Lampridius, meliorem esse Remp. ac propè tutiorem, in qua Princeps malus sit, quàm ea in qua sint amici Principis, mali, propterea, quod unus malus potest à pluribus bonis corrigi, multi autem mali non possunt ab uno quamuis bono ulla ratione superari. Non potest autem non optime cum ea Repub. agi, in qua Princeps optimus, non nisi sui simillimos in interiorem consuetudinem admittit, à quibus neq; uendatur, neq; circunducatur, sed qui nihil instillent auribus, nisi quod pium, quod uerum, quod salutare, q̃ prudentiores sint, quàm ut suadeant pœnitenda, sanctiores, quàm ut patriæ rem suis commodis posthabeant, grauiores, quàm ut possint adulari, liberiores, quàm ut non audeant obstrepere, parũ se digna molienti. Tua porro sublimitas quales in consilijs habere gaudeat, ut alios sileam, unus abunde documento potuit esse, felicis memoriæ præsul, Franciscus Buslidianus archiepiscopus Bizontinus moderator formatorq; pueritiæ tuæ, & bonis in literis institutor, uir

totus ad gloriam, ad res maximas natus, factus ad utilitatem patriae, sculptus ad ornamentum aulae Principalis, ad tuendam, decorandam, ampliandam imperij tui maiestatem datus diuinitus. Ille uidelicet hoc erat tibi, quod Agamemnoni Nestor, quod Philippo Macedoni Parmenio, quod Alexandro Leonidas, quod Octauio Cicero, quod Phoenix Achilli, quod Dario Zopyrus. Decem sibi Nestores apud Homerum optat Agamemnon. Darius Zopyrorum tantum, quantum granorum inesset in malo punico, qui quidem & unum illum tanti fecit, ut eum integrum maluerit, quàm centum Babylonas capere. Sed utinam ne tantum antistitem tibi nescio quod fatum inuidisset. Sufficerat uir ille unus pro quamlibet multis, neq; dubitandum, quin unum illum incolumem malis, quàm totis Hispanijs potiri. Prò quantam iacturam eius unius interitu fecit orbis, Quantum patriae uulnus, quantum animo tuo, quantum aulicis primoribus unius mors inflixit? Intelligo, quid mihi iandudum uestrae omnium lachrymae loquantur, Deum immortalem, quis erat hic dies futurus, quàm absolutis gaudijs, quàm similis uitae coelitum, si illum quoq; uirum, unum omnium uita longissima dignissimum, uotis nostris restituisset. O fortuna, Vt nunquam tui dissimilis es, ut semper tuo melli, fellis aliquid admisces, nec omnino quicquã esse sinis in rebus mortalium, tam faustum, tam laetum, quod tu non aegritudine aliqua contamines. Nulli adhuc alumnorum tuorum sic indulsisti, ut non magno aliquo incõmodo tuam inuidiam expiarit, quam nunquam magis

formidare solent homines morum tuorum non imperiti, quàm tum cum es prosperrima. Quando uictoriam insignem alicui concessisti, ut ea non fuerit praeclari cuiuspiam ducis capite redimenda? Polycrates Samiorum tyrannus, cuius etiam anulum reieceras, tuae inuidiae non nisi cruce satisfecit. Paulus Aemilius unam uictoriam, duorum filiorum morte luit, quorũ alterum penè in ipso triumpho, alterum triduo post triumphum extulit Africanus partam bello gloriã, exilio ac morte dependit. Verum si tu naturam mutare non poteras, at poteras mediocri dispendio esse contenta. Tanti non sunt uel uniuersa tua munera, si tãcari capitis iactura luenda fuerunt. Cui iam non sit religio, de rerum successu gloriari? Nisi quod nos hoc metu liberos esse oportet, quibus etiam si magnam inuidiam fortunae, itineris huius felicitas conflauit, tamen satis, superq; piaculi dederimus, hoc tali praesule mulctati. Quanquam ille quidem, quando optimi Principis obsequijs uisus est uitam impendere, haud potuit mortem oppetere speciosiorem, praesertim eo loci iam prouectus, ut si non ad aetatem, certe ad gloriã, ad uirtutem satis sibi uixisse uideretur. At nobis certe uixit parum, nos non illũ lugemus, ad meliora traductum, sed nostram ipsorum uicem deploramus, ut qui simus tam singulari patrono orbati, cui ut similem tibi pares generosissime Princeps, parem certe nunquam parameris. Sed quo nos ab instituto transuersos abripit dolor? Iam igitur ad uirtutum tuarũ contemplationem recurrat oratio. Quarum nomine non mediocrem gratiae partem debemus & illi, cuius

opera te talem habemus, tam pium, tam modestum, tam incorruptum, tam clementem, deniq; tam non tyrannum. Neq; enim tibi licere putas, quicquid collubitum est, sed ita instituis animum, ut non lubeat, nisi quod licet. Semper à tergo præsto est illa Pallas Homerica, quæ coherceatis affectibus admonet, ut in teipsum primum agas Principem, in alios parentem potius quàm dominum. Quid autem execrabilius illa Neronis uoce, qua gloriari consueuit, neminem etiam ante se Principem scisse, quantum sibi liceret. Quid lethalius illo turpissimæ mulieris dogmate, si libet licet, quo Iulia Antonium Caracallum priuignum legitur ad incœstas nuptias impulisse. Quid enim non quasi suo iure facere audebit, cuius animo semel hæc insederit opinio, Principem quiduis decere? Ne hodie quidem desunt regibus, qui istiusmodi quædam ad illorum aures occinant. Quid etiam hesitas? An te Principem esse oblitus es? An non ius est quod tibi placuit? Tu maior legibus, Regum est, non ex præscripto, sed ex animi libidine uiuere. Quicquid usquam tuorum quisquam possidet, id omne tuum est. Tibi liberum donare uitam, liberum eripere. Tibi phas est addere rē, cui uisum sit, phas est ubi uelis adimere. Alijs alia uicio ac laudi uertuntur. Tibi nihil non honestum, nihil non laudi futurum. Vin tu philosophis istis ac scholasticulis auscultare? Sic enim homines stultissimi uocant uiros doctos & incorruptos, qui ad pia atq; honesta cohortentur. Ad harum Sirenum exitiales cantilenas tu clarissime dux, cum Homerico Vlysse aures habes undiq; cera obturatas, uel potius cum Ac-

nea Virgiliano sic procul ab harum littore cursum deflectis, ut periculum non sit, ne quid istam animi tui sanitatem male blandæ uocis pharmacon ledat. Siquidem illud tibi penitus persuasisti, quod egregie rex dixit Antigonus bonis Principibus ea demum esse honesta, quæ natura sunt honesta, ea tantummodo recta, quæ per se recta sunt. Immo uix etiam honestum tibi, quod præclarũ in alijs propterea quod nulli mortalium exactius præstanda sit absoluta uirtutis disciplina, quàm Principi, uel quod unus omnium oculis expositus est, uel quod hanc supplicijs etiã ab alijs exigit. Proinde das operam, ne quis in toto populo appareat te uno legum obseruantior, cum ipsæ leges clamitent. Quid temet angis ó Princeps? Nos tibi scriptæ non sumus. Tu nos dare soles, non accipere? Nos tuæ maiestati seruimus, non contra. Minamur alijs, te progenitorem ueneramur. Hanc illarũ uocem adeo assentationem iudicas, ut ne illa quidem tibi permittas, in quibus ĩdulges multitudini. Videlicet hac una in re legibus parum obsequens, quod earum repellis obsequelam. Maiorem in modum te delectat, pulcherrimum illud laudatissimi regis exemplum nisi fallor, Antiochi, qui fuit eius nominis tertius. Is datis ad singulas ciuitates suas literis, interdixit, ut si quid præter leges publicas iussisset, ne sibi in eo parerent unquam. Itidem tu ne postulas quidem à tuis, ut tibi pareatur, nisi parueris ipse legibus, neq; protinus maiestatem lesam existimas si quis uerbo refragetur, quin gaudes magis admoneri religionis & iurisiurandi, quo temet in suscipiendo Principatu obstrinxi

ſti. Non ignoras quantum oneris cum purpura ſu-
ſceperis, eoque non iſta ulla in re te fieri licentio-
rem, ſed ſollicitiorem in omnibus. Neque te clàm
eſt, imperium haud uitæ ſtrepitu, & colligendis ue-
ctigalibus contineri, ſed munus eſſe publicum, ſic ad-
miniſtrandum, ut ſi non alijs, certe tibi ipſi repeten-
ti, cèrte Deo repetundarum acturo, queas rationem
reddere. In ſumma, hanc eſſe propriam Principis lau
dem, ut maximum eſſe ſeſe quaſi neſciat, optimum
uero eſſe oportere ſemper meminerit. Quæ nomina
nos tibi tribuamus, parui ducis, tu te nihil aliud eſſe
cogitas, quàm ut uocat Homerus ποιμένα λαῶν, ideſt
paſtorem populi, ſiue quemadmodum Plato φύλακα,
ideſt cuſtodem. Nihil autem minus conuenire in Prin
cipem, quàm quod in Agamemnonem dicit Achilles
δημοβόρος βασιλεὺς, qui gregem ſuum non ſolum
deglubat, uerum & laniet. Immo (quod ijs etiam ma
ius eſt,) non ſolum paſtorem, non tantum cuſtodem,
ſed & patrem eumq; piiſſimum agis, adeo tuorum
550 opes, excogitatis in hoc titulis non conuerrens in fi-
ſcum tuum, ut de tuis potius in publicam utilitatem
transfundas. Nam hoc demum parente dignum eſt.
Nouam autem rationem reperiſti, quemadmodum
augeas tua tuorumq; procerum uectigalia, nempe
minuendis ſumptibus, non intendendis in immenſum
exactionibus. O' ſingularem animum, tibi deducis, ut
tuis ſuperet, tua contrahis, ut uulgo ſit prolixius. Tu ui
gilas, ut nobis tutum ſit dormire. Tu perpetuis cu-
ris diſtringeris, ut tuis tranquillum ſit otium. Atque
in totum, ſiquid in Principatu laboris eſt, id ſolum

existimas ad te pertinere, si quid commoditatis, ad tuos, hoc est (ut dicam absolute) patriae non tibi geris Principatum. Neq; solum in teipso sanctimoniã istam exibes, uerum eandem in officialibus tuis requiris, haudquaquam ignarus Principi alienam quoq; culpam esse praestandam, non tantũ ipsi ab omni contagione uiciorũ abstinendum. Nihil interesse putas, utrũ dicatur, Princeps isthuc fecit, an Principis nomine munus gerens. Etenim iuxta turpe, quid agat, is cui uicẽ tuam delegaris, uel nescire uel negligere. Immane, quàm longe lateq; discrepat institutum tuum, ab illa Vespasiani Neronisq; sententia, quorum prior ille iocari consueuit, sese procuratoribus suis pro spongijs uti, quod quasi & siccos madefaceret, & exprimeret humentes, alter ijs ferè uerbis mandabat officia. scis quid mihi sit opus, & cura, nequis quid habeat. Tu contra, uide quid patriae conducat, cura ne quid indignum me uel dicas uel facias. Porro rapacitatem tam non dissimulas in tuis ministris, quàm in te ipso non admittis. Atq; ita demum ornari credis imperium tuum, si istos quamoptimos habeas, non opulentissimos, quasiq; miseris sudoribus, & tenuium sanguine ciuium saginatos. Neq; sinis, ut (quod meram sapit tyrannidem) omnium fortunae, ad paucos quosdam conferantur, & (quod in belluis fit) imbecilliorum laniatu, pascantur potentiores. Quo uero plus est negotij, alios praestare, quàm se, hoc magis praedicandum, quod cum ipse sis incorruptissimus, omnes tui similes efficis, tum eos qui rem tuo nomine gerunt, tum hos qui circum te sunt. E quibus ut quisq;

tibi proximus est, ita uidetur non superbissimus, sed optimus. Quid enim hic commemorem, de singulari disciplina, seueritate, sanctimonia aulæ tuæ, à qua non aliter quàm olim à sacris Eleusinis, impij nepharij'q; uoce præconis submouebantur, tu procul arces improbos omnes. Totam'q; illam Principum aulis familiarium uiciorum cohortem, ambitionem, arrogantiam, uanitatem, uersutiam, adulationem, licentiã, uiolentiam, luxum, sic stirpium tenus exscidisti, ut frugalitatis, modestiæ simplicitatis, integritatis exempla, non aliunde melius quàm à tuo palatio, priuatas in domos referantur. Qua quidem in re, non est obiter fraudãda, parte laudis debitæ, generosissima coniunx tua, quæ morum tuorum (ut par est) æmula, pari tecum cura connititur, ne quid labis hereat intra limen Principale, rata nimirum, id quod res est, inde potissimum in uulgus oportere manare, recte uiuendi uel formas, uel incitamenta. Quis autem non uideat, quanto utilior patriæ Princeps, qui sæculi sui mores instaurat, quàm qui regni terminos profert, qui labentem uitæ disciplinam fulcit, quàm qui collapsa restituit mœnia? Id'q; facit, non tam imperio, quàm exemplo. Neq; enim prorsus alia censura tam efficax, ad publicos mores emendandos, quàm Principis undiquaq; inculpata uita. Ad hanc protinus omnium conuertuntur oculi, ad hanc ueluti signum diriguntur animi, ad hanc tanquam scopum, uitæ rationes referuntur. Habet hoc ingens fortuna, quod nihil tectum esse sinit, Principum uero non aulas modo, sed ipsa etiam cubicula intimos'q; recessus recludit, neq; quicquam tam

abditum, quod non famæ noscendum proponat explicetóq; . Ad hoc, nihil omnino mortales, uel mirantur candidius, uel imitantur libentius, uel retinent tenacius, quàm quod uiderint à Principe factitari, dum quisque & pulchrum sibi ducit, eius æmulum uideri, quem nemo non suspicit, & frugiferum, illi uitæ similitudine commendari, à quo summa sperantur præmia. Adeóq; mira quædam æmulandi libido, multitudinis animos occupauit, quicquid illud sit, quod in Principe conspexerint, ut non solum manifesta quædam uicia pro uirtutibus in suos mores traijciat, uerũ etiam Othonis imperatoris mors, præterquam quod acerba, etiam fœda, non paucos tamen inuenerit, qui eã authoris admiratione ducti imitarentur. Proinde priuatorum atq; humilium mores, non nisi ad paucos pertinent, at Principis uita, quoniã & in conspicuo est, & celerrime arripitur, & latissime diffunditur, profecto aut ingenti morum publicorũ pernicie mala est, aut amplissimo fructu bona. Affirmant astrologi certis annis apparere stellas crinitas, quæ ingens afferant momentum, ad publicam rerum mundanarum commutationem, ui quadam fatali afficientes hominũ et mentes, et corpora, tum flumina, maria, terrã, aera, et quicquid in his, mire penetrantes. At nullus cometes exoriri queat orbi tam exitialis q̃ Princeps flagitiosus. Cõtra nullũ tam salutare sydus, quàm dux inculpatus. Quod si cui parum adhuc liquet, is regum atque imperatorum annales euoluat. Inueniet profecto ut quisq; Principũ aut uicijs efferuarit, aut uirtutibus enituerit, ita protinus sæculi mores

in eundem habitum fuisse secutos. Sub Caligula, sub Nerone, sub Domitiano, sub Heliogabalo, quantũ crudelitatis, quantum ambitionis, quantum libidinis in orbe, quàm densa uiciorum omnium seges ubiq; suppullularat. At sub Traiano, sub Seuero, (pauciores enim boni) ut se quasi fatali sydere afflata mortalitas ad meliorem frugem conuertit. Quae quidem cum ita sint, demiror, si Principem mentis, non omnino deploratae, non uel illud deterreat à uicijs, ne tam multos efficiat improbos, aut non saltem hoc adhortetur ad uirtutem, ut tam multos efficiat bonos. Hæc quoniam tua sublimitas penitus perspexit, perpendit́q; grauiter, summa religione tibi cauendum esse statuisti, nequid appareat in te, quod quisquam pernicioso sequatur exemplo. Est interim & illud insigne documentum ĩtegritatis tuæ, quod audet hæc aliquis apud te loqui, nihil ueritus, ne (quod solet apud tui dissimiles euenire) si quid in aliena uicia dicatur, id existimes ad te ptinere, neue si qua uirtus in te laudetur, diuersum illã uiciũ tibi putes exprobrari. Tanta conscientiæ tuæ puritas, tanta concordia, tantus concentus omnium laudum, ut nihil referat, quid uituperetur apud te, aut quid prædicetur in te. In alijs ferè quod laudes, eligendum est, quædam arte declinanda ne incurras, id́q; etiam in ijs, qui inter optimos numerantur. Nam nemo temere est omnium, qui sic numeros omnes innocentiæ implerit, ut non uicium aliquod ceu nebula reliquum uitæ splendorem obscurauerit. Catone Censorio quid laudatius? At in hoc mussandum, quod uinosus, quod præfractus, quod aliena

etiam ætate mulierosus. Octauij Cæsaris tam multas, tanq; præclaras laudes, aleæ studium & adulteria contaminarunt. Titum Vespasianum, alioquin optimum, seuiciæ suspicio lesit. Flauio Vespasiano nulla alioqui uirtute non absoluto fœdissima Principi, pecuniæ cupiditas maculam attulit. Quidam ita demum boni uidentur, si cum pessimis conferantur. Tu uero totus tui similis, optimus prognatus ex optimis, optimus succedens optimis, cum quibus si conferare, non solum deterior non uideris, uerum etiam uti gemma auro admota mutuum decus, & das & accipis. De his igitur omnibus securum, tamen hæc una me sollicitudo circumsistit, ne hoc ipsum quod de tuis laudibus attigi, cum pro meritis nimis quàm parum sit, tamen tuæ uerecundiæ impendio nimium esse uideatur, Sed isthuc ipsum ego arbitror omnium uirtutum tuarum quasi fastigium, quo tantum uincis teipsum, quantum alijs reliquos omnes, nempe singularem istam animi tui modestiam, qua fit, ut cum nihil in te sit, quod uel Momus ipse possit carpere, nihil etiam nō summa laude dignum, tamen reprehendi quàm æquo pateris animo, tum quàm gratum etiā admoneri à quouis? Nihil autem fers impatientius, quàm qualia facis, talia de te prædicari. Hector ille Neuianus, cuius magnanimitati, conscientia recte factorum abunde sufficiebat, tamen à patre laudari lætatur, uiro utiq; laudato. Agislaus Xenophonticus, dux tum sapiens, tum insigni uerecundia, non à quibuslibet laudari sese gaudebat, sed ab ijs modo, quos sciret & turpia uituperaturos fuisse. At tuus pudor, ne isthuc ipsum

quidem ferre potest, uiuus placere modo uis, non nisi mortuus laudari, Iandudum enim animaduerto tuã celsitudinem, & oculis abnutare, & identidem rubore suffundi, dum hæc à me commemorantur, & parcissime, & nulli non confessa. Atq; adeo, quod omnino pateris hæc, de te prædicari, non tuis auribus, sed nostro indulges studio, offendendus alioqui tuis laudibus, nisi nostra tui charitate tam impense gauderes. Vt enim teipsum quantumuis negligas, non potes tamen tuorum iudicio, tuorum beneuolẽtia non delectari. O fortunatum, o uere aureum hoc nostrum sæculum, quo te auspice, te authore, te moderatore, pietas, fides, simplicitas, pudor, breuiter omnis illa incorruptæ quondã ætatis uirtutũ seges, repullulascit, reuiuiscit, efflorescit. O nos terq; quaterq; felices, qbus diuio munere talis datus est Princeps, qualem ex omni mortalium numero, neq; suffragijs deligere, neq; uotis optare potuissemus. Tã fortunatus, ut superis non esse charissimus non possit, tam potens, ut nulli mortalium non sit formidandus, tam mitis, ut nulli non sit amabilis, tam comis, ut cuiuis pateat aditus, tam benignus, ut neminẽ à suo sermone tristem discedere patiatur, tam munificus, ut omnes ab uno recte factorum præmium & sperent, & ferant, Tam incorruptus, ut hunc sibi amicum mali sperare non queant, Tam beneficus, ut optimus quisq; probatus illi carus'q; esse studeat, tam legum obseruans, ut ad politicam disciplinam, & sine legibus ullis eius unius uitæ sufficiat, sic uim quandam innocentiæ quasi spirans, ut qui secum uiuunt, eos omnis in eundẽ habitum ra

piat,& ut in summa complectar,omnibus fortunæ, corporis,animi bonis,sic undiquaq; cumulatus,ut numini quàm homini, propior esse uideatur,ac rursus horum omnium ita despiciens negligensq;,ut ne inter miseros quidem aut mediocres sit alius modestior. Hæ uidelicet,hæ sunt dotes illæ tuæ Philippe ducũ optime maximeq;,quibus suis (ut aiunt) icantamentis efficaciores , quæ te cœlicolis mentibus carum reddunt,quæ tibi tam inauditum fortunæ fauorem,quæ tibi reges,quæ nationes,quæ mortales uniuersos conciliant. Adeo ut cum paucissimis Principibus contigerit odium,atq; inuidiam suorum effugere , tu apud exteros,apud ipsos pene hostes,gratior sis, quàm quisquam fuerit apud suos. Nam quid ego nunc de inæstimabili patriæ in te charitate dicam? Quæ ne postulat quidem sibi magnæ laudis loco poni,quod te talem sic amat,impijssima futura,ni faceret. Verũ quoniam intelligit suam salutem tibi non aliter quàm parenti,sic esse cordi,ut non aliud sit antiquius,plane Pelargicon quiddam(ut Græci dicunt)referre conatur, teq; uicissim materno quodam amore,materna sollicitudine prosequitur, Qua tametsi tu pro tua felicitate non eges,fieri tamen non potest,quin admodum gaudeas officio tuorum. Porro sanctissimum illud nomen patris patriæ,quod non omnibus imperatoribus,nec his ipsis fere nisi per assentationem olim deferebatur, hoc tibi non in arcubus,aut collossis,sed in animis penitus insculpsit,neq; saxis expressit,sed affectibus,quo non aliud monumentum poterat erigi,uel pulchrius, uel durabilius. Video autem me post longas ambages

pene casu reuectum ad eum locum, quem in ratione felicitatis tuæ præcipuum uideri uolebam. Ergo ut non alio modo felicissimus es, quàm quia optimus, ita non alia re felicior, quàm hac inaudita tuorum in te charitate. Augustus Cæsar, quo nemo moderatius popularius'q; gessit imperium, propter summam morũ comitatem iucunditatem'q; eximie gratus populo Romano fuit. Huius tamen uita toties est insidijs appetita, alijs post alias familijs in eum coniurantibus. Neq; finis fuerat futurus, nisi muliebri consilio adiutus, in Cinnam clementiæ remedio pro seueritate cœpisset uti. Alexander magnus, cui sic indulsit fortuna, ut nulli mortalium prolixius, tamen in hoc parum fortunatus fuisse legitur, quod ei neq; cum amicis, neq; cum ciuibus, ne cum patre quidem aut matre satis conueniret. Imperium autem atroci suorum inuidia atque odio suscœpit, maiore gessit. Neq; Photionis sanctimonia, neq; Scipionis moderatio, neq; Catonis integritas hoc mali potuit effugere. Vt interim de reliquis sileam ducibus, quorum hoc prope peculiare malũ est, quod illis nulla uitæ pars, à sicis, à uenenis, à maleficijs tuta sit. Adeo per se odijs hominum exposita est ingens potestas, adeo liuori patet inusitata felicitas. Tua uero magnanime Princeps, moderatio, clementia, comitas, benignitas, pietas, adeo omnem dominatus inuidiam excludit, ut nullus unquam in priuata uita, tantam apud omnes gratiam fauorem'q; obtinuerit, quantam tu in Imperio etiam amplissimo obtines, obtines, autem meritissimo. Quis enim usq; adeo Brutus sit, aut Cato, aut Cassius, ut tali Principi non omnia licere

mnia licere

mnia licere uelit? Immo quis (modo non egregie ingratus) non malit sui capitis periculo luere, siquid tristius (id quod abominor) fata minarentur ei, cui singulorum salus, suaipsius incolumitate sit antiquior? Optent igitur, quibus ita uisum est, ducem periculis iactatum, bellicis exercitum rebus. Nos deum optimum maximumq́; comprecamur, ut istam felicitatem tibi patriæq́; propriam ac perpetuam esse uelit, ut hunc ad modum, & tu pacato florentiq́; imperio, & te pacis moderatore quàm diutissime fruatur imperium. Pacificum adhuc & felicem modo descripsimus Philippum, atque utinam ita liceat perpetuo, semperq́; desit nobis, quod de tuis strategematis prædicemus. Hoc cum optimus omnes, tum præcipue doctorum & eloquentium hominum chorus, qui iam nunc certatim in hoc accingitur, ut gloriam tuam ab inuidis obliuionibus asserat. Hic ut semper fuit pacis alumnus, & non nisi lætis rebus efflorescit, mauult solennes ferias, quàm triumphos sanguinolentos. Mauult tua præconia, festiuis odis & Panegyrias, quàm tristibus tragœdijs celebrare. Mauult Principis optimi nomen, amabili lyra, quàm horribili tuba ad posteros transmittere, nihil etiam diffidens, ne ea quàm hæc uel non æque procul exaudiatur, uel minus diu tinniat. Neq; enim uerendum, ne tua in pace moderatio, minus sit olim lucis habitura, quàm aliorum bellicis in rebus fortitudo. Nam belli decora tantum mirantur homines, nec ij tamen aut oẽs, aut cordatissimi. at mansuete, prudẽter, moderate, iuste facta, tum optimus quisq́;, tum omnes mirantur, neq; mi=

rantur solum, uerum etiam amant. Tum de uictoriæ laude quantulum obsecro redit ad ducem, unde sibi magnam partem miles, maiorem fortuna uendicat? Ista in solidum tua est, nec inde quicquam decerpit aliquis. Proinde ut ex belli studijs maior sit fama, certe ex pacis artibus melior existit. Age uero, qđ si uere etiam fortitudinis laus, quam isti militiæ propriam esse uolunt, clarius in pace rebusq; florētibus, quàm in bellicis tumultibus elucet? Ea si à paucioribus animaduertitur, nihil refert, dum à melioribus. Iam primum enim, si fortitudinis partes sunt, res difficiles infracto animo uincere, quæ rogo uitæ nostræ pars, non maximis difficultatibus laborat? Quin ex ipsis interim secundis rebus, certius quàm ex aduersis fortem ac tolerantem animum spectare licebit. Forte quidem, duris in rebus animum non submittere, at longe fortius, uel hoc argumento, quia rarius, ad summa prouehente fortuna nihil insolescere, et cum illa sit indulgentissima, tum ne tantillum quidem, indulgere sibi. Maioris tum artis tum uirium est tempestate nimium secunda uela contrahere, quàm aduersis uentis uitare naufragium. Sæuientem fortunam permulti fortiter tulerunt, blandientem perpauci moderate. Etenim illic ipsa rei difficultas ad uirtutem quasi compellit, hic contra prosperitas ad incontinentiam sollicitat. Tum contemnere pericula laus est, cū multis etiam gladiatoribus communis, communis cū scæleratissimis piratis. At temperare animo, moderari libidini, frenum inijcere cupiditati, imperare bili, ea demum laus est boni sapientisq; uiri propria. Itaq;

plurima in omnium gentium annalibus extant exē-pla, eorum, qui rem bellicam cum uitæ quoq; contemptu, fortissime gesserunt, at uix unum aut alterum inuenias, qui in otio feliciſſimoq́; Reip. ſtatu, tanta moderatione prudentiaq́; Reip. gubernacula tractarit, ut neq; ipſe ſucceſſu rerum fieret licentior, neq; cuiuſquā aut odio aut inuidiæ obnoxius. Ad hæc autem, malum uirum eſſe poſſe concedunt authores, qui bonus ſit dux, bellisq́; gerendis idoneus, ueluti Seuerus imperator, de quo ſic iudicauit Senatus, eum aut naſci non debuiſſe, aut non debuiſſe mori, propterea quod rei quidem militaris induſtria ſanè quàm utilis eſſet imperio, at crudelitate multisq́; alijs uicijs grauis ciuitati. Velut item Cornelius Rufinus in quem extat elegans dictum C. Fabricij, malo compilari quàm uenire. At qui ijs uirtutibus ſit præditus, quibus pacis tempora tranſiguntur, is ne imperator quidem malus eſſe queat. Conſilijs enim potiſſimum bella conficiuntur. Nam pacis artes in omni uita ſunt uſui, belli nó item. Bonus igitur uir, quiſquis bonus Princeps, at ferè quo uir peior, hoc bellis accommodatior, ut undelibet potius quàm hinc ſint auſpicandæ Principis laudes. An non uidemus ut inter feras, ita & inter nationes hominum, ferociſſimas quaſq; maximeq́; barbaras pugnaciſſimas eſſe? Sicuti Cares, Scythas, & Britannos? Quid Annibal, non'ne quemadmodum Imperator optimus, ita uir peſſimus ſceleſtiſſimusq́;? At is Princeps, quem nos optamus, immo habemus, non poteſt non omni genere uirtutum abſolutus eſſe. Adijciam et illud collationum aceruo. Non paulo plus negotij eſt,

tranquillis in rebus arcere periculum, quàm in perturbatis propulsare periculum. Attamen inquiet quispiam, ubi temporis ratio postulat, præclarum est hostem uirtute subigere. Quis enim negat? At quanto præclarius sic agere, ut nemo tibi sit hostis? Quantumuis egregium sit inimicum retundere, certe uictoriosius est æmulus absterrere. Generose nimium Antalcidas Atheniensi cuidam respondisse legitur, q cum ciuitatis suæ strenuitatem iactans, ac lacedæmonijs ignauiam exprobrans dixisset, At Hercule nos à Cephyso uos sæpenumero repulimus, alter admodum laconice. Sane uero inquit, uerum nos nunquam uos reiecimus ab Eurota. Iure quidem optimo gloriatus est Antalcidas, uerum gloriosius etiam erat futurum, si Lacones hostem beneuolentia potius, quàm metu summouissent. Quid enim? An non pulchrius Principi propter summam humanitatem sic diligi, ut ne illi quidem nocitum cupiant, qui possint, quam propter bellicas opes sic timeri, ut etiam qui ledere non queant, cupiant tamen? Quid, quod interim non paulo tutius quoque, sic amari, ut nemo non malit pro te quàm contra te arma sumere, quàm habere multos quos uincas. Numerant suos triumphos Romani, recensent prouincias armis domitas. Sed eadem opera recensent, quot gentibus quot regibus illud imperium, & contemptui fuerit, & odio. Nam contemnit, quisquis audet armis lacessere, odit, qui cogitur uictori seruire. Longe speciosius futurum fuerat, si hostes ab armis metus cohibuisset, speciosissimum uero, si eos continuisset beneuolentia. Vtrunque tibi contigit, id quod ego ui

ctorijs omnibus maius esse duco, qui cum alijs tuis uirtutibus, tum placabilitate, mansuetudine, comitate, sic exteris omnibus gratus es, ut nemo uelit, tuis omnibus sic carus, ut nemo audeat hostem se profiteri. Nullũ enim Principem magis timent hostes, quàm eum quem sui nequaquam timent ciues. Vt te mœnibus adamantinis cingas, ut centuplici fossa ualloq́; circundes, ut millenis Milonibus stipatus incedas, nullũ tamen tutius patriæ præsidium, nullum certius satellitium capitis tui, quàm si honestis meritis charitatem tuorum colligas, quemadmodum facis. Vbi nunc igitur Alexander magnus, qui inuictum se dici gloriabatur? Vbi C. Cæsar, qui se uno tantum die uinci potuisse prædicauit? Næ tu cognomen inuicti in pace longe melius promereris, quàm horum alteruter in tam multis uictorijs. Nimirum quo propius abest, ut uincatur is, qui cum ausus est aliquis manus conserere, quàm is, qui in tantum opibus pollet, ut nullus ausit, etiamsi uelit, tantum gratia ualet, ut nemo uelit, etiamsi ausit. Etsi minus cruentæ, at speciosior uictoria est eius, cui ultro cedunt hostes, quàm qui Martis aleam expertus, eam non sine negotio extorsit. Deniq; super hæc omnia, ut donemus bellicam gloriã illustriorem esse, certe pacis optabilior est. Fingamus esse, ut gubernatoris artem magis commendet sæua tempestas, sed quis adeo demens, qui non præoptet prosperam nauigationem? Esto, medici, industriam illustrat morbi magnitudo, at non tanti est egrotare. Sit ita sane, ut, difficilibus in rebus ductoris uirtus, quantũlibet clarius elucescat, at faxint superi, ut tuã

moderationem, iustitiam, benignitatem, prosperis in rebus continenter amemus, fortitudinem in dubijs nunquam miremur. An non crudelis medicus, qui uulgo pestilentiam imprecatur, quo fiat ipse nobilior? An non insanissimum uulgus, siquidem eadem optet sibi, quo possit sese magis de perito iactare medico? Quis non eum nautam deturbandum putet, qui prudens in symplegadas, in syrtes, in Charybdes nauim impellat, quo maior artifex suis uectoribus appareat? Quid autem his dementius si idem suo periculo spectare cupiant? At multi duces hoc animo fuisse leguntur, ut nihil mallent, quàm bellum aliquod exoriri, non ob aliud, quàm ut sibi famam propagarent. Qua re quid esse potest crudelius, quid sceleratissimi latronis animo propius? Tum autem quid uecordius, quàm populum, tantum malorum optare sibi, ut duce bellicoso glorietur? Hanc mentem in hostes auertant superi, nos te Philippe felici frui malumus, quàm uti strenuo. Sufficiat tibi, sufficiat nobis ista tua gloria. Voluptatem illam alteram quoad licet deprecamur. Pacificum inquam te malumus, quàm uictorem, ac tanto prorsus malumus, quanto modis omnibus pax bello præstantior. In pace calent artes, florent honesta studia, uiget legum reuerentia, augescit religio, crescunt opes, pollet morum disciplina, In bello collabuntur, defluunt, commiscentur hæc omnia, & simul cum omni genere calamitatum, nulla non lues morum ingruit. Sacra prophanantur, cultus diuinus neglectui habetur, in iuris locum uis succedit. Silent enim (ut ait Cicero) leges inter arma, aut siqd

loquuntur salutare, non queunt (ut eleganter dixit Marius) ob armorum strepitum exaudiri. Quis autem interim locus literis ac musis, in tanto fremitu militum, tanto clangore tubarum, tanto crepitu cornuum, tam surdo, tamq; insano strepitu tympanorum, tanto fragore telorum, tam horrendo tonitu saxorum uolantium, quo ferè quoq; & pisces, et aues offensæ, relictis natiuis sedibus aliò procul uelut exulatum demigrare solent? Quas obres & Homerus apte πόλεμον δυσηχέα subinde nominat. Neq; segnius interea miseri senes in luctum indignum conijciūtur, orbatur infantia patribus, uxores maritis spoliantur, uastantur agri, deseruntur uici, exuruntur delubra, subuertuntur oppida, diripiuntur domus, & optimi cuiusq; fortunæ, ad sceleratissimos latrones traducuntur. Quibus ipsis ex malis maxima pars semper ad innocentissimum quenq; redit. Sed hæc misera tantum, illa capitaliora, & quæ uix etiam Deus ipse sarciat, quod inter ista gliscunt adulteria, dediscunt pudorem mulieres, uirgines passim stuprantur, iuuentus per se procliuis in uitia, sublato rerum ordine, obiecta impunitate, consuescit nihil habere pensi, ac præceps in omne genus facinorum fertur. Atque omnino si quod pium numen inter mortales uersabatur, id protinus nos relinquit. Prorumpunt ab inferis Erynnes, ira, rabie, cæde, sanguine, scelere, perturbantes, inuoluentes, permiscentes uniuersa. Sunt quidem & pacis temporibus sua quædam uitia, sed conuectat in bello omnium tragicorum malorum agmen quasi mare quoddam exundat semelq; cuncta qua-

cunq; peruaserit, calamitatum ac scelerum fluctibus operit. Cæterum quicquid insignium flagitiorum, in pace quoq; leges ferro igniq; puniunt, id totum è bellis natum, è bellis nobis reliquū est. Vix unquam exuit salsitudinem ager, quem pelagus innundauit aliquando. Hoc inquam hoc fonte nobis scatet, detestanda illa colluuies facinorosorum hominum, raptorum, stupratorum, lænonum, prædonum, pyratarum, latronum, sicariorum, ueneficorum, furum, peculatorum, abigeorum, seditiosorum, proditorum, sacrilegorum, periurorum, blasphemorum, tum scortorum, luparum, lænarum, maleficarum. Vox me citius defecerit, quàm nomina tantum recensuero portentorum, quæ nobis bellum parit, dum in pace non possunt homines dediscere, quæ in belli tumultibus didicerunt. Atq; utinam etiam hic tantorum malorum prouentus, suis se temporis ac loci limitibus contineret, cunq; parēte suo pariter exorirentur ac desinerent. Nunc horum contagio, ueluti pestis quædam, & ad finitimos sese propagat, omnemq; late uiciniam inficit. Hinc nimirum deploratur à facundissimo poeta, Mantua uæ miseræ nimium uicina Cremonæ. Tum belli uicia, & multo ante bellum ipsum præuertunt, & insuper porro in multum usq; tempus sese proferunt, ut belli reliquiæ pene sint ipso bello tetriores, neq; raro eius pœniteat, & eos qui uicerunt. Nam statim ad primam mentionem ac uelut odorem expeditionis erigitur, exilit è latebris suis & ex toto undiq; orbe uelut in sentinam confluit, illa fex hominum, quoscunq; uel infamia, uel æs alienū premit, uel ob maleficia legum

trinæ territant, uel qui ob scelerum conscientiam in pace tutos sese non putant, uel quos sua re nequiter profusa, turpis egestas transuersos icitat ad sceleratius rapienda aliena. Deniq; quos mala mens, malus animus tanquam ad facinus genitos, sic extimulat, ut capitis etiam periculo ista fuerint ausuri, non modo impunitate proposita, non solum obiecta etiam mercede. Hæc hominum colluuie bella gerenda, hæc sentina in urbes atq; in domos recipienda, cuius fetorem ne solida quidem ætas queat e ciuium tuorum moribus expurgare. Siquidem nihil tam facile discimus, quàm turpitudinem, at nihil æque difficile dediscimus. Adde ijs, quod plerunq; ex minimis bellis nascũtur maxima, ex uno plurima. Neq; enim unquã licuit unico bello defungi. Aliud ex alio seritur, atq; in immensum trahitur inexplicabilis catena malorum. Quæ quidem mala, tam multa, ut numero comprehendi nequeant, tam atrocia, ut ne malus quidem uir possit negligere, cum iustissimum etiam bellum natura consequi uideamus, ad hæc titulos quibus id suscipitur, interdum esse falsos, nonnunquam affectatos, plerunq; dubios, tum semper ancipites esse præliorum exitus, postremo nullam uictoriam incruentam, nec cuiusquam maiore dispẽdio pugnari, quàm cuius minime retulerat uicisse, audacter affirmauerim pio Principi nimio consultius esse, pacem quantumuis iniquam amplecti, quàm bellum etiam æquissimum suscipere, ut quod tã ingens malorum pelagus, tanta Lerna uitiorum, tam atra morum pestis, et præeat, et comitetur, et consequatur. Nũ Christianus dux, quem oportet esse

clementissimum, qui non modo numen aliquod esse iustumq; memorq; credit, uerũ etiam mox illi de minutissima quoq; guttula sanguinis humani exactissimam rationem esse reddendam intelligit, cui non totum imperium, non etiam uita sua tanti debet esse, ut quenquam innocentem sua causa uelit perire, postulabit, ut ius illud nescio quod, suum (neq; enim hic laboro, quãti referat, hic an ille potiatur) tot lachrymis, tot orbitatibus, tanto luctu, tam multo cruore miserorum, tot mortalium capitibus, tot periculis, tot uulneribus, & (quod his omnibus damnosius) tanta morum pernicie sibi constet? An diligenter potius pensiculans, atq; æquis lancibus expendens hinc commodum illud quod petitur, illinc diluuium malorum omnium quod excitatur, in hanc ibit sententiam, ut statuat nullum omnino bellum sibi suscipiendum esse, quod quauis ratione possit euitari. C. Cæsar, qui gloriæ cupiditate tantũ bellorum exhauserat, extremis aliquot annis de relinquenda uita cogitasse legitur, tum & mente cœpisse destitui, nimirum agitante iam eum scelerum conscientia, ac manibus eorũ quos interemerat, semper ob oculos obuersantibus. Augustus item de abrogãdo imperio nõ semel deliberauit. Oderat enim illud opinor, quod uideret sibi tantæ sanguinis humani iactura constare. In extrema uero coniuratione, cuius author L. Cinna, ne uiuere quidem tanti clamabat esse, ut incolumitatem suam tot ciuium interitu redimeret. Idem negabat omnino bellum capessi oportere, nisi cum maior emolumenti spes, quàm damni metus ostenderetur. Alioqui perinde fieri, ac siquis aureo

piscetur hamo, cuius abrupti iactura, nullo captu pensari queat. Ad hanc profecto rationem nullum prorsus ineundum bellum, nisi quod indixit necessitas. Extat in Cæsarum actis Othonem ethnicum imperatorem, usqueadeo ciuile bellum detestari solitum, ut ad eius mentionem quoq; semper exhorruerit, ac denuum è uita maluerit excedere, quàm sua causa tantum hominum uitæ subire discrimen. O' generosum animum, quem utinam nunc passim præstarent nostræ religionis Principes. Etenim si uere secum reputent, id quod res est, Christianum orbem, unam esse patriã, Christianam ecclesiã unam esse familiã, eandẽ gentem, eandẽ ciuitatem, oẽs nos eiusdem corporis mẽbra, eodẽ contineri capite Christo Iesu, eodem uegetari spiritu, pari precio redemptos, ad eãdem hæreditatem ex æquo uocatos, communibus uti sacramentis, nimirum nullum bellum non ciuile, non uel domesticum, & plusquam intestinum iudicabunt; quod à Christianis constituitur aduersum Christianos. Fuerit sanè quondam ista gloria Lacedæmoniorum, fuerit Atheniensium, fuerit Romanorum, quàm plurimas nationes armis domuisse, sed certe gentilium, nec (mihi crede) nisi gentili animo digna, immo uix etiã digna. Siquidẽ Plato atq; Aristoteles, uterq; in sua politia, Lacædemoniorũ institutum reprehendunt, quod in condendis legibus, ad bellum modo, tanquam ad summum Reip. finem spectarint, cum maximum ciuitatis bonum, pax sit non uictoria. Pax enim per se bonum quiddam est, uincere nunquam ex eo bonorum genere est, in quibus conquiescitur, sed conducibi

535

le tamen quiddam est, at ita demum, si non alia patet ad pacem uia. Optimus est eius Reip. status, non quae mauortijs studijs fines imperij profert, sed quae ad coelestis ciuitatis imaginem quàm proxime accedit. Ea uero non alia magis re quàm otio, pace, concordiaq; felix est. Ergo Christiani Principis, quem oportet ab hoc exēplari nusquam oculos dimouere, praecipua gloria sit id summa ui summaq; ope tueri, ornare, amplificare, quod Christus etiam Principū Princeps nobis optimum ac dulcissimum reliquit, nempe pacem. Caeterum maximi animi maximum esse documentum arbitror, bella nec formidare cum declinari nequeant, nec prouocare, cum queant & ad depellenda semp esse paratum atq; instructum, ad inferenda nunquam animatum. Ferarum magnanimitas est quemlibet impetere. Hominis magnanimitas cum innocentiae, cum prudentiae laude cohereat oportet, cum qua non solum coniunctum non est, uerum etiam summo cum scelere copulatum, in aliud arma sumere, quàm quia pax aliter constare nequeat. Quod si omnis ratio fortitudinis huc spectat ut hostium uis à ciuium fortunis atque capitibus arceatur, cur in te belli munia requiramus, cum hactenus, tua moderatione, prudentia, iustitia, hostiles iniurias longe commodius à tuis depuleris, quàm alius quisquam armis? Vt autem gubernator magis optandus, qui Cyaneas cautes arte uitat, quàm q enauigat, ut praestantior medicus, qui morbum praecludit, quàm qui receptum arte leuat, ita praestabilior Princeps, qui sapientiae consilijs efficit, ne qua bella moueantur, quàm qui ea rei milita

ris peritia scite & grauiter administrat. Alterum enim necessitatis, alterum felicitatis, alterum remedij est, alterum uoti. Proinde iure optimo laudatur illud Agislai ducis apophthegma, qui respondit ne opus quidem esse fortitudine, si iustitiam teneamus, cum rogaretur à quopiam, utram uirtutem alteri iudicaret anteponendam. Nam quid amplius optemus à superis ex ullo uel felicissimo bello, quàm quod nobis tua iustitia citra omnem iacturam præstat? Iam enim ut rationem malorum omittamus, quæ belli naturam secum adducere demonstrauimus, ac tantum emolumenta quæ maxima percipi solent, expendamus, tamen haud existimo cuiquam fortissimorum ducum, bellum ullum tam feliciter cessisse, quin sani ciues istum sæculi tui statum cum suis commoditatibus fuerint præoptaturi. Siquidem cum duo præcipua belli præmia sint, gloria, & imperij propagatio, (nam opes quidem nunquam non exhauriuntur) tu tranquillissimus in rebus, & opes auxisti tuas, & imperij fines protulisti, id'q; multo præclarius, quàm alius quisquam maximis bellorum difficultatibus. Immo quod nullis armis confici potuisset, id applaudente mundo, tua comitate, tua'q; felicitate confectum est. Adeo ut ne Roma quidem illa perpetua bellatrix, tantum sub septem primis regibus creuerit, multorum sæculorum bellis, quantum sub uno te, id'q; iuuene, citra sanguinem, citra cædem, imperium tuum auctum est. Porro quanta insuper impendeant incrementa, non obscurum est augurium. Iam uero gloriæ, non solũ toto genere uincis, uerum etiã tum magnitudine, tum æter-

nitate præcellis. Nam si ea demum uera est gloria, quæ rebus honestis paratur, cum uix ullum sit bellum, quod non maximis uicijs inquinetur, hæc sola uidetur sapientibus expetenda; quæ iustitiam, quæ temperantiam, quæ mansuetudinem, quæ tolerantiam, atq; id genus alias uirtutes consequitur. At famam quidem fortasse recte quis dixerit, gloriam uero uocare uehementer absurdum sit, quæ in malum competat uirum. Bonum autem bellatorem nihil prohibet appellari, qui uir sit nõ bonus. Immo haud scio, an omnino eundem in hominem conueniant hæc duo cognomina. Non igitur gloriosus, quisquis bellicosus, sed qui bellum non nisi coactus suscipit, tum id Reip. non sibi gerit, postremo quàm potest minima iactura suorum conficit, hunc demum bellica gloria consequitur. Quanquam istis ex rebus quibus tua præcellentia floret, ornatissime Princeps, multo uberrima gloria meti consueuit. Quæ si nihil aliud est, quàm approbatio recte factorum cum admiratiõe, dispeream, si non Alexandri magni in Darij regis uxorem & filias, integritas comitasq;, uel omnibus illius uictorijs plausibilior est. Si non. C. Cæsari longe plus attulit famæ, paucis donata uita, quàm tot milibus hominum erepta uita. Num capta Carthago, num oppressus Annibal, tantundem ueræ laudis Scipioni conciliat, quantum unicum illud continentis animi documentum, cum Luccio Celtiberorum duci sponsam puellam, iuuenis iuueni restitueret, tum intactam, tum gratuito? An Commodi Antonini, uel uniuersa imperij decora, tantum habent lucis, quantum unum

illud, quod uxore literis ad ultionem instigante, Auidij Caßij conscijs maluit ignoscere? Quis ullius ducis militaria facinora, cum imbelli sapientia Numæ putet esse conferenda? Quis non huius unius sæculi, quo Iani templum perpetuo clausum fuit, quo nullus actus triumphus, nulla fixa trophæa, uel omnium reliquorum regum prelijs iudicet nobilius? An ullus consulatus illustrior, quàm M. Attilij ac T. Manlij fuit, quibus consulibus templum idem claudi contigit? An non Augusto plus attulit splendoris, quod hoc imperatore belli portas Romani bis clausas uiderint, quàm tot acti, de tam multis hostibus triumphi? Nullis rebus sic applaudit mortalitas, nihil tanto fauore celebrat, nihil sic posterorum animis insidit, ut si quid à Principe moderate, siquid clementer, siquid continenter agitur. Atqui his uirtutibus in bello locus non est, florent in pace, in otio uigent, tranquillis temporibus gliscunt aluntur'q;. Iactet igitur quantumlibet, Hercules ac Theseos, Achilles atq; Hectores, suos antiquitas. Ostentent suos Epaminondas Thebani, Xerses ac Cyros Persæ, Lysandros Lacedæmonij, Themistocles Athenienses, Alexandros Macedones, Annibales Pœni, Scipiones ac Cæsares Romani, Brennos Galli, nos nostrum Philippum non dubitamus horum cuiuis anteponere. Numerent illi reges subactos, fusos exercitus, prouincias imperio additas, nos contra tot tales'q; reges beneuolentia deuinctos, Principes affinitate adiunctos, gentes fœderibus concordia'q; astrictas recensebimus. In saxa, in æs incidát illi, terras, ferro igni'q; uastatas, nos multo quàm sunt

ista, certioribus monumētis literarū prodemus, tot regiones, tot regna, summo cū orbis applausu, à te iuuene etiānū peragrata. Iactitent illi opima spolia, à cæsis regibus detracta, nos munera opponemus ultro ab amātissimus regibus, honoris causa donata. Gloriētur illi, quot intra annum bella profligarint, modo nobis (uti spero) gloriari liceat, te duce, nullum extitisse bellum. In fastos illi referant quàm multos hostes armis uicerint, tibi proprium ac perpetuum sit istud elogium, neminem tuo sæculo exortum, qui fuerit uincendus. Ambitiosis atq; contumeliosis cognominibus, alij sese uenditent, hic sibi magni cognomen asciscat, ille felicis, Hunc Aphricanum subacta Carthago, illum Asiaticum domita Asia. Alios uexatæ bello gentes, Dacicos, Germanicos, Geticos, Britannicos, Dalmaticos efficiant. Etsi cui libebit uel centenis adnominibus calamitosis, ambitiosi tituli coronidem proferat. At cum nobis optabilius, tum tibi gloriosius est, quod ex re, pacificus appellaris. Quanquam siquid habent ista cognomina præclari, tibi plura tua felicitas dedit quàm ullus alius sibi potuerit ex alienis calamitatibus asciscere. Placeat, arrideat, blandiatur alijs quantumlibet, ferreum illud suum ac Mauortium sæculum, nos pacati, atq; aurei sæculi nostri nondum pœnitet, neq; pœnituerit unquam, donec superiorum bellorum, (in quibus papæ, quantum malorum uidimus) ulla memoria nostris herebit animis. Tantum autem ibi uulnerū acceptum est, ut eorum cicatrices nulla hominis ætas sit obductura. Fortassis bella flagitabunt, uel pauci quorum magno compendio res multitudinis

titudinis affligitur, uel iuuenes, qui belli miseriam nũquam uiderunt, Romulos ac Tullos optabunt, Martis imperiti, nos Numam malumus, malumus Solomonem, felicem & pacis authorem, quàm Dauid uictorem & sanguinarium. Non tamen hæc dixerim illustrissime Princeps, quasi bello gerendo minus idoneus quàm paci moderandæ futurus uidearis. Nec ideo te felicem prædicare maluimus, quasi aduersæ fortunæ non satis animo parem fore iudicemus. Verum hoc à superis etiam atq; etiam optamus, ne quando fortem spectare sit necesse, magis autem perpetuo felicibus in rebus, & tibi tuorum animos, & nobis tuam uirtutem liceat experiri. Alioqui quantum tibi adsit animi robur, ad quemuis etiam fortunæ tumultum inuicto pectore perferendum, cum alijs multis documentis, tum ista Hispaniensi profectione magnifice declarasti, quæ tametsi multis magnisq; commoditatibus fuerit onerata, tamen fieri non potuit, quin in tam longinqua tamq; diuturna peregrinatione tristia quædam inciderint, etsi nihil aliud, certe multorum malorum pondus habebat archiepiscopi Bizontini, tanti uidelicet amici, tam intempestiua mors, tum iteratus tibi morbus, ad hæc alia quædam sciens mussito, quæ non mitius, quàm hæc uulnus inflixerunt animo tuo. Postremo non deerat genius aliquis infestus, qui qua potuit, incommoda atq; pericula intentaret, quæ quidem omnia tu, aut singulari prudentia profligasti, aut infracto animo pertulisti, ut isto uel solo nomine potueris abunde laudari, quod ex omni comitum numero, quos aiunt haud multo pauciores fuisse

bis mille, non alius apparuit, te uno, laborum, uel appetentior, uel patientior. Nemo solis, algoris, pulueris, hymbris, sitis, inediæ, uectationis tolerantior. Nullus incommoditatum reliquarum negligentior, quas interdum in diuersorijs necessum erat accidere. Proinde alius fortasse, recensendis itineris tui difficultatibus, fortitudinis tuæ simulachrum quoddam repræsentare maluisset, me uero felicitatis tuæ contemplatio magis delectat, uel quia præsentibus omnium gaudijs magis conuenit, uel quia cum multorum laude, cum nullius crimine coniuncta est, uel quod periculorum magnitudine multis impar esse uideris, (cuius quidem rei neminem adhuc pœnitet) splendore uero & omnibus festiuitatis ornamentis ita primus, ut nemo tecum componendus. Porro bellicæ laudis specimen iampridem tam multiplex elucet in te, ut si quod inciderit bellum (quod quidem & abominamur, & speramus non futurum, tua uidelicet felicissima pietate freti) sed tamen si quod inciderit, metuendum nō sit, nequando (te sospite) dux egregius nobis defuerit. Quis enim te uno, inter militares proceres, uel ad cursum pernicior, uel ad saltum agilior, uel ad luctā neruosior, uel arcum torquere melior, uel feram certis assequi iaculis callentior, uel hastam uibrare scientior, uel ense ferire peritior, uel equestri certamine cō currere doctior? Denique, quis in omni genere progymnasmatum militarium exercitatior? Quem alium crista minaci galea, quem æreus thorax, quem baltheus, quem ensis, quem clypeus, in summa quem uniuersus ille Mauortius ornatus, sic mire decet, ut te?

Atqui dedecent ista Sardanapalos, non decent eximie nisi uiros ad uirtutem, & natos, & institutos. Quid, quod equitandi quoq; rationem, omnem sic insignite calles, ut non Bucephalo illi suo Alexander, uel insederit decentius, uel agitarit animosius scientiusq;, quàm tu ferocissimum quenq; equum moderaris? Ad hæc suppetunt affatim ad ista omnia obeunda lacerti ualidi, totiusq; corporis nerui, tum autem animi ardor ac promptitudo tantum abest ab ignauia, socordiaq;, ut temeritati propior nonnullis uideatur, magisq; freni, quàm calcaris indigens, Et quãquam in magno Principe, non tantumdem afferunt momenti corporis uires, quantum mentis uigor, tamen absolutum quiddam est, cum ĩgenti animo egregium membrorum robur amplitudoq; respondet. At istam institutionem, ad ista uirium adminicula, ad istum tam uiuidum pectoris impetum, qui te iandudum ultro ad belli decora satis extimulat, duo quædam insuper accedunt incitabula tam efficacia, ut uel parum generosos animos & possint & soleant ad capessendam uirtutem inflammare, æmulatio maiorum, & cura liberorum. Vtrocunque enim conuerteris oculos tuos, protinus occurrit, quod animo tuo uehemens ad hanc gloriam calcar addere possit. Nam siue à fronte prospicias, ilico obuersantur obtutibus tuis, maiorum tuorum pulcherrima strategemata, tum uelut è proximo sese ingerunt domestica exempla progenitorum, à quibus degenerare turpissimum sit, quos æquare necessarium, uincere speciosissimum, atq; illis ipsis etiã quos uiceris

gloriosum. Sin à tergo respicias, occurrunt liberi quos meliores etiam teipso, patriæ cupis relinquere. Ingens utrinq; circunstat sollicitudo, illinc quantos quàm q; diuinos heroas oporteat æmulari, hinc qualem temet æmulandum proponere. Illinc apparent, quos necesse est optimos referre, hinc quos oportet tales efficere. Nam utrunq; iuxta boni Principis munus intelligis esse, & relictæ à maioribus gloriæ hæreditatem, non tueri modo gnauiter, uerum etiam auctiorem reddere, & posteris suis pulcherrimæ huius possessionis successionem tradere, neq; omnino sat esse, ipsum Principem haudquaquam malum agere, nisi idem cauerit, ne possit esse malus Princeps. Non mediocris quidem, negotij, tam illustrium uirorum laudem non sustinere modo, sed & præcurrere, at hoc posterius tamen te multo magis sollicitum habet, nimirum quo difficilius esse uides, alienos mores præstare, quàm tuos. Atq; isto nomine (neq; enim prætereundum, tametsi loco alieniore, quando forte res ipsa admonuit) nō clàm nobis est, quantum tuæ pietati debeamus, cui nihil omnium æque curæ est, quàm ut cum te maiorum, tum tui simillimos liberos reddas. Itaq; sic instituendos curas, quasi patriæ illos genueris non tibi. Quos equidem non alia re magis felices existimo, quàm quod tales parentes sortiti sunt, non dico tam illustreis, aut opulētos, sed quibus ex æquo mens ista sit, ut eos iam inde à teneris unguiculis, non ad ambitionem strepitumq; fortunæ, sed ad ueram uirtutem fingi formariq; studeant. Nec enim usquam infortunatiores esse solent ij, qui in alijs sunt omnium fortunatissimi,

quàm quod plerunq; optime nati, non optime, (ne pessime dicam) instituantur. Nam ferè isti delicatius educantur, idq; inter greges adulatorum, qui totam uirtutis uiam ignorent, quorumq; mores & oratio nihil nisi fortunam sapiat, à quibus nihil audiant serium ac salutare, neque quicquam omnino discant, nisi unum hoc, fastu, uiolentiáq; Principem agere. Atqui cum nostrum cuiuslibet tanti referat, quibus primis illis annis imbuamur, Deum immortalem, quæ tandem cura suffecerit educandis ijs, quos paulo grandiores factos, ne monere quidem quisquam ausit & de quorum moribus totius populi mores fortunæq; pendeant? Proinde tu tua pignora non nisi pijs & integris nutricibus, uirisq; sapientibus & incorruptis mandas, à quibus nihil oculis, nihil auribus hauriant patre indignum, qui rudem adhuc puerilis animi testulam, salutaribus opinionibus imbuere, & norint, quia prudentissimi, & audeant, quia tibi placere sciunt, & uelint, quia optimi, & efficiant, quia diligentissimi. Iandudum autem (ut audio) circunspicis aliquem literis ac moribus spectatum uirum, delecturus ex uniuersa patria, cui teneros adhuc alumnos in gremium tradas, ijs disciplinis, quæ Principe dignæ sint, erudiendos. Sed ut iam in uiam redeamus, unde paulisper digressi uidemur, ut liberis tuis utriusq; uirtutibus bellicæ et ciuilis absolutum exẽplar exhibeas, nec aliud exemplar q̃ teipsum, incredibili studio eniteris, ne qua laus maiorũ tuorum fuerit, quam tu tuis uirtutibus non uel illustrasse uideare. Et in paterno quidem auo tuo Federico, moderatio

nis ac sapientiæ laus magis enituit. In proauo materno, quem tu non tantum nomine refers, sic eadem eminuit, ut altera illa neutiquam deesset. At in auo materno Carolo, belli decus potissimum effulsit. In patre uero Maximiliano, sic utrunq; uidemus excellere, ut difficile iudicatu sit, utrũ in bello ferocior, an ĩ pace moderatior, formidabilior hostibus, an amabilior suis, audacior in repugnantes, an ignoscentior in uictos. Hanc tu diuinam patris indolem ex Federici imperatoris sapientia mansuetudineq;, & Caroli ducis inuicto animi robore, mire temperatam sic expresse sic absolute refers, ut iuxta uel paci, uel bello natus uideri possis, simulq; & ad clementiam factus, & ad fortitudinem institutus. Ac mansuetudinem quidem tuã, iustitiam, benignitatem, magna cum uoluptate iampridem experimur omnes; porro autem qua dextra fulmen torqueas, quantus ense, quantus clypeo insurgas in hostem, id nimirum experientur ij, quicunq; illi erunt, qui singularem istam ingenij tui lenitatem suis malefactis uicerint. Nulli enim bellum acrius gerunt, quàm qui tardissime suscipiunt. Quid, quod istud ipsum Philippi uocabulum, omnis instar nobis est, qualis sis in bello futurus. Etenim Philippus ab equorum studio Græcis dicta uox, perinde sonat latinis, quasi bellacem dicas ac militaris rei diligentem. Quod si nomina non temere creduntur indi, sed uel ex præteritorum aut præsentium animaduersione, quemadmodum in Cratylo disserit Plato, uel futurorum præsagio quodam, uelut in literis sacris, profecto non absurde quis arbitretur, si minus in pri

uatis, certe in Principibus appellationes isthusmodi nequaquam fortuitas esse, uerum aliquid minime negligendum portendere. Nam ut de alijs interim omittam dicere, tuum nomen in nullo ferè extitit, qui non præter alias laudes, belli quoq; gloria præstiterit. In Philippo Macedonum rege moderationis ac sapientiæ splēdor, et militiæ decus, inter sese penè ex æquo certant. In tritauo tuo Philippo supra titulum pietatis, tantum bellicæ uirtutis excelluit, ut inde uulgo cognomen etiam inuenerit audacis. Iam auus Philippus quantus in hoc laudis genere fuerit, tametsi plerique meminerunt, tamen horum utrumlibet esse potest indicio, uel quod ex hac re Magni cognomen accessit, uel quod Carolum, tantum uidelicet bellatorem genuit. Horum si nomen tantum in te deriuatum audiretur, tamen eo ipso poteramus admoneri, quid esset abs te expectandum, nunc cum eorundem indolem sic represëntes, cum iisdem uestigijs ingrediaris, certissimo nimirum augurio ducimur, nos te bellicis in negotijs ducem habituros, non solum egregie strenuum, uerum etiam felicem. Neq; enim in bellis iustis deerit uirtuti tuæ fauor diuinus, qui in pace sic moderationi tuæ semper affuit. Præstitisti alteram gloriæ partem, eamq; maiorem, non est periculum, ne in altera præstanda tui dissimilis, quasiq; mancus sis futurus. Hactenus niueo uitæ candore, florentissimoq; sæculi tui statu liliorum omen implesti, (nam mihi etiam illa ipsa, quæ Principum insignibus adduntur, ominis uim quandam obtinere uidentur) implesti & Aquilæ augurium, Ca

sarea quadam animi sublimitate, porro leonis generositatem iam nunc spiras, iram uero atq; assultum, faxit Deus, ut nulli mereantur experiri. Optamus us istam gloriæ partem augurari tantum in te liceat, non etiam spectare, ut pereat positum rubigine ferrum, aut siquando ita feret fatalis necessitas, cui ne dij qui
543 dem (ut ait Homerus) repugnant, præcamur, ut tua uexilla non nisi Christianæ pacis hostes terreant, tuus ensis non nisi in Turcarum & Saracenorum iugulos stringatur. Hoc in loco meminisse magis nobiscú, ac tacitis uotis libet premere, ne iuxta Græcam parœmiam πρὸ τῆς νίκης ἐγκώμιον, idest ante uictoriam encomium uideamur canere, sed tamen iam animis præsentire iuuat, quantarum te rerum gloria maneat, quibus sis imperijs præficiendus, quantis augendus titulis, quos olim ex impijs Christo relaturus triumphos, quæ fixurus ex immani illa barbarie spolia, quàm late Romanæ pacis fines prolaturus, quas gentes Christianæ ditionis prouincijs additurus, quàm felicibus momentis publicum sæculi tui statum, in melius commutaturus, quanto cœlitum ac terrigenum applausu, prouehente uirtutem tuam immortali Principe, abolitis ferrei sæculi reliquijs, auream ætatem mundo renouaturus. Neq; uero leuibus ostentis, in tantarum rerum spem uocamur. Etenim ut contemnenda uideantur, quæ quondam in tuo natali homines genethliaci prædixerunt, & hodie syderum periti magno consensu de tuis ingentibus factis uaticinantur (Nam semper horum artem pestiferam bonis Principibus iudicaui) at certe contemni non queunt,

ista tam egregia præludia futurorum, quæ iam nunc non in somnis apparent, sed corãm oculis exhibentur. Perspicitur multis argumentis cœlestis quædam indoles animi tui, quæ nihil humile, nihil non excelsum atq; eximium spectat. Apparet ad res maximas gerendas perpetua quædam adiuncta felicitas. Videmus orbem propè uniuersum studijs, fataliter in te conuersis, applaudere successibus Philippi. Videmus hinc patrem regem inuictum, Romanum tenere imperium, hinc socerum regem item uictorijs inclytum, Hispanias obtinere, alterum Christianæ ditionis defensaculum, te iuuenem florentissimum, tali corpore, tali animo, talibus factis, utriq; exoriri, utrũq; æmulari, utriq; succedere. Cernimus augustissimæ coniugis tuæ felicissimam fœcunditatem, quæ uel ad omnium regum necessitudinem adamantinis (ut aiunt) uinculis alligandam, suppeditet. Conspicimus neq; tuam uigilantiam usquam deesse fortunæ, neq; fortunam illi, quippe quæ prima statim inclinatione tantum ornamentorum tuæ præcellentiæ, uernantibus adhuc annis obiecit, quantum alij nulli, neq; ueterum, neq; recentium. Quod priscorum extispicium, quæ præpes ales, quæ solistima tripudia, deniq; quod horoscopon, certius fatorum tuorum augurium ædere poterat, q̄ nobis tot coniecturarum, tot argumentorum consensus facit, uelut una uoce (si modo mente non omnino stupida simus) immortalem tuam gloriam prænuntiantium? Sed (ut Homericis uerbis utar) ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται, idest ista in Deorum genibus sita sunt, Nos Deum felicitatis omnis authorem comprecati-

mur, ne quid hæc commemoratio nostra uel tuo capiti, uel patriæ conciliet inuidiæ, sed quæcunq; sunt euētura, ea non nobis solum, sed & hostibus (quoad fieri potest) fausta feliciaq́; faciat, hoc est, ut uictorias tuas quàm minime cruentas uelit esse, semperq́; donet amplitudinem tuam (ita ut nunc euenit) omnium bono, nullius dispendio crescere, atq; ut hodiernæ festiuitatis quàm plurimos similes dies liceat exhibere. A cuius descriptione, nos interim uirtutum tuarum admiratio, retardauit, uerum digressione, nec otiosa, nec inamœna. Immo nihil digressi, recta uia huc sumus delati. Quid enim ita proprie conueniebat, ad aperiendam explicandamq́; huius lucis læticiam, ut ista ponere ante oculos, quàm felicem Principem quantis uirtutibus exornatum, quibus auctum accessionibus, quātis etiam rebus destinatum recepissemus? Nunc uero quoniam huc nos quasi fortuitus quidam, sed tamen commodus orationis cursus deduxit, age deinceps experiamur optatissimi desyderatissimiq́; reditus tui festiuitatem exponere, ut quantum gaudiorum sentimus, tantum etiam intelligamus. Id ita fiet, si præsentis diei spectaculum ac ueluti faciem quandam, uerborum quasi coloribus fucatam, animis uestris exhibuero. Ac plurimos quidem huiusmodi dies nobis tua felicitas peperit, Augustissime Princeps, festos, candidos, planeq́; niueo (quod aiunt) unione signandos patriæ. Primum enim, quàm lætus ille sol illuxit tuis, cum tu faustis ominibus æditus in lucem nunciarere? Quæ tum lux tuæ genti uisa est exoriri? Vt ex magnis diuturnisq́; calamitatibus tum deniq; respi-

rauit, ausáq; sibi est meliora iam polliceri? Deinde quantas uoluptates de te præbuisti, singulari patris inuictissimi pietate, ex periculosis illis seditionum fluctibus restitutus, quasiq; denuo patriæ genitus? Tū autem in administrationem ĩperij iam adolescens solenni ritu initiatus inauguratusq;, atque tuorum oculis mira omnium spe exhibitus? Ad hæc sponsus illustrissimus cum illustrissima, ephebus cum puella, formosissimus cum formosissima, faustissimis ominibus copulatus, quo quidem è fonte, hodiernæ quoq; lucis gaudia nobis potissimum promanant. Postremo festiuitatum numerum pene confudisti, felici uxoris partu toties factus pater, pariter optatissima sobole, & imperium stabiliens fulciens'q;, & nobis auspicatissimum natalem tuum, quasi subinde renouans. Ex istis tam multis festiuitatibus, si per se quanque contempleris, affirmes nihil potuisse accedere, si conferas alias cum alijs, hesites, quam cui præferas. At uincit nimirum unus hic dies omnium illorum lætitiam, quippe qui nobis quicquid unquam egregie de te sumus gauisi, id quoq; omne, te reddito, semel renouauit. Neq; adeo solum ueterem illam gaudiorum sortem annumerauit, uerum insuper inæstimabilem nouæ lætitiæ apposuit usuram. Quicquid unquam ex te nobis accidit lætum festiuum'q;, quicquid magnificum, quicquid gloriosum, quicquid usquam tibi in ista profectione contigit splendidum ac triumphale, id uniuersum nunc omnium recursat animis, omnium cogitationibus obuersatur. Est gaudium quo teipsum perpeti queas, uidelicet cum eue-

niunt sperata, cum dantur optata, at postquam omnia spe uotisq; maiora contingunt, non capiunt sese pectora, bonis suis angustus est animus. Votis enim patriae, illis inquam tam anxijs tam sollicitis patriae uotis, abunde satis futurum fuerat, si clarissimum sibi Principem ex tam longinqua peregrinatione, incolumem modo recepisset. Quem uero gaudendi modum nunc esse credis, posteaquam intuetur oculis antequam sperarit? intuetur autem uix etiam nunc sibi fidens & tamen intuetur, audit, contingit Principem sibi redditum non incolumem modo, sed sic regum omnium officijs cohonestatum, sic imperij titulis auctum, sic omni decorum genere nobilitatum, sic deniq; plurimarum rerum usu confirmatum, ut nunc demum sibi non redditum, sed datum Principem existimet. Et cum antea talem habuerit, ut florentiorem ne optare quidem auderet, nunc tanto auctiorem sibi redditum conspicat, ut intelligat diuinam beneficentiam multo plus largiri posse mortalibus (si modo promereantur) quàm ipsi uotis, uel queant uel audeant concipere. Sed unde mihi iam decem illae linguae, totidemq; ora, unde uox infatigabilis, quae sine musis negat sibi sufficere, fons ingeniorum Homerus? At ego mihi ne cum illis quidem ista suffectura crediderim, ut quantum oculis cernimus, quantum animo sentimus, tantum et uerbis assequar. Nunc nunc profecto tempus esset, uniuersas rhetoricas opes semel expliare, omnes Ciceronis Lecythos, omnia myrotheca excutere. si qua dicendi uis, si qua Venus, si qui colores, si qua emblemata, si qua Dinosis, si qua Enargia, si qua lux, deniq; si quod

fulgur, ac tonitru reginæ rerum eloquentiæ, id totum oportebat in huius diei descriptione depromere consumereq́ꝫ. Sed o' Deum immortalem, ut non in loco me destituit Mercurius. Alios ex parum disertis res uberior, pectus ipsum, ac pathe quæ uocant, facundos solent reddere. Mihi nunc noua quædam res accidit, simul atqꝫ ad id loci uentum est, cui nullus sermo, ne exquisitissimus quidem fuerat satisfacturus, ibi me repente communis etiam sermo deficit. Et (quod pene' monstri simile) obruit ingeniũ materiæ fœcunditas, ipsóqꝫ rerum uelut agmine fluxus orationis artatur ac stringitur, atqꝫ insolita quædam lætitiæ uis, quæ silere non sinit, eadem rursus dicendi facultatem intercipit. Aut plane' nescio, quid hoc rei sit, aut illud nimirum est, quod eleganter Tragicus poeta scripsit, Curas leues loqui, ingentes stupere. Et quid ita mirum, si mihi tantus gaudiorum subitorum aceruus uocem adimat, cum multis mortalibus mediocris etiam lætitia, q̃d præter expectationem obijceretur, uitam ademerit? Sunt omnino quædam maiora, quàm ut eis ulla quadret oratio. Deerant colores, non suppetebat ars, summo alioquin artifici Timanthi, qua uultum Agamemnonis in mactatione filiæ repræsentaret. Huius itaqꝫ uelo texit, cum aliorum omnium mirabiliter adumbrasset. Quædam melius silentio significantur, quàm exprimuntur eloquio. commodius cogitationibus hominum æstimanda relinquuntur, quàm ingeruntur auribus. Nam quæ profecto tam illustris oratio, quæ huius spectaculi splendorem possit æquare? Quæ tam ampla, quæ huius celebritatis ornamen

bis mille, non alius apparuit, te uno, laborum, uel appetentior, uel patientior. Nemo solis, algoris, pulueris, hymbris, sitis, incdiæ, uectationis tolerantior. Nullus incommoditatum reliquarum negligentior, quas interdum in diuersorijs necessum erat accidere. Proinde alius fortasse, recensendis itineris tui difficultatibus, fortitudinis tuæ simulachrum quoddam repræsentare maluisset, me uero felicitatis tuæ contemplatio magis delectat, uel quia præsentibus omnium gaudijs magis conuenit, uel quia cum multorum laude, cum nullius crimine coniuncta est, uel quod periculorum magnitudine multis impar esse uideris, (cuius quidem rei neminem adhuc pœnitet) splendore uero & omnibus festiuitatis ornamentis ita primus, ut nemo tecum componendus. Porro bellicæ laudis specimen iampridem tam multiplex elucet in te, ut si quod inciderit bellum (quod quidem & abominamur, & speramus non futurum, tua uidelicet felicissima pietate freti) sed tamen si quod inciderit, metuendum nō sit, nequando (te sospite) dux egregius nobis defuerit. Quis enim te uno, inter militares proceres, uel ad cursum pernicior, uel ad saltum agilior, uel ad luctā neruosior, uel arcum torquere melior, uel feram certis assequi iaculis callentior, uel hastam uibrare scientior, uel ense ferire peritior, uel equestri certamine cōcurrere doctior? Denique, quis in omni genere progymnasmatum militarium exercitatior? Quem alium cristata minaci galea, quem æreus thorax, quem baltheus, quem ensis, quem clypeus, in summa quem uniuersus ille Mauortius ornatus, sic mire decet, ut te?

Atqui dedecent ista Sardanapalos, non decent eximie nisi uiros ad uirtutem, & natos, & institutos. Quid, quod equitandi quoq; rationem, omnem sic insignite calles, ut non Bucephalo illi suo Alexander, uel insederit decentius, uel agitarit animosius scientiusq;, quàm tu ferocissimum quenq; equum modera ris? Ad hæc suppetunt affatim ad ista omnia obeunda lacerti ualidi, totiusq; corporis nerui, tum autem animi ardor ac promptitudo tantum abest ab ignauia, socordiaq;, ut temeritati propior nonnullis uideatur, magisq; freni, quàm calcaris indigens, Et quãquam in magno Principe, non tantumdem afferunt momenti corporis uires, quantum mentis uigor, tamen absolutum quiddam est, cum igenti animo egregium membrorum robur amplitudoq; respondet. At istam institutionem, ad ista uirium adminicula, ad istum tam uiuidum pectoris impetum, qui te iandudum ultro ad belli decora satis extimulat, duo quædam insuper accedunt incitabula tam efficacia, ut uel parum generosos animos & possint & soleant ad capessendam uirtutem inflammare, æmulatio maiorum, & cura liberorum. Vtrocunque enim converteris oculos tuos, protinus occurrit, quod animo tuo uehemens ad hanc gloriam calcar addere possit. Nam siue à fronte prospicias, ilico obuersantur obtutibus tuis, maiorum tuorum pulcherrima strategemata, tum uelut è proximo sese ingerunt domestica exempla progenitorum, à quibus degenerare turpissimum sit, quos æquare necessarium, uincere speciosissimum, atq; illis ipsis etiã quos uiceris

gloriosum. Sin à tergo respicias, occurrunt liberi quos meliores etiam teipso, patriæ cupis relinquere. Ingens utrinq; circunstat sollicitudo, illinc quantos quàmq; diuinos heroas oporteat æmulari, hinc qualem temet æmulandum proponere. Illinc apparent, quos necesse est optimos referre, hinc quos oportet tales efficere. Nam utrunq; iuxta boni Principis munus intelligis esse, & relictã à maioribus gloriæ hæreditatem, non tueri modo gnauiter, uerum etiam auctiorem reddere, & posteris suis pulcherrimæ huius possessionis successionem tradere, neq; omnino sat esse, ipsum Principem haudquaquam malum agere, nisi idem cauerit, ne possit esse malus Princeps. Non mediocris quidem, negotij, tam illustrium uirorum laudem non sustinere modo, sed & præcurrere, at hoc posterius tamen te multo magis sollicitum habet, nimirum quo difficilius esse uides, alienos mores præstare, quàm tuos. Atq; isto nomine (neq; enim prætereundum, tametsi loco alieniore, quando forte res ipsa admonuit) nõ clàm nobis est, quantum tuæ pietati debeamus, cui nihil omnium æque curæ est, quàm ut cum te maiorum, tum tui simillimos liberos reddas. Itaq; sic instituendos curas, quasi patriæ illos genueris non tibi. Quos equidem non alia re magis felices existimo, quàm quod tales parentes sortiti sunt, non dico tam illustres, aut opulẽtos, sed quibus ex æquo mens ista sit, ut eos iam inde à teneris unguiculis, non ad ambitionem strepitumq; fortunæ, sed ad ueram uirtutem fingi formariq; studeant. Nec enim usquam infortunatiores esse solent ij, qui in alijs sunt omnium fortunatissimi,

quàm quod plerunq; optime nati, non optime, (ne pessime dicam) instituantur. Nam ferè isti delicatius educantur, idq; inter greges adulatorum, qui totam uirtutis uiam ignorent, quorumq; mores & oratio nihil nisi fortunam sapiat, à quibus nihil audiant serium ac salutare, neque quicquam omnino discant, nisi unum hoc, fastu, uiolentiaq; Principem agere. At qui cum nostrum cuiuslibet tanti referat, quibus primis illis annis imbuamur, Deum immortalem, quæ tandem cura suffecerit educandis ijs, quos paulo grandiores factos, ne monere quidem quisquam ausit & de quorum moribus totius populi mores fortunæq; pendeant? Proinde tu tua pignora non nisi pijs & integris nutricibus, uirisq; sapientibus & incorruptis mandas, à quibus nihil oculis, nihil auribus hauriant patre indignum, qui rudem adhuc puerilis animi testulam, salutaribus opinionibus imbuere, & norint, quia prudentissimi, & audeant, quia tibi placere sciunt, & uelint, quia optimi, & efficiant, quia diligentissimi. Iandudum autem (ut audio) circunspicis aliquem literis ac moribus spectatum uirum, delecturus ex uniuersa patria, cui teneros adhuc alumnos in gremium tradas, ijs disciplinis, quæ Principe dignæ sint, erudiendos. Sed ut iam in uiam redeamus, unde paulisper digressi uidemur, ut liberis tuis utriusq; uirtutibus bellicæ et ciuilis absolutum exẽplar exhibeas, nec aliud exemplar q̃ teipsum, incredibili studio eniteris, ne qua laus maiorũ tuorum fuerit, quam tu tuis uirtutibus non uel illustrasse uidea re. Et in paterno quidem auo tuo Federico, moderatio

nis ac sapientiæ laus magis enituit. In proauo materno, quem tu non tantum nomine refers, sic eadem eminuit, ut altera illa neutiquam deesset. At in auo materno Carolo, belli decus potissimum effulsit. In patre uero Maximiliano, sic utrunq; uidemus excellere, ut difficile iudicatu sit, utrū in bello ferocior, an i pace moderatior, formidabilior hostibus, an amabilior suis, audacior in repugnantes, an ignoscentior in uictos. Hanc tu diuinam patris indolem ex Federici imperatoris sapientia mansuetudineq;, & Caroli ducis inuicto animi robore, mire temperatam sic expresse sic absolute refers, ut iuxta uel paci, uel bello natus uideri possis, simulq; & ad clementiam factus, & ad fortitudinem institutus. Ac mansuetudinem quidem tuā, iustitiam, benignitatem, magna cum uoluptate iampridem experimur omnes, porro autem qua dextra fulmen torqueas, quantus ense, quantus Clypeo insurgas in hostem, id nimirum experientur ij, quicunq; illi erunt, qui singularem istam ingenij tui lenitatem suis malefactis uicerint. Nulli enim bellum acrius gerunt, quàm qui tardissime suscipiunt. Quid, quod istud ipsum Philippi uocabulum, omnis instar nobis est, qualis sis in bello futurus. Etenim Philippus ab equorum studio Græcis dicta uox, perinde sonat latinis, quasi bellacem dicas ac militaris rei diligentem. Quod si nomina non temere creduntur indi, sed uel ex præteritorum aut præsentium animaduersione, quemadmodum in Cratylo disserit Plato, uel futurorum præsagio quodam, uelut in literis sacris, profecto non absurde quis arbitretur, si minus in pri

natis, certe in Principibus appellationes istiusmodi ne quaquam fortuitas esse, uerum aliquid minime negligendum portendere. Nam ut de alijs interim omittam dicere, tuum nomen in nullo ferè extitit, qui non præter alias laudes, belli quoq; gloria præstiterit. In Philippo Macedonum rege moderationis ac sapientiæ splẽdor, et militiæ decus, inter sese penè ex æquo certant. In trittauo tuo Philippo supra titulum pietatis, tantum bellicæ uirtutis excelluit, ut inde uulgo cognomen etiam inuenerit audacis. Iam auus Philippus quantus in hoc laudis genere fuerit, tametsi plerique meminerunt, tamen horum utrumlibet esse potest indicio, uel quod ex hac re Magni cognomen accessit, uel quod Carolum, tantum uidelicet bellatorem genuit. Horum si nomen tantum in te deriuatum audiretur, tamen eo ipso poteramus admoneri, quid esset abs te expectandum, nunc cum eorundem indolem sic repræsentes, cum ijsdem uestigijs ingrediaris, certissimo nimirum augurio ducimur, nos te bellicis in negotijs ducem habituros, non solum egregie strennuum, uerum etiam felicem. Neq; enim in bellis iustis deerit uirtuti tuæ fauor diuinus, qui in pace sic moderationi tuæ semper affuit. Præstitisti alteram gloriæ partem, eamq; maiorem, non est periculum, ne in altera præstanda tui dissimilis, quasiq; mancus sis futurus. Hactenus niueo uitæ candore, florentissimoq; sæculi tui statu liliorum omen implesti, (nam mihi etiam illa ipsa, quæ Principum insignibus adduntur, ominis uim quandam obtinere uidentur) implesti & Aquilæ augurium, Cæ

sarea quadam animi sublimitate, porro leonis generositatem iam nunc spiras, iram uero atq; assultum, faxit Deus, ut nulli mereantur experiri. Optamus ut istam gloriæ partem augurari tantum in te liceat, non etiam spectare, ut pereat positum rubigine ferrum, aut siquando ita feret fatalis necessitas, cui ne dij quidem (ut ait Homerus) repugnant, precamur, ut tua uexilla non nisi Christianæ pacis hostes terreant, tuus ensis non nisi in Turcarum & Saracenorum iugulos stringatur. Hoc in loco meminisse magis nobiscũ, ac tacitis uotis libet premere, ne iuxta Græcam parœmiam πρὸ τῆς νίκης ἐγκώμιον, idest ante uictoriam encomium uideamur canere, sed tamen iam animis præsentire iuuat, quantarum te rerum gloria maneat, quibus sis imperijs præficiendus, quantis augendus titulis, quos olim ex impijs Christo relaturus triumphos, quæ fixurus ex immani illa barbarie spolia, quàm late Romanæ pacis fines prolaturus, quas gentes Christianæ ditionis prouincijs additurus, quàm felicibus momentis publicum sæculi tui statum, in melius commutaturus, quanto cœlitum ac terrigenum applausu, prouehente uirtutem tuam immortali Principe, abolitis ferrei sæculi reliquijs, auream ætatem mundo renouaturus. Neq; uero leuibus ostentis, in tantarum rerum spem uocamur. Etenim ut contemnenda uideantur, quæ quondam in tuo natali homines genethliaci prædixerunt, & hodie syderum periti magno consensu de tuis ingentibus factis uaticinantur (Nam semper horum artem pestiferam bonis Principibus iudicaui) at certe contemni non queunt,

istæ tam egregia præludia futurorum, quæ iam nunc non in somnis apparent, sed corám oculis exhibentur. Perspicitur multis argumentis cælestis quædam indoles animi tui, quæ nihil humile, nihil non excelsum atque eximium spectat. Apparet ad res maximas gerendas perpetua quædam adiuncta felicitas. Videmus orbem propè uniuersum studijs, fataliter in te conuersis, applaudere successibus Philippi. Videmus hinc patrem regem inuictum, Romanum tenere imperium, hinc socerum regem item uictorijs inclytum, Hispanias obtinere, alterum Christianæ ditionis defensaculum, te iuuenem florentissimum, tali corpore, tali animo, talibus factis, utriq; exoriri, utrúq; æmulari, utriq; succedere. Cernimus augustissimæ coniugis tuæ felicissimam fœcunditatem, quæ uel ad omnium regum necessitudinem adamantinis (ut aiunt) uinculis alligandam, suppeditet. Conspicimus neq; tuam uigilantiam usquam deesse fortunæ, neq; fortunam illi, quippe quæ prima statim inclinatione tantum ornamentorum tuæ præcellentiæ, uernantibus adhuc annis obiecit, quantum alij nulli, neq; ueterum, neq; recentium. Quod priscorum extispicium, quæ præpes ales, quæ solistima tripudia, deniq; quod horoscopon, certius fatorum tuorum augurium ædere poterat, q̄ nobis tot coniecturarum, tot argumentorum consensus facit, uelut una uoce (si modo mente non omnino stupida simus) immortalem tuam gloriam prænuntiantium? Sed (ut Homericis uerbis utar) ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται, ideſt iſta in Deorum genibus sita sunt, Nos Deum felicitatis omnis authorem comprecat=

mur, ne quid hæc commemoratio nostra uel tuo capiti, uel patriæ conciliet inuidiæ, sed quæcunq; sunt euētura, ea non nobis solum, sed & hostibus (quoad fieri potest) fausta felicia'q; faciat, hoc est, ut uictorias tuas quàm minime cruentas uelit esse, semper'q; donet amplitudinem tuam (ita ut nunc euenit) omnium bono, nullius dispendio crescere, atq; ut hodiernæ festiuitatis quàm plurimos similes dies liceat exhibere. A cuius descriptione, nos interim uirtutum tuarum admiratio, retardauit, uerum digressione, nec otiosa, nec inamœna. Immo nihil digressi, recta uia huc sumus delati. Quid enim ita proprie conueniebat, ad aperiendam explicandam'q; huius lucis læticiam, ut ista ponere ante oculos, quàm felicem Principem quantis uirtutibus exornatum, quibus auctum accessionibus, quātis etiam rebus destinatum recepissemus? Nunc uero quoniam huc nos quasi fortuitus quidam, sed tamen commodus orationis cursus deduxit, age deinceps experiamur optatissimi desyderatissimi'q; reditus tui festiuitatem exponere, ut quantum gaudiorum sentimus, tantum etiam intelligamus. Id ita fiet, si præsentis diei spectaculum ac ueluti faciem quandam, uerborum quasi coloribus fucatam, animis uestris exhibuero. Ac plurimos quidem huiusmodi dies nobis tua felicitas peperit, Augustissime Princeps, festos, candidos, plane'q; niueo (quod aiunt) unione signandos patriæ. Primum enim, quàm lætus ille sol illuxit tuis, cum tu faustis ominibus æditus in lucem nunciarere? Quæ tum lux tuæ genti uisa est exoriri? Vt ex magnis diuturnis'q; calamitatibus tum deniq; respi-

rauit, ausáq; sibi est meliora iam polliceri? Deinde quantas uoluptates de te præbuisti, singulari patris inuictissimi pietate, ex periculosis illis seditionum fluctibus restitutus, quasiq; denuo patriæ genitus? Tū autem in administrationem īperij iam adolescens solenni ritu initiatus inauguratusq;, atque tuorum oculis mira omnium spe exhibitus? Ad hæc sponsus illustrissimus cum illustrissima, ephebus cum puella, formosissimus cum formosissima, faustissimis ominibus copulatus, quo quidem è fonte, hodiernæ quoq; lucis gaudia nobis potissimum promanant. Postremo festiuitatum numerum penè confudisti, felici uxoris partu toties factus pater, pariter optatissima sobole, & imperium stabiliens fulciensq;, & nobis auspicatissimum natalem tuum, quasi subinde renouans. Ex istis tam multis festiuitatibus, si per se quanque contempleris, affirmes nihil potuisse accedere, si conferas alias cum alijs, hesites, quam cui præferas. At uincit nimirum unus hic dies omnium illorum lætitiam, quippe qui nobis quicquid unquam egregie de te sumus gauisi, id quoq; omne, te reddito, semul renouauit. Neq; adeo solum ueterem illam gaudiorum sortem annumerauit, uerum insuper inæstimabilem nouæ lætitiæ apposuit usuram. Quicquid unquam ex te nobis accidit lætum festiuumq;, quicquid magnificum, quicquid gloriosum, quicquid usquam tibi in ista profectione contigit splendidum ac triumphale, id uniuersum nunc omnium recursat animis, omnium cogitationibus obuersatur. Est gaudium quo teipsum perpeti queas, uidelicet cum eue-

niunt sperata, cum dantur optata, at postquam omnia spe notisq; maiora contingunt, non capiunt sese pectora, bonis suis angustus est animus. Votis enim patriae, illis inquam tam anxijs tam sollicitis patriae uotis, abunde satis futurum fuerat, si clarissimum sibi Principem ex tam longinqua peregrinatione, incolumem modo recepisset. Quem uero gaudendi modum nunc esse credis, posteaquam intuetur oculis antequam sperarit? intuetur autem uix etiam nunc sibi fidens & tamen intuetur, audit, contingit Principem sibi redditum non incolumem modo, sed sic regum omnium officijs cohonestatum, sic imperij titulis auctum, sic omni decorum genere nobilitatum, sic deniq; plurimarum rerum usu confirmatum, ut nunc demum sibi non redditum, sed datum Principem existimet. Et cũ antea talem habuerit, ut florentiorem ne optare quidem auderet, nunc tanto auctiorem sibi redditum conspiciat, ut intelligat diuinam beneficentiam multo plus largiri posse mortalibus (si modo promereãtur) quàm ipsi uotis, uel queant uel audeant concipere. Sed unde mihi iam decem illae linguae, totidemq; ora, unde uox infatigabilis, quae sine musis neget sibi sufficere, fons ingeniorum Homerus? At ego mihi ne cum illis quidem ista suffectura crediderim, ut quantum oculis cernimus, quantum animo sentimus, tantum et uerbis assequar. Nunc nunc profecto tempus esset, uniuersas rhetorices opes semel expliare, omnes Ciceronis Lecythos, omnia myrothecia excutere. si qua dicendi uis, si qua Venus, si qui colores, si qua emblemata, si qua Dinosis, si qua Enargia, si qua lux, deniq; si quod

fulgur, ac tonitru reginæ rerum eloquentiæ, id totum oportebat in huius diei descriptione depromere consumereq́; Sed o' Deum immortalem, ut non in loco me destituit Mercurius. Alios ex parum disertis res uberior, pectus ipsum, ac pathe quæ uocant, facundos solent reddere. Mihi nunc noua quædam res accidit, simul atq; ad id loci uentum est, cui nullus sermo, ne exquisitissimus quidem fuerat satisfacturus, ibi me repente communis etiam sermo deficit. Et (quod pene` monstri simile) obruit ingeniũ materiæ fœcunditas, ipsoq́; rerum uelut agmine fluxus orationis artatur ac stringitur, atq; insolita quædam lætitiæ uis, quæ silere non sinit, eadem rursus dicendi facultatem intercipit. Aut plane` nescio, quid hoc rei sit, aut illud nimirum est, quod eleganter Tragicus poeta scripsit, Curas leues loqui, ingentes stupere. Et quid ita mirum, si mihi tantus gaudiorum subitorum aceruus uocem adimat, cum multis mortalibus mediocris etiam lætitia, qđ præter expectationem obijceretur, uitam ademerit? Sunt omnino quædam maiora, quàm ut eis ulla quadret oratio. Deerant colores, non suppetebat ars, summo alioquin artifici Timanthi, qua uultum Agamemnonis in mactatione filiæ repræsentaret. Huius itaq; uelo texit, cum aliorum omnium mirabiliter adumbrasset. Quædam melius silentio significantur, quàm exprimuntur eloquio. commodius cogitationibus hominum æstimanda relinquuntur, quàm ingeruntur auribus. Nam quæ profecto tam illustris oratio, quæ huius spectaculi splendorem possit æquare? Quæ tam ampla, quæ huius celebritatis ornamen

tis non sit minor? Quæ tam feruens, ut ad nostros affectus non frigidissima uideatur? Quo minus mirandum, si unus publicam omnium lætitiam æquare dicendo non possim, cum suam quisq; singulatim, sentire magis possit quàm explicare, & gestibus indicare potius, quàm uerbis eloqui. Vides enim iandudum, & uides non sine summa pectoris uoluptate, Philippe Princeps, ut insolita quadam alacritate uultus omnium adgestiant, sine uerbis magnum nescio quid & ineffabile loquentes, cui prorsus humanæ desint uoces. Sic est profecto quemadmodum modo dicebam, ut immensum animi dolorem, ita & gaudium immodicum, non alia res efficacius eloquitur, quàm stupor & gestiens silentium. Sed tamen elaborandum mihi est, ut his de rebus pergam dicere, non quod ars suggerit, sed quod impotens suppeditat affectus. Vt exiliit quasiq; reuixit omnibus animus, ubi primum optatissima uox illa insonuit. Aduentat Princeps, patrem reliquit, recta iam in patriam properat. Quæ quidem uox quo propius propiusq; exaudiebatur, hoc magis magisq; gliscebant desyderia nostra, exardescebant acrius uota, non ante tamen nos reliquit sollicitudo, quàm te oculis manibusq; teneremus. Iam Coloniam peruenerat tua celsitudo. Id quanquam nondum etiam credebamus, (sero enim credunt homines, quæ misere cupiunt) tamen gestiebamus omnes temere desertis sedibus illuc usq; occurrere. Itum est obuiam à patriæ primoribus, quos pompæ pulcherrimæ comitabãtur. Miserunt & ciuitates singulæ è ciuibus ornatissimum

quenque, cum hominum numero, non quantum pro ſuo gaudio uolebant, ſed quantum tua modeſtia permittebat. Nobis interea permoleſtum, quod imaginari tantum non etiam ſpectare licuit, quæ fuerit illa rerum facies, quibus uultibus ſeſe primum mutuo conſpexerint, ij quos Hiſpania remiſerat incolumes, & ij quos in tuum aduentum patria ſeruarat incolumes. Tantis complexibus partim eorum qui te patris nomine proſecuti, uale dicebant, partim eius loci Principum, qui tibi aduentum gratulabantur. partim reducis & occurrentis agminis, inuicem ſeſe conſalutantium, ſibiq; uiciſſim aggaudentium, quoniam non unus ſufficiebat dies, pauculos ibidem dies commoratus es. At papæ, quàm multi nobis illi uidebantur. Interea crebrius ab ijs quos emandarant ciuitates ultro citroq; itum ac reditum eſt. Hi quæ uidiſſent certa fide renuntiant, quibus nos tamen inuidere magis potuimus quàm credere, donec ipſe præſens deſyderatam iſtam faciem nobis exhiberes. Ibi protinus uelut æmiſſa cœlitus luce, omnia miris modis enituerunt. Mox omnis ætas, ſexus, ordo ad tuũ conſpectum effuſiſſimo gaudio correptus, immo magis extra ſe raptus eſt. Neq; aliter gaudet ſibi quiſque, quàm ſi tu illi uni rediſſes, Sic rurſum lætantur uniuerſi, quaſi unus animus pectus omnium agitaret. Neminem omnino neq; ætatis imbecillitas, neque cura rei familiaris, neque pudor, neque ualetudo domi potuit alligare, quo minus oculos ſuos tam expectati Principis expleret ſpectaculo. Procurrunt pueri, proſiliunt adoleſcentes, effundunt ſeſe iuuenes, promoliuntur

ſenes, prorepunt iam morbum obliti ægroti, prodeunt innuptæ uirgines, confluunt nuptæ, accelerant anus, pendent alij de tegulis, herent alij muris, alij summis macerijs insident, nullæ fenestræ non uiris ac mulieribus differtæ, ipsa cœnacula tectaq; pondere hominũ laborare uidentur. Nullus locus non occupatus, ac ne is quidem uacat, qui uix etiam suspensum & instabile capit uestigium. Neq; secus interea densissimus turbarum undis opplentur, quacunq; ingrederis uiæ, ac tibi, circunfundentibus undiq; sese promiscuæ multitudinis fluctibus, uix trames angustus relinquitur. Feruntur omnes gaudio, uelut obliti sui, nemo ordinis, nemo decori meminit. Tantum oculis, ore, toto denique corpore in tui spectaculum inhiant auidi, in te unum herent defixi. Hi gaudent noscitare, alij concupiscunt Principis sui figuram discere, subdubitant etiamnum nonnulli, uixq; suis gaudijs audent fidere. Gratulantur, applaudunt, felicem te, felices se clamitant oẽs, Omnes supinis manibus gratias agunt imortali Deo. Grandior ætas satis magnum uitæ fructum hodie se credit percepisse, quod te reducem uiderit. Iuuentus ad honesta uitæ studia nunc potissimum animatur, te sospite, penes quem unum recte factorum præmia posita uidet. Nulli non sua fortuna melior uidetur, posteaquam res Principis integras esse cognouit. Tam ex æquo gaudetur ab omnibus, quàm tu æqualiter omnibus redisti. Nam quemadmodum Ioue, ita bono Principe nihil communius. O rem memorandã, ex tot hominum milibus, neminem esse cui Principe conspecto succurrat, quod animum mordeat, nullum esse, cui

non occurrat,

non occurrat, quod gaudeat. Nulla interim spectandi satietas, nullus fruendi modus. Pleriq; per uiarum ambages, ad alia atq; alia compita transcurrunt, ut te sæpius uidere liceat. Adeo nequeunt expleri corda tuendo. Quibus tamen ista sedulitas, nihil aliud præstitit, nisi ut magis atq; magis sitirent. Quam uero tu inter ista tui similis apparuisti, qui qdem, ut alijs in rebus omnibus libenter soles teipsum tuis fruendũ exhibere, ita nunc quoq; perbenigne temet ciuium oculis circunspiciendum præbuisti, amoto galero, detractóq; cucullo nudam huc atq; huc faciem circumagens quasiq; desyderijs nostris offerens, cum hybernum cœlum, & frigore & hymbre sæuiret, subinde de industria restitans, semper sensim & cunctanter incedens, quo diutius & tuo ciues, & tu ciuium conspectu fruereris. Siquidem ut mutua pietas, ut mutuum fuerat desyderium, ita nunc non potest non esse mutua lætitia. Nam pectoris tui habitus quasiq; facies toto ore renidebat. Vultus erat alacritatis plenus, amicus, ac ueluti plerosq; agnoscentis in turba, ueluti resalutantis singulos, singulis aggaudentis & gratulationem referentis. Vt facile hic euanuit superstitiosus ille meticulus, qui nonnullos cœperat, ne te remitteret Hispania ferociorem. Procul ac penitus excussisti scrupulum hunc, parem comitatem, parem modestiam, parem in tuos charitatem referens, atq; adeo maiorem, quàm tecum extuleras. Audent iam certissimam in spem ingredi, te perpetuo popularem Principem, & ab omni specie tyrannidis alienissimum futurum, quem non exempla regnorum ostensa corrũ-

pere potuerint, in quibus dominatus ac seruitutis plurimũ est, libertatis atq; æqualitatis minimum. Quid si tibi nunc ij dentur oculi Princeps inclyte, quibus penitus pectorum recessus & specus ac penetralia cordis introspicere posses? Quæ tu ibi gaudia, quantum alacritatis, quæ tripudia conspiceres? Etenim si hæc tam inaudita, tam insolita sunt, quæ patent oculis corporeis, tum si adeo non fucata, ut molientia gestientiáq; potius quàm imitatitia, profecto liquet immensum esse illud unde ista profiascuntur. Require ab ijs qui sunt in tuo stipatu, natu maximis, num uel ipsi uiderint aliquando, uel à maioribus audierint, ad cuiusquam Principis nuntiatum aduentum, sic uniuersam hanc patriam uero gaudio fuisse perfusam? Tam officiose ab optimatibus aulicis occursum fuisse? sic alacriter ex omnibus oppidis, longius ultra ditionis terminos obuiam itum? Quæ si maxime sunt exhibita & alijs eadem, certe non eodem animo, non pari studio. Aliter ista mori præstantur, aliter charitati, aliter exhibentur flagitanti, aliter etiam uetanti. Nam quid ego nunc referam, ad singularum urbium igressum incredibili apparatu instauratos triumphos, tot festiuas faces, tot cera collitas tedas, tot impositos stipitibus ignes, tot ad omnes angulos, ad omnia compita, parata spectaculorum miracula, tot ornatissimas pompas occursantium ciuitatis ordinum, milleq; id genus quæ tibi urbes officiosa quadam ambitione inter se concertantes, & ultro, & sumptibus priuatis contulerunt? Quorum pleraq; cum tuæ modestiæ nimia uiderentur, parumq; frugalia, patriæ studio, parcas mali-

gnáq; uidebantur. Et interdixerat tua pietas, & ob id dedita opera subitus atq; inexpectatus aduenire uolebas, ne sese ciuitates officio grauarent, at è regione uigilabat tuorum pietas, & quantumuis occultatum aduentum præolfaciebat. Gratissima uero mora detinebant oculos tuos, priuatim pro suis quisque edibus ædiderant ostentacula, partim ingenio repertorum, partim ipsa nouitate, partim magnificentia splendoréq; uisenda. In summa, talis erat ritus atq; apparatus excipiendi tui, ut si numen aliquod cœlitus demissum aduenisset, non multum potuerit adijci. De studijs ac cærimonijs loquor, non de sumptibus. Neq; enim tu unquam ciuium tuorum charitatem largitionibus, aut ulla re alia quàm uirtute tibi redimendam putasti, neq; nobis unquam curæ fuit ostentandis opibus, potius quàm modestis officijs nostri in te animi fidem facere. Nam fortunarum ostentatio ut periculosa est sub malo Principe, ita bono Principi suspecta est atque inuisa. Tu quantum quisque possideat, non uis procerum tuorum oculis ostendi, ne forte cuiuspiam animus ad rapacitatem irritetur. Gaudes studio, gaudes animo, gaudes affectu tuorum, quem si tibi maluissent strepitu luxuq; declarare, nihil mihi crede gemmarum, nihil auri, nihil uasorum, nihil uestium usquam in scrinijs abditum est, quod non in tuā gratiā depromptum expositumq; fuisset. Sin eum tibi priscorum more plausibus & acclamationibus uoluissent testificari, paremq; gaudio fremitum studuissent ædere, uocis profecto magnitudinem, ne saxa quidem ipsa fuerant latura,

nedum aures mortalium. Verum quod in primis expectabas à nobis, id uisum est ijs modis exhibere, qui pariter & nostra synceritate, & tua modestia dignissimi uiderentur, ueluti decentibus officijs, plenoq; alacritatis stupore, pleno gaudij silentio. Deniq; quantopere nos de te, tu de nobis uicissim lætarere, quæ tandem alia res efficacius arguere poterat, quam lachrymæ, quibus & ipse passim spectantium genas irrigari uidebas, quas & nos identidem tuis ex oculis prosilientes animaduertimus? An sunt obsecro ulla maiora, quàm muta ac gestibunda gaudia? An ulla lætitia certior, quàm quæ semet ab artis suspicione, lachrymis asserit? Nam quemadmodum permutatis rerum uicibus risum quendam suum habet dolor, quē Græci σαρδόνιον uocant, et notum est illud de Andromache Homericum δακρυόεν γελάσασα, id est lachrymabile ridens, ita lachrymas suas habet et gaudium, ut est apud eundē poetā de Vlysse patre, ác Thelemacho filio inuicem agnoscentibus ἀμφοτέροισι δὲ τοῖσιν ὑφ' ἵμερος ὦρτο γόοιο, & in fabulis inducitur senex præ gaudio lachrymans, habet inquam lachrymas suas & gaudium, at non nisi uerum, non nisi ingens, non nisi maius, quàm ut animi conceptaculis queat contineri. Atque in dolore fletum fortassis adumbrauit aliqs, in gaudio certe nemo lachrymas fingit. Nisi siquis forte hymbrem hunc quasi gemino manare fonte interpretetur, desyderij, propter eos, quos in tuo comitatu frustra nostri requirunt oculi, & gaudij, quod tibi cum reliquis, horum fata licuit effugere. Quandoquidem & hoc lachrymarum genus utrinq; mi-

stum describit Homerus in Euryclæa. τὴν δ᾽ ἄρα χάρ-
μα καὶ ἄλγος ἕλε φρένα τὼ δέ οἱ ὄσσε δακρυόφιν πλῆσθεν.
Verum hic dolor læticiam adeo non obscurat, ut
etiam uelut aquula igni inspersa, uehentius excitat
incendium, sic mors paucorum faciat, ut uberiorem
de tua incolumitate uoluptatem capiamus. Hoc enim
quicq; dulcius esse solet, quo fuerit ex maioribus recæ-
ptum periculis. Ego cum multis alijs indicijs, tum cer-
tissimo lachrymarum argumẽto patria demonstrauit,
neminem unquam Principem se tanto cum gaudio ui
disse primum, quanto te quasi postliminio redditum in
tuetur. Neq; mihi uidetur ista uoluptas sic totos animos
hominum duntaxat occupasse, ut omnes tuæ ditionis
urbes, domus, uiæ passim incredibili læticia perstre-
pant. quin & ipsi parietes, ipsa tecta, ipsa flumina, ipsi
campi, ipsa nemora, nescio quid nouæ alacritatis præ
se ferre uidentur. Nihil usquam tam brutum mihi con-
spicere uideor, ad quod non appareat sensum aliquem
tui reditus peruenire. Hanc imaginationem nobis læ
ticiæ quasi quædam ebrietas parit. Omnia nobiscum
exultare gestireq; uidentur. Putes optare sibi uocem,
qua Principi optatissimo reditum gratulentur, optare
manus quibus feliciter reduci dent plausum. Quic-
quid enim ubilibet tua terra complectitur, hoc sese si-
bi redditum existimat, posteaquam tu patriæ reddi-
tus es, cuius auspicijs constant florentq; omnia. Immo
ipsam patriam, siue hanc parẽtem tuæ celsitudinis, seu
filiam magis conuenit appellari. nam ancillam qui-
dem tu uetas, illam inquam patriam quæ absentem te
pridẽ tam anxie, tam misere desyderabat, uidere mi-

hi nunc uideor longe alio uultu, audire uideor uoce lætissima tibi præsenti gratulari, & ingentes illos suos offectus, huiusmodi quadam oratione utcunq; ebalbutire. Ergone tandem meis uotis redditus es optime maximeq; Princeps? Iam ne tutum deniq; curas illas pro te meas abijcere? Iam ne certum phas est gaudere gaudium? An hallucinor, & oculi me fallunt, tantumq; gaudiorum somnio tantum? Adeo uix possum credere, quod tam sollicite desyderaui. Et tamen non mihi imponit aspectus, res est, non phantasma. Iam plusquam uotorum compos, uideo te, audio te, contingo te, complector te, teneo te, meum lumen, meum decus, meum præsidium. Vt bis gaudeo, & metus pro te meos irritos fuisse, & spes successibus rerum tantum superatas. Vt etiam triumpho meam pietatem apud superos pro tua incolumitate ualuisse. Quæ mihi tandem uictimæ, quæ nam hecatombæ in hoc suffecerint, ut grater numinibus, ut diuinæ benignitati, quas tot nominibus debeo, gratias agam? Quæ te è tam longinqua peregrinatione, eaq; ferè bienni, prospere reducem fecit, quæ iterum atq; iterum à morbo sospitem restituit, quæ à periculis, insidijs, uenenis, breuiter omnibus quæ solent alijs, in longinquis ac diuturnis itineribus obtingere, integrum incolumemq; reddidit? Deniq; quæ me me mihi, tecumq; restituit uniuersa? Omnia enim mihi reddita existimo, te recepto. Me seruatum arbitror, posteaquam tu saluus es. Atqui recipi te non solum incolumem, uerum etiam nulla non bona re cumulatiorem. Plusquam beata mihi uidebar futura, si nihil horum euenisset, quæ tum

misera metuebam. At non ea modo depulit abs te tutela Dei, quæ deprecabar, uerum adiecit eiusdem benignitas, quæ ne precari quidem audebam. Posthac demum intelligam felicitatem meam, (felicitas autem mea tu es unus) multóq; tú auidius, tum suauius fruar bono meo posteaquam id intermissa copia, cum maius effecit, tum iucundius. Quàm præclara res sit ualere, morbus docet, quanta commoditas sit habere, declarat egestas. Quanti mea referat, Principem coràm intueri, ista me docuit peregrinatio. Vt omnia te submoto defloruerant, emarcuerant, conciderant. Sordebat nobilitas, mœrebat aula, frigebat omnium artium quæstus, qui non alibi consueuit uigere magis, uacabant officinæ, deserebantur tabernæ, languebant mercimoniæ, defluebant nundinæ, iacebant studia literarum, quæ nunquam magis quàm sub optimo Principe florere solent. Obmutuerant & musæ meæ, quæ solæ pijs Principibus imortalitatem, ac planè diuinitatem quandam possunt largiri. Consenuerant uirtutes, Omnia ad famem sitimq; spectare uidebantur. Quæ tu repente omnia non solum restituisti restitutus, uerum florentiora multo fecisti, quàm antea fuerant. Respirarunt artes, reuiguit quæstus opificum, repente enituit nobilitas, refloruit aula, feruent officinæ, frequentantur emporia, repullularunt honesta studia, reuixerunt ingenia, certatimq; iam moliuntur aliquid te dignum excudere, quo cum tuam celsitudinem sibi demereantur, tum egregia tua decora, memoriæ dedicent sempiternæ, idq; non caducis titulis, aut operosis Pyram-

midibus, quas demolitur ætas, oblitterat obliuio, contemnit aut etiam carpit posteritas, sed ijs monumentis, in quæ sola nihil liceat, neq; uentis, neq; hymbribus, imo quæ ipso æuo, quo reliqua omnia senescunt ac deficiunt, magis ac magis illustrantur, quasiq; iuuenescunt. Atq; isthuc quidem hoc propensiore moliuntur animo, quod intelligunt apud tuam amplitudinē, nulli rei æque præmium esse, quàm uel moribus incorruptis, uel egregijs ingenijs. Adeo iudicas ad ornamentum ornatissimæ ditionis tuæ ptinere, ut uiris eruditis abundet, ut quo rem literariam faceres nobis locupletiorē, curaris (ut audio) mortales aliquot utriusq; literaturæ scientissimos, & in omni doctrinæ genere præcellentes adducere, qbus ueluti seminarium ministrantibus, crassiorem hanc & nostratem eruditionem incipiamus dediscere, et melioribus tandem assuescamus disciplinis, quæ quoniam iā olim in Græcia, iā pridem in Italia, nuper etiam in Gallia, peruetusta & ipsa studiorum sede, incommode cœperunt haberi, nimirum propter tumultum bellorum, et clangorem tubarum, à quibus uehementer abhorrent, qppe pacis filiæ, tranquillitatis alumnæ, fortassis in hāc tuam ditionem non inuitæ demigrabunt. O quæ gaudia nunc animo præcipio, quam gloriæ uoluptatem mente præsentio, dum auguror me tuis auspicijs futuram aliquando, quam nulla terrarū ullo in genere laudis queat contemnere? Sed futura bene secundēt superi, & oēm inuidiam fortunæ procul arceant. Interim tutum est hoc præsenti gaudio frui. Interim phas piumq; est, Deo sospitatori diuisq; fauentibus gratias

ægre, quod & mea pro Principe, & Principis pro me pia uota ualuerunt, quod utriq; alteris frustra timuimus. Nam & ego pro mea in te charitate, non potui tibi non omnia illa timere, quæ fortuna uersatilis solet in rebus humanis excitare. Tu contra mihi pro tua pietate, quicquid malorum absente Principe solet exoriri. Quo maior utriusq; metus, hoc gaudiũ item utriusq; effusius, quod primum diuino fauore, deinde tua tum prudentia, tum fatali quadam felicitate, postremo regum humanitate fideq; gentium effectũ est, ut reuersus incolumis, reuersus pluribus Principatus titulis auctus, omnia mihi læta retuleris, quodq; meo uicissim officio curaq; cautum est, ne quid tua pietas parũ lætum rediens offenderet. Quod reliquum est, Deum optimum precor, ut istum mentem tuam seruet, semperq; in maius prouehat. Hunc item mihi animum uelit esse perpetuum, ut quàm diutissime, & tu mihi felix ac salutaris esse possis, & ego tibi pia atq; officiosa. Quicquid ab optimo parente poterat expectari, id hactenus cumulatissime mihi præstitisti. Ego quàm respõderim nescio, certe conata sum sædulo par pari referre. Verum in posterum quicquid obsequij, quicquid amoris, quicquid officij oportet parentem ab amantissima filia expectare, id omne uelim tibi ipsi de me pollicearе. Tu perge magis ac magis istum animum exhibere. ego uicissim meo in te studio semper aliquid adijciam. Hæc puta gentem omnem tuã, hæc singulos, hæc uniuersos & dicere & sentire florentissime Princeps.

DES. ERASMVS ROTERODAMVS IOANNI PALVDANO DOCTISS. ATQVE HVMANISS. INCLYTAE LOVANIENSIVM ACADEMIAE RHETORI S. D.

INtelligo tuis ex literis musarum meumq; delitium, Ioannes Paludane, id quod & sine literis facile coniectabam, ut es mei nominis uel meipso studiosior, te iandudum sitienter expectare, Panegyrici nostri iam emergentis in lucem, quasiq; nascentis, quod tandem fatum, quis genius fore uideatur. Vix dum prima pagella, recens, & adhuc ab officina madens, cœperat ostentari, atq; (ut fit in re noua) alijs ab alijs per manus tradi, Erasmus interim, quem scis, quantopere semper delectarit Apelles ille post tabulas latitans, nusquam non aures arrectas habebat, undiq; captans non quàm multis placeret (cum mihi quidem ad conscientiæ fiduciam & unius hominis iudicium abunde sufficiat, modo is uel Valasci nostri, uel tui similis sit) sed qua parte displiceret. Nam laudator nisi eximie doctus, officit quoq;, at reprehensor etiam parum eruditus, aut admonet, quod te suffugerit, aut ad defensionem recte di-

ctorum expergefacit, & aut doctiorem facit, aut cer-
te reddit attentiorem. Proinde disperéam, nisi mihi
Momum unum malim sanus, quàm decem Polyhy-
mnias. Sed quid uerbis opus? Illud in totum affirma
rem, si quàm uere, tam non arroganter dictum uide
retur, non paulo plures fore qui carpant, quàm quī
intelligant. Ex tribus autem reprehensorum generi-
bus primum haud satis etiam scio, risui mihi magis
fuerit an miserationi, uidelicet eorum, qui sibi præ-
clare literati uidentur, cum nihil sint minus. Ii me
statim in ipso Panegyrici limine offendisse, quasiq; in
portu (quod aiunt) impegisse prædicabant, ibi erratum
esse putantes, quoties non satis intelligebant. Quid au
tem bone Deus intelligunt isti? Itaq; quasi sorices suo-
met indicio peribant, propriam prodentes inscitiam,
dum insectantur alienam. Sed totam hanc fabulam
malo coràm, quam quidem scio tibi magnæ uolupta-
ti futuram. Cæterum haudquaquam mihi contem-
nenda ducebam reliqua duo calumniatorum genera,
alterum imperitorum, neq; satis prudentium, qui to-
tum hoc meum ornandi Principis studium adulatio
nem uocabant, alterum mediocri literatura homi-
num, qui in opere quasi nondum dedolato, nonnul-
lis rebus offendi uel desyderare quædam potius uide
bantur. Et altius quidem me pupugit prior illa repre-
hensio, quippe quæ moribus labem conaretur asper-
gere. Altera leuius commouebar, quod ingenium mo-
do taxaret non etiam uitam contaminaret. His igitur,
pro uiribus est satisfaciendum, illi sunt acrius refellen
di. Principio q Panegyricos nil aliud quàm assentatio

nes esse putant, prorsum ignorare uidentur, quo consilio, cui rei, genus hoc scripti sit à prudentissimus uiris repertum, nempe ut obiecta uirtutis imagine, improbi Principes emendarentur, probi proficerent, rudes instituerentur, admonerentur errantes, extimularentur oscitantes, deniq; ipsi apud sese pudescerent deplorati. An uero credendum est Calisthenem tantum philosophum, cum Alexandri laudes diceret, an Lysiam atq; Isocratem, an Plinium, & cum his innumerabiles, cum hoc in genere uersarentur, aliò spectasse, quàm ut sub laudandi prætextu cohortarentur ad honesta? An tu censes regibus sic natis, sic educatis, tetrica illa Stoicorum dogmata, & cynicos latratus esse proponendos? Scilicet ut aut cachinnum moueas, aut acrius etiam irrites? Generosus animus quanto commodius ducitur, quàm trahitur, quantoq; melius blandimentis sanatur, quàm conuicijs. Quod autem efficacius, immo quod aliud prudentibus est usurpatum cohortandi genus, quàm ut magna iam ex parte tribuant ea decora, ad quæ prouocant? An non laudata uirtus crescit, & immensum gloria calcar habet? Quid, quod ipse Paulus apostolus non raro hoc artificio quasi pia quadam utitur adulatione, laudans, ut emendet? Iam uero qui possis scelesto Principi tum impunitius tum acerbius exprobare crudelitatem, quàm si in eo clementiam prædices, qui rapacitatem, uiolentiam, libidinem, quàm si benignitatem, moderationem, castimoniam efferas, Virtutem ut uideat, intabescatq; relicta? Sed Augustinus (inquiunt) multa se fatetur ementitum fuisse in referẽdis laudibus imperatoris. Quor-

ſum iſthuc pertineat, quod ille ſcripſit uir obſtinatius etiam infenſus mendacio, non eſt huius loci diſputare. Certe Plato, certe Stoici mendacium officioſum permittunt ſapienti. An non recte puerilem indolem falſis laudibus nonnunquam ad uirtutis ſtudium inflammamus? Non'ne & optimus quiſq; medicus, in egrotis affirmant ſibi placere colorem, atq; oris habitum, non quod tales ſint, ſed ut tales efficiat? adde his, quod candidi pectoris eſt, in ſui Principis admiratione uel halluanari, & in eo laudando modum obliuiſci, in quo amando nullus debet eſſe modus. Tum autem publicitus intereſt, ut de Principe etiam non optimo, tamen pluſquam optime ſentiant ij, quibus imperat. His nimirum Panegyricus ſcribitur, non Principi, ſi ſit illaudatus. Neq; enim uni preſtatur, de quo dicitur, ſed plurimis apud quos dicitur, quorum auribus permulta tribuas neceſſe eſt, quemadmodum fit in concionibus, cui Panegyricorum genus eſſe ſimillimum uel ipſa uox admonet, quæ Græcis à conuentu promiſcuæ multitudinis dicitur. Vnde & Fabius nullo in genere tantum eſſe licentiæ credit, quantum in ijs in quibus phas eſt ad demulcendas auditorum aures omneis rhetoricæs fucos, omneis delicias palàm oſtentare. Deniq; poſteris quoq; ſcribuntur iſta, ſcribuntur orbi, neq; ita magni refert huc ſpectanti, cuius nomine boni Principis exemplar proponatur in publicum, modo id ſcite facias, ut cordatis non ineſcaſſe, ſed monuiſſe uideare. Verum qui crimen adulationis impingunt, primum parum animaduertere uidentur, ſeſe non tam mihi, quàm ipſi Principi conui-

tium facere, deinde non intelligunt in sese recidere contumeliam, cum ipsi adulatores sint maximi. An uero iuxta Hesiodum, hic quoque κεραμεὺς κεραμεῖ φθονέει καὶ τέκτονι τέκτων. Verum nimium est interualli inter istorum teterrimum assentandi genus, & hoc non meum, sed eruditorum omnium. Illi laudant & turpia, & sui compendij causa seruiliter blandiuntur auribus stultorum, nos amabilem illam uirtutis quasi faciē in commune proponimus, idq́; eius nomine, quem ea maxime deceat, cuiusque titulo facillime commendari queat multitudini. Quod si qui clament totum hoc ineptum esse laudare quempiam, possem istis Plinianis respondere uerbis, sic illis uideri, quia desierint facere laudanda. Verum sint isti quantumlibet seueri; nobis liceat ineptire cum Ambrosio, Cum Hieronymo, qui multos scriptis ad ipsos laudibus ornarunt. Quod uiris tam diuinis in priuatis licuit epistolis, mihi in tā populari tamq́; penè theatrico scripti genere non licebit? Hæc purgatio apud prudentes iudices non inhonesta uideretur opinor, etiam si mihi Phalaris aliquis, aut Sardanapalus, aut Heliogabalus hoc Panegyrico laudatus esset. Nunc ne quis forte suspicetur, me postulare, ut mihi quicquam eorum quæ dixi aduersus adulationis calumniam patrocinetur, Principem utcunque depinximus, iuuenem quidem illum, sed in quo præter fortunæ commoda, quibus nulli certe secundus est, magnæ iam uirtutes eluceant, tum in posterum nulla non uirtus expectetur. A' quo quidem non tam mihi speranda sit studij mei gratia, quod laudarim, quàm metuenda

(quod abominor) indignatio, idq; propter singularẽ ipsius modestiam, cui nulla non de se laus nimia ui detur esse. Rursus autem in ius uocabunt alij, quibus illius decora notiora sunt quàm mihi, quod omnia tum minora, tum pauciora ueris scripserim. An effe cerim nescio, certe sædulo conatus sum sic totius oratiotionis consilium ductumq; temperare, ut doctis atq; attentis quouis potius spectasse uiderer, quàm ad assentationem. À quo profecto uicio (te in primis teste) sic abhorrui semper, ut ne possim quidem adulari cui quam si uelim, neq; uelim, si possim. Proinde nihil uereor ne crimen istud in meos hereat mores, apud eos qui te cum Erasmum intus & in cute norunt. Vt igitur apud istos tu meæ simplicitatis uel testis, uel patronus esse optimus potes, ita quantum ad ingenij calumniam attinet, nemo te melius nouit quippe sub cuius oculis res omnis & cœpta est et absoluta, tria quædam præcipua defuisse πράγμα πάθος καὶ χρόνον. Quorum primum tantum habet momenti, ut sine eo, ne quod incipias quidem dicere habeas. Quid enim dicat uel Tullius ipse, nisi de causa edoctus? Alterum tantum affert momenti, ut teste Fabio, uel citra doctrinam disertissimos soleat reddere. Scis autem q̃ uix extuderis, quam uix mihi imperarim, ut hanc curam susciperem quam refraganti reclamã tiq; animo, deniq; quam non meo stomacho scripserim. Porro tertium eiusmodi est, ut ne doctissimus quidem quicquam elimatum queat afferre, nisi multa dies & multa litura coercuit. Iam regni limites attigerat Princeps, priusquam tibi ueniret in mentem.

Et frigidum

Et frigidum fuerat, tum de reditu gratulari, cum is iam inueterauisset πᾶν γὰρ ἄκαιρον ἐστιν ἀηδές. Itaq; tumultuanter moles quædam uerborum congesta est. Quid enim aliud poteram totius ignarus argumenti? Quod autē est sine ossibus corpus, id est sine rebus oratio. Quasdam uero res accipit orator, non excogitat. Neq; mihi pro temporis angustia defuit percontandi studium, sed alij conuiuiorum apparatus atq; id genus nugas respondebant, partim incompertiora, q̄ ut auderem literis committere. Quod si in hac parte tam non defuissent gloriæ Principus, q̄ suis commodis non desunt quidam, equidem peruidebam rem probe posse splendescere, uerum esse totam orationis telam de integro retexendā. Et iam minus etiam adiuuabar animo, quod spe quoq; parandæ instructionis essem destitutus. Quod igitur solum, & licuit, & libuit, relicto tenore pristino, multis locis multa uelut intertexui, idq; ex tempore, ne à reliquo corpore uelut perperam assuta discreparent. Hoc pacto certe longiorem feci Panegyricum. an meliorem fecerim nescio. Porro necessum erat aliquoties ad locos communes diuertere, & duriores interdum παρεκβάσεις adhibere, quæ tamen ipsæ quocunq; modo erant ad profectionis argumentum detorquendæ. Quanto uidelicet me felicior Plinius Cecilius, non solū disertior, non modo quod ei talis contigerit imperator, isq; iam canus, iam omnibus ciuilis ac bellicæ rei muneribus perfunctus, sed multo maxime, qđ quæ laudabat pleraq; uiderat. Optime narramus quæ nobis notissima sunt. Nihil autem notius, q̄ quod oculi tradiderunt animo. Quas quidē

ob res ausus est lectorem ille in epistola quadam osci-
tantem ad pressius annotandas figuras, transitus, &
ordinē expergefacere. Mihi magis rogandi sunt ij qui
bus Lyncei sunt oculi, ut ad multa conniueant. Video
et ipse quędā adhuc hiātia, quędā ascita, quędā per
turbatiora, nonnulla uerbis luxuriātia, nihil autē sa
tis excussum atq; expolitum. Et tamē q sunt ęqores, nō
tam mihi imputabūt, q̄ ijs incommodis, quę modo re
tuli. Atq; hęc quidem uerbosius ad te doctissime Palu
dane. Cui enim potius q̄ tibi cū nullius magis partes es
se uideantur q̄ tuę, aduersus omnes calumnias nostri
patrociniū suscipere, non solū quod abundātia quadā
amoris erga me tui, meis rebus perinde ut tuis soleas cō
moueri, uerum etiam quod bona pars ad te pertinere
uideatur, uel criminis, si merear reprehendi, uel etiā
laudis, siqua laus hinc mihi debeatur. Tu siquidē mor
talium unus ut hoc laboris capesserem reluctantem de
trectantemq; perpulisti, idem ut pergerem assiduos sti
mulos subdidisti, tu ut Illustrissimo Principi exiberē,
& author & adiutor fuisti, Idem ut ęderem deniq;,
non conquieuisti, donec persuaseris. Quin in ipso ope
ris progressu cum alia quędam, tum illud in primis
suggessisti, id quod ego libenter arripui, ut honorifica
mentione ornatissimi patris Frācisci Buslidiani Archi
episcopi Bizontini, uiri nunq̄ satis laudati memoriā,
qua possem, ab obliuiōe situq; assererē. Adieci carmen,
eiusdem texturę, idest extemporale, id quod uel tacen
te me, ipse facile perspicies. Vale, literarū decus, nosq;
(quod & potes et debes, unus omnium maxime) forti
ter defende.

ILLVSTRISS. PRINCIPI Philippo feliciter in patriam redeunti gratulatorium Carmen Erasmi, sub persona patriae.

Semper memoranda dies plaudendaq; semper,
Quam niueo faciles ducunt mihi uellere Parcae
Ecquis Erithraeis tam candidus unio conchis
Innitet, ut merita queat huius munera lucis
Insignire nota? quae te optatissime Princeps,
Iam lassis desyderijs uotisq; tuorum,
Restituit, nunc nunc uideor mihi reddita demum
Te, mea spes, decus, ac uotorum summa, recepto.
Scilicet una parum est, tam festae gemma diei,
Quae Semel anteactae nouat omnia commoda uitae,
Quae tot laeta simul cumulo mihi congerit uno.
Lingua deest animo, neq; enim in sua gaudia pectus
Sufficit, ad iustos desunt sua brachia plausus.
Sospes ab Hispano redijt meus orbe Philippus,
Sospes, cumq; meo redierunt cuncta Philippo.
Ecce canunt reducem populusq; patresq; Pphilippũ,
Clamat io reducem laeta undiq; turba Philippum,
Responsant reducem uocalia tecta Philippum,
Nec fallax ista est iteratae uocis imago,
Saxa etiam reducem sentiscunt muta Phippum,
Et recinunt reducem minime iam muta Philippum.
Cum procul hinc aberas, squalebant omnia luctu,

Mox ut saluus ades, renitescunt omnia cultu.
Sic ubi tristis hyems aquilonibus asperat auras,
Nuda senescit humus, mœrent sine floribus horti,
Torpescunt amnes, languet sine frondibus arbos,
Stat sine fruge seges, marcent sine gramine campi.
Rursus ubi Zephyris tepidum spirantibus, anni
Læta iuuenta redit, gemmantur floribus horti
Effugiunt amnes, reuirescit frondibus arbos;
Fruge nitent segetes, hilarescunt gramine campi.
Sic simul auricomus se condidit æquore Titan,
Mox perit hæc nitidi facies pulcherrima mundi.
Pigra quies subit, & nigrantibus horrida pennis,
Nox operit, mortiq; simillimus omnia torpor.
Rursum ubi purpureis aurora reuecta quadrigis
Rorantes tenero detexit lumine terras,
Cuiq; repente sua species redit, atq; renasci
Cuncta putes, blandoq; magis iuuenescere uultu.
Tu uer dulce meum, tu lumen amabile, solus
Cuncta rapis fugiens, ac redditus omnia reddis.
Quàm misere absentem lugebant cuncta Philippũ,
Quàm mihi sollicitis trepidabant uiscera curis,
Dum tibi nunc iterum peragratur Gallia triplex,
Nunc magni lustras soceri latissima regna,
Nunc tumidum uisis Rhodanum, gelidisq; propinqua
Arua iugis, dulci placide regnata sorori.
Nunc rapidũ superans Rhenum, petis ampla parentis
Imperia, & uarias gentesq; urbesq; pererras.
Illarum studio, ac pro rerum pondere, uelox,
Ad mea uota tamen lentissimus. Vt mihi segnes
Torpidius solito uisi prorepere menses.

Vt geminæ noctes, ut tardius ire uideri
Inuitis sol fessus equis. Quin sæpe fatiscens,
Impatiensq; moræ pietas, hæc æmmus in te
Latrabat, calidis conuicia mista querelis.
O' nimium secure mei, iam tertia Bruma
Appetit, & cessas etiam lentusq; lubensq;,
Atq; oculos sine fine tuos peregrina morantur,
Nec sentis, quod sola malisq; metuq; fatigor.
Num tibi nuper inest adamas in pectore natus?
Numcubi somniferæ gustasti flumina Lethes?
Qui dulcis patriæ, terræq; altricis alumnus
Non meminisse potes? tam longo ferreus æuo
Non meminisse potes? Sic te regna extera tangunt?
Esto bis affinis se tollat in æthera Betis,
Et geminis tumeat titulis. Germania, iure,
Haud ego diffiteor, magno genitore superbit.
Nec domina temere Sabaudia læta sorore est,
Francia iam tritauos, cognatasq; stemmata centum
Ostentare potest. Vno hoc ego nomine primas
Assero, nec cedo socero, neq; cedo sorori,
Nec centum cedo uinclis, neq; cedo parenti,
Numinibus tantum, superisq; secunda beatis
Hoc inquam titulo, quod te mihi protinus uni
Elapsum arcanis uteri Lucina latebris
Tradidit in gremium, quod dulcia murmura primæ
Auribus una meis hausi lætissima uocis,
Reptastiq; sinu generosus pusio nostro.
Qualibus o' mihi tum saliebant pectora uotis,
Qualibus o' mihi nunc saliunt præcordia uotis.
Tunc ego plaudebam natum festiua Philippum,

Nunc ego plaudo magis reducem festiua Philippum.
Illo quanta die præsensi gaudia mente,
Hoc maiora die persentio gaudia mente.
Vicisti mea uota, bonis gratissime diuis,
Optatis mihi maior ades, Nunc thure Sabæo
Templa uaporentur, nunc omnis luceat ara.
Victima nunc dextro properet uotiua tonanti.
Is mihi te quondam dederat, mihi reddidit idem,
Et dederat magnum, at maiorem reddidit idem.
Perge precor Lachesis simul idque de uellere totam
Principis, in longumq́; uelis deducere uitam
Nec pullis unquam uicies bona stamina filis.
Tuq́; pater qui digna soles immittere dignis,
Eq́; pithis misces mortalia fata duobus
Huic nihil, aut certe minimum de tristibus addas,
Sed mihi perpetuo sit, ut est, lætissimus ille,
Contra ego perpetuo sim, ut sum, lætabilis illi.
Mutuaq́; hæc nobis ac tam pia gaudia, nunquam
Humanis infesta bonis turbauerit Ate.

Amplissimo Patri ac Dño D. Nicolao Ruterio Episcopo Atrebatensi. Des. Erasmus Roterodamus S. D.

M Vltis adeo nominibus mihi uisum est conuenire ornatissime Præsul, ut Panegyricus quem Principi Philippo ex Hispanijs reduci nuper exhibui, tui potissimum nominis auspicijs in manus hominum exiret, primum quod unus omnium apud nos rei literariæ candidissime faueas, prorsusq; erga doctos omnes Mecœnatem quendam uel parentem potius agere soleas, deinde siue quid ad illustrandam Principis gloriam labor hic meus afferet momenti, nemo te dignitatis illius studiosior, siue magis ad cohortandum ualebit, istuc uero tibi semper unicum, et à Philippo ad Philippum, proauo pronepotem, perpetuum studium fuit salutaribus ac liberis consilijs, ducum animos ad honesta uocare. Postremo ut per eundem bonis ingenijs commendaretur nostra gratulatio, per quem antea Principi placuisset. Placuisse autem cum oculis, uultu, atq; ipsa quod aiũt fronte, tum amplissimo munere ueluti indicij sui pignore testatus est, nihil non offerens si uoluissem in aulicam immigrare familiam. Nam plures alioqui causæ suadebant, ut eam pro uiribus abderem premeremq;, quod hinc ingenioli mei modulus succurreret, hinc obuersabatur animo, quàm arduum esset maximorum Principum maiestatem oratione sustinere,

quantum autem flagitij eâ culpa deterere îgenij, quē-
admodum ait Horatius. Neq; enim cuiusuis penicil-
lo numinum effigies digne repraesentantur. Adde iam
quod & aliâs impar, ipso etiam tempore, sicuti scis ex
cludebar. Etenim cum mihi sero uenisset in mentem,
tum de re nihil tenerem, nisi quantum homini rerum
huiusmodi minime curioso, semperq; libris immussan
ti, publicus rumor suggessisset tumultuaria primū ope-
ra, uerborum quasi syluam quandam repente corrui,
ac ueluti primo, sicut aiunt, cœlo, futuri Panegyrici
rude simulachrum deformaui. Dehinc ubi de re mul
tum uestigata, non multo factus essem instructior, negli
gentibus alijs, alijs etiam studio cœlantibus, & aedi-
tio iam passim efflagitaretur à studiosis, neq; liberet
totam operis telam retexere, compluribus locis inter-
fulsi quaedā. Vnde uereor, ne peritiorum ungues, ora
tionis inaequalitatem & hiantes alicubi commissuras,
sint deprehensuri. Porro cum oculi sint unici bene nar
randi magistri, mihi ne audire quidem contigit, nisi
perpauca quaedam, eaq; incomperta, ut hic totus locus
fuerit quasi summis pedibus transiliendus. Nam de
Principe, & parum confessa scripsisse, sacrilegij genus
est, Accedebat huc, quod mea simplicitas, ut ingenue
dicam, à toto hoc scripti genere nonnihil abhorreret,
in quod unum uel maxime uideatur herere Socrati-
cum illud τὴν ῥητορικὴν, φῖτον εἶναι τῆς κολακείας μό-
ριον. Quanquam ista non tam αἴνεσις quàm παραί-
νεσις est. Nec alia prorsus aeque efficax emēdandi Prin
cipis ratio, quàm si sub laudandi specie, boni Principis
exemplar offeras, modo sic uirtutes tribuas, sic uitia de

trahas, ut ad illas adhortari, ab his deterrere uideare. Neq; enim medici quemlibet eadem, sed aptissima quenq; curant uia. Hac uidelicet formula tueri me poteram, nisi in eum Principem incidissem, in quo laudando ne necesse quidem fuit quicquam affingere, hac una in re fortunatus. Fortunatiores tamen futuri, qui hunc ipsum iam senem describent. Cuius consilia ut nobis diuina benignitas, magis magisq; prospera uelit esse precor. Bene Vale.

Εἰς φίλιππον ὁ μηρόκεντρον.

Χαῖρε φίλιππε πάτρης γλυκερὸν φάος, ὄρχαμε λαῶν.
Ὦ φίλ' ἐπεὶ νόστησας ἐελδομένοισι μάλ' ἡμῖν,
Σῶος τ' ἠΰς τε, μέγας τε, θεοὶ δέ σε ἤγαγον αὐτοί,
Οὖλέ τε καὶ μάλα χαῖρε, θεοὶ δέ τοι ὄλβια δοῖεν.
Καὶ παισὶν παίδων, καὶ τοὶ μετόπισθε γένωνται.
Ἄλκιμός ἐσσ' αἰεί, καί σου κλέος οὐκ ἀπολεῖται.

INVICTISSIMO ANGLORVM REGI HENRICO OCTAVO ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

SIcuti non alia res, uel ad uitæ consuetudinem iucundior, uel ad obeunda negotia magis necessaria, quàm syncerus ac uere liber amicus, ita nihil omnium solet homini rarius contingere, quemadmodum et alias præstantissimarum rerum summa raritas esse consueuit. Verum ut scite differit Hieron ille Xenophonticus, hanc tantam felicitatis partem nulli magis desyderant, quàm Principes alioqui felicissimi, cum nulli magis habeant opus amicis uel pluribus, uel syncerioribus. Etenim plurimum perspiciat oportet, is, qui unus tot hominum milibus prospiciat. Proinde multis oculis, hoc est multis prudentibus ac fidis amicis præditum esse Principem decet. Quod quidem prudenter intelligens Darius Persarum rex, oblato malo punico quopiam insigni magnitudine, tantum optauit Zopyrorũ, quantum inesset in eo granorum. Erat is Zopyrus uir egregie probus, regiq; amicus, unde illum rex nõ iniuria tanti fecit, ut diceret se malle Zopyrum unum integrũ, quàm centum capere Babylonas, palàm testificans, nullum esse thesaurum, quo non sit amicus præciosior. At huius filius Xerses, græciam inuasurus in tot ho-

minum milibus, quot nullus adhuc hominum ausus est credere, unum modo reperit Demaratum, à quo libere et amice moneretur, sed cuius fidem non prius intellexerit, quàm euentu compertam. Quod ipsum usu uenit & Crœso Lydorum regi in Solone. Alexander item Magnus in tam numerosa conuictorum turba, unum habuisse Calistenem legitur Aristotelis discipulum, & hunc tamen liberú magis quàm amicum. Dionysio Syracusano solus aderat Dion et Plato, Neroni Seneca, cuius consilijs si paruisset, & imperium habuisset diuturnius, & inter bonos Principes numerari potuisset. Sed horum fortasse mores & ingenium ingenuos amicos non recipiebant. Quanquam etiam si facillima sit natura Principis, planéq; tua, qua nihil cogitari potest facilius, tamen fortunæ splendor, qui turbam amicorum allectat, idem obstat, quo minus queat uerus amicus à fucato dignosci. Neq; enim temere dictum est illud, Amicos secundæ res parant, aduersæ probant. Atqui quo melior est possessio syncerus amicus, hoc nimirum est pestilentior qui hoc titulo personatus obrepit. Itaq; cum coticulis diligenter exploremus aurum, purum sit an secus, neq; desint notæ, quibus natiuam gemmam à facticia secernamus, non'ne uehementer absurdum sit, in re tanto maioris momenti parem diligentiam non adhibere, uidelicet ut assentatorem ab amico, hoc est rem omnium longe pestilentissimam ab omnium salu berrima dignoscamus. Verum ne cui ceu uenenum gu stu, sic amicum experimento, magno suo malo deprehendere sit necesse, Plutarchus author inter Græcos,

sine controuersia doctissimus, miram quandam rationem prodidit, qua facile possit ingenuus ac syncerus amicus à personato fucatoq; distingui. Iam uero quoniam in admonendis amicis, uelut in medicando, non sat est adesse fidem, uerum & prudentiam adhibere conuenit, ne dum parum apte mederi studemus erratis amici, subuertamus amicitiam, et hanc adiecit Coronidem, docens qua moderatione sit admonendus amicus, siquid extiterit admonitione dignum. Tam frugiferum igitur opus in maiestatis tuæ gratiam latinitate donauimus, quo idem studium, eundem animũ quem tibi olim amplissimæ spei puero testati sumus, nunc regi regum omnium florentissimo testaremur.

Bene Vale.

QVO PACTO POSSIS ADVLATOREM AB AMICO DIGNOSCERE, PLVTARCHI, ERASMO INTERPRETE.

Qui fateatur sese plurimũ amare seipsum. Antioche philopappe, huic omnes ueniam dare solent, quemadmodum inquit Plato, cum tamen ea res, præter alia multa uitia, illud quoque grauissimum gignat in homine malum, quod non potest esse sui iudex, æquus & incorruptus. Quisquis enim amat, hallucinatur ac cæcutit in eo quod amat, nisi quis doctrina consuescat, ea magis habere in precio, sectariq; quæ sint honesta, quàm quæ cognata, domesticáq;. Atque id quidem, amplum locum ac spatium inter amicos præbet assentatori, quippe cui facilem & commodum in nos aditum aperit, amor nostri, per quem, quando sibi quisque adulator est, primus ac maximus, haud grauatim admittit & alium, quem & cupit & credit, sibi testem simul & astipulatorem accedere. Siquidem qui contumeliæ causa dicitur philocolax, hoc est gaudens assentatoribus, is uehementer est amans sui, ac propter beneuolentiã, qua seipsum prosequitur, nihil nõ adesse sibi non solum cupit, sed etiam arbitratur. Quanquam hominum huiusmodi, cupiditas quidẽ haud-

quaquam absurda, cæterũ opinio, periculosa est, quæq; multam desyderet cautionem. Quod si diuina quædam res est ueritas, ex qua ceu fonte, dijs pariter atq; hominibus omnia bona proficiscantur authore Platone, uidendum est, ne adulator cum dijs omnibus sit hostis, tum uero maxime Apollini pythio. Semper enim illi repugnat oraculo, nosce teipsum, id iserens in animos mortalium, ut unusquisq; fallat seipsum, ignoretq; sua ipsius bona ac mala, bona quidem mutila reddens, & imperfecta, mala uero prorsus inemendabilia. Ergo si quemadmodum cætera ferè faciunt mala, sordidos & humiles duntaxat impeteret adulator, haud esset, res perinde pestilens, nec æque uitatu difficilis. At posteaquam, uti terenides lignis teneris ac dulcibus potissimum innascuntur, sic ingenia generosa, gloriæq; cupida, proba & humana, recipiunt adulatorem & adnascentem alunt, ad hæc, quoniã, ut inquit Simonides, quemadmodum morbus alendi equos, non lecythum comitari solet, sed arua frumentifera, sic uidemus adulationem non esse comitem pauperum, aut ignobilium, aut parum potentium, sed ingentium familiarum, ac negotiorum ruinam ac morbum existere, adeo ut sæpenumero regna quoq; subuertat & imperia, non mediocris est negotij, neque uulgarem postulat curam & prouidentiam, siquis de ea uelit expendere, quibus rationibus fieri possit, ut cum maxime se circumagat, ac penetret in omnia, tamen amicitiam non lædat, neq; traducat. Nam pediculi discedunt à morientibus, & corpora relinquunt, simul atq; sanguis extinctus fuerit, quo nu-

triri solent, assentatores autem, uideas, nec attingere prorsus res aridas ac frigidas, nobilibus ac potentibus immanent, hisq; aluntur. Sed ijdem rebus commutatis statim auolant. Verum haud oportebit illius temporis experimentum expectare, tum quidem inutile uel potius noxium, neq; periculo uacans. Graue si quidem est, in eo demum articulo sentire, qui non sint amici, quo amicis est opus, cum non liceat iam, incertum & insyncerum amicum, cum certo synceroq; permutare. Quin magis ut nummum ita amicum habere conuenit, nempe probatum antequam eo sit opus, non usu ipso deprehensum. Neq; enim oportet intelligere posteaquam malum acceptum est, sed nequid accipiamus mali, experimentum adulatoris est capiendū, & animaduersio. Alioqui idem nobis accidet, quod solet his, qui lœtale uenenum non aliter sentiunt, nisi cum prægustarunt, suo exitio iudicantes. Neq; hos sane probamus, neq; rursum illos, qui amicos honesto metientes & utilitate, protinus ipsa re deprehendisse se putant assentatores esse, quorum consuetudo iucundior est & blandior. Nec enim insuauis res est amicus, nec incondita, neque quisquis asper est & agrestis, hoc ipso amicus est, quod seuerus & austerus, uerum ipsum amicitiæ decus, & honestas, suauis est & amabilis.

Hanc iuxta charitatesq; & amor sedem posuere.

Neq; enim afflicto solum, dulce est, uultum intueri, uiri beneuolentis, quemadmodum inquit Euripides, uerum in utraq; fortuna presto est amicitia, non minus uoluptatem et gratiam addens bonis, quàm malis mo

lestiam adimens, ac desperationem. Et quemadmodū Eueni sententia, condimentum potissimum est ignis ipse, sic Deus, qui uitæ mortalium amicitiam admiscuit, omnia lauta, dulcia, grataq́; reddidit, hac præsente, simulq́; res condiente. Alioqui quomodo per delectationem isinuaret sese adulator, si conspiceret amicitiam, nequaquam admittere uoluptatem? Certe nullo pacto, sed uti quæ non aurea sunt, uerum aurum arte mentientia, factitiaq́;, solum splendorem ac nitorem imitentur auri, sic adulator amici iucunditatem ac festiuitatem effingens, omni tempore sese hilarē ac blandū exhibere uidetur, nusquā repugnans, nusquā obsistens. Vnde q̄ nos laudant, nō eos protinus suspectos adulationis habere conuenit. Siquidem non minus est amici laudare in loco amicum, quàm reprehendere. Quin potius prorsus esse morosum ac querulum, alienum est ab amicitia, mutuaq́; uitæ consuetudine. Verum candide libenterq́; recte factis suam laudem tribuentem beneuolentiam, facile citraq́; molestiam ferunt, rursus & admonentem, & libere loquentem, dum & in bonam accipiunt partem, et credunt, qui libenter laudat, eundem non nisi necessario reprehendere. Ergo difficile est, dixerit aliquis, assentatorem ab amico discernere, siquidem neq; delectando differunt, neq; laudando. Nam in officijs & obsequijs sæpenumero uidere licet, amicitiam ab adulatione superari. Quid igitur futurum est? Dicam. Si uerum adulatorem miro artificio tractantem negotium insectemur, ac non quemadmodum uulgus hominum facit, adulatores existimemus istos, quos autolecythos ac

cythos ac mensarios uocant, quiq; tum audiuntur, post quam manibus infusa est aqua, ueluti dixit quidam. Siquidem horum sordidum ac seruilem animum, in unico calice, ac patina, scurrilitas ac nugacitas prodit & arguit. Neq; enim opus fuit, Alexandri pherei, parasitum deprehendere, qui interogantibus, quomodo fuisset interfectus Alexander, per costam inquit in meum uentrem. Neque hos qui mensas opulentas cingunt, quos nec ignis, nec ferrum, nec æs prohibet, quo minus ad cœnam uentitent. Neq; rursus Cyprias illas assentatriculas, quas cum in Syriam transissent, gradulos appellabant, quod regum uxoribus in currum ascensuris, inclinatæ ceu gradus præberent. A quo nam igitur cauendum est? Nimirum ab hoc qui non uidetur adulari, neq; præ se fert adulatorem, quē non reperias circa culinam, neq; deprehenditur, umbram dimetiens, uti cœnæ tempus cognoscat, neq; temere adit, uino temulentus, sed plerunq; sobrius est, curiosus est, ad rem pertinere putat ut negotiorum tuorum sit particeps, uult arcanorū fieri conscius, in summa, tragicus est amicitiæ histrio, non satyricus aut comicus. Nam uti Plato dicat, extremum iniustitiæ genus esse, iustum haberi qui iustus non sit, ita sentiendum est & adulationem esse periculosam, quæ lateat, non eā quam aliqs præ se ferat, neq; eā quæ ludicra sit, sed quæ seria, propterea quod hæc facit, ut ueræ quoq; diffidatur amicitiæ, cui multa sæpe cum illa conueniunt, si quis animaduerterit. Gobryas igitur, cum forte in idem incidisset domicilium obscurum, in quod fugerat magus, iamq; cum eo colluctari cœpisset Da-

rium iminentem & ambigentem, iussit utrunq; transfodere. Nos uero quandoquidem minime probamus dictum illud, ualeat amicus cum inimico, & adulatorem cum amico multarum rerum similitudine connexum, distrahere conamur, diligenter cauere debemus, ne quando uel unà cum malo eijciamus id quod est utile, uel parcentes ei quod ad rem pertinet, incidamus in id quod noxium est. Nimirum ut inter agrestia semina, quæ forma ac magnitudine similia sunt, frumentis admista, difficile repurgantur, aut enim unà non excidunt per angustiora foramina, aut simul excidunt per ampliora, sic adulatio difficile separatur ab amicitia, quippe quæ sese in omnem affectum, in omnem animi motum, utilitatem, & consuetudinem cum illa commiscet. Iam quoniam omnium rerum iucundissima res est amicitia, nec est aliud quicquam quod æque delectet, ob hoc & adulator uoluptatibus irrepit, & uoluptati esse studet. Rursum quoniam gratia & utilitas consequitur amicitiam, unde dictum est etiam illud, amicum magis esse necessarium, quàm aquam aut ignem, ob id adulator ingerens sese ministerijs & obsequijs, uehementer dat operam, ut diligens, impiger, ac promptus, esse uideatur. Porro quoniam morũ ac studiorum similitudo præcipua res est, quæ conciliet & contineat amicitias, ac modis omnibus iisdem gaudere, eadem fugere, primum in unum committit & copulat affectuum concordia, id perspiciens adulator, sese ceu materiam quandam componit ac format, accommodare sese studens, & adaptare, quoscunq; fuerit aggressus, effingens & imitans illos, cum sit udus ac mol

lis, idoneus'q;, qui quidis probabiliter exprimat et imi tetur, ut illud possis dicere,

Es ipse Achilles, non Achillis filius.

Ad hæc autem, quod est omnium in adulatore astutissimum, quoniam intelligit loquendi libertatem, tum dici, tum uideri propriam amicitiæ uocem, uelut animantis cuiuspiam Contra non libere loqui, et ab amicitia et ab ingenuis moribus alienum, ne hanc quidem inimitatam relinquit. Verum non aliter atq; callidi opsoniorum artifices amaris succis & austeris utuntur condimentis, quo dulcium satietatem adimant, sic assentatores, haud ueram illam nec utilem, sed uelut è supercilio promicantem, palam'q; titillantem adhibent libertatem. His itaq; de causis difficillimum est hominem deprehendere, quod quidem accidit & in animantibus, quæ colorem mutare solent, & rebus ac locis subiectis, similia redduntur. At quoniam ille fallit & obtegitur similitudine, nostræ partes sunt, ostensis discriminum notis, eundem retegere ac renudare, alienis coloribus ac formis, quemadmodum inquit Plato, propterea quod proprijs careat, ornatum. Protinus igitur à Principio rem consideremus. Principium autem amicitiæ plerisque mortalibus esse dictum est, affectum ingeni'q; similitudinem, mores eosdem, eandem'q; uitæ rationem libenter amplectentem, ijsdem gaudentem studijs, negotijs, exercitamentis. quibus de rebus dicta sunt & illa.

Seni senilis lingua iucundissima est.
Puero puellus, mulier apta est mulieri.
Aegrotus ægro, quem tenet sors aspera,

Multis malis exercito est accommodus.

Ergo perspiciens adulator, insitum esse nobis, consimilibus gaudere, & uti, eaq; libenter amplecti. Hac uia primum nititur unicuiq; semet adiungere, & in familiaritatem insinuare, non secus atq; hi faciunt qui belluam aliquam immanem alunt, iisdem studijs et exercitamentis, earundem rerum cura, tractatione, paulatim, accommodans sese, & in eundem transformans uitæ colorem, donec ille ansam aliquam præbuerit, ac mansuetus iam palpanti, familiarisq; reddatur. Interea uituperat ac damnat, & res & instituta uitæ, et homines, quibuscunq; senserit illum offendi. Rursum quæ placent, ea laudat haud moderate, sed ita ut cum stupore & admiratione, supra modum efferre uideatur. Porro quod amat & odit, id confirmat à iudicio proficisci, potius quàm affectu. Qua nam igitur ratione deprehenditur, aut quibus discriminum notis capitur, ille qui nec est, nec fit similis, uerum se similem mentitur. Primum illud animaduertendum erit, num simile sit uitæ institutum, & num similitudo perpetua sit & continens, num semper iisdem gaudeat, eadem laudet, num ad idem exemplar, uitam suam dirigat, componatq;, sicuti dignum est ingenuo, cui uere cordi est amicitia, uitæq; consuetudo, morum similitudine cohærens. Nam huiusmodi est amicus. Ast adulator, qui nullam morum stabilem habeat sedem, nec ullum uitæ genus sibi præscripserit, sed nunc his, nunc illis accommodet sese, & affingat, haudquaquam simplex est, nec unus, sed in quamuis mutabilis speciem ac uarius, alio atq; alio subinde ha-

bitu, aquarum in morem semper transeuntium, ac præter fluentium, quæ ad subiecti soli speciem transmutantur. Nam simius quidem ut uidetur, hominem imitari studens capi solet, dum unà cum illis mouetur ac saltat. Contra assentator, ultro alios illicit ac fallit, imitando, non quidem eodem modo omnes, sed cum hoc quidem unà saltans & cantans, cum illo colluctans, & confligtans. Porro nactus hominem uenandi studiosum, sequitur, tantum non exclamans, ea quæ Phædra dicit in Tragœdijs. Per Deos gestio canibus dilacerare, ceruos maculosos, cassibus implicans. Atqui nihil ille mollitur in feram, sed ipsum irretit ac circumuallat uenatorem. Quod si iuuenem uenetur, & captet, literarum ac discendi cupidum, rursum in libris est totus, barbam ad talos usq; demittit, amicitur pallio, in uictu nullus delectus, tum in ore habet numeros, rectangulos, & triangulos Platonicos. Rursum si quis solutior in eum inciderit, iam compotationibus gaudet, ac diues efficitur. Deinde quidem pannis uafer est exutus Vlysses. Abijcitur pallium, detondetur barba, ceu messis infrugifera, poscuntur delicata uascula refrigerando uino et phialæ, proferuntur risus ac ioci, in deambulationibus, iactiuntur dicteria in Philosophos, id, quod accidisse narrant Syracusis, cum illuc aduenisset Platò, ac Dionysius, miro quodam ardore Philosophiæ teneretur, nempe regiam puluere fuisse refertam, præ turba geometricas pingentium figuras. At simul atq; iam offendisset Plato, ac Dionysius relicta philosophia, rursus ad compotationes, ad mulierculas, ad nugas, ad la

sciuiam præceps raperetur, statim uniuersos, perinde quasi Circes poculis transformatos, literarum odium, obliuio, uitæq; mollicies occupauit. Conueniunt autem & magnorum adulatorum facta, & eorum qui Remp. administrant, quorum summus Alcibiades, is Athenis dicterijs ludebat, alebat equos, comemq; quandam & festiuam agebat uitam. Idem apud Lacedæmonios ad cutem usq; radebatur, gestabat pallium, frigida lauabat. Rursus in Thracia, belligerabatur, ac potabat. Porro cum peruenisset ad Tisaphernem, delitijs, molliciei, fastuiq; se dedidit. Atq; ad hunc modum effingens sese, & ad omnium mores accommodans, plebem sibi conciliabat, & in consuetudinem ac familiaritatem sese insinuabat. At non talis fuit Epaminondas, nec Agesilaus, qui tametsi cum pluribus hominibus, ac diuersorum institutorum ciuitatibus haberent consuetudinem, tamen ubiq; mores se dignos, & amictu, & uictu, & oratione, & uita tuebantur. Sic & Plato, non alius fuit Syracusis, quàm in Academia, nec alius apud Dionysium, quàm apud Dionem. Cæterum adulatoris ueluti polypi piscis mutationes, facillime deprehendere licebit, dum idem in diuersa uerti uidetur, uituperans quam prius laudauerat uitam, rursum approbans facta, uitæ rationem, dicta, perinde quasi placeant, quibus antea offendebatur. Videbis enim illum, haudquaquam stabilem, ac suum, neq; proprio affectu diligentem, aut odio habentem, gaudentem aut dolentem, sed speculi ritu, externorum affectuum uitarum ac motuum imagines in se recipientem. Talis enim est, ut si uerbo tenus ami-

enim aliquem apud illum uituperes, dicat, sero tu quidem hominem pernosti. Nam mihi nec initio placebat. Rursum si mutata sententia laudes, per Iouem gratulor inquiet, & illius nomine gratiam habeo, planeq; uera credo quae dicis. Quod si dixeris diuersum uitae genus esse suscipiendum, tanquam à Reip. negotijs digressus, ad tranquillam & à negotijs alienam uitam te uelis conferre, Iam olim, inquit, nos ab his tumultibus & inuidentijs liberari conueniebat. Quod si rursum ad negotia, & agendas causas propensus uidearis, statim acclamat, digna te cogitas, nā à negotijs abesse, iucunda qdē res est, sed humilis et īgloria. In hūc igitur protinus illud dicere cōueniet.

Hospes nunc alius mihi quàm prius esse uideris.

Nihil opus est amico, qui mecum mutet locum, qui mecum annuat, quandoquidem ista multo magis facit umbra, sed eo qui mecum uera loquatur, qui me cum dijudicet. Atq; una quidem adulatorem deprehendendi ratio haec est. Alterum autem discrimen quod obseruandum inter similitudines, hoc est. Qui uerus est amicus, is nec imitatur omnia, nec facile laudat omnia, sed optima tantum.

Nam socius esse amoris haud cursus solet.

Quemadmodum inquit Sophocles, immo per Iouem, in recte factis, in honestarum rerum studio socius est amicus, non in peccando, nec in facinoribus, nisi siquis inscius uitium & īprobitatem ex conuictu & familiaritate sibi contraxerit, quemadmodum oculorum morbus contagio serpit & inficit uicinū. Sic enim ferūt Platonis familiares cōtractos hume

ros expressisse, item Aristotelis amicos, balbutiem illius imitari solitos. Rursus Alexandri regis familiares ceruicem inflexam, & in dicendo uocis asperitatem reddidisse. Sunt enim nonnulli, qui non sentientes ex alienis moribus & ingenijs multa in se recipiunt. Verum adulatori prorsus id accidit, quod solet Chamæleonti. Siquidem & ille colorum omnium exprimit similitudinem, præterquam albi. Itidem adulator cum sese similem præstare nequeat in his, quæ digna sunt studio, nihil in turpibus inimitatum relinquit. Sed quemadmodum imperiti pictores cum quæ pulchra sunt, assequi nequeant, in rugis, ac uerrucis, & cicatriabus similitudinem repræsentant, sic assentator imitatur intemperantiam, superstitionem, iracūdiam, acerbitatem in famulos, diffidentiam ergā domesticos & cognatos. Nam præterquam quod est suapte quoq; natura proclivis ad deteriora, uidetur sibi ita longissime abesse à uitio reprehensionis, si turpia imitetur. Suspecti sunt enim qui quærunt meliora, quiq; amicorum erratis offendi, eaq; moleste ferre uidentur. Quæ quidem res, & Dionysio Dionem, & Samium Philippo, & Cleomenen Ptolemæo suspectos et inuisos reddidit. Adulator autem, simul et iucundus uideri studet & fidus, quasi præ magnitudine amoris, ne malis quidem offendatur, sed in omnibus ijsdem ducatur affectibus, & ingenio consentiat. Vnde tales nec fortuitarum rerum, quæq; citra nostrum accidunt consilium expertes esse uolunt, quin & simili morbo teneri se fingunt, assentantes ægrotantibus, & nec acute cernere, nec audire, si cum lusciosis ac

surdastris agant. Quemadmodum Dionysio cæcutiente, adulatores illius, alius in alium impingentes, & patinas inter cœnandum deijcientes, simulabant & ipsi cæcutientiam. Nonnulli uero magis etiam penetrātes in affectus, interius & altius insinuant sese, & usq; ad arcana, similitudinem affectuum commiscent. Etenim cum senserint aliquos infeliciter duxisse uxorem, uel de filijs aut domesticis male suspicari, ipsi suis non parcunt, sed queruntur de liberis proprijs, aut uxore, aut cognatis, aut familiaribus, arcana quædam crimina proferentes. Siquidem similitudo facit, ut magis affici tanquam uideantur amici malis, iamq; illi, ceu datis obsidibus, effutiunt uicissim arcanarum rerum quippiam. Ast ubi effutierint, utuntur illis, metuuntq; fidei desertores uideri. Ego uero uidi quendam, qui uxorem suam eiecerit, ut amicus item suā repudiaret, deprehensus est autem clanculum ad illā commeare, uel ad sese accersere, id quod etiā ab amici uxore animaduersum est. Usqueadeo non nouerat adulatoris ingenium, qui credidit hos uersus iambicos, magis conuenire cancro, quàm assentatori.

Est uenter omne corpus, undiq; obtuens
Oculus, suisq; bestia reptat dentibus.

Nam huiusmodi quidem est imago parasiti, & amicorum, qui patellam sequuntur, & ad prandia præsto sunt, quemadmodum inquit Eupolis. Verum hæc quidem omittamus in præsentia, suo dicenda loco. At illud adulatoris artificiū haud est prætermittendū, quod siquid etiam imitatur honestum, in eo quem assentando captat, tamen illi cedit uictoriam. Inter hos

enim, qui ueri sunt amici, nec ulla intercedit æmulatio, nec inuidia, sed siue pares fuerint in recte factis, siue impares, æquo animo ferunt. At assentator, cui semper curæ est, secundas agere partes, sic imitatur æqualitatem, ut superetur, sitq; inferior omnibus in rebus uinci sese dicens, præterquam in malis, haud concedit illi primas, uerum si fuerit ille morosus, sese prædicat atræ bili obnoxium esse, si ille fuerit superstitiosus, se dicat numine quopiam afflari rapiq;, si amarit ille, se dicat insanire. Immodice inquit risi, at ego inquit præ risu emoriebar. In bonis autem rebus contra facit. Nam se quidem ait currere uelociter, sed illum uolare, se quidem equitare mediocriter, sed quid inquit ad hunc hippocentaurum, Poeta sum infelicis ingenij, nec pessimos omnino facio uersus, tonare uero non meum est, sed Iouis. Et sic adulatur ut ostendat sibi conatum honesti non defuisse, cum imitetur, sed dũ non assequitur uiribus destitui. Quantum igitur ad similitudinem attinet, huiusmodi notis dignoscere possis adulatorem & amicum. Cæterum quoniam uti iam dictum est, delectatio quoq; communis est ambobus. Neq; enim minus uir bonus delectatur amicis, quàm malus assentatoribus, Age distinguamus et hãc partem. Est autem distinguendi ratio, ut ad suum finem delectatio referatur, id quod hunc ad modũ consyderes licebit. Habet unguentum fragrantiam, habet & pharmacum, sed hoc interest, quod illud ad nihil aliud, quàm ad delectandum paratum est, in hoc uero quod purgat, quod calefaciat, quod carne uulnus obducat, præter hanc uim, obiter etiam bene olet.

Rursum pictores, iucundos colores ac tincturas miscent. Sunt autem & medicorum nonnulla pharmaca, aspectu iucunda, coloribusq́; non inamoenis. Quid differunt igitur? Nimirum hoc, quod usus fine discernuntur. Ad consimilem ergo modum, amicorum mutua beneuolentia in re quapiam honesta frugiferáq́;, habet quiddam quod oblectet, uelut additum ad uoluptatem. Aliquoties autem, lusibus, conuiuijs, uino sese oblectant, nonnunquam iocis ac facetijs, inter se ueluti condimentis honestarum ac seriarũ rerum utuntur, Vnde & illud dictum est.

Oblectant aium uario sermone uicissim. Item illud,

Indiscretus amor fuit, indiscreta uoluptas.

Verum unum hoc agit adulator, unum hoc spectat, ut semper, uel lusum aliquem, uel rem, uel orationẽ ad uoluptatem comminiscatur, & arte condiat. Sed ut rem in pauca conferam, adulator, quo delectet, nihil non faciendum sibi putat. At amicus semper faciens, qđ oportet, sæpe iucundus est, sæpe molestus, nec hoc cupiens, nec illud fugiens, siquidem esset utilius. Sicut enim medicus cum expedit, crocum & nardum immiscet pharmacis, atq; adeo sæpenumero et lauat placide, & alit benigne, nonnunquam his prætermissis, castorium immittit.

Aut graue olens polium, uirus inamabile cuius,

Aut tritum elleborum cogit ebibere, nec hic molestiam, nec illic iocunditatem ceu finem spectans, sed utrisque modis ad idem tendens, nempe ut eum quem curat, ad meliorem adducat ualetudinem. Itidẽ amicus, nonnunquam efferens ac delectans amicũ, laude

& beneuolentia, ad honestum adducit, uelut ille apud Homerum,

Teucer amicæ mihi Telamonie, ductor Achiuum
Fac isto iaculere modo. Et illud.
Et post hæc quinam diui obliuiscar Vlyssis?

Rursum cum cohercione est opus, tum sermone mordaci, castigatoriáq; libertate tangens ait,

Insanis Menelae, nec hæc dementia quicquam,
Profuerit tibi

Nonnunquam facto simul & dictis corripit. Quemadmodum Menedemus Asclepiadis amici filium, luxuriosum & i compositæ uitæ excludens, nec alloquens, sobrium reddidit. Et Batto scholam interdixit Arcesilaus, cum uersum in Cleantem fecisset in comœdia. Cæterum posteaquam Cleanthi satisfecisset, factiq; pœniteret, recepit hominem in gratiam. Oportet enim sic amicum contristare ut prosis, non oportet autem cõtristando tollere necessitudinem, sed dolore ceu mordaci pharmaco conueniet uti, quod seruet, & incolumem reddat eum qui curatur. Vnde sicut musicus, itidem & amicus, ad honestatem & utilitatem utens mutatione, dum quædam concedit, ac remittit, quædam intendit, sæpe quidem iucundus est, semper autem utilis. Contra assentator, semper eadem formula, eodemq; tenore, quod delectat, & ad gratiam faciat assonare solitus, neq; facto nouit repugnare, neque dicto molestus esse, tantum quod illum uelle uiderit, id sequitur, semper ad illius uocem concinens & concordans. Quemadmodum igitur Xenophon narrat, Agesilaum libenter ab his laudari solitum, qui non

dubitarent & uituperare, ita putandus est amicæ iucundus & blandus esse, qui quandoq; possit contristare amicum, ac resistere. Consuetudinem autem perpetuo iucundam, & ad immodicam gratiam obseruiẽtem, omniq; carentem morsu, suspectam habere conuenit. Atq; adeo Laconis illud, in promptu habere, qui, Charillum regem laudante quopiam, quo nam iquit pacto, hic bonus esse possit, qui ne malis quidem acerbus est? Aiunt itaq; quosdam tauris œstrum in aurem inserere, & canibus item uermiculum, quem Crotonem uocant. Adulator autem ambitiosorum aures laudibus occupans, & affixus, haud facile excutitur. Vnde iam maxime uigilanti iudicio fuerit utendũ & obseruandum, utrum ea laus rei tribuatur, an homini. Rei tribuitur, si magis laudent absentes quàm præsentes, si ijdem uelint eadem, suspicientes non nos solum, sed quoscunq; consimiles, ac non modo hæc, modo diuersa, tum dicant, tum faciant. Ad hæc, quod est omnium maximum, consyderandũ est, si non sen serimus ipsi nosmetipsos, uel pœnitere, uel pudere eorum, de quibus laudamur, ac non optare potius diuersa à nobis facta dictáq; fuisse. Siquidẽ domesticum animi iudicium reclamans, nec agnoscens huiusmodi laudes, haud corrumpitur, aut tangitur affectibus, nec assentatoribus capi potest. Verum haud scio quo pacto, complures in rebus quidem aduersis consolationem non ferunt, sed magis hos admittunt, qui unà secum lamentantur ac deflent. Porro cum errauerint ac deliquerint, si quis eos coarguerit, mordacíq; reprehensione, pœnitudinem inducere conetur,

& beneuolentia, ad honestum adducit, uelut ille apud Homerum,

Teucer amice mihi Telamonie, ductor Achiuum
Fac isto iaculere modo. Et illud.
Et post hæc quinam diui obliuiscatur Vlyssis?

Rursum cum coherctione est opus, tum sermone mordaci, castigatoriaq; libertate tangens ait,

Insanis Menelae, nec hæc dementia quicquam,
Profuerit tibi

Nonnunquam facto simul & dictis corripit. Quemadmodum Menedemus Asclepiadis amici filium, luxuriosum & i compositæ uitæ excludens, nec alloquens, sobrium reddidit. Et Batto scholam interdixit Arcesilaus, cum uersum in Cleantem fecisset in comœdia. Cæterum posteaquam Cleanthi satisfecisset, factiq; pœniteret, recepit hominem in gratiam. Oportet enim sic amicum contristare ut prosis, non oportet autem cõtristando tollere necessitudinem, sed dolore ceu mordaci pharmaco conueniet uti, quod seruet, & incolumem reddat eum qui curatur. Vnde sicut musicus, itidem & amicus, ad honestatem & utilitatem utens mutatione, dum quædam concedit, ac remittit, quædam intendit, sæpe quidem iucundus est, semper autem utilis. Contra assentator, semper eadem formula, eodemq; tenore, quod delectat, & ad gratiam facit assonare solitus, neq; facto nouit repugnare, neque dicto molestus esse, tantum quod illum uelle uiderit, id sequitur, semper ad illius uocem concinens & concordans. Quemadmodum igitur Xenophon narrat, Agesilaum libenter ab his laudari solitum, qui non

dubitarent & uituperare, ita putandus est amicæ iucundus & blandus esse, qui quandoq; possit contristare amicum, ac resistere. Consuetudinem autem perpetuo iucundam, & ad immodicam gratiam obseruiētem, omniq; carentem morsu, suspectam habere conuenit. Atq; adeo Laconis illud, in promptu habere, qui, Charillum regem laudante quopiam, quo nam īquit pacto, hic bonus esse possit, qui ne malis quidem acerbus est? Aiunt itaq; quosdam tauris œstrum in aurem inserere, & canibus item uermiculum, quem Crotonem uocant. Adulator autem ambitiosorum aures laudibus occupans, & affixus, haud facile excutitur. Vnde iam maxime uigilanti iudicio fuerit utendū & obseruandum, utrum ea laus rei tribuatur, an homini. Rei tribuitur, si magis laudent absentes quàm præsentes, si ijdem uelint eadem, suspicientes non nos solum, sed quoscunq; consimiles, ac non modo hæc, modo diuersa, tum dicant, tum faciant. Ad hæc, quod est omnium maximum, consyderandū est, si non senserimus ipsi nosmetipsos, uel pœnitere, uel pudere eorum, de quibus laudamur, ac non optare potius diuersa à nobis facta dictaq; fuisse. Siquidē domesticum animi iudicium reclamans, nec agnoscens huiusmodi laudes, haud corrumpitur, aut tangitur affectibus, nec assentatoribus capi potest. Verum haud scio quo pacto, complures in rebus quidem aduersis consolationem non ferunt, sed magis hos admittunt, qui unà secum lamentantur ac deflent. Porro cum errauerint ac deliquerint, si quis eos coarguerit, mordaciq; reprehensione, pœnitudinem inducere conetur,

hunc hostem & crimunatorem esse ducunt. Qui uero collaudet ac prædicet, quæ fecerint, eum amplectuntur, hunc beneuolum & amicum esse putant. Iam uero qui factum aut dictum quicquid illud fuerit, quod uel serio dixerit, uel salse in quempiam luserit, laudant & applaudunt, ij solum ad præsens, ac statim noxij deprehenduntur. Ast qui laudãdo penetrant ad ipsos mores, & his corumpendis adulantur, perinde faciunt ac famuli solent, qui non de aceruo, sed de semine furantur. Nam dum uirtutis uocabula, uitijs tribuunt, nimirũ inficiunt affectum actionum seminarium & habitum animi, unde ceu fonte, omnia uitæ officia proficiscuntur. Scribit enim Thucydides in seditionibus ac bellis, solitam uocabulorũ dignitatem, non his tribui factis, quibus oportebat, sed accommodari his quæ fiebant. Siquidem audacia temeraria, fortitudo contentiosa, iudicabatur, contatio prouida, timiditas decora. Contra modestiæ nomine prætexebatur ignauia, & diligens in omni re prudentia, segnicies habebatur. Cæterum in adulationibus perspicere & cauere conuenit luxum liberalitatis nomine fucatum, timiditatem cautelæ, temeritatem celeritatis. Rursum sordes frugalitatis palliatas uocabulo, tum eum qui fœdis amoribus est deditus, appellatum comem & amantem, iracundum autem ac præferocem, dictum magnanimum, porro uilis abiectiq; animi hominem, uocatum humanum. Quemadmodum alicubi scribit & Plato, amantem quoniam adulator est ijs quos amat, eum qui simus est naribus, amabilem appellare, qui naso sit adunco, re-

galem, qui nigri sint, uiriles, qui candidi, Deorum filios. Porro mellei cognomen prorsus amantis esse fucum, diminuentis, facileq; ferrentis amati pallorem. Quanquam cui persuasum est, ipsum esse formosum, cum sit deformis, aut procerum esse, cum sit pusillus, is nec diu tenetur hoc errore, & leui afficitur incommodo, nec eo quidem immendicabili, uerum cum uitia uirtutum nominibus laudantur, ut iam pecces, non modo non dolens, sed gaudens etiam, detrahiturq; peccatis pudor, ea nimirum res, Siculos subuertit, quod Dionysij Phalaridisq; crudelitatem iustitiam, & sceleratorum odium, uocarent adulatores. Eadem Aegyptum perdidit, quod Ptolæmei muliebritatem, afflatus, eiulatus, liliorum ac tympanorum insculpturas, religionē Deorumq; cultum appellarent. Eadem Romanorum mores tam integros, ad nihilum redegit, ac sustulit, quod Antonij delitias, libidines, ac uiscerationes, ita blandientes extenuarent, ut humanitatem & hilaritatem uocarent, indulgente illi potentia fortunaq;. Porro quæ nam alia res Ptolemæo infulam ac tibias addidit? Quid aliud Neroni Tragicum addidit ornatum? quid personam & coturnos induit? An non assentatorum laudatio? Iam reges plerique, non'ne si cum musicantur, uocantur Apollines, cum inebriantur, Bachi, cum luctantur, Hercules, in omne dedecus, gaudentes adulatione abducuntur? Quapropter potissimum, in laudibus cauendus erit assentator, id quod nec illum ipsum fugit, sed miro artificio cauens, ne suspectus sit, siquem nactus fuerit splendide cultum, gloriosum, aut agrestem, crassa

uestitum tunicæ, tum toto utitur naso. Quemadmodum
Struthias, insultans Bianti, ac laudibus in stuporem
illius debacchans. Plus inquit bibisti, quàm rex Ale
xander. Item cum risu Cyprium incesseret. Quod si
uiderit eos nasutiores, maxime si conspexerit anima-
duertentes, ac regionem hanc ac locum, ne possit adu
lator occupare, custodientes, tum non statim laudem in
ducat, sed procul discedens, longisq; circumactus am-
bagibus, tandem accedit, nullo strepitu ceu beluam ma
nu contrectans ac palpans, tentansq;. Interdum enim
aliorum de illo laudes renuntiat, Rhetorum exemplo,
alienam inducens personam, dicens in foro se hospiti-
bus quibusdam, aut senibus admodum libenter asti-
tisse, multa, & ea quidem bona de illo referentibus,
& illius uirtutes admirantibus. Rursum aliquoties le
uibus quibusdam & falsis criminibus confictis, &
in illum compositis, perinde quasi ea ab alijs audie-
rit, accedit festinabundus, ac serius, rogans ubi nam
hoc aut illud dixerit fecerit'q;. Tum ubi negarit ille,
sicuti consentaneum est, hac ipsa occasione tenens ho-
minem, in laudes conijcit. At ego mirabar inquit, si
tu cuiquam amicorum maledixisses, qui ne inimi-
cis quidem soleas. Mirabar, si tu occupasses alie-
na, qui tam multa largiare de proprijs. Rursum alij pi
ctorum in morem, qui quo quædam illustriora reddãt
ac splendidiora, addunt in propinquo umbrosa quæ-
dam & obscura, ita clàm laudant & alunt eorum
uitia quibus adulantur, dum his contraria uituperãt,
insectantur, carpunt ac derident. Siquidem apud lu
xuriosos, auaros, ac sceleratos, improbos, quiq; sibi di-
uitias fœdis

uitias fœdis modis pepererunt, frugalitatem rusticita=tis nomine uituperant, sua contentum esse sorte, iustitiamq́; hominis nihil audentis esse dicunt, quiq; sit imbecillis ad capessenda negotia. Cæterum ubi uersantur cum inertibus & otio deditis, ac mediam ciuitatis lucem fugentibus, non pudet illos Reip. administrationem, alienorum negotiorũ laboriosam gestionem appellare, & magistratus honorem, inanem uocare gloriam, ad nihil utilem. Iam uero nonnunquam et rhetorica adulatione traducunt Philosophum & infamant, & apud lasciuas mulierculas magni fiunt, dũ matronas uno contentas, & uirorum amantes, rusticas & alienas à Venere uocant. Est autem illud omnium scæleratissimum, quod nec à seipsis temperant adulatores. Nam quemadmodum luctatores suũ corpus humiliant, ut deijciant alios, sic illi uituperando seipsos, clanculum huc irrepunt, ut alios laudent. Timidum inquiunt sum mancipium in mari, à laboribus abhorreo, insanio iracundia, siquis mihi maledixerit. Verum in hoc quidem, nihil est mirum, neq; uitio tribuendum. Quanquam is qui uere sit homo, cuncta placide, citráq; molestiã tolerat. Quod siquis fuerit, qui sibi plurimum sapere uideatur, cupiat seuerus ac rigidus uideri, semper Homericum illud ueluti præ rectitudine quadam animi in medium afferens.

Tytide, neq; ualde probes, neq; uituperes me,

Hunc non hac artifex assentator aggreditur uia, sed est alia quædam ars qua capiet hominem. Accedit enim de suis ipsius negotijs, ut uidelicet prudentiam

præstantiorem consulturus, ac se malle quidem alijs molestum esse posse familiaribus, cogi tamen, ut illi negotium exhibeat. Nam quo confugiamus, inquit, cũ opus est consilio, aut cui fidem habeamus? Deinde postquam audierit, quicquid illud sit, quod ille dixerit, ita discedit, ut confirmet se oraculum accepisse, non consilium. Quod siquem uiderit, qui facundus & eruditus haberi studeat, huic aliquid suorum scriptorum exhibet, orat, uti legat & emendet. Porro Mithridati rei medicæ studioso, quidam amici & secandos & urendos sese præbuerunt, factis non uerbis adulantes. Siquidem testimonium esse uidebatur artis, quod illi crederent.

Sane uaria est forma Deorum.

Cæterum illud dissimulatum laudationis genus, diligentiorem requirens cautionem, arguendum & aperiendum est, quod data opera, absurda quædam profert consilia, monitaq; & correctiones nihil ad rem pertinentes. Etenim dum nihil refellit, omnibus annuit, approbat omnia, & ad singula succlamat, bene dictum, satis factum, nimirum palàm intelligitur.

Rogare studio, cæterum aliquid persequens

Hoc agere, ut laudet, ac laudatum magis exoculet.

Ad hæc, sicuti quidam poeticen definierunt, tacentem esse picturam, sic & adulatio nonnunquam tacendo laudat. Vt enim qui uenantur ita magis fallere solent quæ captant, si non hoc agere, sed uel iter facere, uel pascere greges, uel agricolari uideantur, sic adulatores, tum maxime mouent laudando, cum uidentur non laudare, sed aliud quiddam agere.

Nam qui locum cedit ad consessum uenienti, & qui loquens apud populum, aut in curia, si senserit diuitem aliquem uelle loqui, obticescit interim, locum simul & orationem illi cedens, silendo magis declarat, quàm alius clamore, quod illum superiorem, & sapientia præstantiorem existimat. Vnde cernere licet istos prima sedilia, in recitationibus & spectaculis occupantes, non quod ipsi se dignos his arbitrentur, sed quo cedentes diuitibus, eis adulentur. Item uidere est illos in comitijs & concilijs, primas dicendi partes occupare, mox eas concedere potentioribus, ac facillime in diuersam ire sententiam, si potens, aut diues, aut nobilis fuerit, qui contradicat. Atque hac nota potissimum istiusmodi concessiones illorum & delationes oportebit deprehendere, quod haud concedant usui rerum, neque uirtuti, neque ætati, sed opibus, & nobilitati. Nam Appelles pictor assidenti sibi Megabizæ, & nescio quid de lineis & umbris loqui conanti, uides inquit hos pueros Melidem colorem terentes? Hi tacentem te suspiciebant, purpuram & aurum admirabantur, at ijdem nunc derident, posteaquam de his loqui cœperis, quæ non didicisti. Et Solon Crœso de felicitate percontanti, Tellum quempiam Atheniensem obscurum hominem, ad hoc, Bitonem & Cleobim, pronuntiauit esse feliciores. At assentatores, reges, diuites, ac primates, non felices tantum ac beatos prædicant, sed ijsdem et in prudentia, in artificio, in uirtute, primas tribuunt. Hæc cum ita habeant, sunt q Stoicos nec audire sustineant, cũ sapientem si-

mul & diuitem, & formosum, & clarum, & regem appellant. Adulatores autem qui diues sit, eum simul & rhetorem & poetam, quod si uisum sit, etiã pictorem ac tibicinem faciunt. Insuper & pedibus celerem, & robustum, dum illi succumbunt inter luctandum, & in cursu superantur. Sic enim Crisson Himeræus, cursu contendens cum Alexandro, data opera uincebatur, quod quidem sentiens rex, indigne tulit. At Carneades dicere solitus est, diuitum & regum filios, nihil recte neq; bene discere, præterquam equitare, propterea quod his assentetur præceptor in exercitatione literarum, usq; laudans quicquid dixerint, aduletur & is qui colluctatur, cedens ac submittens sese. Porro equus haud intelligens neq; cogitans, quis priuatus sit, aut magistratus, diues aut pauper, præcipitat quisquis ignarus sit equitandi. Stulta igitur et aspernienda, quæ dixit Bion? Siquis agrum laudando feracem, & frugiferum reddere queat, nõ uideri errare, qui id facere malit, quàm fodere & fatigari. Ad eundem modum haud absurde facere uideatur, qui laudet aliquem, si ei quem laudat, utilitatem ac frugem afferat laudando. Nam ager quidem nihilo deterior redditur, cum laudatur. At qui hominem falsò, præterquam meritum laudant, tumidum illum reddunt ac perdunt. Ac de his quidem hactenus satis dictum est, superest, ut de loquendi libertate uideamus. Itaq; quemadmodum Patroclus, Achillis induens arma, & equos in pugnam educens, solam hastam peliacam non ausus est attingere, sed hãc omisit, sic conueniebat, ut adulator, cum amici cultum

& supellectilem adumbrat, hucusq; notas & insignia imitatur, solam loquendi libertatem, tanquam eximium amicitiæ gestamen, graue uidelicet, ingens, & ualidum, intactam & inmutatam relinqueret. Verum quoniam, cauentes ne in iocis, aut uino, dicterijsq; & lusibus deprehendantur, iam ad supercilium & seueritatem rem transferunt, & adulantur austeritatis prætextu, reprehensionem quandam et admonitionem admiscentes, age, ne id quidem inexploratum relinquamus. Quemadmodum igitur in Menandri Comœdia falsus Hercules inducitur, clauum gestans, non grauem, neq; robustam, neq; rigidam, sed molle quoddam & inane figmentum, sic arbitror assentatoris libertatem, ijs qui cupiunt experimentum, mollem uideri minimeq; grauem, neq; rigorem habentem, sed idem facientem, quod solent, muliercularum, capitibus impositæ struices, quæ cum uideantur earum capitibus reniti & resistere; cædunt magis & obsecundant, itidem & ista fucata dicendi libertas, cum inane, falsum, & cauum habeat pondus, attollitur quidem ac tumet, ut subsidens, & contrahens sese, capiat & pariter abripiat, in illam sese conijcentem. Nam uera & amica libertas, peccatis immunet, salutarem ac medicam afferens molestiam, non secus atq; mel, quod ulcerosa mordet ac repurgat, alioqui iucundum & utile. Sed huic rei suus dabitur sermo. Adulator autem in cæteros quidem, acerbus et uehementer asper, & inexorabilis uidetur. Nam suis famulis grauis est, cognatorum ac familiarium errata, grauiter incessit, nec externorum quenquam aut

miratur, aut reueretur, sed fastidit ac despicit, ignoscens nemini, sed deferens ac calumnians, ut alios ad iram instiget, hoc modo captans famam & opinionem hominis uitijs infesti, ut nec in hos uideatur studio temperare à libera obiurgatione, neque quicquam ad gratiam, uel facere uel dicere. Deinde idem in ueris ac magnis eorum quibus adulatur peccatis, nihil se scire nec intelligere simulans, ad errata leuissima, nihil ad hos pertinentia, mire concitatur, magnoq; clamore, & acrimonia iurgatur, si qđ uas neglectum iacere conspexerit, si parum splendide habitantem, si parum diligenter à tonsore curatum, si togam, canem aut equum parum ut oportet habitum, negligentem uiderit. Cæterum parentum neglectus, uxoris contumelia, fastus in familiares, pecuniarum absumptio, nihil hunc mouent, in his elinguis est, in his timidus, perinde quasi aliptes athletam inebriari, scortariq; sinens, circa lecythum & frictum morosus sit, aut si grammaticus puerum de tabula, deq; stilo castiget, porro soloecismum aut barbarismum committentem audire se dissimulet. Talis enim est adulator, qualis sit is qui in imperito ridiculoq; oratore, nihilq; dicente quod ad causam pertineat, de uoce cauilletur, & grauiter accuset, quod frigidam potans, corrumpat arteriam, aut si iussus scripturam malam & imperitam, emendandi causa percurrere, causetur, quod crassior sit charta, ac non magis scriptorem ipsum malum ac negligentem appellet. Ad hunc modum adulatores & Ptolemæo cum discendi cupiditas uideretur, de lingua, de uersiculo, de historiola

digladiantes, ad mediam usque noctem reluctabantur. At uero sæuienti, ferocienti, tympanis utenti, uectigalibus oneranti populum, nullus è tam multis obsistebat, Non aliter ergo, ac siquis hominis tubera fistulasq; habentis, medico ferro, pilos incidat & ungues, sic assentatores, obiurgandi libertatem ijs admouent partibus, quæ non dolent neq; molestiam afferunt. Quinetiam sunt & his astutiores nonnulli, qui ipsa reprehendendi libertate, ad gratiam & uoluptatem utuntur. Quemadmodum Agis Argiuus, cum Alexander ridiculo cuidam ingentia daret munera, præ inuidia ac dolore exclamauit, O' rem uehementer absurdam. At postquam Alexander ira percitus ad illum conuersus, dixisset, & quid tu tandem ais? Fateor inquit me moleste ferre, & indignari, cũ uideam omnes è Ioue prognatos, æque adulatoribus, & ridiculis hominibus delectari. Siquidem & Hercules Cercopibus quibusdam, & Bacchus Silenis delectabatur, & apud te uidere licet, huiusmodi magnifieri. Sed cum aliquando Tiberius Cæsar in Senatum uenisset, surgens adulator quidam, ait hominibus liberis libere loquendum esse, nihilq; metu dissimulandum, neq; quicquam reticendum eorum quæ ad publicam utilitatem pertinerent. His uerbis cum omnes excitasset, factoq; silentio & ipso etiam auscultante Tiberio, Audi Cæsar, inquit, in quo te quidem culpamus omnes, etiamsi nemo palàm audet dicere. Negligis teipsum, corpusq; tuum exponis pro nobis, sollicitudinibus et laboribus illud conficiens, nec interdiu nec noctu quiescens. Huiusmodi multa cum ille di

xisset, aiunt oratorem Cassium Seuerum subiecisse, ista libertas hunc hominem exitio dabit. Atque hæc quidem leuiora sunt, sed illa sanè periculosa, & stultorum animos inficientia, quoties diuersos morbos ac uitia criminantur ijs quibus laborat is cui palpãtur. Quemadmodum assentator Himerius Athenis diuitem quendam sordidissimum, & auarissimum, uelu ti per contumeliam, luxuriosum reiq; familiaris indiligentem appellauit, addens futurum, ut unà cum liberis aliquando misere egeret, aut rursus cum luxuriosis & profusis parsimoniam ac sordiciem exprobrant, ueluti Neroni Titus Petronius, aut cum Principes crudeliter & acerbe subiectis imminentes admonent, ut abijciant immodicam humanitatem, intempestiuamq; & inutilem misericordiam. His affinis est & ille qui stupidum ac bardũ hominem, perinde cauere sese ac metuere simulat. quasi callidum quempiam ac uersutum. Item qui inuidum ac semper maledicere gaudentem, siquando compulsus fuerit celebrem aliquem uirum laudare reprehendit, eiq; contradicens, tanquam hoc uitio morboq; laboret, laudas inquit homines nihili? quis enim est iste, aut qd unquam magnificum uel fecit, uel dixit? Porro in amoribus potissimum insidiantur ijs quos captant, quo magis accendant. Etenim cum germanos inter se dissidentes uiderint, aut à liberis parentes haberi despectui, aut maritos male de uxoribus suspicari, tum nec admonent, nec accusant, sed magis ac magis instigant. Non sentis inquiunt, teipsum harum rerum esse causam, qui nimium obsequentem ac modestum te illi

præbeas? Quod siquis iracundiæ pruritus ex ira et Zelotypia subortus fuerit in amicam aut adulteram quam amat, ibi præsto est adulatio, splendidam imitans libertatem, ignem igni quod aiunt, adijciens. Accusat & in ius uocat amantem, quod multa parum amatorie, multa dura, ac reprehendenda fecerit, O' ingrate inquit & immemor crebrorum suauiorum. Sic Antonio cum Aegyptiam amaret, & incensus esset, amici persuadebant, ipsum ab illa adamari, & conuiciantes rigidum ac superbum uocabant. Mulier inquiebant, relicto regno tam opulento, tamq; felicibus familiaritatibus, amore deperit, tecum militans, concubinæ cultu specieq;,

Ast immota tibi duro sub pectore mens est,
Qui illam negligas afflictam

Ille uero non illibenter admittens reprehensionem, uelut illi faceret iniuriam, & sic huiusmodi gaudens accusatoribus, ut non æque laudatoribus, haud sensit sese simulata reprehensione, magis etiam deprauari. Talis obiurgandi libertas, similis est, lasciuiētium mulierularum morsibus, Excitat enim tantum ac titillat, & hoc ipso quod dolorem facere uidetur, delectat. Non aliter ac uinum alioqui remedium efficax aduersus cicutam, si pariter utrunq; commiscuerint, plane uim ueneni reddunt immedicabilem, quod uini calore, celerius ad cor penetret. Ita callidi quidam intelligentes liberam admonitionem efficax esse remedium aduersus adulationem, ipsi libertati monendi, adulationem admiscent. Proinde nec Bias recte dixisse uidetur, cum interroganti, quod esset animal omniū

maxime noxium, responderet, inter imitia tyrānus, inter mitia adulator. Verius enim dixisset, quod inter adulatores mansueti sunt hi, qui in balneis & circa mensas uersantur. At uero qui in penetralia, & gynæcea, curiositatem, calumniam, malitiam, perinde quasi retia quædam intendit, hic immitis, ac ferus, & intractabilis. Cæterum una cauendi ratio uidetur esse, si cognouerimus semperq; meminerimus, quod cum animus noster duas habeat partes, alteram ueram, honestis gaudentem, rationi obtemperantem, alteram rationis expertem, mendacijs gaudentem, affectibus obseruientem, amicus quidem semper in potiorem partem consulit, & huic patrocinatur, medicorū exemplo, quod sanum est id augens ac tuens. Adulator autem brutæ & affectibus obnoxiæ parti assidet, hanc scabit ac titillat, huic persuadet, & abducit à ratione, perniciosam quandam molliciem illi moliens inducere. Ergo quemadmodum cibi nonnulli sunt, qui neq; sanguini, neq; spiritibus, neq; neruis aut medullis uigoris aliquid addant, sed pudenda modo permouent, aluum tumefaciunt, & carnem gignunt suppu trem & flaccidam, sic assentatoris oratio, nihil addit sobrietati, nihil prudentiæ, sed eum aut amoris delectatione quadam delinire, aut stultam incitare iracundiam, aut inuidiam irritare, aut animi fastum inducere, molestum & inanem, aut in dolore collachrymari, aut difficultatem morum & illiberalitatem ac pertinaciam, semper delationibus quibusdam, et præ sensionibus turbulentam, ac suspicacem reddere, non ignorabit, quisquis animaduerterit. Semper enim ali

cui imminet animi morbo, hunc premit & urget, Bibonis in morem, undiq; putribus & inflammatis animi partibus incumbens. Si irasceris ulciscere inquit, si concupiscis, fruere, si times, fugiamus inquit, si suspicaris, crede inquit. Quod si in huiusmodi pertubationibus animi, non queat facile deprehendi, propterea quod ratio, uehementia, magnitudineq; cupiditatum, excutiatur, in alijs ansam magis præbebit, & in illis sui similis. Siquidem ubi contigerit, amicum suspicari, ne quid peccarit crapula, aut si quid de balneo, de'q; cibo dubitet, ibi amicus coherœbit hominē, admonebit'q; uti sibi caueat, ac uitet periculum. Contra adulator in balneum pertrahit, iubens ut superiori peccato nouum aliud addat, neq; sinat corpus cohibitum segnescere. Quod si uiderit illum ad iter seu nauigationem, aut aliud quippiam agendum ob molliciem parum animatum esse, non dicat urgere tempus, sed nihilominus effecturum, si uel differat, uel alium miserit. Porro, si pollicitus sit familiari cuipiā se mutuo daturū pecuniam, & pœnitet quidem promissi, cæterū pudet negare, ibi adulator ad peiorem aditus lancem, suo consilio bilancem impellens, uerecundiam illā excutit, iubens eum rebus suis parcere, quippe qui multa insumat, quiq; multis suppeditare cupiat. Vnde nisi ipsi non sentiamus nosipsos cupidos esse, impudentes esse, ignauos esse, nihil nos fallet adulator. His enim affectibus ille semper patrocinatur, libere reprehendens, ubi uelis ab his discedere. Atq; hisce quidem de rebus hucus'q; satis dictum est, Deinceps ad utilitatem, & obsequia, nostra se conferat oratio, quando

quidem in his quoq; sic confunduntur omnia, ut difficillimum sit adulatorem ab amico distinguere, dum & ille uidetur impiger, & ad omnia promptus, nihilq́; recusans. Nam ut ueritatis iuxta Euripidem, simplex est oratio, sic & amici mores simplices sunt, synceri, fucoq́; carentes, uerum adulatoris mores, quoniam per se morbidi sunt, multis ac doctis opus habent pharmacis, atque adeo nouis & exquisitis. Vt igitur in congressibus, sic se habet amicus, ut cum neque dicat quippiam, neq; audiat, tamen aspectu risuq́; beneuolentiamq́;, uerumq́; pectoris affectum tacite dans ac uicissim accipiens prætereat, ast assentator, currit, assectatur, salutat eminus, si prior uisus appellatus fuerit, excusat sese testibus adhibitis, sæpius & cum iureiurando, sic & in negotijs, permulta prætermittunt amici minuta, nusquam exacte diligentes, nec usquam curiosi, neq; semetipsos in quoduis obsequium ingerentes. At hic in huiusmodi rebus, assiduus ac perpetuus, & infatigabilis, alij nemini locum dans, neque spatium inseruiendi, sed exigens uti sibi mandet, etsi mandatum non fuerit. moleste fert, uel potius prorsus examinatur, & obtestatur Deos. Ergo & ista quoq; significant ijs qui sapiunt, non ueram neq; synceram amicitiam, sed meretriciam quandam citius complectentem, ijs, quos id facere conuenit. Quanquam primum in pollicitationibus animaduertendum est adulatoris & amici discrimen. Siquidem recte dictum est illud à nostris maioribus, hanc amici pollicitationem esse.

Si præstare queam, & fuerit præstabile nobis.

Rurſus adulatoris hanc
Dic quicquid uerſas animo,
Tales enim inducunt comici.
Nicomache me fac militi iſti opponite,
Flagris niſi illum, peponem totum fecero
Reddideroq; illum molliorem ſpongia.

Adde his, quod amicis nemo commodat operam in negotio peragendo, niſi prius ſuſcipiendi negotij conſilium approbarit, ſed ita demum poſtquam probarit, ſtatueritq; rẽ uel ad honeſtatem, uel ad utilitatem pertinere. Contra adulator, etiam ſiquis eum de ſuſcipiendo negotio conſulat, ſuamq; uelit aperire ſententiam, is tamen quoniam non ſolum concedere amico & gratificari ſtudet, uerum etiam metuit, ne ueniat in ſuſpicionem, quod detrectet fugiatq; laborem, accommodat ſeſe ad illius cupiditatem, eamq; magis inſtigat. Siquidem nulli diuitum neq; regum facile eſt dicere illud,

Mendicus utinam ſit mihi, uel ſi libet
Mendicum & infra, qui mihi uolens bene
Timore poſito, poſſit ex animo loqui,

Sed quemadmodum Tragœdiarum hiſtriones egent amicorum choro concinentium, aut ſpectatoribus applaudentibus. Itidem & illi. Vnde, Merope in Tragœdia monet ad hunc modum.

Hos fac amicos, qui tibi concedere
Nolint, at iſtos improbos, ad gratiam
Inſeruientes, ac uoluptatem, tuæ
Excludat & procul arceat clauſtrum domus.

At iſti præpoſtere faciunt, dum eos qui non concedunt

in disceptationibus, sed resistunt, suadentes quod conducibilius est, abominantur & auersantur. Cæterum qui callide ad gratiam obsecundant abiectos & impostores, non solum intra domus septa, uerumetiam in ipsos affectus & arcana recipiunt negotia. Quorum qui simplicior est, censet haud conuenire, neq; dignum se iudicat, qui in tantarum rerũ concilium adhibeatur, sed ministrum & adiutorem se præbet. Porro qui uersutior est, adest quidem in deliberando, simul adducit supercilia, simul annuit uultu, loquitur autem nihil. Quod si ille dixerit quid sibi uideatur. Papæ inquit, paululo me anteuertisti loquendo. Nam istuc ipsum ego dicturus eram. Sicut enim mathematici dicunt superficies & lineas, per se nec inflecti, nec extendi, nec moueri, cum res sint intellectus, non corporeæ, cum corporibus autem unà flecti, & extendi, & loco moueri, quorum sunt extremitates, sic adulatorem comperies, semper cum alijs consitentem, sententiam dicentem, intelligentem, irascentem, ut in his sanè facillimum sit discrimen animaduertere. Sed multo adhuc facilius, in inseruiendi modo. Siquidem officium quod ab amico proficiscitur, ceu uiuum quoddam animal, uires maxime proprias in intimis habet, nihil autem accedit ostentationis aut plausibilitatis, quin sæpenumero fit, ut quemadmodum fidus medicus, ægroto nesciente sanat, sic amicus prosit, uel congrediens, uel discedens, ignorante amico negotium illius curans. Huiusmodi fuit Arcesilaus erga Appellem Chium, quem ægrotantem, cum egere quoq; cognouisset, reuisit hominem, & decem drachmas affe

rens et assidens proximo, Hic inquit nihil est, praeter Empedoclis elementa, uidelicet haec,

Ignem & aquam, terramq; et sphaeras aetheris alti.

Ac ne cubas quidem satis commode, simulq; mouens illius ceruical, clanculum pecuniam subiecit. Quam simul atq; reperisset anicula quae inseruiebat aegrotanti & admirans quid esset, Appelli retulisset, ridens ille, Arcesilai inquit hoc furtū est. Et in Philosophia sane, filij nascuntur similes parentibus, Lacydes enim Arcesilai familiaris, Cephisocrati, laesae maiestatis crimen deprecanti, unà cum reliquis amicis aderat. At cum accusator anulum postulasset, isq; tacite demisisset, Lacydes sentiens, imposito pede contexit. Erat autem in eo anulo, quo coargui poterat. Inficiatus est igitur Cephisocrates, deinde iudicibus agenti gratias, unusquispiam illorum, qui sicuti uidetur, rem conspexerat, iussit uti gratias ageret Lacydi. Atq; id quidem factum narrabatur, cum Lacydes ipse nemini retulisset. Hoc pacto Deos etiam arbitror, plerunque benemereri de mortalibus, ut non sentiantur benemereri, & ob id ipsum benefacere, quod suapte natura gaudeant benefacere. Rursum adulatoris officium, nihil habet iustum, nihil uerum, nihil simplex, neque liberale, sed sudorem, discursationem, clamorem, & uultus contractionem, quae speciem & opinionem praebeat, rei laboriosae, magnoq; studio curatae, non aliter quàm operosa quaedam pictura, coloribus impudentibus uestibus inflexis, ac fractis, rugis & angulis, id affectans, ut rem euidenter repraesentare uideatur. Quin grauis etiam et molestus est,

quoties errores quosdam & curas pro illo susceptas commemorat, deinde simultates cum alijs susceptas, deinde molestias innumerabiles, & ingentia mala recenset, ut dicere possis, non tanti sunt illa, ut hæc feram. Nam omne beneficium si exprobretur, molestum est, & gratiam perdit, nec ferri potest. At adulator non tum exprobat beneficium postquam præstiterit, sed iam cum præstat protinus exprobationem, & pudorem admiscet. Amicus autem si necesse fuerit, rem quidem ipsam modeste narrat, de se uero nihil loquitur. Sic & Lacedæmonij cum Smyrneis egentibus, commeatum misissent, atq; illi beneficiū cœpissent extollere occupantes nihil magni est inquiunt, hæc enī collegimus unius diei prandio nobis & iumentis detracto. Siquidem huiusmodi beneficentia, non solum liberalis est, uerumetiam accipientibus iucundior, propterea quod citra magnum benemerentium incommodum conferri uideatur. Ergo non in hoc potissimum possis hominis naturam cognoscere, quod adulator inseruit moleste, & pollicetur facile, sed longe magis hoc quod amicus inseruit in rebus honestis, adulator turpibus, hic ad gratiam, ille ad utilitatem. Siquidem amicus, non quemadmodum censuit Gorgias, sibi quidem in rebus iustis amicum obsequi uolet, inseruiturus tamen illi sæpenumero in rebus etiam non iustis.

Nam sano adesse, haud desipiscenti solet

Itaq; potius illum dehortabitur ab his, quæ non decent. Quod si non patietur ille tum bellum erit uti eo, quod Antipatro dixit Phocion, Non potes me simul et

amico uti & adulatore, hoc est, amico, et non amico. In factis enim adiutandus est amicus, non in maleficis, & in consilijs, non in insidijs, & in testimonijs, non in fraudibus, atq; adeo infortunij participem esse conuenit amico, sed non iniusticiæ. Nam si nec consciū esse turpitudinis amico conuenit, quanto minus decet illi turpiter agenti, & indecore se gerenti, commodare operam? Quemadmodum igitur Lacedæmonij prælio superati ab Antipatro, ita cum eo rem componebant, ut imperaret, quantumuis damnosa grauiáq;, modo ne quid turpe, sic amicus, si qua inciderit necessitas, quæ sumptum, aut periculum, aut laborem postulet, cupit uocari primus, citráq; terguersationem & prompte, negotium in se suscipit, tantum ubi res cum dedecore coniuncta est, detrectat obsequium, omitti, sibiq; parci postulans. Adulator uero contra facit. In laboriosi quidem ac periculosis officijs excusat. Quod si ceu uasa solemus, ita pulsu tentes hominem, causans aliquid, insyncerum quendam & minime generosum tinnitum reddit. Cæterum in dedecorosis, sordidis, et infamibus obsequijs, abutere, calcat, nihil illic graue, nihil contumeliosum existimat. Vides ne simiam? non potest custodire domum ut canis, non gestare sarcinas, ut equus, non arare terram, ut boues, & ideo tolerat iniurias, scurratur, lusus ac risus se præbet instrumentum, Sic & adulator, quoniam nec in dicendo, nec in consulendo, nec in certaminibus ac periculis adesse potest amico, quippe ab omnibus laboribus, omniáq; studio abhorrens, in negotijs subalaribus, idest, quæ ad uoluptatem pertinent, nihil recusat, fidus amoris mi-

nister, & in adducendo scorto diligentissimus, nec indiligens ad eijciendam ex animo sumptuum conuiuij curam, neq; segnis in cœnis apparandis, obsequiosus in concubinas, in affines autem rigidus & impudēs, si iubeatur in illos audere, aut uxorem domo eijcere. Vnde fit, ut nec in his difficile sit hominem deprehendere. Siquidem si mandes quicquid libitum fuerit, rerum infamium & minus honestarum, paratus est, nihil sibi parcens, modo gratum faciat mandanti. Quanquam non minus & hinc agnosci possit, plurimum à uero amico discrepare, quod longe secus erga reliquos amicos affectus est. Verus enim amicus, quoniam nihil ducit iucundius, quàm cum multis amare simul & amari, id agens perpetuo cum amico uersatur, ut quamplurimus amicus sit & charus. Etenim cum existimet res amicorum esse communes, nihil indicat tam commune esse debere, quam ipsos amicos. At uero falsus amicus & adulterinus, ac factitius, qui maxime iam intelligat sese iniuriam facere amicitiæ, quippe cuius ceu falsæ monetæ nomisma finxerit, natura quidem inuidus est, uerum hunc morbum exercet in sui similes, hos superare contendens scurrilitate, loquacitateq;, haud sanè pedestri cursu, properans ad Lydium currum, sed ad aurum purum, ut inquit Simonides ac putum, nihil in se plumbi habens. Ergo cum ipse sit leuis & inanis, factitiusq; & fucatus, si cominus expendatur ad ueram, grauem, ac solidam amicitiam, haud sustinet, sed cum proditur idem fiat, quod is qui gallos ifeliciter pinxerat, puero mandans, ut ueros gallos procul abigeret à tabula. Sic & adu

lator, ueros abigit amicos, neq; sinit accedere propius. Quod si id non possit, blanditur quidem palàm et assectatur, ac miratur ceu præstantiores, clanculum autem subdit ac subserit calumnias quasdam. Cæterum ubi clandestinus sermo uellicauit hulcus, nec tamen omnino statim efficere potuit, tum memor obseruat quod Medius solet. Erat hic Medius inter adulatorum greges, qui cum Alexandro uiuebant ueluti dux, ac magister antesignanus aduersus optimates oppositus. Iubebat igitur uti audacter calumnijs morderent & incesserent, docens etiam, si is qui morsus sit, uulneri medeatur, cicatricem tamen calumniæ relinqui. His sanè cicatricibus, uel ut uerius dicam, gangrænis et carcinomatis corrosus Alexander, sustulit Callisthenē, Parmenionem, & Philotam, Cæterum agnonibus, & Bagois, Agesijs, ac Demetrijs impune præbuit sese subuertendum, dum adoratur, ac stolis amicitur, & ab illis ceu barbarica quæpiam statua refingitur. Adeo magnam uim habet ad gratiam, obsequi, & maxima ut uidetur in his qui maxim uidentur, Etenim quod sibi uidentur optime, talesq; uelint uideri cæteris, ea res & fidem conciliat adulatori & addit fiduciā. Nam loca quidem editiora & excelsa, inaccessa difficiliaq; aditu redduntur insidiantibus. At animus parum sapiens, ob fortunæ successus aut formam, sublimis et elatus, pusillis & humilibus maxime peruius est, et expositus. Vnde q̄d initio sermonis admonebamus, idē et nunc iubemus, uti nostri amorē et arrogantē de nobisipsis opinionē abscindamus, quæ nobis

præblandiens, molliores nos reddit externis adulatoribus, ut pote iam paratos ac promptos. Quod si parentes Deo, eiq; obtemperantes oraculo nosce teipsum, quanti quæq; res sit cognoscentes, simul & naturam & educationem, & institutionem nostram reputemus & contemplemur, quàm innumera habeat admista, ab honesto degenerantia, quanq; multa de quibus dicere possis, hoc sordide, hoc temere, idq; tum in factis, tum in dictis, tum in affectibus, haud facile nosmetipsos præbebimus assentatoribus, ut suo arbitratu introeant in nos, & inambulent. Nam Alexander quidem duabus rebus commoneri sese dicebat, quo minus fidem haberet ijs, qui sese Deum esse prædicarent, nempe somno & Veneris usu, quod in his degeneraret, plusq; solito sentiret mali. Nos uero undiq; in rebus nostris fœda, multa molesta, multa imperfecta, multa perperam facta, semper conspicientes, deprehendemus nosmetipsos, domi non belle habere, idq; amico quopiam, haud laudante & extollente, sed arguente, liberéq; reprehendente. Primum enim inter multos perpauci sunt, qui uelint & ausint, amicum libere reprehendere, magis quàm ad gratiam loqui. Rursum inter hos paucos, haud facile reperias, qui id facere norint, sed ita se libere loqui putant, si conuiciẽtur ac uituperent. Atqui habet hoc ceu pharmacum non in tempore datum, intempestiua libertas, ut perturbet ac molestiam afferat nulla utilitate, et idem quodammodo efficiat cum dolore, quod cum uoluptate facit adulatio. Læduntur enim non ij modo, qui laudantur cum non oportet, uerum etiam qui

uituperantur, non in loco, atq; hæc res facit, ut facilius ab assentatoribus capiantur, dum ab immodice resistentibus & aduersantibus, aquæ ritu, ad caua molliaq; delabuntur. Quapropter libertas iucunditate morum erit condienda, eaq; ratione temperanda, ut ueluti lucis, sic immodicam sui uim auferat, ne dum conturbantur molestiaq; afficiuntur a quiduis reprehendentibus, & quibuslibet de causis incusantibus, ad assentatoris umbram confugiant. Siquidem omne uitium Philopappe uirtute uitandum est, non diuerso uitio, quemadmodum nonnulli sentiunt, pudorem impudentia uitare oportere, rusticitatem scurrilitate. Cæterũ ab ignauia, molliciaq; mores ita maxime seiungi, si ad temeritatem & confidentiam quã proxime uideantur accedere, Sunt qui superstitionem ita fugiunt ac deprecantur, ut nullos credant esse Deos, & ita desinunt esse abiecti, ut incipiant esse fastidiosi, uitam non aliter, ac lignum indiuersum torquentes, qđ ignorent artem corrigendi. Porro turpissimum est, hoc modo adulationis opinionem effugere, ut citra utilitatem molestus sis, atque ita uitare ne in amicitia uidearis seruilis & abiectus, ut inurbana, & ad consuetudinem prorsus inepta familiaritate, grauis sis & iniucundus, cuiusmodi libertinus inducitur in comœdijs, qui dum criminatur, ex æquo se loqui credit. Quoniam igitur fœdum est, dum placere studes in adulationem incidere, rursus fœdum, dum adulationem uitas, immodica reprehendendi libertate, gratiam amicitiæ, simulq; medendi perdere utilitatem, sed neutrum est committendum,

uerum ut bona sit libertas, id ex moderatione sumendum, quemadmodum & alijs in rebus facere oportet, uidetur ipse sermo succedens poscere, ut hanc Coronidem addamus libello. Ergo cum uideamus reprehendendi libertatem, multis ceu tectorijs incrustatam, primum illi detrahamus amorem sui, diligenter obseruantes, ne nostrapte causa, uideamur obiurgare, uel quod offensi simus, uel quod doleat aliquid. Etenim si de teipso loquaris, uideris non ob beneuolentiam, sed iracundiam dicere quæ dicis, nec admonere, sed accusare queriq;. Ná admonitio libera, amicum quiddam habet & graue. Contra querimonia, sui amorem, ac sordidum animum sapit. Vnde fit, ut pleriq; libere increpantes reuereantur ac suspiciant, querulos autem & incusantes uicissim accusent contemnantq;. Quemadmodum Agamemnon Achillem mediocri in dicendo utentem libertate, non tulit. Rursus cum Vlysses increpat acriter ac dicat,

Perdite, dissimiles utinam moderere phalangas,
Non has egregias,

Cædit, animoq; temperat, emendatorio, cordatoq; sermone correptus. Nam hic quidem, cum nullam haberet priuatim irascendi causam, Græciæ nomine, hac in illum utebatur libertate, ille uero sua ipsius causa potissimum indignari uidebatur. Quanquam Achilles ipse, etiamsi animo parum leni placidoq; præditus, sed

Difficilis uir, qui haud dubitet culpare, uacantem
Culpa, Patroclum tacitus ferebat, multa id genus, in sese dicentem,

Non tibi eques genitor fuit immitissime Peleus,
Nec Thetis est genitrix, glaucum te protulit æquor
Aeriæ rupes, tibi nam durissima mens est.

Quemadmodum enim Hyperides iubebat Athenienses consyderare, non solum an esset acerbus, sed an gratis acerbus, sic amici admonitio, uacans omni perturbatione propria, reuerentiam habet & seueritatem, ut non ausis contra tollere oculos. Quod siqs in obiurgando, præ se ferat, amici in se delicta, se plane prætermittere negligereq́;, sed alia quædam commissa reprehendere, ob alia quædam obiurgare, nec amico parcere, inexpugnabilis est huiusmodi reprehensionis uehementia, quippe quæ suauitate monentis intendat & acuat acerbitatem & austeritatem admonitionis. Vnde recte dictum est illud. Cum irascimur aut dissidemus cum amicis, semper aliquid agendum ac spectandum esse, quod ad illorum pertineat utilitatem, aut honestatem. Cæterum non minus amicum est & illud, si cum ipsi despici negligiq́; uidebimur, super alijs neglectui habitis, amicum admonere, taciteq́; commonefacere. Quemadmodum Plato, cum à Dionysio fastidiretur, parumq́; cum illo conueniret, poposcit congrediendi copiam, ille putans Platonem aliquid de se questurum, dedit. Plato uero in hunc modum cum eo disseruit. Si quem sen seris inimicum, in Siciliam appulisse, Dionysi, qui mali quippiam tibi facere uoluerit, cæterum non data oportunitate, nihil mali fecerit, num hunc sineres abire, citraq́; noxam dimitteres? Multum, abest, inquit, Dionysius ut id faciam o' Plato. Oportet enim

Verum ut bona sit libertas, id ex moderatione sumendum, quemadmodum & alijs in rebus facere oportet, uidetur ipse sermo succedens poscere, ut hanc Coronidem addamus libello. Ergo cum uideamus reprehendendi libertatem, multis ceu tectorijs incrustatam, primum illi detrahamus amorem sui, diligenter obseruantes, ne nostrapte causa, uideamur obiurgare, uel quod offensi simus, uel quod doleat aliquid. Etenim si de teipso loquaris, uideris non ob beneuolentiam, sed iracundiam dicere quae dicis, nec admonere, sed accusare queriq;. Ná admonitio libera, amicum quiddam habet & graue. Contra querimonia, sui amorem, ac sordidum animum sapit. Vnde fit, ut pleriq; libere increpantes uereantur ac suspiciant, querulos autem & incusantes uicissim accusent contemnantq;. Quemadmodum Agamemnon Achillem mediocri in dicendo utentem libertate, non tulit. Rursus cum Vlysses increpat acriter ac dicat,

Perdite, dissimiles utinam moderere phalangas,
Non has egregias,

Caedit, animoq; temperat, emendatorio, cordatoq; sermone correptus. Nam hic quidem, cum nullam haberet priuatim irascendi causam, Graeciae nomine, hac in illum utebatur libertate, ille uero sua ipsius causa potissimum indignari uidebatur. Quanquam Achilles ipse, etiamsi animo parum leni placidoq; praeditus, sed

Difficilis uir, qui haud dubitet culpare, uacantem
Culpa,

Patroclum tacitus ferebat, multa id genus, in sese dicentem,

Non tibi eques genitor fuit immitissime Peleus,
Nec Thetis est genitrix, glaucum te protulit æquor
Aeriæ rupes, tibi nam durissima mens est.

Quemadmodum enim Hyperides iubebat Athenienses consyderare, non solum an esset acerbus, sed an gratis acerbus, sic amici admonitio, uacans omni perturbatione propria, reuerentiam habet & seueritatem, ut non ausis contra tollere oculos. Quod siqs in obiurgando, præ se ferat, amici in se delicta, se plane præterm ittere negligereq́;, sed alia quædam commissa reprehendere, ob alia quædam obiurgare, nec amico parcere, inexpugnabilis est huiusmodi reprehensionis uehementia, quippe quæ suauitate monentis intendat & acuat acerbitatem & austeritatem admonitionis. Vnde recte dictum est illud. Cum irascimur aut dissidemus cum amicis, semper aliquid agendum ac spectandum esse, quod ad illorum pertineat utilitatem, aut honestatem. Cæterum non minus amicum est & illud, si cum ipsi despici negligiq́; uidebimur, super alijs neglectui habitis, amicum admonere, taciteq́; commonefacere. Quemadmodum Plato, cum à Dionysio fastidiretur, parumq́; cum illo conueniret, poposcit congrediendi copiam, ille putans Platonem aliquid de se questurum, dedit. Plato uero in hunc modum cum eo disseruit. Si quem senseris inimicum, in Siciliam appulisse, Dionysi, qui mali quippiam tibi facere uoluerit, cæterum non data oportunitate, nihil mali fecerit, num hunc sineres abire, citraq́; noxam dimitteres? Multum, abest, inquit, Dionysius ut id faciam o' Plato. Oportet enim

hostium, non facta solum, sed animi quoq; proposi-
tum odisse, & ulcisci. Ergo siquis iquit Plato, tui amo
re beneuolentiaq; huc profectus boni quippiam tibi
cupiens afferre, non faciat autem, te non præbente illi
oportunitatem, num par est hunc nulla cum gratia,
contemptum abijcere? Hic cum Dionysius interrogaſ
set, quis nam is esset. Aeschines inquit, uir & mori-
bus cum quouis Socratis amicorum conferendus, &
qui possit dicendo meliores reddere, cum quibus ha-
beat consuetudinem. Is cum huc, multum emensus ma
ris adnauigarit, ut per Philosophiam tecum haberet
consuetudinem, neglectus est. Hæc Platonis oratio, in
tantum commouit Dionysium, ut protinus illum am-
plecteretur, beneuolentia hominis, animiq; magnitu-
dine delectatus, Aeschinem uero honorifice splendi-
deq; tractaret. Iam igitur secundo uelut expurgantes
omnem contumeliam ac risum, dicacitatem & scur-
rilitatem ut mala condimenta, ab admonitione tolla-
mus. Quemadmodum enim medico secante carnem,
concinnitatem quandam & elegantiam ad id facien-
dum conuenit accedere, cæterum saltatoria gesticula-
tione, superuacuaq; & curiosa mobilitate, carere de-
bet manus secantis, sic admonitio libera, dexterita-
tem admittit & urbanitatem, si sic temperes iucundi
tatem, ut non pereat grauitas ac seueritas. Quod si
accesserit impudens audacia, inamœnitas & contume
lia, hæc prorsus uitiant ac perdunt admonendi liber
tatem. Vnde cantor ille, non inscite, nec ineleganter si-
lentium imposuit Philippo, de pulsandis fidibus si-
bi contradicenti, cum diceret, Absit à te tantum mali

ο᾽ rex, ut hæc melius me sciàs. At non rectè Epicharmus, qui cum Hieron, quosdam è familiaribus suis è medio sustulisset, paucisq; post diebus eum uocasset ad cœnam, at nuper inquit, cum immolares amicos, non uocabas. Perperam & Antiphon, qui cum apud Dionysium quereretur, ac disputaretur, quod æris genus esset optimum, illud inquit, ex quo statuas Harmodij & Aristigitonis fecerunt Athenienses. Nec enim prodest in huiusmodi dictis acerbitas ac mordacitas, nec delectat scurrilitas ac iocus, sed est eiusmodi intemperantiæ petulantiæq; genus, simul ex malitia, contumeliaq; & inimicitia commistum, qua qui utuntur in exitum conijciunt seipsos, planè saltationem illā saltantes, quam circa puteum prouerbio uocant. Nam & Antiphon interfectus est à Dionysio, & Timagenes à Cæsaris excidit amicitia, cum nullam unquam uocem liberam emisisset, sed passim in conuiuijs & in ambulationibus ad nullam rem seriam,
Sed fore ridiculum quodcunq; putasset Achiuis
Ad criminandum illius amicitiam, ceu conuitium arte excogitatum, obijciebat. Quandoquidem & comici permulta solent in spectatores seuere, ciuiliterq; dicta fingere, uerum quoniam illis ludicrum & iocus admistus est, non aliter quàm cibis malum quiddam & insipidum intritum, elutam reddit, & inutilem admonitionem. Itaq; & qui dicunt mordacitatis & scurrilitatis auferunt opinionem, & qui audiunt ex ijs, quæ dicuntur, nihil capiunt utilitatis. Alias igitur amicis risus ac iocus erit adhibendus. Cæterum admonitio seria sit, & benemorata. Quæquidem si fiat

de rebus grauioribus, talis sit oratio, ut affectu, habitu, uehementiaq; uocis, & fidem mereatur, & audientem permoueat. Porro oportunitas non obseruata cũ omnibus quidem in rebus ingens affert malum, tum uero maxime in admonendo detrahit utilitatem. Satis igitur liquet ab admonitionibus huiusmodi temperandum inter pocula, & in ebrietate. Primum q̃d serenitati nubilum inducat, qui inter iocos & hilaritatem amicorum sermonem mouet, quo contrahatur supercilium, & frons obducatur. Repugnat enim is Lydio Deo, molestiarum ac sollicitudinum funiculũ soluenti, uelut inquit Pindarus. Deinde periculum ingens habet huiusmodi linguæ petulantia, propterea quod animi uino calescentes, procliues sunt ad iracundiam, ac sæpenumero fit, ut ebrietas occupans admonendi libertatem, simultatem gignat. Deniq; prorsus ignauum est, ac minime generosum & audax, eum qui sobrius libere loqui non audeat, id in mensa facere, quemadmodum canes faciunt, ignaui. Nihil igitur opus est de his sermonem in longum producere. Cæterum quoniam pleriq; amicos donec prospere res sunt, nec uolunt, nec audent corrigere, sed omnino felicitatem rem esse putant, ad quam admonitio nõ possit adire, nec pertingere, eosdem lapsos, ac deiectos inuadunt, & calcant, humiles iam & abiectos redditos, totam simul obiurgandi libertatem effundentes in illos, non aliter quàm flumen, quod præter naturam uiolat, occasione mutatæ fortunæ libenter utentes, ob pristinam illorum superbiam ac fastum, suamq; imbecillitatem, non inutile fuerit, de his iam disserere,

et Euripidi respondere, q dixit. Quid opus amicis, quãdo res sunt prosperæ? Quoniã qbus res secundæ sunt, ijs maxime amicis opus est, qui libere admoneant, & immodicũ animi fastum subducant. Perpauci sunt enim, quibus contigit, simul & felices esse & sapere. At pleriq; mortales opus habent aliena prudentia, consilioq; aliunde accedente, quod illos à fortuna inflatos iactatosq; premat. Nam ubi fortuna fastum ac tumorem deiecerit, ac sustulerit, tum rebus ipsis inest, quod admoneat, ac pœnitudinem inducat. Vnde nullus tum usus amici libere monentis, nec opus est uerbis grauibus ac mordacibus, sed re uera in huiusmodi fortunæ commutationibus,

Vultum intueri beneuoli uiri iuuat.

Qui consoletur & addat animum, quemadmodum Clearchi uultus, cum in prælijs, ac rebus afflictis, beneuolus et humanus conspiceretur, fiduciam addebat perriclitantibus, ut inquit Xenophon. At qui liberã et mordacẽ obiurgationẽ admouet homini, rebus aduersis afflicto, ceu pharmacum, quo solet acui uisus, oculo perturbato, inflatoq;, nihil quidem confert ad sanitatem, nec ullam aufert doloris partem, quin magis irã addit dolori, & afflictum exacerbat. Proinde mox ubi reddita est sanitas, nullus admodum indigne fert aut aspere, uerum amicum reprehendentem Veneris usum et compotationes, reprehendentem inertiam, aut exercitia, aut assidua balnea, & intempestiuas ingurgitationes. Aegrotanti uero intolerabile est, sed grauius est ipso morbo, audire, hæc tibi ex intemperantia uenerunt, ex mollicie, ex opsonijs, ex mulieri

bus. O' hominem intempestiuum, scribo testamentum, & paratur mihi castorium, aut scammonium à medias, & tu me obiurgas ac philosopharis. Sic igitur res afflictorum, haud recipiunt obiurgandi libertatem, aut sententiæ dictionem, sed humanitatem et subsidium desyderant. Siquidem & nutrices ad pueros lapsos haud accurrunt, cum conuitijs, sed erigunt, abluunt, & componunt, deinde obiurgant ac puniunt. Narratur & Demetrius Phalereus, cum exularet, et Thebis inglorius & humilis uiueret, Cratetem adeuntem, haud libenter uidisse, quod Cynicam libertatem, & sermonem asperum expectaret ab illo. Verum ubi Crates illum placide conuenisset, deq; exilio disseruisset, quod nihil haberet miserum, neq; grauiter ferendum, cum esset, à periculosis negotijs & incertis liberatus, simulq; adhortaretur, ut in seipso, suoq; animo fiduciam collocaret, exhilaratus ille, receptoq; animo, ad amicos inquit, Male sit negotijs & occupationibus, per quas huiusmodi uirum non licuit cognoscere,

Etenim dolenti grata amici oratio est,
At monita sane desipiscenti nimis.

Atq; hic mos est ingenuorum amicorum. Contra uiles & humiles, felicibus adulantes, quemadmodum Demosthenes dixit rupturas, & uulsuras quoties corpori mali quippiam inciderit, tum moueri, sic hi rebus in diuersum commutatis imminent, ueluti gaudentes ac fruentes. Nam siqua submonitiuncula sit opus, in his in quibus per se lapsus sit, re male perpensa, satis fuerit illud,

Haud ex mente mea, nam sæpius ista monebam,
Quibus igitur in rebus oportet amicum acrem esse, et quando conueniet acerba uti reprehensione? Quoties tempus hortatur, ut uoluptate, aut ira, aut ferocitate præcipitem, coherceas, aut ut auaritiam cohibeas, aut ut aduersus stultum aliquem animi motum reluctẽris. Sic libere locutus est Solon apud Crœsum, instabili felicitate corruptum, ac tumidum, iubens spectare finem. Sic Socrates compescuit Alcibiadem, ac ueras expressit lachrymas, cum illum coargueret, & cor illi funditus moueret, Huiusmodi Cyri dicta ad Cynaxaren, & ad Dionem Platonis, quem hic, cum esset florentissimus, et ob formam, rerumq; magnitudinẽ, omnium in se uertisset animos, admonuit, caueret, ac metueret contumaciam, ut cuius comes esset solitudo. Scripsit eidem Xeusippus, ne superbiret, quod magni fieret inter pueros & mulierculas, sed uideret ut Siciliam, æquitate, iusticia, optimisq; legibus sic ornaret, ut eam celebrem redderet Academiam. Rursum Eu-ctus & Eulæus amici Persæ, donec secundæ res fuerunt semper illi quemadmodum & cæteri blandiebantur, assentabantur, & obsecundabant. Cæterum ubi cum Romanis congressus apud pydnam, concidit ac fugit, tum acriter insectantes illum obiurgabant acerbe, et commemorabant quæ peccasset, et ut quenq; fastidisset, exprobrantes, donec homo dolore pariter & ira uictus, ambos gladio peremit. At communis quidem admonendi oportunitas, ad hunc modum perpendi potest. Iam uero quas ipsi sæpenumero ministrant amici, eas non oportet reijcere, cui curæ sit ami

cus, sed arripere atq; uti. Nonnullis enim uel narratio quæpiam, uel similium rerum in alijs reprehensio seu laus, uelut ansam præbuit libere monendi. Quomodo narrant Demaratum Corintho uenisse in Macedoniam, id temporis, quo cum uxore filioq; dissidium habebat, hunc cum esset complexus Philippus, rogassetq;, quomodo inter sese concordarent Græci, respondisse ferunt Demaratum, ut beneuolum, ac familiarem Philippo, planè Philippe, pulchre decet te de Atheniensium Peloponnesiorumq; concordia percontari, cum tuam ipsius domum negligas, tanta seditione, tantoq; dissidio refertam. Scite & Diogenes, qui cũ in Philippi castra uenisset, eo tempore quo parabat cum Græcis confligere, adductus est ad regem. Is cum eum nõ nosset, rogabat. num explorator esset, Prorsus inquit, Philippe, explorator temeritatis & amentiæ tuæ, per quam nulla adductus necessitate, huc ueneris, unà hora de regno, simul & de uita periculum subiturus, aleamq; iacturus. Quanquam id quidem acrius uideri potest. Sed est & altera admonendi occasio, quoties fit, ut ab alijs affecti probris, sua uitia exprobrantibus, submissi redditi fuerint & humiles. Hac scite usus est Charijs, maledicos quidem refellens, ac submouens, cæterum seorsum amicum taxans & commonefaciens, etiamsi nihil esset aliud, tamen uel ob ipsum cauendum esse sibi, ne tantum audeant inimici. Quid enim est in quo possint os aperire, aut quid habeant, quod in te dicunt, si ista quæ tibi obijciunt, mutaris & abieceris? Fit enim ad eum modum, ut molestia imputetur conuicianti, utilitas ad

monenti. Nonnulli uero uenustius etiam de alijs uerba faciendo, corripiunt amicum, dum in his culpant alios, quæ sciunt ab illo committi. Noster autem magister & institutor Ammonius, cum in Pomeridiana confabulatione familiarium sensisset quosdam pransos esse prandium haud simplex, sed opiparum ac uarium, liberto mandauit, ut suo filio, plagas impingeret, addens elogium. Non potest inquit prandere absque aceto, simulq; in nos flexit oculos, ut increpatio tangeret obnoxios. Insuper cauendum erit & illud, ne coràm pluribus obiurgemus amicum, ac Platonis illud habere conueniet in animo, Nam cum Socrates acrius obiurgaret familiarem quempiam, in conuiuio cum eo disceptans, non'ne satius fuerat inquit Plato, hæc illi seorsum dixisse? Et Socrates, At tu sanè non'ne satius fecisses, si seorsim ista mihi dixisses? Porro cum Pythagoras in familiarem quempiam asperius fuisset inuectus, adolescentem laqueo præfocasse guttur aiunt, ex eo tempore nunquam Pythagorã quenquã alio præsente reprehendisse. Siquidẽ ut morbi parũ honesti, sic et peccati reprehensionẽ ac retectionem secretam esse conuenit, non id agendũ, ut ostentetur & spectatores, ac testes accersat. Neq; enim amicum est, sed sophisticum, ex alienis erratis sibi parare gloriam, & apud eos qui adsunt sese iactare, quemadmodum solent medici, quos chirurgos uocant, in theatris ostentantes quos morbos susceperint curandos. Iam uero præter contumeliam, quam ab omni prorsus curatione conuenit abesse, cauendum erit & illud, ne quod est uitiosum, in admonendo contentiosi

ſimus, & contumaces. Nec enim ſimpliciter amor obiurgatus magis premit, iuxta ſententiam Euripidis, uerum ita ſiquis obiurget coràm multis, nihil parcens amico, is omne malum, & omnem morbum uertit ad impudentiam. Sicut igitur Plato cenſet, ut ſenes q ſtudeant uerecundiam iſerere adoleſcentibus, ipſi primum reuereantur adoleſcentes, ita cum uerecunde reprehendit amicus, id potiſſimum gignit in eo uerecundiam. Cunq; pudenter ac paulatim aggreditur, & caſtigat peccantem ſuperat ac conficit amici uitiũ, quem totum occupauit pudor pudeſcentis, & reuerentia reuerentis. Vnde rectiſſimum fuerit illud Homericum,

Admoto capite, ne quiſquam exaudiat alter,

Minimeq; decet, ut aperias delicta, uel mariti, audiente uxore, uel patris ſub oculis liberorum, uel amantis præſente amaſio, uel præceptorum coràm diſcipulis. Exagitantur enim dolore & iracundia, cum arguuntur apud eos, quibus probari cupiunt. Arbitror autem, nec in Cletum aliam ob cauſam perinde concitatum Alexandrum fuiſſe uino, ut quod illum multis præſentibus coerceret. Et Ariſtomenes inſtitutor Ptolemæi, quod dormitanti præſentibus legatis inſtiterit & expergefecerit, anſam quandam præbuit adulatoribus, regis uicem indignari ſeſe ſimulantibus, ſi tantis laboribus ac uigilijs feſſum ſomnus occupauit, ſeorſim inquiunt admonere te debemus, non coràm tam multis uiris manum inijcere. At ille ueneni miſſo poculo, iuſſit hominem ebibere. Ariſtophanes autem ait in hoc ſe criminari Cleonem, quod

De ciuitate

De ciuitate apud hospites dicat male,
Atq; hac re irritet Atheniensium animos. Quapropter inter alia cauendum, & illud in primis, ne libertatem admonendi iactemus, ac uulgo circunferamus, sed ad iuuandum ac sanandum amicum ea duntaxat utamur. Quanquam quod Thucydides Corinthios de seipsis lonquentes facit, idoneos esse se, qui reprehendant alios, haud maledictum est, & id habere conuenit eos, qui libere uelint obiurgare amicum. Lysander autem in Megarensem quendam inter belli socios libere loquentem pro Græcia, ait illius dictis opus esse ciuitate. Sed ad hoc ut quisquam omnino libere loquatur, moribus fortassis opus est integris, atq; id uerissime dicitur de his qui alios admonent & castigant, Plato igitur dicere solebat, uitam ipsam obiurgare Xeusippum. Quemadmodum uidelicet & Polemonem, Xenocrates conspectus tantum in disputatione, & intuitus uertit, & in alium mutauit hominem. Cæterum ubi leuis quispiam, & improbis moribus homo dictis obiurgat & castigat, prius illud audire debet,
Mederis alijs ipsius hulceribus scatens
Sed tamen quoniam sæpenumero res ipsæ nos inuitāt, ut licet ipsi parum boni, cum alij similibus habentes consuetudinem eos increpemus, dexterrimus obiurgandi modus fuerit, si qui obiurgat, se modis omnibus admisceat culpæ. Quo modo dictum est illud apud Homerum,
Tytide, quid nam accidit, ut nos martia uirtus
Fugerit oblitos, Item illud,

At nunc nihili sumus Hector,

Ad eundem modum Socrates tacite redarguebat adolescentes, perinde quasi & ipse teneretur ignorantia, & opus haberet unà cum illis uirtutem amplecti, uerumq; disquirere. Siquidē et beneuolentes uidentur et fides habetur ijs, qui uidentur ijsdem quidem obnoxij uitijs, amicos autem non aliter quàm seipsos corrigere. Cæterum qui corripiens alterum, seipsum iactat, perinde quasi liber & immunis à uitijs omnibus, nisi sit ætate multo prouectior, aut nisi sit eiusmodi, ut omnes illi uirtutis dignitatem, ac laudem tribuant, grauis ac molestus uidebitur, neque quicquam proderit amico. Vnde non simpliciter Phœnix de suis infortunijs mentionem iniecit, quod cum per iracundiá patrem interficere statuisset, mox pœnituerit,

Occisor patris ne dicerer inter Achiuos,

Ne sic uideretur illum admonere, quasi ipse nihil ira commoueretur, aut peccaret. Talia siquidem magis penetrant in affectus, magisq; cædunt homines ijs, qui communibus tanguntur affectibus, quàm qui despicere uidentur. Quoniam uero neq; lumen admouendum est oculo inflato, nec animus ægrotus admittit libertatem, & admonitionem indilutam, utilissimum remedium fuerit, laus leniter admista obiurgationi, uelut in his,

Vobis haud adeo curæ est iam belliat uirtus
Quamuis in castris non sit præstantior ullus,
Sane ego nec pugnem cum illo, qui prælia tentet
Cú sit iners, uerum uobis succenseo corde. Itē in hoc.
Pandare ubi arcus, ubi illa uolucria tela, decusq;

Quo tecum haud alius castris contenderit hisce?
Quin & huiusmodi tacita quadam significatione uehementer reuocant aberrantes.
Oedipus ubi ille, ubi clara sunt ænigmata? Item
Tam multa passus ista dicat Hercules? Non enim solũ lenit ac remittit reprehensionis asperitatem, et adhortationis, uerumetiam gignit in homine æmulationem quandam erga seipsum, ut secum ipse certet, dum honeste factorum commemoratione, turpium pudescit, & ob id se meliorum exemplum præstare studet, Nam cum alios, puta uel æquales, uel ciues, uel cognatos cum eo conferimus, moleste fert, & irritatur, improba ambitio, neq; raro solet illud cum ira submurmurare. Quin tu igitur abis hinc ad me meliores, & mihi negotium facessere desinis? Proinde cauendum erit, ne apud eos quos libere corripimus, laudemus alios, nisi sane fuerint parentes, quemadmodum apud Homerum facit Agamemnon.
Natum haud ualde patri similem genuit sibi Tydeus
Et Vlysses in Tragœdia, cui titulus domini,
Tu splendidum natalium obscurans decus.
Lanam trahis, patre natus Argiuum optimo?
Cæterum illud haudquaquam fieri conuenit, ut qui admonetur uicissim admoneat, & libertatem opponat libertati, Siquidem ea res protinus icendit animos, ac dissidium parit. Et omnino uidebitur ita commoueri, non quod libertatem libertate pensare studeat, sed quod liberam admonitionem non ferat. Satius est igitur amicum admonere uolentem ferre, Etenim si eueniat, ut ipse postea peccet, & correptione sit opus, tum

hæc ipsa res libertati quodammodo tribuit libertatem, submonitus enim citra refricationem iniuriarū, ne ipsum quidem amicos delinquentes solere negligere, sed arguere & castigare, nimirum magis admittet accipietq; correptionem, ut qua beneuolentia referatur & officium, non accusatio aut ira. Ad hæc, hūc quidem admodum scripsit Thucydides quisquis aduersus summates uiros inuidiam suscipit, is recte consulit, Cæterum amici munus est, amicorum offensam, quæ ex admonitione nascatur in magnis, plurimumq; momenti habentibus rebus in se recipere. Nam si in quibuslibet, & ad quælibet molestus sit & offendat, nec amice, sed imperiose more pædagogorum familiares incessat, hic cum in maximis negotijs admonebit, ebes erit & inefficax, haud secus atque medicus, acri quidem & amaro pharmacho, necessario tamen et sumptuoso in uulgaria leuiaq;, minusq; necessaria, admonendi libertate abusus. Igitur ipse quidem cauebit, ne assidue reprehendat, & obiurgandi cupidus esse, uideatur. Porro quoties amicus quibuslibet in rebus erit morosior, & quiduis calumniabitur, tum alter uelut ansam habebit, cum in maioribus errantis admonendi. Nam medicus Philotimus cum quidam epar habens inflammatum, digitum ostendisset exulceratum. Non est inquit o' bone tibi negotium de unguium uitio. Itidem occasione data licebit & amico dicere leuiculis de rebus, & nullius momenti incusanti. De lusibus, computationibus, ac nugis loquimur. Sed heus tu iste potius ablegat amicam, aut desinat alea ludere. Ac cæteris quidem in rebus uir

nobis est admirandus. Etenim cui leuibus in rebus conceditur uenia, is in maioribus haud grauatim permittit amico libere loqui. Rursum qui semper instat, in quouis negotio acerbus & insuauis, omnia cognoscens, omnium curiosus, is adeo nec liberis est tolerandus, nec fratribus, et ne à seruis quidē ferri possit. Iam uero quoniam ut senectæ non omnia adsunt mala, ueluti dixit Euripides, nec amicorum uitijs oportet amicos obseruare, non solum cum derelinquunt, uerumetiam cum recte quippiam faciunt. At primum quidem candide conueniet illos laudare, deinde ueluti ferrum solidatur refrigeratione, ac duriciem accipit, prius calore solutum, ac molle redditum, sic amicis solutis & calefactis collaudatione, libertatem ceu tincturam paulatim addere. Dabitur enim occasio, ut dicere possis, Num illa cum his conferenda sunt? Vides'ne cuiusmodi fructus reddit honestas? Hæc abs te requirimus amici. Hæc tua sunt, teq; digna. Ad hæc natus es, illa uero reijcienda sunt.

Vel maris undosi in fluctus, uel in auia montis.

Nam sicuti bonus medicus magis cupiet somno seu cibo, morbum ægroti depellere, quàm Castorio aut Scammonio, sic & æquus amicus, & bonus pater, ac præceptor, laude potius quàm reprehensione gaudet uti ad emendandos suorum mores. Quandoquidem non alia res præstat, ut libere admonens & offendas minime, & sanes maxime, quàm si temperans ab iracundia, modeste & cum beneuolentia delinquentem aggrediaris. Vnde nec inficiantes oportet acerbius coarguere, nec obsistere purgantibus sese.

Quin magis honestas occasiones undecunq; subministrare, & à peioribus abstinere causis, atq; ad hunc modum amico concedere, ut leuius peccasse uideatur. Quemadmodum Hector in fratrem Paridem.

Non ira ista tibi in pectus descendit honeste.

Ceu quod in congressu aduersus Menelaum cesserat, non fuga fuerit, aut timiditas, sed iracundia. Item Nestor ad agamemnonem

Tu porro tuo iam pectore celso Cessisti,

Ciuilius enim arbitror, si quis dicat, ignorasti, quàm si dicat, iniuriam fecisti, & non attendisti, dictu mollius est, quàm turpiter egisti. Rursum ne contendas cum fratre, moderatius sit, quàm si dicas, ne inuideas fratri. Item fuge mulierem te corrumpentem, urbanius, quàm si dicas, desine mulierem corrumpere. Nam hunc desyderat modum admonitio, qua mederi uelis amico. Cæterum in actione negotiorum diuersa ratione utendum est. Quoties enim inciderit, ut amicus alioqui peccaturus sit cohercendus, aut in impetum quempiam animo propensus, qui transuersum rapiat, aut quoties ad res honestas mollem et segnem incitare & inflammare conabimur, ibi conueniet rem ad causas fœdas & indecoras referre. Sicut Vlysses apud Sophoclem Achillem extimulans, non ait illum cœnæ gratia succensere, sed iam inquit Troiæ simulachra aspiciens metuis. Ad hæc cum rursus indignaretur Achilles, seq; abnauigaturum diceret.

Scio quid fugis, non'ne quid audis male,

Sed instat Hector, hinc manere haud expedit.

Ad hunc igitur modum eum qui sit animosus ac fortis, timiditatis opinione territantes, incitant ad honesta, & abducunt à turpibus, sobrium & temperantem, opinione intemperantiæ, liberalem & magnificum, opinione sordium & auaritiæ, moderatiores, ac leniores in his, quibus mederi non possunt molestiæ modum expendentes, ut in admonendo magis amici uicem dolere, quàm reprehendere uideantur. Contra in cohibendis peccatis acriter aduersus amici cupiditates repugnantes, hic implacabiles & assidui. Nam id tempus pertinacem beneuolentiam, & animum uere liberum requirit. At reprehensione factorum uidemus & inimicos inter sese uti. Quemadmodum dixit Diogenes ad salutem opus esse, uel bonis amicis, uel acribus inimicis, propterea quod illi docent, hi redarguunt, Verum præstat, ut amicorum consilijs parens, caueas ne pecces, quàm si ob inimicorum conuitia pœniteat admissi. Quapropter etiam utendum erit arte, in amicis corripiendis, quandoquidem hæc res maximum & efficacissimum est remedium, maximeq; desyderans & oportunitatem et modum. At quoniam sicuti dictum est sæpenumero, curanti molesta est huiusmodi libertas, medicos imitari conueniet. Neq; enim hi cum secant, partem afflictam, in cruciatu molestiaq; destituunt, sed placide rigant ac leniunt, neq; qui admonent ciuiliter amicum, aufugiunt, posteaquam amara mordaciaq; admouerint, sed alijs colloquijs, & comitate uerborum deliniunt, ac molliunt. Quemadmodum & fabri lapidarij, uulnus ac cicatricem, quam ictu celtis inflixerũt

in statuis, rursum poliendo leuigant, ac nitidum reddunt. Cæterum qui reprehensione uulneratus ac pfossus est, deinde ira percitus ac tumens, turbatusq; dimittitur, hunc postea difficile reuoces aut consoleris. Hoc igitur in primis cauendum est iis, qui amicum obiurgant, ne post obiurgationem eum destituant, neue committant, ut ita contristent & irritent familiares, ut ea res finiat consuetudinem ac familiaritatem.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO Patri Domino D. Thomæ Archiepiscopo Eboracensi Erasmus Roterodamus S. D.

Vm hoc literario Xeniolo, Præsul ornatissime, cuperem & meum in te animum testificari, & tuum uicissim ambire fauorem, cuius tanta est apud regiam maiestatem, tum authoritas, tum gratia, ut nullus in uniuersa Britannia, non idẽ & optet & agat, aliquandiu me deterruit magnitudinis tuæ splendor, dum uehementer improbum existimarem, tantulo munusculo, heroa tam incomparabilem sollicitare. At è diuerso multo magis tua inuitauit facilitas, bonitasq́; cogitantem, quàm non sapiãt mores tui fortunam tuam, quanq; sis omnibus iuuandis expositus, haud ignorans diuino consilio tibi contigisse, ut unus omnium plurimum posses, quo unus omnibus quamplurimum prodesses. Est libellus perquam exiguus, sed memineris minutissimus nonnunquam gemmis maximum esse precium. Quin magis ut eum tibi compendio commendem, Plutarchi est, quẽ ita demum intelligam amplitudini tuæ placuisse, si libellum eum, quem regio nomini nuncupaui, te commendante sensero non displicuisse. Atq; id quoq; ita liquebit, si negotij quod agimus euentus, et meis uotis, & uestris pollicitis respondebit. Nullus est, cui plus debere possim, quàm regi regum omnium florentissimo, nullus cui magis debere uelim, quàm Principi Princi

pum omnium optimo, præsertim de nostro ingeniolo tam candide sentienti, tam honorifice loquenti. Equidem plurimum illi iam debeo, quod me toties ornat testimonio uocis suæ. Quis enim non gaudeat tali ore laudari? Plus tamen debiturus sim, si auctis fortunulis nostris, fidem quoq; laudibus, quas mihi tribuit, astruat. Nam nunc quidem multi non credunt, me talem esse, qualem illa prædicat, quod conspiciant hanc fortunam tam magnificis illius præconijs parum respondere. Bene Vale eximium & regiæ, & totius regni decus.

QVO PACTO QVIS EFFICIAT UT EX INIMICIS CAPIAT UTILITATEM PLUTARCHI CHÆRONENSIS ERASMO ROTERODAMO INTERPRETE.

Ideo quidem te Corneli pulcher placidissimam uidelicet gerendæ Reip. rationem instituisse, in qua cum maxime consulas quasi ciuium utilitati, priuatim adeuntibus teipsum comem minimeq; molestum præbeas. Verum quandoquidem ita res habet, ut regionem quidẽ liceat inuenire, quæ ueris, ac noxijs careat beluis, quemadmodum ferunt de Creta, nulla sit autem adhuc reperta Resp. quæ non aluerit intra se inuidiam, æmulationem, contentionem, quibus ex affectibus simultas potissimum nasci consueuit, immo ut nihil aliud sit, ipsæ nos amicitiæ simultatibus inuoluunt, quod quidem cum intelligeret Chilon ille sapiens, quendã dicentem sibi nullum esse inimicum, interrogauit an nullum etiam haberet amicum, uidentur mihi partes uiri ciuilis, et in administranda Repub. uersantis, ut inter alias curas inimicorum etiam habeat rationem, atq; illud animaduertat, haud frustra dictum à Xenophonte, cordati prudentisq; uiri esse, etiam ex inimicis utilitatem capere. Proinde quæ nuper hisce de rebus differenti, mihi ueniebant in mentem, ea collegi, totidemq; uerbis ad te scripta misi, cauens quàm potui maxime, nequid eorum attingerem, quæ prius in ciuilibus præ

ceptis à me conscripta fuerant, quandoquidem & eũ libellum uideo tibi frequenter in manibus esse.
Priscis illis mortalibus satis erat, si non læderentur à diuersi generis animantibus, & hac modo fini cum noxijs bestijs depugnabant. At posteriores ratione deprehensa, qua feris uterentur, non solum ab illis non offenduntur, uerumetiam utilitatem capiunt, dum carnibus illarum aluntur, pilis uestiuntur, fel & lac ad morborum adhibent remedia, deniq; dum se pellibus armant & muniunt, ut periculum iam sit, ne si feræ deficiant homini, ferina iam syluestris & inops eius uita futura sit. Itaq; quoniam cæteris quidem satis est, si nihil accipiant ab inimicis mali, hos uero qui sapiunt Xenophon ait, etiam utilitatem ex aduersarijs capere, non est abroganda fides tanto authori, quin potius uiam, ac rationem oportet inquirere, qua commoditatem hanc consequi possint, quibus absq; simultatibus uiuere non licet. Non potest agricola efficere, ut omnis arbor exuat syluestrem naturam, neq; uenator omnem feram potest cicurem reddere ac mansuetam. Itaq; ratio quæsita est, ut ad alios nihilominus usus, illi quidem arbores infrugiferæ, huic autem immites bestiæ commoditatem afferrent. Aqua marina potui quidem inutilis est & insuauis, uerum alit pisces, commode transmittit, quocunq; uelis proficisci, importandis exportandisq; rebus seruit. At uero satyrus cum primum ignem uidisset, eumq; complecti uellet & osculari, Prometheus, heus inquit nisi caues hirce, profecto dolebit tibi mentum, Vrit enim, siquis attingat, non ualet in istum usum, sed lucem & ca=

lorem ministrat, tum artium omnium instrumentum est, si quis uti nouerit. Videndum est igitur, num & hostis alioqui noxius & inaccessus, alia quacunq; uia contingi possit, ac peculiarem aliquem usum sui praebeat, & commoditatis nonnihil afferre ualeat. Nam complures res sunt inuisae, grauesq; quibus incidunt, ex quibus tamen usus aliquis excerpitur. Vides enim nonnullos morbo corporis ad occasionem otij fuisse usos, item labores casu obiectos multorum ualetudinem exercitatione reddidisse firmiorem. Ad haec fuere nó nulli, quibus exilium et pecuniarum iactura uiaticum extiterit ad studium ac Philosophiam, ueluti Diogeni & Crateti. Nam Zenon ubi nauigium suũ fractum audisset. Bene facit inquit, fortuna, cum ad pallium nos compellis. Quemadmodum enim animantia, quae plurimum stomacho ualent, quaeq; corporibus sunt saluberrimis, etiamsi serpentes ac scorpios edant, concoquunt. Sunt autem, quae saxis etiã ac testis alantur, & has propter spirituum uehementiam, caloremq; in alimentum uertentia, cum graciles isti ac ualetudinarij, panem etiam ac uinum appositum fastidiant. Ita stulti corrumpunt ac perdunt & amicitias. Contra qui sapiunt, etiam simultatibus commode norunt uti. Primum igitur quod est in simultate maxime noxium, id mihi uidetur summam utilitatem allaturum, siquis animum aduerterit. Quid nam istud est inquis? Nempe inimicus semper aduigilans obseruat, quid agas, & ansam captans calumniae, lustrat ac circunspicit undiq; uitam tuam, non tantum, quercus, testas, ac saxa oculorum acie pene-

trans, sicuti narrant de Lynceo, uerumetiam amicum famulum, & quisquis tecum habet consuetudinem, ut quoad potest, deprehendat quid agas, perfodiens ac scrutans tua consilia. Cum interim amici, cunctatione, negligentiaq; nostra, sæpenumero nobis inscijs et ægrotent & moriantur. Inimicorum uero propémodum & somnia curiose obseruamus, Iam uero morbi, æs alienum, dissidia cum uxoribus, citius eos ipsos quorum sunt fugerint, quàm inimicum. Quan quam ante omnia peccatis imminet, hæc in primis uestigat. Nec secus ac uultures ad putrium corporum odorem rapiuntur, synœra sanáq; non sentiunt, ita siquid morbidum est in uita, siquid uitiosum, siquid affectum, id demum excitat ac mouet inimicum, ad hæc assilit, qsquis odit, hæc contrectat uellicatq;. An non est igitur conducabile, ad hoc cogi te, ut per omnia cautim et attente uiuas, et neq; facias quicquã, neq; dicas oscitanter & incircũspecte, sed semp eorum more q suspitione morbi diligenti, exactáq; uitæ moderatione cauent, ne quid offendant ualetudinem, inculpatos usq; mores & irreprehensos conserues. Siquidem eiusmodi cautio, dum & animi cohibet cupiditates, & cogitationem cogit aduocatq;, gignit in nobis studium, ac propositum integre & inculpate uiuendi. Etenim quemadmodum hæ ciuitates, quas finitimus hostis & continens bellũ, sobrietatem uigilantiamq; docuit, & leges obseruant diligentius, & rectius administrant Rempub. ita quos huc inimicitia compellit, ut in uita sobrij sint ac uigilantes, ut uitent socordiam, ut omnia citra neglectum ullius, & comiter

agant, paulatim nec sentientes ducuntur in consuetudinem non peccandi, moresq; componendi, si modo uel paulum adiuuerit ratio. Nam quibus illud, quod est apud Homerum, Gaudeat hinc Priamus simul et Priameia proles, semper in promptu est, eos nimirum auocat, arcet, & abducit ab his, quæ sint inimicis uoluptatem ac risum allatura. Quinetiam Dionysiacos quos uocant artifices, hoc est cantores, uidemus sæpenumero remissos, supinos, minimeq; accurate certantes in theatro, quoties soli canunt. Quod si contentio inciderit ac certamen cum alijs, tum uero non solum ipsi magis intendunt animum, uerumetiã organa sua diligentius apparant, fides deligunt, easq; concinnant ac curatius, explorato sæpius concentu, Ita quisquis intelligit habere se uitæ famæq; æmulum, attentius sibi cauet, facta sua circunspicit, uitam omnem componit. Quandoquidem & hoc habet peculiare malicia, ut in peccando magis reuereatur inimicos, quàm amicos. proinde Nasica cum quidam existimarent res Romanas iam in tuto esse, nimirũ Carthaginensibus extinctis, Græcis in seruitutem subactis, immo nunc inquit summo in periculo sumus, postea quam nulli supersunt, quos uel timeamus, uel reuereamur. Accipe nũc & Diogenis responsum urbanum in primis ac philosophicum. Cuidam interroganti quo pacto posset inimicum ulcisci, si teipsum inquit honestum ac bonum uirum præstiteris. Vulgus hominum, cum bellos ac laudatos inimicorum equos conspexerint, moleste ferunt. Rursus si fundum uiderint excultum, si hortum amœnum ac floridum, ingemiscunt. Quid igitur

futurum putas, si teipsum ostenderis, uirum iustum, cordatum, probum, ac frugi, admirandum in dicendo, in rebus gerendis syncerum & incorruptum, in temperantia uictus sobrium ac moderatum,

Alto fruentem pectoris sulco probi
Consilia de quo germinant pulcherrima?

Qui, uincuntur, ut inquit Pindarus, uinctam habent linguam, ut non audeant hiscere. Verum id non competit simpliciter in quemuis, qui quacunq; ratione uincitur, sed in eos duntaxat, qui se superari conspiciunt ab inimicis, diligentia, probitate, animi magnitudine, humanitate, beneficentia. Hæc linguam detorquent, ut inquit Demosthenes, hæc os obturant et obsepiũt, hæc præfocant guttur, hæc silentium indicunt, hæc faciunt, ut quod ait Pindarus non ausis hiscere.

Proinde tu conare, quandoquidem potes
Vti malis appareas præstantior,

Itaq; si discrutiare cupis inimicum, ne id hac uia facere uelis, ut eum per contumeliam appelles cinædũ, aut intemperantem, aut scurram, aut parcũ, aut sordidũ et ipurum, sed ipse magis da operam ut uir sis, da operam ut sis temperatus & continens, ut uerax, ut humaniter & æque tractes eos qui tecum habent consuetudinem atq; commertium. Quod si contigerit ut ad conuicia quoq; processeris, uideto ut quam lõgissime absis ab his probris, quæ iacis in alterum. Fac descendas in tuum ipsius pectus, lustra tuum ipsius sinum, ac diligenter circunspice, nunqua sint illic cariosa, uitioq; obnoxia, ne forte sit unde tibi maledicus aliqs tacite secũ conuitiũ illud sumptum e Tragœdia possit obijcere.

Medetur

Medetur alijs, ipsus hulceribus scatens.

Verum si te dixerit ineruditum, tu fac in teipso studiú intendas, & acuas industriam, si ignauum, fortitudinem animiq; præsentiam excites, si incontinentem ac libidinosum, uoluptatis studium, ex animo profliga, si quod huius inscio te, uestigium inhæret. Nihil enim turpius conuicio, quod in authorem recidit. Ac ne grauius quidem aut acerbius quicquam. Etenim quemadmodum luminis repercussus, uehementius offendit infirmos oculos, ita magis dolent maledicta, quæ ueritas in ipsos unde profecta sunt retorserit. Siquidem ut Cæcias ad se nubes uocat, teste prouerbio, sic mala uita ad sese atrahit conuicia. Proinde Plato quoties incidisset in eos, qui facerent indecori quippiam, digressus consueuit apud se dicere, Nuncubi ego talis? Cæterum qui in alium maledicta congessit, si continuo suá ipsius uitam comtempletur, & componat, mutans eam in diuersum & corrigens, is uidelicet nonnullam ex maledicendo capiet utilitatem, cum alioqui res inanis & habeatur & sit. Itaq; uulgus ridere solet, si quis ipse caluus aut gibbo deformatus, alijs hæc opprobret uitia. Quin magis in totum ridiculum est, in alterú iacere conuicium, in quem conuicium aliquod uicissim torqueri possit. Sicuti Leo Bizontinus, cum oculorum infirmitatem obiecisset sibi quidam gibbo deformis, humanum inquit opprobrasti uitium, cum ipse Nemesin, hoc est reprehensionem in tergo portes. Quapropter caue cuiquam exprobres adulterium, ipse foediori libidinis generi obnoxius, neque luxum, ipse sordidus.

Cognatus es mariticidæ fœminæ

Ita malediat Alcmæon Adrasto, Quid is igitur? Nẽpe proprium ei non alienum impingens probrum respondet, matrem ipse manibus interemisti tuis. Domitius in Crassum ad hunc iocatus est modum. Non fleuisti, Murena quam in uiuario alueras mortua? At Crassus ita retorsit cõuicium, num tu lachrymas, cum treis extuleris uxores? Qui sit male dicturus, non hunc oportet factum, aut clamosum, aut improbum esse, uerum eum esse conuenit, in quem nullũ conuicium aut crimẽ hæreat. Deus enim nulli magis præcepisse uidetur illud, Nosce teipsum, quàm ei, qui sit alium uituperaturus, ne si dixerint quæ uolunt, audiant quæ non uolunt. Nam fieri solet, ut iuxta Sophoclis dictum.

Vbi uerba temere fuderis, tum quæ uolens
Dixti, uicissim eadem illa nolens audias.

Atq; hoc quidem utilitatis & commodi excerpi potest ex maledicendo inimicis. At non minus utilitatis ex altero proficiscitur, nempe siquis male audiat, & conuicijs afficiatur ab inimicis. Vnde recte dictum est ab Antisthene, ad salutem et incolumitatem tuendam opus esse, aut amicis ingenuis, aut acribus inimicis, propterea quod illi dum admonent peccantes, hi dum maledicunt, reuocant à uitijs. Sed quoniam his sanè temporibus, ad libere loquendum penè uocem amisit amicitia, loquax est autem assentatio, admonitio uero muta superest, ut ab inimicis uerum audiamus. Nam uti Telephus, cum medicum amicum nancisci non posset, uulnus hostili lanceæ submisit, sic ij quibus non adest beneuolus admonitor, male uolentis inimici uer-

ba ferant oportet, quæ mala ipsorum redarguant, castigentq́; . Quo quidem in tempore rem ipsam spectare conueniet, non animum maledicentis. Sicut enim is qui Prometheum Thessalum cogitabat occidere, casu tuber ita percussit ac dissecuit, ut seruaret hominem, ruptoq́; tubere periculo liberaret, ita non raro fit, ut conuicium per simultatem & odium impactum, medeatur animi morbo, uel ignorato, uel neglecto. At uero pleriq; conuicio tacti, non illud considerant, num ipsi obnoxij sint ei probro, quod obijcitur, sed perpendunt potius, an qui maledixit aliud q̃ppiam habeat, quod in illum dici possit. Dumq́; more colluctantium in palæstra probra ceu puluerem non abstergunt à sese, sed seipsos conspergunt & oblinunt, postea congressu facto, uterq; ab altero contaminatur ac denigratur, Quin magis conueniebat, ut cui conuicium dixit inimicus, id à se tollat, quod obiectum est. quàm faceret, si quis maculam uesti inhærentem ostenderet. Iam etiamsi quis obiecerit probrum, à quo sis alienus, tamen inquirendum erit, quibus ex causis maledictum hoc natum sit, deinde cauendum ac metuendũ ne quid imprudentes deliquerimus uel affine, uel simile ei, quod nobis obiectum est. Quemadmodum Lacydes Arguorum rex, ob comam compositiorem, et incessum delicatiorem, uulgo male audiuit ueluti mollis & effœminatus. Idem accidit Pompeio, propterea quod uno digito scalperet caput, cum à molliciæ & lasciuia longissime abesset. Accidit & Crasso, cui sæpius adeundi uirginem quandam uestalem, causa hæc fuit, qđ prædiolum quoddam elegans ab illa mercari

cuperet, atq; hac gratia frequenter cum ea congrediebatur, captans mulierem. Posthumiæ uero risus solutior ac liberior cum uiris confabulatio peperit infamiam, ita ut incestus accusaretur. Quanquam igitur compertum esset illam à crimine abfuisse, tamen summus Pontifex Spurias Minutius dimissam admonuit, ne inuerecundius loqueretur, quàm uiueret. Themistocles autem cum nihil peccasset, Ex Pausania tamen proditionis suspitionem contraxit, quod eo familiarius uteretur, quotidieq́; literas ac nuntios ad illum missitaret. Proinde cum dictum fuerit aliquid in te, quod uerum non sit, non oportebit ob id, quia falsum est contemnere ac negligere, sed expendere tecum, num quid dixeris aut feceris, aut conatus fueris, aut nũquid fuerit in tuis familiaribus, quod illi calumniæ probabilem ministrauerit occasionem, idq́; simul atq; deprehenderis, cauendum erit atq; uitandum. Etenim si difficultates ac molestiæ temere fortuitoq́; incidentes, alios docent, quid expediat, uelut in fabulis Meropa, fortuna sublatis ijs quæ mihi erant charissima, mercede me sapiētem reddidit, quid uetat, quo minus gratuito præceptore utamur inimico, qui nobis prosit, aliquidq́; doceat, quod antea fugiebat, quandoquidem pleraq; magis intelligit inimicus, quàm amicus, propterea quod amor, cæcutiat in re amata, uelut inquit Plato. Porro odio coniuncta est, tum curiositas, tum garrulitas. Cum Hieroni fetor oris ab inimico quodam opprobratus esset, domum reuersus, obiurgauit uxorem. Quid ais inquiens, hoc uitium ne tu quidem mihi indicasti? At illa cum esset pudica & simplex,

putabam inquit omnes uiros ad eundem modum olere, Adeo & quæ sensibus percipiuntur, & quæ corpori insunt, & quæ conspicua sunt omnibus, citius ex inimicis cognoscas, q̃ ex amicis, aut familiaribus. Adde his, quod cum non exigua uirtutis pars sit, linguam habere moderatam, semperq́; rationi morigerã & obedientem, id non contingit nisi multa exercitatione, cura, studioq́; pessimos animi motus edomueris, quod genus est ira. Siquidem ut imprudentibus uox excidat, & Homericum illud,

Fugiens uox oris claustra reliquit

Item illud ab alio quodam dictum, uerba nonnulla ultro euolare, id solet usu uenire potissimum animis inexercitatis, ceu labentibus ac perfluentibus, ob impotentiam iracundiæ, ob mentis intemperantiam, ob securiorem uitæ rationem. Cæterum rem omnium leuissimam uti diuinus inquit Plato, grauissima pœna uindicant, tum dij, tum homines. Contra silentium cum ubiq; innoxium est, nedum adipson, uelut ait Hippocrates, tum uero in conuicijs audiendis constans quiddam, ac Socraticum habere uidetur, uel Herculaneum magis. Siquidem ille quoq;,

Vel minus ac muscas curabat uerba molesta

Sanè cum non alia res neq; grauior neq; pulchrior, quàm si conuiciante inimico quietem agas, ueluti mordacem Lissi scopulum præternauigans, tum latius ea patet exercitatio. Nam si consuescas inimicum conuiciantem ferre tacitus, facillime nimirum ferres & uxoris rixantis iracundiam, & amici clamorem, et fratris amarulẽtiam citra perturbationẽ sustinebis.

Nam patri matriq; etiam pulsandum te feriendumq; præbebis, nihil ira commotus. At Socrates quidē Xantippam uxorem, iracundam ac molestam domi ferebat, ceu facilius cum alijs consuetudinem acturus, si illam perpeti consueuisset. Verum longe præstat, ut inimicorum dictis, conuicijs, & odijs exercitatus consuescas iracundiam premere, nec cum maledictis incesseris excandescere. Ad hunc igitur modum mansuetudinem ac tolerantiam in simultatibus præstare conuenit. Cæterum simplicitas ac magnanimitas benignitasq; magis in amicitijs locum habet. Neq; enim perinde pulchrum est de amico bene mereri, quàm fœdum id non facere, quoties opus est. At humanum habetur ultionem inimici, si quando per occasionem in te inciderit, negligere. Eius uero cui lapsus inimici dolet etiam, qui roganti opitulatur, liberis ac domesticis rebus periclitantibus studium aliquod animiq; propensionem exhibet, quisquis non amplectitur beneuolentiam, quisquis non laudat benignitatem, is nimirum cor habet adamantinum, aut ferro excusum. Cum Cæsar Pompeij statuas deiectas reponi iussisset, tum M. Tullius statuas inquit Pompeij collocasti, tuas constabilisti. Vnde nec maligne laudandus est, nec honore fraudandus inimicus merito laudandus, ac celebris, propterea quod maior laus hinc redit, ad ipsos qui laudant. Ad hæc q promerentem laudat, ei rursum fides habetur uituperanti, ueluti qui non hominem ipsum oderit, sed qui factum illius non probet. Iam uero, quod est omnium, & pulcherrimum & utilissimum, nequaquam inuidebit, uel amicas fe-

licibus, uel familiaribus cum laude quippiam agentibus, quisquis assueuerit & inimicos laudare, & neq; ringi, neq; morderi successibus illorũ. Est ne aliud ullum studium, quod parem utilitatem pariat, aut habitum potiorem gignat in animis nostris, quàm id quod æmulationem et inuidentiam nobis adimit? Nã quemadmodum in Rep. permulta sunt, necessaria quidem illa, sed tamen mala, quæ postea quam in consuetudinem abierunt, iamq; legis uim nacta sunt, tamen haud facile depellãt, quibus ea molesta noxiaq; sunt, sic simultas multa secum inducit uitia nempe liuorem, suspitionem, gaudium ex alienis malis, tenacem iniuriarum memoriam, & horum uestigia relinquit in animo. Præterea quædã, quæ si facias in inimicũ, nec mala uideantur, nec iniqua, ita remanent in nobis, ut abijci difficile possint, quod genus sunt, uersutia, fraus, ĩsidiæ. Deinde fit, ut propter assuetudinem ijsdem utamur in amicos, nisi caucrimus in inimicos uti. Proinde recte præcepit Pythagoras, cum ab aucupio dehortaretur, & empto retium iactu pisces captos iuberet amitti. Cumq; omnium mutum animantium cædem interdiceret, uidelicet, ut in brutis animalibus nos consuefaceret, à crudelitate & rapacitate temperare. Atqui multo pulchrius est, ut dum in simultatibus ac dissidijs aduersus homines et contentionibus, generosum, æquum, ac simplicem inimicum agis, improbos, sordidos, ac fraudulentos affectus castiges premasq;, quo nimirum in commercijs amicorum prorsus conquiescant, & à fallendo temperent. Scaurus cum Domitio simultatem habebat, eumq; fecerat re-

um. Itaq; Domitij seruus quidam, priusquam ageretur causa, Scaurum adijt, significans habere se quippiam arcanum quod illi uellet indicare. At ille non passus est hominem loqui, sed comprehensum ad herum remisit. Catonem cum Murenam insectaretur, & accusationis argumenta colligeret, assectabantur ex more, qui quid fieret, obseruabant. Hi frequēter eum interrogabant, nunquid eo die collecturus esset, aut acturus aliquid quod ad accusationem pertineret. Quod si negasset, credebant, ac discedebant. Atq; id quidem maximū erat argumentum, quàm bene sentirent de Catone. Verum illud & maius est, & longe pulcherrimum quod assuefacti iuste recteq; agere cum inimicis haud unquam iniuste dolóue cum amicis & familiaribus agemus. At quoniam necessum est galeritis omnibus inesse cristam iuxta Simonidem, et omne mortalium ingenium, contentionem, suspitionē, & inuidentiam ex se gignit, inter mente uacuos amicos, ut inquit Pindarus, haud mediocriter profuerit, si quis horum affectuum repurgationem in inimicos effuderit, eamq; ueluti cloacam, quàm longissime à domesticis ac familiaribus auerterit, Id quod intellexisse uidetur Onomademus, uir in Reipub. negotijs tractandis dexter, ac prudens, qui cum orta in Chio seditione in ijs esset partibus, quæ uicerant, admonebat suos, ne cunctos expellerent, qui diuersarum fuissent partium, uerum sinerent superesse nonnullos, ne cum amicis inquit incipiamus dissidere, si prorsus desint inimici. Ad eundem modum si nobis hæc animi uitia consumantur in inimicos, minus erunt mole-

sta amicis. Neque enim oportet figulum inuidere figulo, neq; cantorem cantori, quemadmodum inquit Hesiodus, neque conuenit uicinum æmulari uicino, neq; consobrino, neq; fratri ad diuitias properanti, & felicibus rerum utenti successibus, sed si non est alia uia, qua teipsum ac contentione inuidentia & æmulatione liberum reddas, consuesce secundis inimicorum rebus morderi, in hos iracundiæ mucronem exacue. Nam sicut elegantes agricolæ rosas ac uiolas ita meliores futuras putant, si cæpas et allia serant in proximo, quod quicquid in illis acris ac grauis odoris inest, in hæc repurgetur, sic inimicus in se recipiens, ac deriuans inuidiam, ac morositatem, candidiores nos minus'q; graues reddit amicis, prospera fortuna utentibus. Quapropter cum illis sunt exercenda certamina, de gloria, de imperio, de iustis lucris, non hactenus tantum, ut discruciemur, siquid illi plus habeant nobis, sed ut obseruemus singula, quibus rationibus nos superent, eos'q; diligentia, industra, sobrietate, & cautione præire conemur. Quemadmodum dicere solitus est Themistocles, sibi non licere somnum capere, per Meltiadis in Marathone uictoriam. Etenim qui deijcitur animo, penitus'q; liuore contabescit, propterea qđ se credat ab inimico uici, uel in gerendis magistratibus, uel in agendis causis, uel gratia et authoritate apud amicos, aut optimates ac nō potius conatur aliquid, & æmulatur, hunc otiosa quædā et iners habet inuidia. At quē non excæcat odiū, quo minus iudicet de eo quem odit, sed æquis oculis spectat illius & uitam & mores, dicta simul & fa-

ctu, is nimirum perspiciet ea quibus inuidet, pleraq; è diligentia, prouidentia, recteq; factis, illi contigisse. Deinde ad hæc exercitatione uincendi curam exacu ens & honoris studium, oscitantiam, ac socordiam excutiat. Quod si uidebuntur in aula Principis, aut in Rep. potentiam indignam & inhonestam assecuti, uel assentatione, uel fraudulentia, uel corruptis iudiciis, uel largitionibus, id nobis haudquaquam molestum erit, quin potius uoluptatem afferet, integritatem uitæ nostræ, æquitatem'q; cum illorum illiberalitate conferentibus. Siquidem uniuersum aurum, quod uel super terram est, uel sub terra, non est æquiparabile uirtuti, uelut inquit Plato. Illud etiam Solonis dictum, semper conueniet in promptu habere. At nos inquit uirtutis diuitias non commutabimus, nec acclamationibus epulo conductæ multitudinis, nec honoribus, summo'q; accubitu apud eunuchos, concubinas, ac satraparum uxores. Nihil enim suspiciendum, neq; præclarum, quod ex turpitudine nascitur. Sed amans cæcutit in eo quod amat, auctore Platone. Magis'q; sentimus siquid præter decorum faciant inimici. Non oportet autem, siue quid peccant, inutili affici gaudio, siue quid recte faciunt, otioso dolore tangi. Verum illud in utroq; cogitandum est, ut & illa cauentes meliores illis simus, et hæc imitantes nō simus deteriores.

IN PRINCIPE REQVIRI doctrinam, Plutarchi commentarium, Erasmo Roterodamo interprete.

Plato rogatus à Cyrenensibus, ut sibi leges scriberet, scriptasq; relinqueret, ac Reipub. statum componeret, recusauit, dicens esse perdifficile leges cõdere Cyrenensibus, qui tam essent felices. Nihil enim tam superbum, nihil tam intractabile, ac morosum esse, quàm hominem quem felicitatis opinio corripuerit. Quapropter difficile est, his qui gerunt imperium, de imperio consulere. Reformidant enim rationem, ceu Principem admittere, ne potentiæ bonum, quod habere uidentur, impediat, si id astringat & seruire cogat honesto. Idq; faciunt, quod ignorent sententiam Theopompi Spartanorum ducis, qui cũ primus in Sparta regiæ potestati adiunxisset magistratus Ephoros, deinde uxor dixisset probro illi futurum, si filijs traderet minus imperium, quàm accepisset ipse, immo maius inquit relinquo, nimirum hoc maius quo firmius. Nam cum acerbitatem ac sæuitiam imperij remisisset, unà cum inuidia uitauit et periculum. Quanquam Theopompus ex imperio uelut magno flumine deductis riuis, quantum alijs dedit, tantum sibi detraxit. At ratio, quam affert sapientiæ studium, si Principi assideat ei ceu domesticus custos adiuncta bonæ ualetudinis, sublato eo quod est periculo obnoxium, quod sanum est, relinquit. Sed

plerique reges ac Principes parum cordati, statuarios imperitos imitantur, qui credunt Colossos magnos et amplos uideri, si tibijs uehementer diductis, si late distentos, & hiantes finxerint. Nam hi quoque grauitate uocis, toruitate uultus, ac morũ truculentia, fugáque consuetudinis humanæ, maiestatem & authoritatem imperij sibi uidentur imitari, nihil prorsum à Colossorum signis discrepantes, qui cum foris heroicam ac diuinam quandam speciem præ se ferant, intus pleni sunt terra, lapide, plumbo, nisi quod istud Colossorum pondus rectitudinem illorum stabilem & immotam seruat. At inerudití duces ac Principes, propterea quod intus male librati sint, sæpenumero uacillant, ac subuertuntur. Etenim cum basi non recte positæ sublimem superstruunt potestatem, simul cum ipso pondere nutant, & adruinam inclinantur. Verum quemadmodum oportet, ut ipsa regula primum recta sit, nihil habens obliquum, deinde cætera sibi admota, quatenus sibi congruunt, exæquet, consimili modo Princeps posteaquam imperium in seipso parauerit, ac direxerit, uitamq; suam composuerit, tum debet sibi applicare eos, quibus imperat. Nec enim cadentis est, alium erigere, nec ignorantis, docere, nec incompositi, componere, nec ordinare, inordinati, nec imperare eius, qui non pareat imperio. At qui parum sapiunt, illud præcipuum imperij bonum esse ducunt, quod nullius imperio subiaceant. At Persarũ quidem rex omnes pro seruis habebat, præter uxorem suam, cuius maxime conueniebat esse dominum. Quis igitur imperabit Principi? Nempe lex, omnium

regina & mortalium & immortalium, ut ait Pindarus, non ista quidem lex foris in libris, aut ligneis scripta tabulis, sed uiua illi insita ratio, semper conuiuens, ac familiaris Principi, nec unquam animum suo ductu, suáq; moderatione destituens. Nam Persarum rex unum habebat cubicularium, cui hoc negotij mandatum erat, ut diluculo ingressus illi diceret, Surge rex, atq; ea cura negotia, quæ te curare uoluit Mesoromasdes, At erudito prudentiq; Principi intus in animo adest, qui semper idem dictet ac iubeat. Polemon dicebat amorem esse Deorum obsequium ad prospiciendum adolescentulis. Sed uerius quis dixerit, Principes ministros esse Dei, ad curam ac salutem hominum, uti bona quæ Deus illis largitur, partim distribuant, partim seruent. Vides in sublimi cœlum hoc immensum, quod terram undiq; liquidis ulnis amplectitur. Illud quidem demittit seminum, quibus opus est, principia, terra uero producit. Crescunt autem partim hymbribus, partim uentis, partim stellis, ac luna confouentibus. Porro sol ornat omnia, omnibus uim amoris ex sese admiscens, Sed tot tantisq; muneribus, ac bonis, quæ dij largiuntur, non licet, nec frui, nec uti recte, si desit lex, iustitia & Princeps. Itaq; iustitia quidem legis est finis. Lex autem Principis opus. Princeps uero Dei simulachrum administrantis uniuersa, nihil egens Phidia statuario, neque Polycleto, neque Myrone. Sed ipse seipsum per uirtutem Deo similem reddidit, ac fabricatus est statuam omnium uisu iucundissimam, ac magnificentissimam. Quemadmodum enim Deus in cœlo pulcher

rimum sui ipsius simulachrum constituit, solem ac lunam, talis est in Rep. imago ac lumen Princeps, qui Deum reuerens, iustitiam tuetur, hoc est Dei rationem gestat, nempe intellectum, non sceptrum, aut fulmen, aut tridentem, qua specie seipsos nonnulli fingunt, ac pingunt stultitiam suam, quod uideantur inaccessi, reddentes inuidiosam. Offenditur enim Deus his, qui tonitrua, fulmina, radiorum iaculationes imitantur. Delectatur autem his qui suam æmulantes uirtutem, semet in honesto & humanitate reddunt adsimiles, atq; hos in maius prouehit, impertiens suam æquitatem, iustitiam, ueritatem, ac mansuetudinem. Quibus rebus nihil est diuinius, neq; ignis, neq; lux, neq; solis cursus, nec exortus, aut occasus astrorum, nec ipsa æternitas, aut immortalitas. Non enim felix est Deus uitæ spatio, sed eo quod est Princeps uirtutis. Nam hoc est numen. Porro uirtutis decus est, in quod gerit imperium. Anaxarchus igitur cum Alexandrum de Cliti cæde discruciantem sese consolaretur, dixit ad hunc modum, Cliti iustitiam contigisse, quæ dijs assideat, ut quicquid à rege fieret, phas iusq; uideretur, idq; nec recte, nec utiliter, cum regem errati pœnitentem animare ad similia patranda existimaretur.

Quod si huiusce de rebus similitudines sunt conferendæ, non assidet Ioui iustitia, sed ipse iustitia, phasq; est, lexq; tum antiquissima, tum exactissima. Veteres ita & loquuntur, & scribunt, & docent, absq; iustitia Principatum recte gerere, ne Iouem quidem ipsum posse. Atq; eadem uirgo est iuxta Hesiodum, nimirum incorrupta, pudoris, modestiæ, & utilitatis comes, un-

de ei reuerendos cognominant reges. Conuenit enim ut hi maxime reuereantur, qui minime timent. Caeterum Principem magis oportet timere, nequid mali faciat, quàm nequid patiatur. Nam hoc ex ipso nascitur. Atq; hic est Principis metus, & humanus, nec ingenerosus, ut his quibus imperat, metuat, ne quid se inscio laedantur. Non aliter atq; canes nocturnam, ac laboriosam agentes ouium in septis custodiam, simulatq; trucem, audierint feram, timent non sibi, sed his quae custodiunt. Epaminondas autem, Thebanis in ludos quosdam festos, & compotationes solutis solus adibat arma, moeniaq;, dicens se sobrium esse, ac uigilare, quo liceret alij ebrios esse, ac dormire. Praeterea Cato Uticae, uictore Caesare, reliquos omnes iussit ad mare uocari, eos simulatq; imposuisset, ac prosperam esset nauigationem precatus, ipse reuersus domum, sibi necem sua manu consciuit, docens uidelicet, quibus debeat timere Princeps, & quae debeat contemnere. Contra Clearchus Ponti tyrannus arculae inclusus, serpentis in morem dormire solitus est. Et Aristodemus Argiuus in coenaculo domalium habebat, ostio pensili, cui imposita lectica, dormire consueuit unà cũ amica, Puellae mater scalas detrahebat, easq; rursus apponebat orta luce. Quantopere creditis hunc horruisse theatrum, palatium, curiam, conuiuium, qui è cubiculo sibiipsi carcerem fecerit? Itaq; qui uere sunt reges, timent his, in quos habent imperium, Contra tyranni eosipsos timent, proinde metum augent aucta potentia, propterea quod quo pluribus imperant, hoc plures metuunt. Nec enim consentaneum est, neq;

cuperet, atq; hac gratia frequenter cum ea congrediebatur, captans mulierem. Posthumiæ uero risus solutior ac liberior cum uiris confabulatio peperit infamiam, ita ut incestus accusaretur. Quanquam igitur compertum esset illam à crimine abfuisse, tamen summus Pontifex Spurius Minutius dimissam admonuit, ne inuerecundius loqueretur, quàm uiueret. Themistocles autem cum nihil peccasset, Ex Pausania tamen proditionis suspitionem contraxit, quod eo familiarius uteretur, quotidieq; literas ac nuntios ad illum missitaret. Proinde cum dictum fuerit aliquid in te, quod uerum non sit, non oportebit ob id, quia falsum est contemnere ac negligere, sed expendere tecum, num quid dixeris aut feceris, aut conatus fueris, aut nũquid fuerit in tuis familiaribus, quod illi calumniæ probabilem ministrauerit occasionem, idq; simul atq; deprehenderis, cauendum erit atq; uitandum. Etenim si difficultates ac molestiæ temere fortuitoq; incidentes, alios docent, quid expediat, uelut in fabulis Meropa, fortuna sublatis ijs quæ mihi erant charissima, mercede me sapiẽtem reddidit, quid uetat, quo minus gratuito præceptore utamur inimico, qui nobis prosit, aliquidq; doceat, quod antea fugiebat, quandoquidem pleraq; magis intelligit inimicus, quàm amicus, propterea quod amor, cecutiat in re amata, uelut inquit Plato. Porro odio coniuncta est, tum curiositas, tum garrulitas. Cum Hieroni fetor oris ab inimico quodam opprobratus esset, domum reuersus, obiurgauit uxorem. Quid ais inquiens, hoc uitium ne tu quidem mihi indicasti? At illa cum esset pudica & simplex,

putabam inquit omnes uiros ad eundem modum olere, Adeo & quæ sensibus percipiuntur, & quæ corpori insunt, & quæ conspicua sunt omnibus, citius ex inimicis cognoscas, q̃ ex amicis, aut familiaribus. Adde his, quod cum non exigua uirtutis pars sit, linguam habere moderatam, semperq́; rationi morigerã & obedientem, id non contingit nisi multa exercitatione, cura, studioq́; pessimos animi motus edomueris, quod genus est ira. Siquidem ut imprudentibus uox excidat, & Homericum illud,

Fugiens uox oris claustra reliquit

Item illud ab alio quodam dictum, uerba nonnulla ultro euolare, id solet usu uenire potissimum animus inexercitatis, seu labentibus ac perfluentibus, ob impotentiam iracundiæ, ob mentis intemperantiam, ob securiorem uitæ rationem. Cæterum rem omnium leuissimam uti diuinus inquit Plato, grauissima pœna uindicant, tum dij, tum homines. Contra silentium cum ubiq; innoxium est, nedum adipson, uelut ait Hippocrates, tum uero in conuicijs audiendis constans quiddam, ac Socraticum habere uidetur, uel Herculaneum magis. Siquidem ille quoq;,

Vel minus ac muscas curabat uerba molesta

Sanè cum non alia res neq; grauior neq; pulchrior, quàm si conuiciante inimico quietem agas, ueluti mordacem Lissi scopulum prænauigans, tum latius ea patet exercitatio. Nam si consuescas inimicum conuiciantem ferre tacitus, facillime nimirum ferres & uxoris rixantis iracundiam, & amici clamorem, et fratris amarulẽtiam citra perturbationẽ sustinebis.

Nam patri matriq; etiam pulsandum te feriendumq; præbebis, nihil ira commotus. At Socrates quidē Xantippam uxorem, iracundam ac molestam domi ferebat, ceu facilius cum alijs consuetudinem acturus, si illam perpeti consueuisset. Verum longe præstat, ut inimicorum dictis, conuicijs, & odijs exercitatus consuescas iracundiam premere, nec cum maledictis incesseris excandescere. Ad hunc igitur modum mansuetudinem ac tolerantiam in simultatibus præstare conuenit. Cæterum simplicitas ac magnanimitas benignitasq; magis in amicitijs locum habet. Neq; enim perinde pulchrum est de amico bene mereri, quàm fœdum id non facere, quoties opus est. At humanum habetur ultionem inimici, si quando per occasionem in te inciderit, negligere. Eius uero cui lapsus inimici dolet etiam, qui roganti opitulatur, liberis ac domesticis rebus periclitantibus studium aliquod animiq; propensionem exhibet, quisquis non amplectitur beneuolentiam, quisquis non laudat benignitatem, is nimirum cor habet adamantinum, aut ferro excusum. Cum Cæsar Pompeij statuas deiectas reponi iussisset, tum M. Tullius statuas inquit Pompeij collocasti, tuas constabilisti. Vnde nec maligne laudandus est, nec honore fraudandus inimicus merito laudandus, ac celebris, propterea quod maior laus hinc redit, ad ipsos qui laudant. Ad hæc q̃ promerentem laudat, ei rursum fides habetur uituperanti, ueluti qui non hominem ipsum oderit, sed qui factum illius non probet. Iam uero, quod est omnium, & pulcherrimum & utilissimum, nequaquam inuidebit, uel amicis fe-

licibus, uel familiaribus cum laude quippiam agentibus, quisquis assueuerit & inimicos laudare, & neq; ringi, neq; morderi successibus illorũ. Est ne aliud ullum studium, quod parem utilitatem pariat, aut habitum potiorem gignat in animis nostris, quàm id quod æmulationem et inuidentiam nobis adimit? Nã quemadmodum in Rep. permulta sunt, necessaria quidem illa, sed tamen mala, quæ posteaquam in consuetudinem abierunt, iamq; legis uim nacta sunt, tamen haud facile depellãt, quibus ea molesta noxiaq; sunt, sic simultas multa secum inducit uitia nempe liuorem, suspitionem, gaudium ex alienis malis, tenacem iniuriarum memoriam, & horum uestigia relinquit in animo. Præterea quædã, quæ si facias in inimicũ, nec mala uideantur, nec iniqua, ita remanent in nobis, ut abijci difficile possint, quod genus sunt, uersutia, fraus, ĩsidiæ. Deinde fit, ut propter assuetudinem ijsdem utamur in amicos, nisi cauerimus in inimicos uti. Proinde recte præcepit Pythagoras, cum ab aucupio dehortaretur, & empto retium iactu pisces captos iuberet amitti. Cumq; omnium mutium animantium cædem interdiceret, uidelicet, ut in brutis animalibus nos consuefaceret, à crudelitate & rapacitate temperare. Atqui multo pulchrius est, ut dum in simultatibus ac dissidijs aduersus homines et contentionibus, generosum, æquum, ac simplicem inimicum agis, improbos, sordidos, ac fraudulentos affectus castiges premasq;, quo nimirum in commercijs amicorum prorsus conquiescant, & à fallendo temperent. Scaurus cum Domitio simultatem habebat, eumq; fecerat re-

um. Itaq; Domitij seruus quidam, priusquam agere- tur causa, Saturum adijt, significans habere se quip- piam arcanum quod illi uellet indicare. At ille non passus est hominem loqui, sed comprehensum ad he- rum remisit. Catonem cum Murenam insectaretur, & accusationis argumenta colligeret, assectabantur ex more, qui quid fieret, obseruabant. Hi frequēter eum interrogabant, nunquid eo die collecturus esset, aut acturus aliquid quod ad accusationem pertineret. Quod si negasset, credebant, ac discedebant. Atq; id quidem maximū erat argumentum, quàm bene sen- tirent de Catone. Verum illud & maius est, & lon- ge pulcherrimum quod assuefacti iuste recte'q; agere cum inimicis haud unquam iniuste dolo'ue cum ami cis & familiaribus agemus. At quoniam necessum est galeritis omnibus inesse cristam iuxta Simonidem, et omne mortalium ingenium, contentionem, suspitionē, & inuidentiam ex se gignit, inter mente uacuos ami cos, ut inquit Pindarus, haud mediocriter profuerit, si quis horum affectuum repurgationem in inimicos effuderit, eamq; ueluti cloacam, quàm longissime à domesticis ac familiaribus auerterit, Id quod intelle- xisse uidetur Onomademus, uir in Reipub. negotijs tractandis dexter, ac prudens, qui cum orta in Chio seditione in ijs esset partibus, quæ uicerant, admone- bat suos, ne cunctos expellerent, qui diuersarum fuis sent partium, uerum sinerent superesse nonnullos, ne cum amicis inquit incipiamus dissidere, si prorsus desint inimici. Ad eundem modum si nobis hæc ani- mi uitia consumantur in inimicos, minus erunt mole-

ſta amicis. Neque enim oportet figulum inuidere figu lo, neq; cantorem cantori, quemadmodum inquit Hesiodus, neque conuenit uicinum æmulari uicino, neq; consobrino, neq; fratri ad diuitias properanti, & felicibus rerum utenti ſucceſſibus, ſed ſi non eſt alia uia, qua teipſum ac contentione inuidentia & æmulatione liberum reddas, conſueſce ſecundis inimicorum rebus morderi, in hos iracundiæ mucronem exacue. Nam ſicut elegantes agricolæ roſas ac uiolas ita meliores futuras putant, ſi cæpas et allia ſerant in proximo, quod quicquid in illis acris ac grauis odoris ineſt, in hæc repurgetur, ſic inimicus in ſe recipiens, ac deriuans inuidiam, ac moroſitatem, candidiores nos minusq; graues reddit amicis, proſpera fortuna utentibus. Quapropter cum illis ſunt exercenda certamina, de gloria, de imperio, de iuſtis lucris, non hactenus tantum, ut diſcruciemur, ſiquid illi plus habeant nobis, ſed ut obſeruemus ſingula, quibus rationibus nos ſuperent, eosq; diligentia, induſtra, ſobrietate, & cautione præire conemur. Quemadmodum dicere ſolitus eſt Themiſtocles, ſibi non licere ſomnum capere, per Meltiadis in Marathone uictoriam. Etenim qui deijcitur animo, penitusq; liuore contabeſcit, propterea q̄d ſe credat ab inimico uici, uel in gerendis magiſtratibus, uel in agendis cauſis, uel gratia et authoritate apud amicos, aut optimates ac nō potius conatur aliquid, & æmulatur, hunc otioſa quædā et iners habet inuidia. At quē non excæcat odiū, quo minus iudicet de eo quem odit, ſed æquis oculis ſpectat illius & uitam & mores, dicta ſimul & fa-

cta, is nimirum perspiciet ea quibus inuidet, pleraq; è diligentia, prouidentia, recteq; factis, illi contigisse. Deinde ad hæc exercitatione uincendi curam exacuens & honoris studium, oscitantiam, ac socordiam excutiat. Quod si uidebuntur in aula Principis, aut in Rep. potentiam indignam & inhonestam assecuti, uel assentatione, uel fraudulentia, uel corruptis iudicijs, uel largitionibus, id nobis haudquaquam molestum erit, quin potius uoluptatem afferet, integritatem uitæ nostræ, æquitatemq; cum illorum illiberalitate conferentibus. Siquidem uniuersum aurum, quod uel super terram est, uel sub terra, non est æquiparabile uirtuti, uelut inquit Plato. Illud etiam Solonis dictum, semper conueniet in promptu habere. At nos inquit uirtutis diuitias non commutabimus, nec acclamationibus epulo conductæ multitudinis, nec honoribus, summoq; accubitu apud eunuchos, concubinas, ac satraparum uxores. Nihil enim suspiciendum, neq; præclarum, quod ex turpitudine nascitur. Sed amans cæcutit in eo quod amat, auctore Platone. Magisq; sentimus siquid præter decorum faciant inimici. Non oportet autem, siue quid peccant, inutili affici gaudio, siue quid recte faciunt, otioso dolore tangi. Verum illud in utroq; cogitandum est, ut & illa cauentes meliores illis simus, et hæc imitantes nō simus deteriores.

IN PRINCIPE REQVIRI doctrinam, Plutarchi commentarium, Erasmo Roterodamo interprete.

PLato rogatus à Cyrenensibus, ut sibi leges scriberet, scriptasq; relinqueret, ac Reipub. statum componeret, recusauit, dicens esse perdifficile leges cõdere Cyrenensibus, qui tam essent felices. Nihil enim tam superbum, nihil tam intractabile, ac morosum esse, quàm hominem quem felicitatis opinio corripuerit. Quapropter difficile est, his qui gerunt imperium, de imperio consulere. Reformidant enim rationem, ceu Principem admittere, ne potentiæ bonum, quod habere uidentur, impediat, si id astringat & seruire cogat honesto. Idq; faciunt, quod ignorent sententiam Theopompi Spartanorum ducis, qui cũ primus in Sparta regiæ potestati adiunxisset magistratus Ephoros, deinde uxor dixisset probro illi futurum, si filijs traderet minus imperium, quàm accepisset ipse, immo maius inquit relinquo, nimirum hoc maius quo firmius. Nam cum acerbitatem ac seuitiam imperij remisisset, unà cum inuidia uitauit et periculum. Quanquam Theopompus ex imperio uelut magno flumine deductis riuis, quantum alijs dedit, tantum sibi detraxit. At ratio, quam affert sapientiæ studium, si Principi assideat ei ceu domesticus custos adiuncta bonæ ualetudinis, sublato eo quod est periculo obnoxium, quod sanum est, relinquit. Sed

pleriq; reges ac Principes parum cordati, statuarios imperitos imitantur, qui credunt Colossos magnos et amplos uideri, si tibijs uehementer diductis, si late distentos, & hiantes finxerint. Nam hi quoq; grauitate uocis, toruitate uultus, ac moru truculentia, fugáq; consuetudinis humanæ, maiestatem & authoritatem imperij sibi uidentur imitari, nihil prorsum à Colossorum signis discrepantes, qui cum foris heroicam ac diuinam quandam speciem præ se ferant, intus pleni sunt terra, lapide, plumbo, nisi quod istud Colossorum pondus rectitudinem illorum stabilem & immotam seruat. At ineruditi duces ac Principes, propterea quod intus male librati sint, sæpenumero uacillant, ac subuertuntur. Etenim cum basi non recte positæ sublimem superstruunt potestatem, simul cum ipso pondere nutant, & adruinam inclinantur. Verum quemadmodum oportet, ut ipsa regula primum recta sit, nihil habens obliquum, deinde cætera sibi admota, quatenus sibi congruunt, exæquet, consimili modo Princeps posteaquam imperium in seipso parauerit, ac direxerit, uitamq; suam composuerit, tum debet sibi applicare eos, quibus imperat. Nec enim cadentis est, alium erigere, nec ignorantis, docere, nec incompositi, componere, nec ordinare, inordinati, nec imperare eius, qui non pareat imperio. At qui parum sapiunt, illud præcipuum imperij bonum esse ducunt, quod nullius imperio subiaceant. At Persarũ quidem rex omnes pro seruis habebat, præter uxorem suam, cuius maxime conueniebat esse dominum. Quis igitur imperabit Principi? Nempe lex, omnium

regina & mortalium & immortalium, ut ait Pindarus, non ista quidem lex foris in libris, aut ligneis scripta tabulis, sed uiua illi insita ratio, semper conuiuens, ac familiaris Principi, nec unquam animum suo ductu, suáq; moderatione destituens. Nam Persarum rex unum habebat cubicularium, cui hoc negotij mandatum erat, ut diluculo ingressus illi diceret, Surge rex, atq; ea cura negotia, quæ te curare uoluit Mesoromasdes, At erudito prudentiq; Principi intus in animo adest, qui semper idem dictet ac iubeat. Polemon dicebat amorem esse Deorum obsequium ad prospiciendum adolescentulis. Sed uerius quis dixerit, Principes ministros esse Dei, ad curam ac salutem hominum, uti bona quæ Deus illis largitur, partim distribuant, partim seruent. Vides in sublimi cœlum hoc immensum, quod terram undiq; liquidis ulnis amplectitur. Illud quidem demittit seminum, quibus opus est, principia, terra uero producit. Crescunt autem partim hymbribus, partim uentis, partim stellis, ac luna confouentibus. Porro sol ornat omnia, omnibus uim amoris ex sese admiscens, Sed tot tantisq; muneribus, ac bonis, quæ dij largiuntur, non licet, nec frui, nec uti recte, si desit lex, iustitia & Princeps. Itaq; iustitia quidem legis est finis. Lex autem Principis opus. Princeps uero Dei simulachrum administrantis uniuersa, nihil egens Phidia statuario, neque Polycleto, neque Myrone. Sed ipse seipsum per uirtutem Deo similem reddidit, ac fabricatus est statuam omnium uisu iucundissimam, ac magnificentissimam. Quemadmodum enim Deus in cœlo pulcher

rimum suipsius simulachrum constituit, solem ac lunam, talis est in Rep. imago ac lumen Princeps, qui Dei reuerens, iustitiam tuetur, hoc est Dei rationem gestat, nempe intellectum, non sceptrum, aut fulmen, aut tridentem, qua specie seipsos nonnulli fingunt, ac pingunt stultitiam suam, quod uideantur inaccessi, reddentes inuidiosam. Offenditur enim Deus his, qui tonitrua, fulmina, radiorum iaculationes imitantur. Delectatur autem his qui suam æmulantes uirtutem, semet in honestate & humanitate reddunt adsimiles, atq; hos in maius prouehit, impertiens suam æquitatem, iustitiam, ueritatem, ac mansuetudinem. Quibus rebus nihil est diuinius, neq; ignis, neq; lux, neq; solis cursus, nec exortus, aut occasus astrorum, nec ipsa æternitas, aut immortalitas. Non enim felix est Deus uitæ spatio, sed eo quod est Princeps uirtutis. Nam hoc est numen. Porro uirtutis decus est, in quod gerit imperium. Anaxarchus igitur cum Alexandrum de Cliti cæde discrutiantem sese consolaretur, dixit ad hunc modum, Clito iustitiam contigisse, quæ dijs assideat, ut quicquid à rege fieret, phas iusq; uideretur, idq; nec recte, nec utiliter, cum regem errati pœnitentem animare ad similia patranda existimaretur. Quod si hisce de rebus similitudines sunt conferēdæ, non assidet Ioui iustitia, sed ipse iustitia, phasq; est, lexq; tum antiquissima, tum exactissima. Veteres ita & loquuntur, & scribunt, & docent, absq; iustitia Principatum recte gerere, ne Iouem quidem ipsum posse. Atq; eadem uirgo est iuxta Hesiodum, nimirum icorrupta, pudoris, modestiæ, & utilitatis amica, un-

de ei reuerendos cognominant reges. Conuenit enim ut hi maxime reuereantur, qui minime timent. Caeterum Principem magis oportet timere, nequid mali faciat, quàm nequid patiatur. Nam hoc ex ipso nascitur. Atq; hic est Principis metus, & humanus, nec ingenerosus, ut his quibus imperat, metuat, ne quid se inscio laedantur. Non aliter atq; canes nocturnam, ac laboriosam agentes ouium in septis custodiam, simulatq; trucem, audierint feram, timent non sibi, sed his quae custodiunt. Epaminondas autem, Thebanis in ludos quosdam festos, & compotationes solutis solus adibat arma, moeniáq;, dicens se sobrium esse, ac uigilare, quo liceret alij ebrios esse, ac dormire. Praeterea Cato Vticae, uictore Caesare, reliquos omnes iussit ad mare uocari, eos simulatq; imposuisset, ac prosperam esset nauigationem precatus, ipse reuersus domum, sibi necem sua manu consciuit, docens uidelicet, quibus debeat timere Princeps, & quae debeat contemnere. Contra Clearchus Ponti tyrannus arculae inclusus, serpentis in morem dormire solitus est. Et Aristodemus Argiuus in coenaculo domicalium habebat, ostio pensili, cui imposita lectica, dormire consueuit unà cū amica, Puellae mater scalas detrahebat, easq; rursus apponebat orta luce. Quantopere creditis hunc horruisse theatrum, palatium, curiam, conuiuium, qui è cubiculo sibiipsi carcerem fecerit? Itaq; qui uere sunt reges, timent his, in quos habent imperium, Contra tyranni eos ipsos timent, proinde metum augent aucta potentia, propterea quod quo pluribus imperant, hoc plures metuunt. Nec enim consentaneum est, neq;

decens, id q̃d à nonnullis Philosophis dictum est, in hyle, id est materia, quæ cuncta patiatur, quæq; innumeris negotijs recipiat necessitates casus commutationes, latere Deum admistum, sed supra nos in sublimi, iuxta naturam quæ his in rebus semper hoc modo se habet, in sanctis (ut inquit Plato) fundamentis fixus sedens, recta perficit iuxta naturam obambulans. Quemadmodum in cœlo solem pulcherrimum sui simulacrhum, quod se ceu speculo representet, ostendit his, qui illum per se possunt intueri, ita in ciuitatibus iustitiæ lucem, huiusq; rationem uelut imaginem constituit, quam felices ac prudentes effingunt è Philosophia, ad summam rerũ pulchritudinem accommodantes sese. Hunc autem animi habitum, nihil est quod gignat in nobis, nisi ratio è Philosophia proficiscens, ut idem nobis accidat, quod Alexandro, qui cum Corinthi uidisset Diogenem, eiusq; probasset ingenium, ac uiri prudentiam, ac magnitudinem esset admiratus, Ni Alexander essem, inquit, Diogenes essem, aliquantulum, ut ita dicam, onustus sua felicitate ac splendore, potentiaq;, uelut impedimentis et otium negantibus ad capessendam uirtutem, inuidens tamen interim Diogeni pallium ac peram, quibus ille inuictus erat & insuperabilis, non quemadmodum ipse, armis, equis, & sarissis. Licebat igitur philosophantem simul & affectu fieri Diogenem, & fortuna manere Alexandrum. Et ob hoc magis etiam Diogenem fieri conueniebat, quod Alexander esset, ut qui aduersus magnam fortunam, turbulentam, ac procellosam, multis opus haberet fulturis, magnoq; gubernatore.

Nam

Nam in imbecillibus, humilibus ac priuatis, eo quod ut sunt stulti, ita parũ possunt offendere, molestia quædam ueluti malis somnijs perturbat animum, qui nequeat à cupiditatibus expgisci. At potestas coniuncta cũ malis moribus, molestiá adiũgit cupiditatibus. Verum est illud Dionysij, qui dicebat se tum maxime capere fructum ex imperio, cum quæ uellet celeriter efficeret. Itaq; uehementer est periculosum, uelle quæ non decet, eum qui quæ uelit, facere possit.

At simul ac dictum est uerbum, res ipsa peracta est. Malicia celerem nacta cursum ex potestate, quemuis incitat affectum, parat iram, inuidiam, amorem, adulterium, auaritiam, proscriptionem. Ac simul ut uerbum dictum est, actum est deo eo qui suspitione offendit, perijtq; delatus. Et quemadmodum docent Physici, fulgur posterius erũpere quàm tonitru, prius tamẽ apparere, sicuti sanguis prius apparet quàm uulnus, propterea quod sonitum quidem excipiant aures, lumini uero uisus occurrat, sic in imperijs supplicia præuertunt accusationes, & prius emicant comdemnationes, quàm probationes.

Illic enim ira, iam nequit resistere,
Hamata sicut ancora æquori fero,

Nisi rationis pondus frangat ac premat potentiam, uti Princeps solem imitetur, qui cum altissimus est, ad polum septentrionalẽ euectus, tum minimum mouetur, cursum tutum reddens tarditate. Neq; enim fieri potest, ut malicia lateat in potestate. Verum eos quidem qui morbo comitiali sint obnoxij, si in frigus aliquod incidant, eoq; corripiantur, cõtinuo capitis occupat uertigo,

ac uacillatio morbum arguens. At indoctos & ineru ditos simulatq; fortuna paulum extulerit, opibus, ac gloria, aut potentia subuectos in altum, protinus osten dit caducos. Immo potius quemadmodum in uasis ina nibus non queas dignoscere, integra sint, an uitiosa, uerum ubi infuderis aliquid, tum apparet qua per= stillent. Sic animi putres non ferentes potentiam efflu= unt cupiditatibus, nempe iracundia, fastu, insolentia. Sed quid attinet de hic dicere, cum minima etiam no bilium & illustrium uirorum delicta calumnientur homines? Cimoni uinũ obijciebatur, Scipioni somnus, Lucullus ob cœnas sumptuosiores male audijt.

CVM PRINCIPIBVS MAxime Philosophum debere disputare, Plutarchi, Erasmo Roterodamo interprete.

IN amorem insinuare sese, & in aliorum amicitiam inseri, & alios in amicitiam recipere, eamq; colere, quae multis sit tum publicae, tum priuatim utilitatem ac fructum allatura, id hominum est ciuilium honestate & humanitate praeditorum, non gloriae cupidorum, quemadmodũ nonnulli dictitant. Quin contra potius is & gloriae sitiens, & probri metuens uidetur, qui reformidat ac ueretur, ne dicatur studiosus & obseruans eorum, qui potestate praecellunt. Alioqui quid dicat is, qui sanabilis est, & philosophiam desyderat? Vti nam sim Simon ille Coriarius, aut grammatista Dionysius, è Periclis aut Catonis familia, uti mecum confabuletur, mihiq; assideat, quemadmodum Socrates illis. Et Ariston Chius cum male audiret à sophistis, quod cum omnibus quicunq; uellent, disputaret, dicere debuit, Immo ferae quoq; intelligunt sermones qui prouocent ad uirtutem, & nos refugiemus habere consuetudinem cum uiris potentibus & optimatibus, perinde quasi immites sint ac feri? Philosophiae doctrina nõ est huiusmodi statuarum artifex, ut signa fingat, quae in basi muta stent, & sensus expertia. Sed agilia studet facere quaecunq; aggreditur, negotiosa, uiuaq;.

Addit impetus, quibus excitentur, addit iudicium quod inuitet ad utilia, addit delectum, quo sequamur potiora, addit prudentiam, animiq; magnitudinem, cum mansuetudine cautelaq; coniunctam, per quas res uiri ciuiles libentius habent familiaritatem & consuetudinem cum præcellentibus dignitate uiris ac præpotentibus. Etenim siquis medicus sit egregius, libentius illi medebitur oculo, qui pro multis circunspiciat, multosq; custodiat, Ita philosophus eius animi curam libentius aget, quem uidet pro multis sollicitum, quenq; oporteat multis sapere, multis esse philosophum, multis exhibere iustitiam. Etenim si peritus artifex fuisset in exquirendis & contrahendis aquis, cuiusmodi narrant Herculem ac ueterum complures, non grauisus esset fodere in extremis oris iuxta corui rupem subulcicam illam Arethusam, Sed amnis alicuius perennis fontes aperuisset ciuitati & exercitui, regum arbustis ac saltibus. Audiuimus sane Homerum Minoa dei oaristen appellantem, hoc est, interprete Platone, familiarem ac discipulum. Neq; enim censebat priuatos homines, aut ædium custodes, aut otiosos esse deorum discipulos, sed reges. Quibus si contigerit rectum consilium, iustitia, probitas, fortitudo, continuo futurum est ut omnes adiuuentur, fructumq; capiant, qui cum eis habent commercium. Ferunt si erungium herbam una quæuis capra sumpserit in os, primum ipsam sisti, deinde reliquum omnem gregem cum illa consistere, donec accedens caprarius herbam eximat. Eius modi quædam uis et acrimonia fluit a potestate, quæ ignis in morem depascatur, ac dissipet quæcunq; pro

pius admota fuerint. Atqui philosophiæ ratio, si in hominem priuatum inciderit, gaudentem otio, se séq; ueluti centro ac spatio geometrico, corporis necessitatibus circunscribentem, nihil transfundit in alios, sed parta in uno illo tranquillitate & otio, marcessit, simulq́; cum eo deficit. Verũ si Principem, aut magistratum, et in negotijs uersantem attigerit, atq; hunc expleuerit honestate, per unum prodest compluribus, quemadmodum fecit Anaxagoras Pericli familiaris. Diogeni Plato, Pythagoras Italiæ primatibus. Ac Cato ipse relicto exercitu nauigauit ad Athenodorum, Scipio Panætium accersiuit, cum à senatu legatus esset, uirum qui æqui atq; iniqui rationem haberet, uelut inquit Possidonius. Quid igitur oportuit dicere Panætium? Siquidem esses Cato, aut Pollux, aut alius quispiam priuatus, cupiens mediam urbis lucem effugere, per otium in angulo quopiam philosophorum syllogismos resoluens ac nectens, lubens te docendum suscepissem tuáq; uterer consuetudine. Sed posteaquam es Pauli Aemilij bis consulis filius, nepos autem Scipionis Aphricani, eius qui Annibalem Carthaginensem deuicit, haud differam tecum. Cæterum quod dicunt nonnulli duplicem esse philosophiæ rationem, alteram ipso in animo sitam, Hegemonis, idest ducis Mercurij munus, alteram in efferendo & enuntiando positam, atque organicam, id friuolum est, coniungendumq́; cum illo, quod dici solet. Hoc noueram antequam Theognis natus est. Quanquam ea distinctio nihil obstiterit, propterea q̃d tum eius rationis quæ sita est in animo, tum eius quæ posita est

in enuntiando finis est amicitia. Huius quidem erga alterum, illius uero erga seipsum. Ergo qui per philosophiam omnia refert ad uirtutem, ipsum secum concordem, sibiq; consentientem, ac talem ut ipse de se nihil queratur, pacis & gaudij plenum, semper sibiipsi amicum & ac bene uolentem reddit hominem. Non hic seditio, non impium bellum in membris, non affectus parum dicto audiens rationi, non cupiditas cum cupiditate pugnans, non concursus cogitationis cum cogitatione, non uelut in confinio cupientis ac pœnitentis asperitas, ac turbulentia cum delectatione coniuncta, sed amica pacataq; omnia, per quæ fit, ut unusquisq; pluribus fruatur bonis, ac seipso gaudeat. At enuntiatiuæ rationis musam Pindarus negat olim quæstus auidam & operariam fuisse. Ego ne nunc quidem esse puto. Sed inscitia & honesti neglectu, communem illum Mercurium, negotiatorem ac mercēnarium esse redditum. neque enim consentaneum est Venerem sacrifici sui filiabus indignatam fuisse, qđ primæ tentarint odia serere in adolescentulos, Calliopen autem & Clio gaudere his, qui sermonem ac doctrinam pecuniæ gratiam tradant. At mihi sanè sic uidetur, musarum effecta muneráq; magis quàm Veneris esse cum amicitia beneuolentiáq; coniuncta, magisq; ad hæc paranda conducere. Nam gloria famaq;, quam nonnulli doctrinæ finem faciunt, uelut initium ac seminarium amicitiæ diligebatur. Quin potius hominum uulgus, in totum, gloriam beneuolentia metiuntur, arbitrantes nos eos duntaxat laudare quos amamus. Verum sicut Ixion Iunonem

insequens, in nubem incidit, sic isti pro amicitia, falsum amicitiae simulachrum, populare, uagumq́; amplectuntur. At is qui sapit, si in administranda Respub. uersetur ac negotijs, is tantum gloriae desyderabit, quantum satis est ad conciliandum illi in rebus gerendis authoritatem, ex eo quod illi creditur. Neque enim iucundum est, neq; facile prodesse ijs qui nolint alium sibi prodesse. Vt autem uelint, facit opinio fidesq́; tibi habita. Sicuti lumen bonum est, non tam his qui uidentur, quàm his qui uident, itidem fama his qui sentiunt potius quàm his qui non negliguntur. At is qui semotus à publicis negotijs secum ipse uiuit, quiq; finem boni collocat in otio & quiete, ut gloriam in turbis hominum in theatris per omnem populum circumuolantem, non aliter quàm Venerem Hippolitus, quod castus esset procul salutat, ita eam quae à probis cordatisq́; uiris proficiscitur, idem haud aspernatur. Opes, famam, ac potentiam regiam, nec oportet requirere in amicitijs, neq; fugere tamen, si cum modestis moribus haec fuerint coniuncta. Neq; enim philosophus adolescentes requirit formosos & uenustos, sed tractabiles, compositos & discendi cupidos. Neq; rursum si quibus adest decor & forma, flosq́; aeui, id deterret philosophum, neq; pulchritudo alienat, aut abigit à curandis his, qui digni sunt. Itaq; si Principis dignitas ac potentia simul contigerit homini modesto & humano, non abstinebit ab huius amore, beneuolentiaq́; philosophus, neq; metuet hominum rumores, ne dicatur aulicus & Principum cultor,

Quicunq; Venerem fugit, insanit nimis,

Non aliter atq; hi qui student bona tollere. Similiter & isti qui ergo tam splendidam amicitiam optimatum eodem modo sunt affecti. Ergo philosophus à negotijs alienus non refugiet, nec abhorrebit ab huiusmodi. At auilis eos etiam audire cupiet, non obstrepens ac molestus, nec aures insarciens importunis ac sophisticas disputationibus. Verum cum his qui cupiunt, gaudebit & disputare, & otiari, & libenter habere familiaritatem.

Bis sex dierum iter sero arua, fertilem
Berecynthium agrum.

Hic si non solum agricolationis studiosus fuisset, uerumetiam hominum, num libentius sereret agrum, qui tantam hominum multitudinem alere posset, quàm illum Antisthenis agellum, quem aiebat sibi uix sufficere? Respondens te malle. At si te rogem, num uniuersum orbem curandum suscipere uelis, Recuso inquis. Sanè Epicurus summum bonum in otio altissimo constituens, uelut in portu tranquillo, qui nullis agitetur undis, nullo strepat fragore, dicit non modo pulchrius esse beneficio afficere, quàm affici, uerumetiam iucundius. Nam nulla res perinde parit gaudium, ut beneficentia. Sapiebat autem qui gratijs indidit nomina, Aglaiæ, Euphrosinæ, ac Thaliæ. Siquidem hilarem esse & gaudere in conferendo beneficium id & maius est, & purius. Quapropter multi sæpe pudore suffunduntur, cum beneficium accipiunt, semper autem gaudent, cum beneficium præstant, Porro de multis benemerentur, qui eos reddunt bonos quorum opera plures indigent. Ac rursum qui semper corrumpunt

Principes, reges, ac tyrannos, nempe delatores, ab omnibus exiguntur, puniunturq́; ut qui non in unum calicem lœtale uenenum mittant, sed in fontem publicitus scatentem, & quo uident omnes uti. Quemadmodum igitur narrant Calliæ adulatores in Comœdijs taxatos fuisse, quod eos nec ignis, nec ferrum, nec æs arcere potuerit, quo minus ad cœnam uentitarent, teste Eupolide, porro Phalaridis ac Dionysij familiares & amicos magno tumultu expulerunt. torserunt, iusserunt, & execrabiles ac deuotos reddiderũt, quod illi unum modo læderent, hi multos per unum imperium gerentem, sic hi qui cum priuatis hominibus habent consuetudinem efficiunt, ut ipsi sibi molestia uacent, sintq́; innocui & placidi. Sed qui Principis malos mores, aut sententiam mutat, ubi res postulat eum emendans, is quodammodo publicitus philosophatur, ac Rép. corrigit, ut uniuersi gubernentur Sacerdotibus reuerentiam & honorem impendunt, quod à dijs postulent bona non solum sibi ipsis. amicis, ac familiaribus, uerumetiam in commune omnibus ciuibus, cum tamen sacerdotes non id efficiant, ut dij sint bonorũ datores, sed tales cum sint, inuocant. At philosophi qui cũ Principibus uiuunt, eos reddunt meliores, ac moderatiores, et ab benefaciendũ propensiores. Vnde par est, eos etiam magis gaudere. At ego quidem sic existimo eum qui lyræ fabricandæ sit artifex, libentius facturũ lyram ac promptius, simul atq; cognouerit futurũ, ut eius lyræ possessor Thebanorũ urbem mœnibus cingat (quemadmodum fecit Amphion) quàm cuius possessor sit Lacedæmoniorum

seditionem compositurus, incanens ac deliniens eos, ita ut fecit Thales. Itidem faber libentius faciet clauum, si percunctatus intellexerit futurum, ut is Themistoclis imperatoriam nauem gubernet pro Græcia propugnantem, quàm si Pompei nauem esset gubernaturus cum Piratis, nauali bello pugnantis. Quid igitur putas de doctrina cogitare philosophum? Nempe illud. Quisquis hunc instituendum acceperit uir ciuilis, & aptus Principibus, is toti Reipub. profuerit, exhibens iustitiam, condens leges, puniens nocentes, euehens moderatos ac bonos. Mihi uero uidetur, & nauium opifex elegans libentius clauum fabricaturus fuisse, qui audisset futurum, ut is Argo gubernaret, pro qua omnes essent solliciti, & faber lignarius non tam libenter compositurus aratrum, aut plaustrum, quàm tabulas illas, in quibus Solon leges scripturus esset. Et sane philosophorum rationes, si Principum & Rempub. administrantium animis inscribantur, infiganturq; sic, ut inhærescant, legum uim nanciscuntur. Siquidem & Plato nauigauit in Siciliam, futurum sperans ut Philosophiæ decreta, & leges & facta gignerent in Dionysij negotijs. Verum reperit Dionysium ceu librum lituris egentem, ac maculis mendisq; plenum nec remittentem tyrannidis tincturam, qua longo iam tempore fuerat imbutus, ut non facile posset elui. Faciles autem adhuc & mutabiles sint, oportet, qui honestas accipiant rationes.

DES. ERASMI ROTERODAMI IN GENERE CONSOLATORIO DE MORTE DECLAMATIO.

DE MORTE DECLAMATIO.

Q Vàm acerbum uulnus ex optimi pueri decessu pater acceperis, equidem ex meo ipsius dolore facile coniecturã facio. Quare uehementer sim inhumanus, si parentem in tam tristi casu lugere uetem, cum alienus ipse non queam non lugere. Impudens autem merito uidear, si tuo dolore parem mederi, cum mihi ipsi medico sit opus, siq; patri coner lachrymas abstergere, cum ipse lachrymarum nullum adhuc modum facere possim. Quanquam enim hoc fortunæ telum paternum pectus altius ferire debuit, tamen illud tibi præstare solet singularis quædam sapientia, ut omnes casus humanos non solum forti & infracto, uerumetiam alacri perferas animo. Proinde tibi constes oportet, ut animi dolorem omnino iustissimum (quis enim neget?) si nondum potes abijcere, certe premas, ac modereris. Cur autem nõ etiam abijcias? uidelicet ut quod ab idiotis impetrat paucorum dierum spacium, id à sapientissimo uiro impetret ratio. Nam quæ matercula tam impotenter filij mortem luget, cui dies non ægritudinem leniat primum, deinde penitus etiam adimat? Nusquam animo deijci, sapientis est. at in his casibus, quibus omnes ex equo, maximi pariter, ac minimi sumus obnoxij, dolere immoderatius extremæ uecordiæ mihi uidetur esse. Quis enim ignorat, nisi prorsus incogitans, hac se lege natum esse, ut quandocunq; uocarit Deus,

ſit protinus hinc emigrandum? Itaq; qui mortem hominus deplorat, quæſo, quid aliud, quàm ſe mortalem eſſe deflet? Aut cur potius mortem deplores, quàm natiuitatem, cum utraq; iuxta ſecundum naturam ſit? Perinde ac ſiquis gratias agat quod ad conuiuium ſit admiſſus, queratur autem ſeſe dimitti. Quod ſiquis uelut è ſublimi ſpecula uniuerſi mortalium generis conditionem, uitam'q; contempletur, nõ merito deliciatus ſibi uideatur, ſi inter tot orbitatis exempla, inter tam denſa ſenum, ac iuuenum funera, grauius diſcrutietur animo, perinde quaſi ſoli nouum aliquod, ac magnum malum acciderit, quaſiq; unus tanquam albæ (quod aiunt) gallinæ filius extra publicam aleam ſtatui poſtulet. Quas ob res ſapientiſſimi legum conditores uti luctum aliquem parentum affectibus indulgent, ne uidelicet à quibuslibet ἀπάθειαν illam exigere uideantur, à nonnullis ẽt Stoicis damnatam, ita eum modicis ſanè finibus arcũ ſcripſerunt. Siue quod intelligerent in id genus caſibus, qui cum omnium ſunt communes, tum uero non fortunæ iniuria, ſed ipſo naturæ curſu, atq; ordine inducuntur, breuem mœrorem ſufficere uel infirmioribus, utpote natura uulnus, quod inflixit, leniente, ſenſim'q; cicatricem obducente. Siue quia perpenderint dolorem non ſolum inutilem eſſe ijs, quibus impenditur, uerumetiam pernitioſum ijs, à quibus ſumitur, grauem ac moleſtum amicis ac familiaribus, uitæ'q; ſocijs. Iam uero ſiquis rem recta reputet uia, an non dementiæ ſpecies eſſe uidetur ultro malum malo addere? & cum fati iacturam nulla ratione ſar=

cire possis, tamen ultro tibi perniciem accersere? Perinde ut siquis ab hoste nonnulla facultatum parte spoliatus, quicquid reliquum est, id omne iratus in mare deijciat, ad'q; eum modum fortunam suam deplorare sese prædicet. Quod si nos parum mouet Mimus ille nobilis, & quouis etiã philosopho dignus, Feras, non culpes, quod mutari non potest, certe Dauidis sapientissimi Regis exemplum pulcherrimum in mentem ueniat. Cui simulatq; pueri, quem tenerrime diligebat, mors est nuntiata, confestim solo erexit sese, puluerem abstersit, cilicium abiecit, deinde lotus & unctus, uultu mutato, alacris ad epulas accessit. Id factum admirantibus amicis, Quid est? inquit, cur me iam conficiam dolore? Nam antehac utcunque spes erat fieri posse, ut meo luctu flexus Deus infantem seruaret, nunc nullis ille lachrymis ad nos reuocari potest, nos ad illum breui properabimus. Quis tam demens, ut cuiquam supplex esse uelit, quem certò sciat precibus non commoueri? At morte nihil inexorabilius, nihil surdius, nihil rigidius. Arte mansuescunt feræ, uel immanissimæ. Est, quo frangatur marmor, est, quo mollescat adamas, nihil est, quo mortem delinias. Ea nec formæ parcit, nec opibus, nec ætati, nec imperijs. Atq; ob idipsum æquiore ferenda animo, uel quod ineuitabilis, uel quod tam ex æquo communis omnibus. Iam uero quid ego tibi recensere pergam tot Ethnicorum exempla, qui suorum interitum excelso, infractoq; tulerint animo? A quibus animi fortitudine superari Christianos, non'ne turpissimum uideatur? Nunc tibi susurrat nobilis illa, meritoq; literis

omnium celebrata Telamonis, & Anaxagoræ uox. Sciebā me genuisse mortalē. Susurrat Pericles Atheniensium dux, non tam eloquentia, quàm animi fortitudine celebris. qui cum intra quatriduum duobus mirificis adolescentulis orbatus esset, solito uultu, atque adeo coronatus etiam in concione disseruit. Susurrat Xenophon ille Socrate præceptore dignus. Cui cum inter sacrificandum mors filij esset nuntiata, coronam modo deposuit, atq; eandem mox reposuit, simulatq; fortiter in acie cecidisse cognouit. Susurrat Dion Syracusanus. qui cum in amicorū consessu nonnihil agitaret, ac subito tumultu in ædibus coorto sciscitatus quid esset rei, didicisset filium de tegulis lapsum interisse, nihil commotus, iussit extincti corpus mulieribus rite sepeliendum tradi, se se quod instituerat, non omissurum. Hunc imitatus Demosthenes, amissa filia carissima, atq; unica, septimo ab eius obitu die coronatus, & candido uestitu ad populum prodijt. Cuius facti & fidem confirmauit, & illustrauit gloriam Aeschynis inimica criminatio. Susurrat rex Antigonus, cui cum nuntiatum esset filium in extraordinario conflictu concidisse, paulisper cunctatus, & intuens eos, qui renuntiarant, magno quidem animo, Sero, inquit, interisti Alcyononen, (nam id erat filio nomen) qui tam temere in hostes te conieceris, neq; tuæ salutis, neq; meorum memor monitorum. Quod si Romana te magis capiunt exempla, respice Puluillum Horatium, cui capitolium dedicanti cum nuntiatum esset filium uita defunctum esse, nec manum à poste remouit, neque uultum à religione ad priuatum dolorem flexit.

rem flexit. Respice Paulum Aemilium, qui intra septem dies duobus amissis filijs, progressus in concionem ultro P. R. gratulatus est, qđ publicā fortunæ inuidiā domestico luctu redemisset. Cogita Qu. Fabiū Maximū, q̄ cum filiū consularem, et egregijs clarum gestis amisisset, COS. in concionem prodijt, et encomiū filij recitauit. Interea Catonem Censorium, cui cum filius natu maior obisset, singulari īgenio, summa uirtute iuuenis, ad hæc prætor iam designatus, nihil tamen hoc casu commotus est, ut Reip. negotia segnius administraret. Occurrat Martius, cognomento Rex. Is cum filium summæ pietatis, magnæ spei, postremo unicum amisisset, orbitatem suam adeo infracto tulit animo, ut statim à rogo iuuenis curiam peteret, ac senatum legis ferendæ causa euocaret. Occurrat L. Sylla, cui filij mors nihil omnino acerrimam illius in hostes uirtutem contudit, nec effecit ut falsò sibi Felicis cognomentum usurpasse uideretur. L. Bibulus postero statim die, quàm utrunq; filium interfectum cognouit, ad solita officia processit in publicum. Huius collega C. Cæsar cum Britanniam peragraret, & filiæ mortem didicisset, tamen intra tertium diem imperatoria obijt munera. M. Crassus in Parthico bello cum filij caput pilo præfixum conspiceret (nam id hostes ludibrij causa propius accedentes ostentabant conuitijs etiam exasperantes calamitatem) usq; adeo non est animo consternatus, ut repente per omneis ordines equo circunuectus clamaret suum hoc malum priuatim, cæterum publicam Reip. salutem in militum incolumitate sitam esse. Atq; ut omittam exemplorū agmen,

Gallos, Pisones, Scæuolas, Metellos, Scauros, Marcellos, Aufidios, Claudius Cæsar cum eum amisisset, quem & genuerat, & optauerat, ipse tamen pro rostris laudauit filiũ, in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo uelamento, quod Pontificis oculos à funere arceret, & flente P.R. solus non fleuit pater. Atq; ut hos quidem imitari pulchrum, ita turpissimum sit non præstare uiros eum animum, quem fœminæ præstiterunt. Cornelia duos filios, T. Gracchum, & C. Gracchum & occisos uidit, & insepultos. At consolantibus amicis, ac miseram dicentibus, Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi. Sed quid nos hæc ex priscorum annalibus repetimus? Quasi uero non quotidiana uita satis exemplorum suppeditet? Circunspice uicinos, circunspice cognatos & affines, quot reperies etiam mulierculas, quæ mortem liberorum moderate ferant? In tantum non opus est ad hanc rem magnis philosophiæ præsidijs. Nam siquis modo secum animo reputarit quàm calamitosa sit hæc nostra omnis uita, quot periculis, quot morbis, quot casibus, quot curis, quot incommodis, quot uitijs, quot iniurijs sit obnoxia, quàm exigua pars eius nobis abeat, non dicam cum uoluptate, sed non aliqua ægritudine contaminata, deinde quàm fugax etiam, ac præceps, propémodum etiam gratulabitur ijs, qui maturius eam reliquerint. Breuitatem grauiter expressit Euripides, qui uitam mortalium dieculam unã appellat. Sed melius Phalereus Demetrius Euripidem castigans, qui eam non potius temporis punctum dixerit. Optime uero Pindarus, qui uitam hominum

umbræ somnium appellat. Res duas maxime nihili coniunxit, umbram & somnium, ut plane quàm sit inanis hæc uita, demonstraret. Porro quàm eadẽ sit calamitosa, probe perspexisse uidentur antiqui poetæ, qui mortalium genus non alio epitheto rectius insigniri posse iudicarunt, quàm si eos μοχθηρὸς, καὶ δειλὸς, id est calamitosos ac miseros cognominarent. Nam prima pars æui, quæ quidem optima putatur, se se nescit. mediam protinus negotiorum tumultus, curæq; excipiũt. extremam morbi ac senectus occupat, ut de felicissimis interim agamus. Quis igitur non optimo iure probet illam Sileni sententiam, optimum esse non nasci, proximum quàm ocyssime aboleri? Quis non approbet Thracum institutum, qui nascentes luctu, lamentisq; excipiunt, rursum exeuntes e uita gaudio, gratulationibusq; prosequi solent? Quod siquis ipse sibi narret, quæ suis auditoribus solitus est Hegesias, is & suam mortem optabit potius, quàm horrescet, & suorum obitum æquissimo feret animo. At obstrepit interim paternus dolor. Ante diem perijt, perijt adhuc ephebus, perijt optimus, ac singulari pietate filius, uitaq; longissima dignus. Queritur naturæ uices inuerti, quod filio pater, iuueni senex superstes sit. Sed obsecro te per Deum immortalem, quid tandem appellas ante diem? Quasi uero non unusquisq; uitæ dies & supremus esse possit. Alius inter materni latebras uteri uix dum homo præfocatur, & inter fingentis adhuc naturæ manus interadit. alius dũ nascitur, alius dum uagit, in cunis abripitur. alius in ipso statim æui flore, uix dum per-

ceptoqu uitæ sensu, perit. Ex tot hominum millibus quàm paucis datum est ad senectæ limen, quemadmodum uocat Homerus, pertingere. Hac nimirum lege Deus animum in huius corpusculi præsidio constituit, ut quocunq; die, quocunq; momento iusserit decedere, protinus inde sit exeundum. Neq; uero quisquam ante diẽ euocari sibi uidere possit, cum nulli sit certus dies præscriptus, sed is demum legitimus est dies, quencunq; imperator ille noster supremum esse uoluerit. Nos si sapimus, unumquẽlibet perinde ut supremum operiemur. Quanquam in tanta uitæ breuitate, fugacitateq; quãtulum quæso refert paulo serius, an maturius eximaris? Neq; enim magis interesse uidetur, quàm cum plures ad capitis supplicium ducuntur, primus, tertius, an octauus feriaris, nihilominus mox feriendus. Quid enim aliud ipsa uita, quàm perpetuus quidã ad mortem cursus? nisi quod commodius cum his agitur, qui à tam laboriosa uitæ functione maturius dimittuntur. Verum ut amentis est iniussu imperatoris è castris excedere, ita stulti, atq; ingrati missionem à duce celerius datam non libenter amplecti, maxime si iã non sine laude discedat, qui dimittitur, siq; ad præmium, non ad ignominiam auocatur. Neq; enim conuenit æui spacium solstitijs metiri. Recte factis æstimanda est ætas, ut is diu uixisse putetur, non qui plurimos annos ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, ut inquit Homerus, terram pressit, & numero addidit, sed qui grauiter peracta uitæ fabula, honestam sui memoriam posteris reliquit. An quereris, quod statim tibi talem filium dederit Deus, qualem optasses post annos multos eua-

dere? Quid quod neq; usqueadeo præmature defunctus est noster adolescens. Iam uigesimum attigerat annum, qua quidem ætate, mea sententia, optimum est mori, quia uiuere dulcissimum. Iam patriæ ciuem bonum, iam patri filium pium, iam æqualibus conuictorem iucundum, deniq; superis bonam et integram mentem præstiterat. Decessit uitiorum ignarus, calamitatum imperitus. Porro quid allatura fuerit uita longior, incertum. Certe plerunq; fieri uidemus ut posterior ætas & grauioribus uitijs adolescentiæ pueritatem inficiat, & pluribus calamitatibus iuuentutis felicitatem contaminet. His omnibus seu malis, seu periculis illum mors cita subduxit. Nunc deniq; tuto gloriari potes, te filium optimum habuisse, uel habere magis. sed habueris tantum, non habeas etiam, utrum potius æquum est, discrutiari te quod amiseris, an gaudere qui talem habueris? Vide ne parum grati sit animi, meminisse repetiti muneris, non meminisse dati. Magnum profecto munus filius pius, sed ita datum, ut ad tempus fruereris, non ut perpetuo tuum esset. Sic enim tecum consydera uir sapientissime, immo sic pariter consyderemus. Siquis Princeps summi precij, summæq; artis tabulam nobis dedisset utendam, utrum eam, quandocunque collubitum fuerit reposcenti, sereno uultu reddemus, gratias insuper agentes, an tristes ad hunc modum cum eo expostulabimus? O' te crudelem, quàm precioso munere nos spoliasti, quantam uoluptatem nobis ademisti, quàm cito rem tam egregiã nec opinantibus eripuisti. Non'ne is optimo iure tam ingratis querimo-

nijs ad hunc responderit modum? Hoccine præmij pro meo officio reporto? Ita'ne nihil meministis, nisi hoc tantum quod bellissimam tabulam amisistis? Excidit animo gratis & ultro commodasse me? uos tot iā dies mea benignitate pauisse oculos, animum oblectasse? quod dedi, benignitatis erat, quod reposco, meo iure facio. uobis aliquid ex me lucri fuit, iacturæ nihil fuit, nisi quod uestro uitio id esse proprium fingebatis, quod erat commodatitium. Proinde perire uobis uidetur, quod repetitur. Immo quo preciosior, quo iucundior ea res fuit, quam utendā pmisi, hoc magis atq; magis mihi debetis. Nec ante tempus repetitū uideri oportet, quod citra iniuriam poterat non committi. Hæc ratio si nullo pacto refelli poterat, cogita quanto iustius natura dolorem, ac querelas nostras huiusmodi sermone possit reprehendere? Atq; his nimirum rationibus dolorem nostrum leniri conueniebat, etiam si mors totum hominem tolleret, neq; quicquam nostri post funus superesset. Nunc si saltem hoc credimus, de quo nihil addubitauit Socrates ille Platonicus, uidelicet hominem ipsum animum esse, corpus hoc nihil aliud esse, quàm animi uel organum, uel domiciliū, aut, ut uerius dicam, sepulchrum & carcerem, unde cū emerserit, tum demum sui iuris esse, multóq; quàm antea felicius uiuere, quid est quod mortem incusemus? quandoquidem usq;adeo non perit ille, qui moritur, ut tum deniq; nasci uideatur potius. Et nobis animo frui licet, quod oculis non cernimus, nihilo secius quàm amicis absentibus cogitatione frui solemus. Et haud scio an aliquanto suauius, quàm si eos

coràm oculis conſpiceremus, propterea quod corporum conuictus non raro nobis offenſarum materiam conſueuerit miniſtrare, & conſuetudinis aſſiduitas amicitiæ iucunditatem nonnihil imminuere. Eius rei ſi deſyderas exemplum, an non ſat argumento ſunt Apoſtoli, qui tum demum uere frui Chriſto, uereq́; amare cœperunt, poſteaquam illis corporea præſentia fuiſſet adempta? Sic eſt profectò. bonorum amicitia animorum, non corporum coniunctione conſtat. Qui uere amant, animos amant, non corpora. At animorum copulam nulla uis, nulla temporum, nulla locorum intercapedo poteſt dirimere. Porro nimis quàm puerile eſt amicum iam periſſe putare, ſimulatq; ſub oculis eſſe deſierit. Tu quoties libebit, filium tibi cogitatione, ſermonibusq́; præſentem reddes. ille uiciſſim tui meminerit, ſentiet́q; penitus animi tui affectus, nonnunquam & in ſomnis occurſabit patri, & arcanis quibuſdam animus utriuſque ſeſe complectentur, & confabulabuntur. Quid autem prohibet quo minus iam nunc imagineris cum illo te uiuere, qui cum paulo poſt es uicturus? Quantulum enim eſt hoc omne, quod uiuimus? Sed hactenus ijs remedijs ſum uſus, quibus cum Ethnico quolibet agere poteram. Nunc quid pietas, quid Chriſtiana fides à nobis impetrare debeat, paucis conſyderemus. Iam primum ſi maxime miſera mors eſſet, tamen oportebat boni conſulere, quod nulla uia corrigi poterat. Rurſum ſi totum extingueret hominem, æquius tamen ferenda, quod tot huius uitæ calamitatibus finem imponat. Porro ſi animum originis ætheriæ graui corporis er-

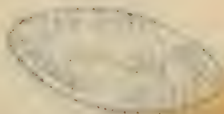
gastulo liberat, propémodum etiam gratulandum ijs, qui è uitæ decesserint, & in felicem illam libertatem postliminio redierint. Nunc uero cum haud dubie pias animas ex huius uitæ procellis ad immortalitatis portum transmittat, ac ne pilum quidem hominis perimat, quippe corporibus quoq; ad eandem immortalitatem aliquando reuocandis, utrum quæso lugere, an magis gratulari conueniat ei, quem ex hoc turbulentissimo uitæ pelago in tranquillam illá immortalitatis stationem mors matura transuexerit? Age paulisper huius uitæ (si modo uita est appellanda) sordes, erumnas, pericula in unum congere, rursus è diuerso eius uitæ commoda, quæ pios hinc ereptos manent, compone, & facile uidebis hoc homine nihil esse iniustius, qui summum bonum, ad quod unum nati, conditiq; sumus, perinde quasi maximum malum deploret. Orbum te clamitas, cum filium cœlo genueris, cuius ceu numinis cuiusdam memoriam ut sacrosanctam uenerari possis, qui cœlitus tui curam agens, res tuas ceu dexter aliquis Deus bene fortunare ualeat. Neq; enim ille, aut non sentit res mortaliũ, aut solitam in patrem pietatem unà cum corpore deposuit. Viuit profecto, mihi crede, uiuit ille, adestq; præsens nobis, & hoc ipsum nostrum colloquium audit, sentitq;, ac fortassis hunc ipsum luctum nostrum ridet, ac damnat. Quod ni corporum horum moles obsisteret, fortassis & audiremus eum lachrymas nostras huiusmodi dictis increpantem. Quid istuc est quod agitis? Quid senectutem uestram inutili, ne dicam amenti luctu conficitis? Quid ini-

quissimis querimonijs fatum, fortunam, mortem in ius trahitis? An mihi ex istius uitæ malis exempto, & in hanc felicitatem euecto inuidetis? Sed bona uerba. Non inuidet nec paterna pietas, nec amicitiæ candor. Verum quid aliud sibi uult ista comploratio? An lachrymis dignum censetis, quod è seruitute in libertatem, de erumnis ad felicitatem, de caligine in lucem, de periculis in tutum, de morte ad uitam, de morbis ad immortalitatem, de tot malis ad summum bonum, de caducis ad æterna, de terrenis ad cœlestia, denique quod ab hominum colluuie ad angelorum contubernium sum traductus? Iam appello uestros istos animos. Quæso per uestram in me pietatem, si uobis esset in manu me ad istam reuocare uitam, num essetis reuocaturi? At quo tandem flagitio tantum odium commerui? Si reuocare nolitis, quorsum attinent istæ querelæ, non solum inutiles, ut dixi, uerumetiā impiæ? Porro nisi me immortalitas iandudum omnis doloris expertem reddidisset, ego uicissim uestras istas lachrymas alijs lachrymis deflerem, & tam crassam animi uestri caliginem commiserarer. At nostram ipsorum uicem ploramus, inquitis. Verum istuc sane haud amantium est, sed ad sese respicientium, & uel alieno incommodo suis rebus consulere uolentium. Sed age, quid tandem istuc iacturæ est, quod mea mors uobis attulit? an quod conspectu meo frui non licet? Atqui nihilo secius interim memoria nostri frui licet, tanto quidem felicius, quanto tutius. Nam existimate me malis omnibus præreptum, quæcunque in uita homini possunt accidere, & quorum

magnam partem uestra uiuacitas experta est. Non est qui nobis obsequium exhibeat, sed est qui apud Deum Opt. Max. pro uestra salute patronum agat, ut sedulum, ita & efficacem. Deniq; quantulum hoc momenti est, quod nostram dirimet consuetudinem? Vos modo pro uestra uirili date operam, ut pie peracta uitæ fabula, mors dignos reperiat, qui huc traducamini. Hæc, inquam, si nobis loqueretur filius, non'ne merito nostri luctus nos pudesceret? His ferme rationibus animi mei uulnus lenire soleo, quæ tibi communia facere uolui, non quod his remedijs magnopere egeres, sed arbitratus sum congruere, ut qui cum mihi luctus esset communis, cum eodem & consolationem communicarem. Cæterum ut quæ fusius disserta sunt in epilogum contraham, hoc pacto efferuescentem animi tui dolorem coercebis. Mortuus est filius. Genueras mortalem. Tanto bono priuatus sum. Reddidisti ei, qui gratis dederat. Grauis orbitas. Lenius ferendum, quo aliqua sarciri potest, Patrem destituit. Quid prodest flere, quod mutari non potest? aut cur anxie deplores, quod tibi cum tot hominum millibus commune est? Sed interitum filij non possum non flere. Quiduis potius quàm perit, qui bene moritur. At accubuit immatura morte. Nulla mors non matura recte morienti. Ante diem uiuere desijt. Nullus cuiquam certus mortis dies. In ipso æui flore extinctus est. Tum optimum est mori, cum uiuere est suauissimum. Obijt adolescens. Hoc pluribus uitæ malis subductus est. Optimum amisi filium. Gaude quod talem habueris. Innocens è uita decessit. Nulla mors

magis optanda, minusq; deploranda. Sed interim fi lio frui non licet. At animo licet, & mox ipso totus toto frueris. Si quid nouisti rectius istis, candidus imperti. Si non, his utere mecum, ac bene uale, quod quidem uult etiam ipse filius.

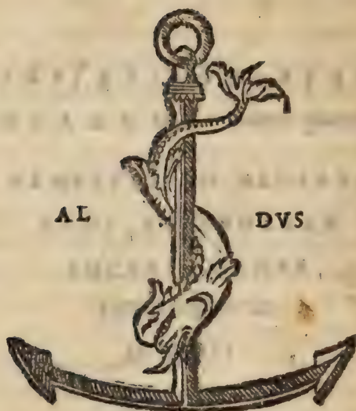
FINIS.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z A B C D E *Omnes quaterniones.*

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI, ET ANDREAE SOCERI MENSE SEPTEMBRI M. D. XVIII.

AL
DVS

